

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

REVISTA
DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953.
apare din 1991; actualizată din 2007

2 (147)
2008

Chișinău 2008

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR – ȘEF

Ivan Rusandu, doctor în filosofie

REDACTOR – ȘEF ADJUNCT

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Roșca, academician

Gheorghe Paladi, academician

Andrei Timuș, membru-corespondent

Olga Găgăuz, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

Teodor Dima, membru-corespondent al Academiei Române

Arcadie Ursul, academician

Aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Toate articolele sunt recenzate

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

© Institutul de Filozofie, Sociologie și Științe Politice
al Academiei de Științe a Moldovei, 2008

Redactor: **Tamara Osmochescu**

Procesare de text și machetare: **Nicolae Bodean**

Corector-operator: **Tatiana Maimescu**

CUPRINS

CONTENTS

FILOSOFIE

PHILOSOPHY

		pag.
Arcadie Ursul	Сюрприз «темной материи»: новая картина мироздания	5
Ana Pascaru	Semnificația condiționării valorilor pentru Republica Moldova	20
Dan Sîmbotin	Este transdisciplinaritatea o soluție viabilă la problema unității științei?	20

SOCIOLOGIE

SOCIOLOGY

		pag.
Andrei Timuș	Cunoașterea sintetică complexă a omului – unele aspecte sociale	39
Victor Mocanu, Valeriu Mîndru, Ion Rusandu	Corupția în Republica Moldova și impactul ei asupra societății: analiză sociologică	43
Iosif Cobzac	Protejarea moralității – problema cheie a contemporaneității	53
Iurie Caraman, Mariana Buciucianu	Unele considerații privind devianta juvenilă	63
Olga Gagauz, Olga Penina	Modificarea structurii populației și dezvoltarea socială	68
Irina Caunenco, Natalia Caunova, Lucia Gașper	Взаимосвязь удовлетворённости браком и осуществлением смысла жизни: психологический аспект	76

ȘTIINȚE POLITICE

POLITICAL SCIENCE

		pag.
Pantelimon Varzari, Igor Cojocar	Politica socială în sfera muncii din perspectiva integrării europene a Republicii Moldova	82
Valentin Beniuc, Victor Juc	Reactualizarea factorului confesional în relațiile internaționale postrăzboi rece	89

Elena Balan	Conștiința de sine și conștiința etnică – premise pentru libertate și autodeterminare națională	101
Alexandru Amititeloaie	Medierea - o alternativă la procedura judiciară de soluționare a conflictelor	109
Галина Зеленько	Проблемы функционирования органов государственной власти в Украине в контексте конституционной реформы 2004г.	117
Lilia Braga	Политическая культура: концептуально-методологический аспект (часть II)	123

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE RESEARCH COMMUNICATIONS

		pag.
Dumitru Cioban	Mecanismele perfecționării comportamentelor interumane în condițiile transformării societății	131
Ana Brăiescu	Cultura lecturii la copii	135
Inga Sinchevici	Unele aspecte de adaptare socioeconomică a familiei tinere din Republica Moldova la condițiile actuale	138
Adelina Pancu	Impactul subculturii stradale asupra socializării adolescenților	145
Andrei Luchian	Unele probleme sociale privind sporirea eficienței dezvoltării economice a Republicii Moldova	153

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ SCIENTIFIC LIFE

		pag.
	Conferința științifico-practică internațională „Ucrainenii din Moldova, moldovenii din Ucraina: procese etnosociale”	157

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE CRITICS AND BIBLIOGRAPHY

		pag.
Dumitru Căldare	Un nou studiu despre intelectul social	159

IN MEMORIAM IN MEMORIAM

		pag.
	Alexandru Zavtur 1929-2008	161

FILOZOFIE

Аркадий Урсул,
академик АН Молдавии

СЮРПРИЗ «ТЕМНОЙ МАТЕРИИ»: НОВАЯ КАРТИНА МИРОЗДАНИЯ

The article examines the latest discoveries in science related to the occurrence of the universe and its philosophical implications.

Философия в самых различных ее формах всегда стремилась исследовать мироздание в его целостности и на различных уровнях, выявить в нем наиболее фундаментальные и предельные первоначала и основания бытия. В древности именно философия в форме натурфилософии стремилась проникнуть в тайны природы, выявить в ней вечное и преходящее, устойчивое и изменчивое, универсальное и особенное. Философия вначале как натурфилософия породила и ряд ответвлений поиска, которые концентрировали внимание на специальных аспектах мироздания, выявлении сущностных связей в конкретной предметной области (астрономия, математик, медицина и т.д.).

И если во времена натурфилософии акцентировалось внимание на выявлении оснований и первоначал мироздания, то постепенно с развитием частных наук и специальных дисциплин интерес к этим вопросам стал утрачиваться. Сменивший натурфилософский подход философские вопросы естествознания, а в дальнейшем философии науки сфокусировали свое внимание на философско-методологическом анализе отдельных наук и актуальных проблем, на логических и эпистемологических аспектах взаимоотношений философии и науки. Но далеко не все науки и проблемы одинаково интересовали философию, а лишь те, где происходило приращение философского знания, которые наиболее сильно воздействовали на решение проблем, уже поставленных философией и влияющих на познание первоначал и оснований мироздания. И это легко видеть, в частности, по учебным пособиям, которые сильно отставая от переднего края науки, излагают относительно далекое прошлое влияние науки на философию, ее понятийный аппарат, на научную картину мира, которую, как отмечалось выше, следуя привычным штампам, называют современной научной картиной мира (хотя она отстает от переднего фронта научного поиска в лучшем случае на десятилетия).

Время, когда философия в форме натурфилософии задавала тон познающему мышлению, и формировала «онтологический каркас» мироздания, ушло в прошлое. Сейчас доминирующим оказался ток знаний от науки (частных и других наук) к философии. И, пытаясь осмысливать новейший научный материал, философия не торопится осваивать новые научные территории поиска, причем некоторые из уже полученных новых научных результатов противоречат тому, что уже вошло в ныне используемые учебники по философии.

Приведу примеры с недавними космологическими и астрофизическими открытиями, которые, на мой взгляд, существенно влияют как на современную научную картину мира, так и на понимание ряда основных философских категорий. В конце прошлого – XX века астрофизики и космологи на основе теоретических исследований пришли к выводу о существовании так называемой «темной энергии», которая, по расчетам, должна составлять примерно три четверти массы Вселенной. Характерной особенностью «темной энергии» является то, что ей свойственна

антигравитация и она «отвечает» за наблюдаемое сейчас расширение Вселенной с ускорением. Пока не ясно, из чего состоит эта самосохраняющаяся почти полтора десятка миллиардов лет, «темная часть» Вселенной, на которую ничто существующее не воздействует, да и сама «темная энергия» никак не изменяется и не эволюционирует (но тем не менее, как будет далее показано, влияет на эволюционные процессы во Вселенной). Факт влияния «темной энергии» на расширение Вселенной с обычным, светящимся веществом привел космологов к выводу о том, что в будущем через несколько десятков млрд. лет ей не грозит так называемое «Большое Сжатие» и превращение в новую – вторую сингулярность, наподобие начальной космологической сингулярности с почти бесконечной плотностью и размером в двадцать раз меньше атомного ядра.

Кроме «темной энергии» существует также «скрытое вещество» или «темная масса», теоретически предсказанная еще в первой половине XX века и обнаруженная при помощи наблюдений ранее «темной энергии», которая составляет примерно 23–25% от всей массы (энергии) Вселенной. Предполагается, что эта масса состоит из таких необычных и крупномасштабных объектов как нейтронные звезды, черные дыры (обычные и реликтовые), квазары и другие сверхплотные состояния вещества, причем все они, в свою очередь, состоят из каких-то сверхтяжелых элементарных частиц – более тысячи масс протона неизвестной пока природы, воздействуют на другие космические объекты лишь с помощью одного из четырех фундаментальных физических видов взаимодействия – гравитационного взаимодействия. В «темной массе», в отличие от «темной материи» происходят некоторые изменения (например, уменьшается плотность), но, предполагается, что и эта «темная часть» Вселенной все же не эволюционирует по крайней мере в той форме как вещественная ее часть.

На долю обычного вещества или барионной материи (барионы – это тяжелые элементарные частицы, имеющие массу не менее массы протона) приходится всего три-четыре процента массы всей Вселенной, которую часто называют видимой Вселенной, поскольку информацию о ней мы получаем с помощью излучения (которого во Вселенной в тысячу раз меньше вещества). Именно на изучении этой небольшой части Вселенной и построена вся современная научная картина мира, вся (или почти вся) наука и та часть философии, которая опирается на современную науку.

Уместно сказать несколько слов о термине «темная энергия». Как называть эту новую форму материи? Некоторые авторы, например, А.Д. Чернин, полагают, что понятие «темная материя», которое больше всего нравится пишущим о науке журналистам мало применимо, поскольку уже есть «темное вещество» (темная, скрытая масса), которое так же как и «темная энергия» действительно является темным потому, что не излучает света. Он предпочитает иное название «темной энергии», полагая, что для этого подходит понятие «космический вакуум»[1]. Однако есть ученые, которые предлагают и иные наименования «темной энергии», например, такое наименование как «квинтэссенция», или «новый эфир» Кроме того, термин «космический вакуум» в определенной степени созвучен термину «физический вакуум», который, однако, отличается от «темной энергии» и на это различие необходимо обратить внимание во избежание путаницы у неспециалистов.

Мы фактически не знаем и пока не понимаем, что представляет собой большая часть Вселенной, т.е. 96-97% ее массы, состоящей из двух «темных» частей – «темной энергии» и «темной массы». Все чаще стали появляться работы, под названием - «незнакомая Вселенная», «неизвестная Вселенная» и т.д., основная идея

которых – попытка показать, что мы еще не знаем главных тайн нашего мироздания. И это впечатление незнания усиливается тем, что, оказывается, мы живем уже не просто во Вселенной, не в единственном Универсуме, который символизировал все сущее, целостное мироздание, а всего лишь в одной из минивселенных некоторой сверхграндиозной суперсистемы – Супервселенной, получившей уже почти признанное название Мультиверса. В других, уже существующих минивселенных – параллельных вселенных[2], сложились совершенно иные условия, чем в нашей минивселенной, там могут быть иные фундаментальные константы и взаимодействия, а, может быть большинство из них состоят только из «темной энергии», либо «темной массы» или других неведомых пока экзотических состояний материи. Природа оказалась гораздо более многообразной по своим формам бытия и самосохранения материи и не исключено, что обычное вещество, на пути эволюции которого появилась жизнь и разум, составляет еще гораздо меньшую часть, чем это имеет место в видимой Вселенной.

Однако оставим пока в стороне во многом гипотетическую концепцию множественности вселенных в форме Мультиверса и обратимся к феномену «темной материи» нашего мироздания. Этот феномен оказался поистине космологическим сюрпризом для науки и не понятно, как его «вписать» в научную картину мира. Да и как оценит его то направление философии, которое воспринимает и обобщает достижения современной науки?

Ядром, своего рода стержневой концепцией современной картины мира, как было установлено в последние десятилетия, является универсальный эволюционизм[3]. Однако идея эволюции Вселенной и универсальной эволюции как непрерывной самоорганизации материальных систем, начиная с Большого взрыва, базируется лишь на изучении упомянутых трех–четырёх процентов от массы всей Вселенной, т.е. барионной формы материи. Остальная невидимая – «темная» часть Вселенной оказалась в прямом смысле вне поля зрения ученых и не только космологов и астрофизиков.

Можно ли включить в универсальную эволюцию «темную» часть нашей Вселенной? Ответа на этот вопрос пока нет, хотя я полагаю, что имеет смысл ограничить универсальную эволюцию и любые другие эволюционные процессы во Вселенной лишь барионными формами материи. Это связано с тем, что «темная» часть Вселенной практически не эволюционирует в том смысле, какой современная наука и научная философия придают понятиям «эволюция» и «развитие» при изучении видимой части Вселенной. Ведь эти понятия предполагают, что соответствующим формам материи и их конкретным материальным образованиям присущи направленные изменения содержания системы, причем, как правило, необратимые (чтобы сохранить их энтропию). Однако о таких изменениях в «темной» части материи мы не имеем информации, хотя, возможно, они и есть, но существуют пока в необычном и пока непонятном для нас виде. Поэтому астрофизики, космологи и философы, которые изучают и интерпретируют феномен «темной материи», склоняются к выводу о том, что эта часть нашей Вселенной не эволюционирует[4].

Подобный вывод, если он действительно и далее будет подтверждаться, окажет весьма существенное влияние на научную картину мира и на многие философские представления. Ведь, предположив, что подавляющая часть Вселенной не эволюционирует в том смысле как наука и философия понимают эволюцию, мы придем к совершенно иному образу нашей Вселенной.

Хотя «темную часть» Вселенной я не включаю в универсальную эволюцию, но ясно, что темная и неэволюционирующая часть нашего мироздания создает определенные космические условия, без которых, скорее всего эволюция не происходила бы. Эти условия прежде всего проявляются во влиянии тяготения и антигравитации, в космологическом факте расширения Вселенной. Причем почти половину времени после Большого Взрыва идет расширение мироздания с ускорением и это существенно ускорило процессы эволюции. В этом смысле можно сказать, что на ускорение самоорганизационных процессов на супермагистрали универсальной эволюции в большей степени в последние 6–8 млрд лет влияет «темная энергия».

При обсуждении проблем универсальной эволюции до сих пор не возникало «темных» проблем, т.е. вопросов, связанных с «темной» материей. В основном речь шла о том, что некоторые глобальные характеристики, прежде всего, физические константы, соответствующие четырем фундаментальным видам материальных взаимодействий, их подстройка и некоторые уже известные параметры Вселенной (размерность пространства и времени, топология и т.д.) таковы, что допускают процесс эволюции, включая универсальную эволюцию, на вершине которой сейчас находится человек.

Между тем существующая «темная» материя как космический вакуум с постоянной и неменяющейся плотностью энергии оказывает весьма существенное влияние на процессы эволюции вещественной части Вселенной. Доминируя в нашей Вселенной, «темная энергия», превосходящая в три раза по плотности энергии все другие формы космической материи вместе взятые, создавая космическую антигравитацию, управляющую при возрасте Вселенной в 6–8 млрд лет, т.е. более 5 млрд лет космологическим расширением с ускорением, когда плотность «темной массы» упала до плотности вакуума[5]. Это антигравитационное расширение Вселенной сменило эру доминирования тяготения над антитяготением и вещественных форм материи над вакуумной («темной материей»). То, что пока непонятный мир «темной энергии» отныне определяет космологическое расширение, которое, по современным представлениям будет неограниченно долго продолжаться, создает уверенность в том, что, как отмечалось, Вселенной уже не угрожает Большое Сжатие, которое могло бы привести к новой сингулярности.

Та Вселенная, которую наука изучала до открытия «темной энергии», вещественная Вселенная в принципе благодаря тяготению могла себя коллапсировать в сингулярность-2. Такой эволюционно-деградационный исход, по сути дела, аналогичен ранее предсказанной тепловой смерти Вселенной и означал бы конец универсальной эволюции. Продолжение этой эволюции возможно лишь при условии существования во Вселенной темной энергии. Перманентное продолжение супермагистрали универсальной эволюции «потребовало» существования во Вселенной нового вида материи, которая должна была обладать «всемирным антитяготением», чтобы не дать вещественной части реализовать вселенский коллапс. В этом заключается одно из направлений влияния «темной энергии» на универсальную эволюцию, на ее будущее.

Предотвращая возможное сжатие мироздания, космический вакуум с его антитяготением предотвращает вселенскую угрозу коллапса, оказывается «полезным» и для дальнейшего продолжения универсальной эволюции. Однако то, что антигравитация и далее будет расталкивать галактики все быстрее, приведет к тому, что они исчезнут из виду, как это считает К. Конселис[6]. Окружающее

пространство будет становится все более пустым (в вещественном смысле), превращая галактику в изолированный остров, не зависящий от тяготения других космических объектов[7].

«В итоге, – отмечает А.Д. Чернин, – галактики, да и вообще все невакуумное вещество, оказывается в мире, свойства которого определяются не ими, а вакуумом. Так, эволюция мира в целом затухает, его пространственно-временной каркас застывает и остается таким «замороженным» навсегда[8].

«Темная энергия» играет и играла гораздо более важную роль в эволюции Вселенной и об этом начинают догадываться ученые, которые обратили более пристальное внимание на проблему «темной энергии» как космического вакуума. Так, отмечается, что, когда Вселенная достигла среднего возраста и начался переход от доминирования тяготения к доминированию антигравитации, завершилось формирование галактик и их скоплений. «Темная энергия» влияет на морфологическую эволюцию и состав галактик, воздействует на способность галактик объединяться в скопления и частоту их слияния.

При анализе и изложении так называемого антропного космологического принципа как одного из важных принципов «вселенской эволюции» обращают внимание на то, что было бы со Вселенной и ее космическими объектами, если бы фундаментальные физические константы изменились бы в ту или иную сторону. Но теперь возможны аналогичные рассуждения и по поводу «темной энергии». Если бы темной энергии было бы больше (например, она составила бы 99% всей материи), чем в реальности, то, как полагает К. Конселис, космическое ускорение началось бы гораздо раньше и вещество в ускоренном темпе разбежалось бы, остановив в зародышевом состоянии формирование крупномасштабных космических структур, в частности, повлияло бы звездообразование и появление в достаточном количестве тяжелых элементов, из которых состоят планеты[9]. Но, если бы плотность энергии космического вакуума был слабее, чем это имеет место в действительности, то появившееся вещество было бы гораздо плотнее и в этом случае эволюция вряд ли могла реализоваться в нашей Вселенной либо ее темпы оказались настолько медленными, что не только человек, но и жизнь могли бы не появиться в нашем мироздании как одной из минивселенной Мультиверса.

Проблема «темной энергии» имеет прямое отношение к вопросу об эволюции (либо к отсутствию таковой), внося свою лепту в космологические дискуссии уже почти столетней давности. Вопрос о неизменности мира обсуждался, начиная с А. Эйнштейна который полагал, что Вселенная неизменна и статична. Но, в 1917 г. применив общую теории относительности к космологии, А. Эйнштейн неожиданно обнаружил, что созданная им космологическая модель не подтверждает вечность, неизменность и статичность мироздания. Поэтому, чтобы сохранить представления о статичности и неизменности Вселенной он ввел так называемую космологическую константу в качестве одной из фундаментальных физических постоянных. Первая космологическая модель мира, предложенная А.Эйнштейном, представляла собой идеально симметричную модель мироздания в пространстве и во времени и такое представление сохранялось вплоть до открытия в 1929 г. Э. Хабблом космического расширения – удаления галактик друг от друга, что развеяло и казалось бы навсегда идею статичности и неизменности Вселенной. Однако, как отмечает А.Д. Чернин, «не только космологическая константа, но сама исходная идея статической Вселенной неожиданно обрела в наши дни новый вид и новую жизнь... Но паразитической всего,

пожалуй, то, что традиционная идея статичности мира находится в замечательном согласии с феноменом космологического расширения...»[10].

И это действительно так: космологическое расширение как дальнейшее продолжение Большого Взрыва, вызвано именно «темной энергией» как космологическим вакуумом. И сам Большой Взрыв, возможно, вызван этим вакуумом и само «разлетание» галактик с ускорением также можно трактовать как новый этап продолжения Большого Взрыва[11].

Причем космический вакуум везде одинаков, он существует вокруг нас, его плотность и давление неизменны. Установлено, что на «темную материю» не влияет все остальное материальное содержание Вселенной, но сам он, как уже отмечалось, воздействует на все остальное – и на «темную массу», и на барионную форму материи. Космический вакуум не подчиняется физическим законам, в частности, закону Ньютона, согласно которому действие не равно противодействию[12]. И вакуум, как основная часть мироздания статичен и неизменен, причем он определяет в конечном счете свойства пространства и времени, которое должно быть одним и тем же. «Это означает, – пишет А.Д. Чернин, – что мир, в котором господствует вакуум, должен быть неизменным во времени, статичным».

Еще в прошлом – XX веке ученые и философы пытались доказать, что Вселенная не является статичной, стационарной и неменяющейся, что в ней имеет место не только видимое механическое движение космических тел, но и происходят эволюционные процессы, идет усложнение при переходе на более высокий структурный уровень и рост многообразия форм и видов материи. И это действительно так и происходит, если иметь в виду нашу видимую Вселенную с ее барионной формой материи особенно на главной магистрали универсальной эволюции.

Появление же «темной материи» поставило вопрос о том, что подавляющая часть материи является неизменной либо малоподвижной («темная масса») и каким-то неведомым образом самосохраняется в некоторой особой форме, которую наука пока объяснить не в состоянии. Даже синергетика применима лишь для вещественной части Вселенной, где есть процессы самоорганизации и им противоположные. Но как самосохраняется подавляющая часть материи многие миллиарды лет (большая часть, видимо, еще с момента Большого Взрыва), пока не ясно, поскольку там действуют неизвестные законы сохранения. Но когда это прояснится, современная научная картина мира настолько изменится, что в ней мало что останется от весьма общих представлений сегодняшнего дня.

Все вышесказанное свидетельствует о том, что наука и научная картина мира находятся на пороге поистине революционных трансформаций. Дальнейшее исследование «темной материи» предвещает каскад не только новых научных открытий, но и существенных изменений, нарастание бифуркационного состояния во всей научной деятельности. Затронут эти научные пертурбации и многие общенаучные понятия и философские категории, представление об их фундаментальности и изначальности? Ведь все они сформировались на базе изучения видимой Вселенной, которая изменяется и эволюционирует.

Поясним далее это на примере некоторых философских и общенаучных категорий и их взаимосвязей. Так, еще со времен античных мыслителей философы воедино связывали материю и движение, развитие. А сейчас утверждается, что, по крайней мере, в «темной энергии», т.е. трех четвертях нашей Вселенной, материя существует, а каких-либо изменений и тем более – эволюционных процессов там не

наблюдается. Материя в темной стабильной форме существует, а эволюции, развития нет. Как происходит самосохранение трех четвертей материи без эволюции не понятно, во всяком случае в видимой Вселенной самосохранение материи происходило и происходит через движение, развитие, самоорганизацию, эволюцию.

Когда речь заходит о такого рода экзотических объектах космоса как «темная энергия» либо космологическая сингулярность, ученые откровенно заявляют, что законы природы, которые сейчас известны, там просто не действуют. О начальном состоянии мира А.Д. Чернин говорит, что «в сингулярности или около нее Вселенной управляла совсем другая физика, отнюдь не сводящаяся к тому, что мы сейчас знаем о ее законах»[13].

Когда речь идет о других законах, действующих в сингулярности (а, может быть, там вообще нет никаких законов?), то, конечно, достаточно ограничиться этим и ждать, что скажет о них астрофизика и космология в дальнейшем. Но как быть с уже твердо установленным в этих науках фактом неизменности и статичности космического вакуума («темной энергии»)?

Что в этом случае необходимо делать философам? То, что они до сих пор и делали, не спешить комментировать возникшее противоречие между традиционными философскими представлениями и космологическими фактами? Долго так вести себя нельзя, ибо, если философия опирается на науку, то необходимо своевременно включаться в объяснение этого противоречия. Если в развитии науки наступила фаза бифуркации, значит, по меньшей мере ветвление в ходе научного поиска допускает альтернативу. Путь первый: по-прежнему будем считать в духе традиционной философии, что материя не может существовать без движения и развития, они в любом случае (включая космический вакуум) имманентно взаимосвязаны. Для реализации этого пути необходимо более пристально искать «следы» движения и развития, эволюции в «темной энергии». Не исключено, что на этом пути можно будет получить существенное приращение знаний как о новых формах бытия материи, так и о ее движении и эволюции. Этот путь не требует усиленной активности философов, а только выжидания и настойчивого желания считать свою область знаний более значимой и фундаментальной, чем частные науки (космология, астрофизика и т.д.). Однако трудиться в направлении оправдания философских истин придется в основном этим последним и не исключено, что философам придется отказаться от кажущихся сейчас незыблемыми истин.

Ну, а если признать «еретическую» идею, что могут существовать неподвижно-стабильные формы материи и даже без эволюции? В принципе такой вывод, как отмечалось выше, уже напрашивается и он высказывается, правда, без объяснения того, как и почему это происходит, поскольку природа «темной энергии» пока науке неизвестна. Однако и до открытия «темной энергии» уже выделялись некоторые особенные состояния материи, типа начальной космологической сингулярности с плотностью материи 10^{93} г/см³, капсулировано-сингулярная форма в черных дырах, где все не так, как в вещественной части Вселенной (где материальные системы эволюционируют). В состоянии сингулярности эволюции не происходит, а если и есть движение, то в неизвестной сейчас и пока ненаблюдаемой форме. Причем не только в далекие от нас 14 млрд лет до Большого Взрыва материя Вселенной существовала в экстремально-сингулярной форме, но и в дальнейшем происходили процессы превращения обычного вещества космических объектов видимой Вселенной в черные дыры и другие сверхплотные экзотические формы материи. Тем самым сплошь и рядом происходят процессы трансформации

барионной материи в «темную материю», в частности, в «скрытое вещество», которое, как предполагается, находится в ядрах галактик (сверхмассивные черные дыры) либо квазары как источники огромной энергии с мощным радио и другим излучением (в центре которых также могут находиться черные дыры)[14].

Особенностью таких трансформаций космического вещества в сингулярно-капсулированную форму является то, что в этой форме исчезает все разнообразие, которое существовало до превращения вещества в черную дыру и ее сингулярность, где оно находится в сверхплотной гомогенной форме. Короче говоря, вся сложность и многообразие вещества исчезает в черной дыре, как и вся информация о его прошлом существовании. Информация, кстати, играет очень важную роль в процессах эволюции, даже более того, можно считать, что информация и эволюция неразделимы[15]. Они настолько взаимосвязаны, что эволюция в основном заключается в направленном изменении информационного содержания материальных систем. Это нашло свое выражение в предложенном автором более сорока лет тому назад информационном критерии развития[16].

В философской литературе с тех пор как стали осмысливать понятие информации как одно из центральных понятий теории информации и кибернетики, ставшее в дальнейшем общенаучным понятием, была высказана и развивалась концепция о существовании информации не только в живой природе и обществе, но и в неживой природе. Однако в этом случае речь шла о природе, которая сформировалась в видимой Вселенной. Информация в самом общем случае, согласно одному из основоположников кибернетики У.Р. Эшби, связывалась с разнообразием, различием. Информация есть там, где существуют различия, которые в процессах взаимодействия объектов передаются в той или иной форме от одного к другому объекту в процессах отражения, причем нельзя передать информацию в большем количестве, чем это позволяет количество разнообразия.

Процессы эволюции в вещественной части Вселенной можно представлять (моделировать) с помощью передачи, движения разнообразия. Эволюция материальных объектов сопряжена либо с увеличением разнообразия в материальной системе, что характеризует прогрессивную линию развития, либо с уменьшением информационного содержания системы (регрессивная ветвь развития). Эти процессы движения (в том числе и сохранения) разнообразия до недавнего времени мало интересовали физиков и космологов, которые использовали преимущественно энергетические методы исследования и почти не обращали внимание на процессы движения и сохранения разнообразия.

Но ситуация существенно изменилась, когда в сфере исследования попали такие необычные космические объекты и образования как начальная космологическая сингулярность и другие «капсулированные» формы (например, сингулярности в черных дырах) и сами эти объекты, формы «темной материи» и т.д. Оказалось, что эти комические объекты существуют без внутреннего разнообразия, в виде экстремального сверхплотного однообразия, полностью теряя информацию после своего возникновения. Очевидно, что если информация – это разнообразие, заключенное в структуре и содержании материальных образований, либо разнообразие, переносимое в ходе взаимодействий материальных объектов, то в экзотических сферплотных формах материи и прежде всего в «темной энергии» она отсутствует. Итак, получается, что в большей – «темной части» Вселенной, где нет эволюции, информация также отсутствует. Информация тем самым оказывается имманентно связанной с различием, движением, развитием (эволюцией) и ее не

существует в тех вновь открытых формах материи, которые самосохраняются в неэволюционной форме, природа которой пока неизвестна.

Этот вывод об отсутствии информации в большей части неживой космической природы (в основном в «темной материи») имеет неожиданные эпистемологические последствия. А именно: познание таких форм материи либо невозможно либо существенно затруднено. Ведь информация от них не доходит до субъекта познания, по крайней мере в той относительно простой гносеологической ситуации, которая характерна для изучения объектов вещественной Вселенной. Это отчетливо проявляется при исследовании таких крупномасштабных форм «темной материи» как черные дыры.

Черная дыра, образовавшаяся в результате коллапса массивной звезды, представляет собой замкнутую сферу, в которой вещество, которое туда попало, уже не может выйти даже в виде излучения из-за чудовищного сжатия (гравитационного притяжения). Под черной дырой понимается область пространства – времени, для которой вторая космическая скорость равна скорости света и гравитационное поле не выпускает даже свет [17]. Пространственная граница черной дыры получила наименование горизонта событий, и она характеризует невозможность получения никакой информации о событиях и состояниях внутри черной дыры, т.е. за пределами этого горизонта. Любое космическое тело, вещество и излучение имеет возможность проникать, падать в черную дыру, но не может ее покинуть. Короче говоря, познающий субъект не сможет получать информацию о внутреннем состоянии черной дыры, если будет находиться вне ее.

Тем более это относится к центральной части черной дыры – сингулярности как сверхплотного состояния, где, как предполагается, не действуют известные нам законы природы. Но это лишь теоретическое предположение ученых, ибо информация из-за горизонта событий черной дыры не может дойти до наблюдателя. Поэтому в силу этих информационно-космологических обстоятельств внутренность черной дыры скрыта от наблюдателя, что «льет воду на мельницу» агностиков, но по совершенно иным причинам, чем это ранее представлялось.

Космическая материя, попадающая в черную дыру, теряет, однако не всю информацию, поскольку ее можно характеризовать с помощью массы, электрического заряда и собственного момента импульса. Никаких других характеристик и свойств материи, участвующей в формировании черной дыры не передается ей в наследство от вещества, из которого она образовалась. Поэтому, из чего бы ни образовалась черная дыра, внутри нее все ранее имеющиеся различия исчезают в сверхплотной гомогенной среде с плотностью в 10^8 т/см³.

Если внутренность черной дыры не поддается исследованию внешним наблюдателем, то само существование этого латентного космического объекта может быть обнаружено, в частности, в силу колоссальных гравитационных полей, представляющих мощные потенциальные источники энергии, которая в принципе может высвободиться при падении вещества на горизонт событий черной дыры. При этом падении (аккреции) вещество может излучать очень большое количество энергии до того как оно пересечет границу (горизонт событий) черной дыры (можно наблюдать рентгеновский ореол вокруг нее). Конечно, если в окрестности черной дыры нет никакого вещества и излучения, то она останется не обнаруженной.

Но если в окрестности черной дыры имеется вещество и оно падает на черную дыру, то для внешнего наблюдателя создается эффект испускания излучения, будто бы частицы вылетают из этого скрытого космического объекта, причем наибольшее

излучение будет идти от сверхмассивных черных дыр. Если в сверхмассивные черные дыры падает вещество звезд и облака газа, то их яркость окажется самой мощной в нашей Вселенной, поскольку в этом случае высвобождается огромное количество энергии (на два порядка больше, чем в ядерных реакциях). Поэтому предполагается, что такие сверхмассивные черные дыры с мощнейшей гравитацией служат «темными» (скрытыми) источниками энергии в ряде космических процессов с колоссальной энергоотдачей и гигантской светимостью (квазары, ядра активных галактик). Такая черная дыра с массой около трех миллионов солнечных масс, по-видимому, находится в ядре нашей Галактики.

Проблема познания «темной материи» и других скрытых экзотических сверхплотных объектов космической материи представляет собой специальную гносеологическую проблему, поскольку достоверность и надежность результатов научного поиска оценивается по косвенным, побочным признакам влияния их на обычную светящуюся материю.

Предлагается и некоторое моделирование эпистемологических ситуаций, используя познавательные аналогии при исследовании обычного вещества. Например, мы не знаем как использовать синергетику и термодинамику для изучения «темной материи», поскольку для этого в прямом смысле не хватает информации. В этом моделировании можно сослаться на аналогичные проблемы, исследуемые физикой черных дыр и термодинамикой, а также между ними и теорией гравитации. Так, согласно теореме С. Хокинга, площадь горизонта событий черной дыры не сможет уменьшиться: чтобы ни происходило с черной дырой, эта площадь должна либо оставаться неизменной, либо увеличиваться. Можно предположить, что энтропия черной дыры, согласно Дж. Бекенштейну, пропорциональна площади поверхности ее горизонта событий (если предположить, что понятие энтропии здесь может быть применимо). Подобные аналогии, если удастся их далее развить не только в плане «скрытого вещества», но в дальнейшем и «темной энергии», помогут приблизиться к какому-то внушающему доверие объяснению ныне мыслимой неизменности и сохранению в течение миллиардов лет этой последней наиболее экзотической формы материи. Однако приходится опираться на наличие этого предполагаемого свойства самосохранения материи пока, естественно, без объяснения природы существования обсуждаемого феномена. Познание космического вакуума затруднено еще и потому, что он не взаимодействует ни с чем, в том числе и с наблюдателем (субъектом), хотя, как отмечалось, влияние его на вещество существует.

Процессы эволюции и связанные с ней информационные процессы играют важную роль не только в самой Вселенной, но и в ее познании человеком и человечеством в целом (как интегральным субъектом познания). Эта связь между Вселенной и ее свойствами и характеристиками нашла отражение в уже упомянутом антропном космологическом принципе, который реализуется в видимой Вселенной. Этот принцип говорит о существовании очень тонкой «подстройки» фундаментальных констант Вселенной и ее глобальных характеристик с возможностью перманентного протекания в ней эволюционных процессов, приводящих к формированию сложных форм вещества, а на определенном этапе – к появлению жизни и человека.

Основная идея, какие бы формы этот принцип ни принимал, заключается в том, что человек и вещественная Вселенная предполагают свое взаимное существование, наличие человека «требует» соответствующего ему «космического долга» в форме Универсума. И наоборот: Универсум (Вселенная) должен быть

таким, чтобы в нем мог появиться и существовать человек, который может познавать соответствующий ему мир.

Однако появившись, человек не желает исчезать как с лица Земли, так и из структуры Вселенной. Он хочет продлить свое существование во Вселенной (и на планете), и поэтому, если стихийное развитие человечества оказывается несовместимым с эволюцией природы, то возникает идея изменить форму развития, вписавшись в главную магистраль универсальной эволюции. Это философско-мировоззренческий императив антропного принципа – человек должен присутствовать и действовать во Вселенной до тех пор, пока это возможно, желательно всегда или неопределенно долго.

Поэтому идея вписать будущее социоприродное устойчивое развитие в антропный космологический принцип как бы фокусируется в том, что человек не просто появился во Вселенной, что он существует в ней и наблюдает мироздание. Он хочет и пока в основном концептуально старается придумать способ, как продлить свое существование во Вселенной. Появляется надежда, что грядущий переход к устойчивому развитию (в том числе и в космическом направлении) окажется тем самым ключом к бессмертию, к тому, что видимая Вселенная навсегда остается обитаемой людьми, существами, обладающими разумом и развивающими его.

Согласно упомянутому антропному принципу глобальные характеристики мироздания и численное значение фундаментальных физических констант и их точная подгонка (соответствие, что необходимо для стабильного существования ядер, атомов, звезд, галактик) таково, что в нашей Вселенной были созданы условия для самоорганизации и усложнения вещества, вплоть до появления человека. И это произошло вскоре после окончания периода инфляции (10^{-43} сек – 10^{-36} сек), с 10^{-35} сек. С самого начала рождения горячей Вселенной материя начала усложняться и структурироваться, но в достаточно узком избирательном коридоре, определяемым упомянутыми мировыми константами и характеристиками и стабильностью вещественных материальных образований. Ведь при рождении Вселенной все зависело от этих начальных условий и констант: будь эти последние немного больше, Вселенная выгорела бы за очень короткое время.

В период между 10^{-43} сек и 10^{-35} сек рождения Вселенной, когда происходит формирование и подстройка мировых констант в ходе расщепления единого фундаментального взаимодействия на четыре вида (сильное ядерное, слабое ядерное, электромагнитное и гравитационное), время также вносило свой вклад, поскольку оно расширялось также (или наподобие) пространства, устремляясь из сингулярности в будущее (процесс футуризации), что и привело к упомянутому все сужающемуся коридору эволюции. Дальнейшие исследования покажут, имеем ли мы право, полагая расширение пространства в ходе рождения Вселенной, считать течение времени таким же равномерным, как это происходит в настоящую космологическую эру, когда идет расширение Вселенной с ускорением.

Однако понятно, что человеческий фактор, в каком-то виде появившись в космологическом знании, который в перспективе мог бы изменить картину Вселенной, ни в какое сравнение не идет по масштабности своей деятельности (и то лишь в отдаленном астрономическом будущем), с теми новыми «штрихами» картины мироздания, о которых речь шла выше. И хотя некоторые астрономы (а особенно фантасты) рисуют картины поистине колоссальной космокреатической деятельности более высоких по уровню взвездных цивилизаций, преобразующих галактики и другие крупномасштабные космические объекты, тем не менее, человечество и пока

гипотетические иные цивилизации вряд ли смогут совершать какие-то преобразовательные действия с «темной» частью Вселенной, которую изучать стало все сложнее из-за возможного отсутствия в ней разнообразия (информации).

Эта возникшая нелинейность познавательного процесса сопровождается и другими метаморфозами уже привычных науке атрибутов материи как пространство и время, которые также кардинально меняются в необычных космических формах материи, по крайней мере в таких, которые содержат ту или иную сингулярность. Появление и исчезновение информации не является каким-то уникальным случаем, это касается также пространства и времени, которые могут обрести совершенно иную форму либо вообще исчезают. Например, И.Д. Новиков, полагающий, что инфляционному периоду предшествовал период квантового существования Вселенной, и в этот период времени (короче, чем 10^{-43} сек) пространство и время не могли рассматриваться как непрерывное пространство и непрерывное время, поскольку они распадаются на отдельные кванты[18]. Другие же авторы предполагают, что в состоянии сингулярности, в котором в прошлом находилась Вселенная, вообще не имеет смысла говорить о пространстве и времени. Так, И. Николсон считает, что: «Ни пространство, ни время в том смысле, как мы их понимаем, не существовали «до» этого начального события»[19].

Также предполагается, что нелинейность времени в черных дырах принимает форму «разрыва с прошлым», поскольку все вещество, попавшее под горизонт событий этого космического объекта полностью теряет свое разнообразие и в «наследство» от прошлого настоящему и будущему достается лишь форма материи, не содержащая «прошлой» информации. Существует гипотеза, что в самой сингулярности время вообще останавливается и вместе с пространством свертывается в шар-кольцо, где прошлое, настоящее и будущее слиты в одно латентно-синкретическое целое. Здесь время и пространство также теряют свое обычное разнообразие, поскольку исчезают сразу все темпомиры – прошлое, настоящее и будущее, что характерно для регрессивной ветви эволюции. Поэтому можно говорить и о прогрессивном и регрессивном развитии в отношении пространства и времени, причем самоорганизация их происходит в ходе инфляции и последующего расширения Вселенной.

На конечном этапе деградиационного процесса все обычное вещество в катастрофической форме трансформируется в черную дыру с центральной сингулярностью и с ее чудовищной гравитацией и сверхискривленным (а фактически исчезнувшим) пространством-временем. Сингулярность обычной черной дыры, как и сингулярность реликтовой ее формы и начальная сингулярность перед Большим Взрывом обычно характеризуют с темпоральной точки зрения как остановку времени (и отсутствие эволюции). Скорее всего, эта остановка может означать его сверхискривленную «закольцованность», когда темпомиры (настоящее, прошлое и будущее) слиты воедино в нерасчлененное однообразное целое.

Если это так (а такая гипотеза не противоречит представлениям о начальной космологической сингулярности), то после Большого Взрыва эта целостность темпомиров также остается в качестве трансформированной темпоральной системы, связанной с дальнейшей эволюцией Вселенной, обретающей все более «вещественный» образ. Акцент на расширении Вселенной как пространственном процессе, приводил к тому, что время рассматривалось как нечто второстепенное и дополнительное измерение этого расширения. А что, если оно не шло «в ногу» с пространственным расширением Вселенной и не «плелось в хвосте», а в процессе

своего собственного относительно самостоятельного – темпорального расширения, существенно опередило все иные, в том числе и пространственные формы расширения и эволюции?

Я предполагаю, что нелинейность времени проявилась уже в самый начальный (включая инфляционный) период рождения Вселенной, когда произошло расширение времени в будущее, т.е. темпоральная футуризация, в процессе которой «убежавшее» вперед время влияло на свои предыдущие темпомиры. Вырвавшись на «свободу» из «темной сингулярности» закольцованно-остановившееся время вовсе не утратило своей темпоральной целостности, уже изначально данной в сингулярности (как и связи с пространством). А это означает, что в процессе эволюции Вселенной сохранилось изначально-латентное взаимодействие темпомиров, и они по-прежнему продолжали сохранять свою целостность в составе единой темпоральной системы, и будущее оставалось связанным с другими темпомирами и влияло на них, как и они на этот темпомир. В том, что это именно так убеждает антропный космологический принцип, который в определенном смысле, на мой взгляд, являет собою один из частных, но очень важных случаев описанного выше принципа целостности темпомиров (принципа целостности исторического исследования), действующего в видимой Вселенной[20].

Замечу, что в теории инфляционной Вселенной рассматривается чудовищное «вздутие» объема рождающейся Вселенной до невообразимой величины и дальнейшее катастрофическое расширение. Но в этом случае в основном акцентируется внимание на пространственном расширении, а время также остается в стороне, хотя оно тоже должно чудовищно быстро расширяться в составе единого классического пространства–времени. Но куда оно может расширяться, «выстрелив» как свернутая «пружина–кольцо» из ранее слитых воедино трех темпомиров (прошлого, настоящего и будущего)? Если назад, в сингулярность (возможно, это имеет место), то это нам мало что дает, поскольку, опять попадая в уже прошлую сингулярность, время опять «останавливается» и «окольцовывается». А вот если вперед, в будущее – это расширение, а, может быть, даже своего рода «темпоральная инфляция» представляет интерес. «Темпоральная инфляция» – это ускоренное, невообразимо быстрое опережение будущим как других темпомиров, так и пространственного расширения. И, как упоминалось, именно эта «инфляционная футуризация» времени в основном могла кардинально повлиять на формирование фундаментальных физических констант и их «тонкую подстройку». Но на это до сих пор не обращалось внимания, поскольку время рассматривалось в едином комплексе «пространство–время». Сверхбыстрое опережающее расширение как своего рода «темпоральная инфляция» (но в одном измерении и направлении) конструктивно могла идти только в будущее, поскольку расширение в прошлое бесперспективно, так как там, как уже отмечалось, время ведет себя сверхнелинейно – останавливается либо закольцовывается. Но как далеко зашло это ускоренное темпоральное расширение в будущее еще не очень понятно (хотя кое о чем уже свидетельствует космологический антропный принцип), но это будет выясняться при выявлении новых форм влияния будущего на прошлое и настоящее, вытекающее из принципа темпоральной целостности. Даже гипотеза о своего рода «темпоральной инфляции» как процессе ускоренной футуризации – чудовищно быстрого устремления времени в сторону будущего – также исходит из наличия темпоральной целостности, т.е. существования сильно взаимосвязанной

системы трех темпомиров – прошлого, настоящего и будущего, которая в латентно-свернутой форме существовала в начальной космологической сингулярности и далее проявляется при последующем расширении Вселенной.

Сам факт расширения Вселенной, несомненно, есть не только пространственное, но также и расширение Вселенной во временном измерении, где ранняя «темпоральная инфляция», возможно, сменилась более спокойным расширением времени в будущее (также вначале с его замедлением, а затем ускорением), и этот процесс невозможно остановить, как и пространственное расширение нашей Вселенной в силу действия антигравитации «темной энергии». «Растягивание» времени в будущее как процесс темпоральной футуризации уже более шести млрд лет определяется расширением Вселенной с ускорением – и это космологическое следствие воздействия космического вакуума. Как эта темпоральная все ускоряющаяся футуризация затем начинает влиять из «далекого будущего» на другие темпомиры в силу принципа системно-темпоральной целостности? На поставленный вопрос можно ответить лишь в дальнейшем, когда развернутся исследовательские работы в этом направлении, хотя, если футуризация как космический процесс ускоряется, мы все больше будем испытывать «футурошок» в различных сферах деятельности, в том числе и в социальной и социоприродных сферах, стимулируя опережающие действия. Однако теперь понятно, что существуют определенные онтологические основания процесса футуризации, который проявляется на всех уровнях и ступенях эволюции материи.

Эволюционирующая Вселенная – это и видимая вещественная Вселенная, и вместе с тем Вселенная информационная. Возможно, что начинающая воспринимать понятие информации космология вместо термина «вещественная Вселенная» будет в дальнейшем все чаще употреблять понятия – информационная Вселенная. Но, поскольку эволюция – это все-таки достаточно редкий феномен во Вселенной, возникает вопрос и об «универсальности» универсальной эволюции.

Если эволюции подвержена незначительная часть Вселенной, то термин «универсальный», приданный эволюции в более «светлые» времена человеческого познания, когда гипотез о «темном» прошлом и настоящем мироздания еще не было, кажется уже неуместным. «Универсальность», как термин, впрочем, как и другой термин – «эволюция» касаются всего нескольких процентов нашей Вселенной и, надо подумать, как это как-то должно отразиться в будущем в наименовании универсального эволюционизма. Ведь предполагалось, что эта концепция относится ко всему сущему, к Универсуму. А между тем, не только гипотеза «темной энергии», но и настойчиво вытесняющая понятие Универсума идея Мультиверса еще больше ограничивает «универсальность» универсальной эволюции, не оставляя за этим феноменом даже упомянутых нескольких процентов материального содержания мироздания в силу предположения о существовании иных минивселенных, многие из которых естественно предположить состоящими только из «темной материи».

Сужение «вселенского содержания» универсального эволюционизма повлечет и другие ограничительные меры, в частности, в эпистемологическом плане. Большая или Универсальная история как отражение своего объективного процесса существенно сузит предмет познания и, по сути, окажется лишь фрагментом совершенно новой научной картины мира, включающей в себя ныне имеющуюся информацию о «темной материи».

Примечания:

1. См.: Чернин А.Д. Космический вакуум // Успехи физических наук. Т. 171. № 11. 2002; он же: Космология: Большой Взрыв. Фрязино, 2005. С. 48–49.
2. См.: Тегмарк М. Параллельные Вселенные // В мире науки. 2003. № 8.
3. См.: Урсул А.Д., Урсул Т.А. Эволюция, космос, человек. Кишинев, 1986; Моисеев Н.Н. Универсальный эволюционизм. М., 1991; Степин В.С. Философия науки. М., 2004; Урсул А.Д., Урсул Т.А. Универсальный эволюционизм (концепции, подходы, принципы, перспективы). М., 2007.
4. См.: Чернин А.Д. Космология: Большой Взрыв. Фрязино, 2005; Универсальный эволюционизм и глобальные проблемы. М., 2007.
5. См.: Чернин А.Д. Космология: Большой Взрыв. С. 44, 53.
6. См.: Конселис К. Невидимая рука Вселенной // В мире науки. 2007. № 6.
7. См.: Караченцев И., Чернин А. Острова в океане темной энергии // В мире науки. 2006. № 11.
8. Чернин А.Д. Космология: Большой Взрыв. С. 50–51.
9. См.: Конселис К. Указ. соч.
10. См.: Чернин А.Д. Космология: Большой Взрыв. С. 15.
11. См.: там же. С. 62.
12. См.: Чернин А.Д. Указ. соч. С. 54–55.
13. Чернин А.Д. Указ. соч. С. 31.
14. См.: Черепашук А.М. Черные дыры во Вселенной. Фрязино. 2005.
15. См.: Урсул А.Д. Природа безопасности // Безопасность Евразии. 2008. № 1.
16. См.: Урсул А.Д. Информационный критерий развития в природе // Философские науки. 1966. № 2; он же: Природа информации. М., 1968.
17. См.: Черепашук А.М. Черные дыры во Вселенной. Фрязино. 2005. С. 4.
18. См.: Новиков И.Д. Указ. соч. С. 891.
19. Николсон И. Тяготение, черные дыры и Вселенная. М., 1981. С. 184.
20. См. также: Урсул А.Д., Урсул Т.А. Универсальный эволюционизм. С. 123–138, 199–210.

Ana Pascaru,
doctor în filosofie

SEMNIIFICAȚIA CONDIȚIONĂRII VALORILOR PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

In this paper the author analysis the values significations through differences/particularities in the Moldovan society. How really values means when the society is not ready to accept that the cultural space didn't have the same borders like a state and if that statements is ignored during the years the society could be louse their identity, because it will stimulated the dangerous attitude & behaviors concerning the values in cultural space in the context in Republic of Moldova.

Cu scurgerea timpului necesitatea studierii valorilor în complexitatea schimbărilor profunde din societate de departe nu este un capitol încheiat. Este vorba de perpetuarea valorilor în ecuația transformărilor în și dintre societăți. Tabloul fiind completat cu valorile ce se regăsesc/omise la componentele constituitoare ale societății la cumpăna dintre milenii II-III început de secol XXI, în condițiile în care redimensionarea socio-economicului, socio-politicului și socioculturalului îndreaptă societatea spre multiculturalismul mondializator (globalizant). Prezența lor se găsește în transformările actorilor sociali, grupurilor: sociale, etnice, confesionale mediu de reședință; tendințelor și proceselor în derulare preponderent intersocietale în defavoarea/detrimentul celui intrasocietale. De asemenea, valoarea transformărilor schimbărilor profunde de care depinde statutul societății pe cupola civilizațională. În timp ce migrația masivă și intervențiile geopolitice au influențat considerabil spațiul cultural la nivel intrasocietal, diluându-i valorile naționale, tradiționale și ascensiunea celor comunitare ca: acceptare, toleranță și încredere sau a celor colectiviste (minorități naționale, grupuri etnice) nu arareori încearcă fie să le marginalizeze/ignore pe cele ale etniei majoritare, fie să-și perpetueze formal propriile valori lipsite de conținut. Acesta denotă condiția spațiului cultural în comunitate, în confluente cu spațiile culturale diverse/adverse și în ce măsură asigură perpetuarea prin valori a identității societății.

În contextul dat, reflecțiile se îndreaptă spre semnificația condiționării valorilor în comunitățile societății în schimbare, cu precădere cea moldoveană din perspectiva spațiului cultural. Acest aspect mai puțin elucidat în studiile de specialitate, se înscrie într-un compartiment mult mai vast, axat pe conturarea naturii valorilor în societate, prezența lor în acțiunile membrilor societății și, nu în ultimul rând motivația scalei de valori, circuitului valorilor sau comunicarea valorilor etniei majoritare cu cele ale minorităților naționale.

Pentru început se încearcă o trecere în revistă a studiilor realizate pe palierul perpetuării societății contemporane și a statutului ei în condițiile în care factorii externi tot mai mult influențează mediul intrasocietal. Evidamente suferă schimbări statutului acesteia, astfel independent de statutul societății (stabilă sau în curs de dezvoltare) aceasta se îndreptarea spre una finalmente multinațională/multiculturală/multiconfesională, implicându-se participativ activ/pasiv în procesul de mondializare și edificare a satului global, mai nou a societății bazată pe știință (knowledge society). În această ordine de idei, spațiului cultural în care valorile perpetuează îi revine dificilul rol de păstrare și promovare a identității societății în diversitatea uniformizării mondializatoare. Cu remarcă că, spațiul cultural este cât de cit absolvit de intervenții politicianiste/dictatoriale și frontierele nu-i sunt prestabilite sau marginalizate de susținerea/impunerea imparțială mediului comunitar a unui alt spațiu cultural. Iar prin cadrul legal instituțiile sociale abilitate guvernamentale,

neguvernamentale și transnaționale asigură valorificarea/prezența lui în acțiunile ce se întreprind la toate nivelele ierarhiei sociale: individual, de grup etnic/confesional/mediu de reședință, comunitate, colectivitate.

Nu este o noutate că, spațiul cultural frontierele căruia de departe nu sunt conforme cu cele ale societății, susține comunicarea dintre valori și manifestările acestora intra și inter societal, iar în condițiile crizei valorilor diminuează impactul marginalizării/omiterii unora dintre ele. Evident că comunicarea dintre valori cunoaște schimbări care de regulă le reflectă circuitul valorilor în/dintre societăți. Dar la fel circuitul valorilor în societate aduce la suprafață legătura dintre vicierea acestora și denaturarea/marginalizarea spațiului cultural. În această ordine de idei, prezența valorilor la dezvoltarea/perpetuarea societății în conformitate cu nevoile/necesitățile acesteia este direct proporțională sensibilizării membrilor societății asupra necesității valorificării/utilizării spațiului cultural. Or, valabilitatea priorităților în comunicarea cu un anumit set de valori în dezvoltarea societății [Ronald Inglehart, ed., 2003], conformându-se necesităților în timp va fi adus în prim plan un alt set ceea ce nu e un semnal la distrugerea sau înlocuirea celorlalte valori. Astfel, se asigură ramificarea diferită/diversă a comunicării dintre valori. Pentru că, comunicarea dintre valori prin natura lor denotă în linii mari nu numai starea de fapt din societate, dar și relațiile ei cu societățile vecine. Iar modul în care se manifestă valorile în cele mai ne semnificative acțiuni individuale/comunitare deja evidențiază realitatea inerentă și nu cea presupusă sau virtuală. Or, nu arareori realitatea propriu-zisă este înlocuită cu una virtuală, inclusiv lumea valorilor și prezența lor în acțiunile umane. Drept exemplu, utilizarea neortodoxă a diverselor programe SOFT pentru a demonstra că sunt posesorii de bunuri sau valori care de fapt lărgesc oportunitățile de devalorizare a valorilor etc.

La fel în seama spațiului cultural rămâne conturarea/eficientizarea oportunităților care facilitează dialogul intra și intercultural, adică cu alte spații culturale în vederea apropierii dintre valori și creării de noi valori . Pe de o parte multiculturalismul societății contemporane, chiar dacă dpv. juridic se merge pe statul unitar [Ana Pascaru, 2005]. Pe de alta nivelul postmodern diferit al societăților, dar în care dezvoltarea la fel ca spațiul cultural nu ține cont de frontiere prin tehnologiile informaționale deschide orizonturi nemaîntâlnite în istoria civilizațiilor, optimizând/marginalizând schimbul în și dintre spațiile culturale. Realitate suprapusă pe fenomenele migrației, sărăciei, mai nou asigurarea cu produse alimentare tinde să utilizeze confluențele dintre spațiile culturale imprimându-le violență, teroare, distrugere etc.

Tentativa de a ataca problema condiționării valorilor societale din perspectiva spațiului cultural propriu și cel de confluență aduce în prim plan proporționalitatea impactului direct/indirect asupra stării de fapt, fenomenelor care se derulează/declanșează în societate. Acest aspect al condiționărilor se întâlnește mai mult insular decât constant în studiile ce se realizează, dar foarte necesar în contextul contemporan. Context în care din ce în ce mai puțin se i-a în calcul perpetuarea manifestă a valorilor în acțiunile individuale, comunitare, sociale, regionale sau chiar planetare. Acțiunile care se întreprind și rezultatele obținute frecvent se interpretează drept valori, în realitate acestea nefiind decât bunuri materiale create într-o satisfacere a nevoilor/necesităților pentru o anumită perioadă de timp a membrilor societății, organizațiilor etc. Cu toate că, ascensiunea de nevoi/necesități după J-F. Loytard [1993] au contribuit la dezvoltarea societății moderne, consecințele lor în societatea postmodernistă(modernă radicalizată) acestea pot deveni periculoase pentru mediul comunitar, inclusiv dpv. al perpetuării vieții pe *terra* ca valoare. Pentru că, în postmodern satisfacerea lor se vrea a fi pe potrivă

schimbărilor și a unei tranziții radicalizate. În consecință individul și comunitatea mai puțin conștiente ca componente a mediului ambiant deopotrivă cu acesta deja suportă costurile lor. Or, soluțiile se cer a fi pe potrivă schimbărilor, evitându-se fie în cunoștință de cauză sau nu de a lua în calcul impactul cerințelor satisfăcute asupra propriilor destine de la individ, comunitate, până la mediul ambiant din care sunt parte. Realitatea care se prefigurează abundă în exemplificări dintre cele mai neașteptate. Exemplificările trecute prin radiografia documentelor de la Rio de Janeiro (1992) sau Kyoto (1997) denotă că, societățile (lumea) aflate în plină interconexiune și interdependență de departe evită să se conformeze deciziilor pe care le adoptă de comun acord și care ar reprezenta contribuții la perpetuarea valorilor perene, dimpotrivă se continuă, inclusiv pe păstrarea disproporționalităților în suportarea costurilor. Altfel spus societățile sărace/ în curs de dezvoltare plătesc mult mai mult în speță din contul raportului valorilor naționale cu cele general-umane, chiar dacă nivelul impactului consumerist rămâne net inferior în comparație cu cel din societățile prospere.

Analiza tendințelor manifeste care se conturează în mediul comunitar denotă că acțiunile preconizate *rarissimo* se raportează la rezultatele obținute care de regulă nu sunt conforme cu așteptările. Ceea conduce la o cu totul altă semnificație a valorii și tinde să perpetueze de la *obișnuință*, *cutumă* în *tradiție*, iar spațiul cultural să fie dominat și transformat în unul în care circulația *bunurilor materiale*, consumabile să i-a locul *valorilor propriu-zise*. Gravitatea unei atare stări de fapt catalizată de contextul contemporan, dar și de particularitățile societăților în curs de constituire, inclusiv cea moldavă, codifică/marginalizează valoarea schimbărilor profunde și oportunitățile pe care le deschide arealul cultural în redimensionarea sistemului de valori. Cu atât mai mult cu cit, multe dintre colectivitățile contemporane, aflându-se timp de decenii/secole în spații culturale streine soldate cu deznaționalizări de proporții se confruntă cu moștenirea acumulată/impusă căreia i se datorează contribuții la sporirea iregularităților și depozitării trecutului.

Moștenire care în noile condiții devine tributară, influențând efectele(valoarea) schimbărilor declanșate în societate, în speță identificarea căilor de revenire la normalitate și revitalizare a pilonilor valorici în spațiul cultural adecvat. Acest tribut continuă să se regăsească de la sursele ce le alimentează, până la factorii care redimensionează sistemul de valori în mediul comunitar. În această ordine de idei, pedalarea pe sine qua non-ul redimensionării prin cultura (arealul cultural) care integrează și orientează valorile și nicidecum invers [Petre Andrei, 1997] are o semnificație aparte pentru mediul moldav în curs de constituire. Mediu văduvit prin abolirea de decenii(1812-1917; 1944-1991) a rădăcinilor culturale, a memoriei colective și a celei individuale. În aceste perioade pârghiile organizaționale, inclusiv institutele educaționale (curicule), au contribuit substanțial la atacarea subconștientului membrilor etniei majoritare(deportările, frica socială etc.) în mod aparte în perioada sovietică, s-a cimentat convingerea existenței inexistenței spațiului cultural distinct de cel românesc.

Monitorizarea longitudinală a fenomenului respectiv denotă prezența acestuia în mediul moldovenesc enumerându-se printre cauzele care alimentează politizarea și manipularea în exces a delimitării spațiului cultural de cel românesc prin legislație, măsuri coercitive și fortificarea frontierei de stat. Gravitatea acestei perpetuări de departe nu s-a stăvilit după Actul de Independență (1991) și formarea tânărului stat Republica Moldova membru ONU (martie 1992). Pentru că, pedalarea pe tratamentul respectiv al spațiului cultural și pretinderile de genul, că în societate are loc edificarea propriilor valori, circuitul acestora și a sistemului de valori nu face altceva decât facilitarea

marginalizării, înlocuirii sau denaturării lor prin nonvalori, inclusiv în activitățile societale. Astfel din start activitățile preconizate nu sunt raportate la o valoare și contravin principiului conform căruia acțiunea umană se întreprinde în raport cu o valoare [M. Weber, 1946]. Are loc afectarea valorilor prin înstrăinarea lor în fundamentarea/argumentarea activităților societale și circuitul acestora în comunitate. Or, persistența dată conduce în timp la sporirea discrepanțelor dintre gândire și acțiune (H.Arendt) favorizând declanșarea fenomenelor dificil de sesizat, dar și de depășit sau minimalizat impactul lor asupra mediului comunitar. Și în consecință cu concursul altor fenomene se deschide efectul „Cutiei Pandorei” pe seama căreia se aduc toate nereușitele și căutarea vinovatului.

De ce se întâmplă astfel, deoarece omis/politizat sau denaturat spațiul cultural doar formal este utilizat la redimensionarea sistemului de valori, la integrarea și orientarea valorilor. Chiar dacă în viziunea lui Oswald Spengler [1996] o cultura trecând prin civilizație moare, după Al. Tănase [1968] întruchiparea culturii este în moduri de viață, de muncă și comportare în obiecte ale universului artificial, deci mișcarea culturii din panteonul valorilor spre fanionul cetății alcătuiește civilizația, mai degrabă este vorba de modificările ce intervin, în speță la componentele culturii și manifestării lor în mediul societal. Pentru că , nimic nu rămâne intact, la fel și cultura, perpetuarea căreia depinde de nivelul valoric prezent în acțiunile și activitățile desfășurate în cadrul procesului de dezvoltare. Or, transformările societale modifică spațiul cultural, caracterul sistemului de valori divine extracadru, societatea îndreptându-se tot mai mult spre multiculturalism. Multiculturalism care în condițiile schimbărilor profunde înseamnă starea raportului dintre factorul intern vs. factorul extern, adică ce predomină echilibrul/dezechilibrul sau supremația unuia dintre ei [A. Pascaru, 2007]. De aici și gradul de penetrare a sistemului de valori prin valorile comunitare responsabile de asigurarea conexiunii dintre cele naționale și general-umane. Ceea ce presupune că, implicațiile factorilor enunțați sunt în consens cu starea naturală de nevoi/necesități și nu alimentează crearea uneia artificială.

De asemenea că în transformările schimbărilor nivelul valoric al reformelor inițiate este direct proporțional competențelor condiționate de natura circuitului valorilor, raportului dintre valoare-scop și valoare-mijloc în societate. De aici și prioritățile în care se sensibilizează și raportează rezultatele obținute, menținerea echilibrului dintre macro și micro; satisfacerea de nevoi/necesități; devenirea/perpetuarea valorilor, inclusiv și nu preponderent prin intermediul bunurilor materiale . Raportarea rezultatelor reflectă statutul, funcționalitatea și locul societății pe cupola civilizațională care diferă de la o societate la alta. În această ordine de idei, raportarea reformelor la rezultate înglobează în mare manifestarea valorilor, dar și valoarea reformelor în comunitate. Reformăm ceva pentru a îmbunătăți, a perfecționa gradul de funcționalitate, de aceea devine obligatoriu ca măsurile întreprinse să fie evaluate și judecate prin prisma rezultatelor probabile și după un timp a rezultatelor reale pe care le produce [J. Stiglitz, 2004]. Rezultate la care sunt părtași vs. impuși de condițiile date să participe/beneficieze și membrii societății cu remarcă că, implicarea lor dat fiind experiența acumulată, nu sunt direct proporționale capacităților și pregătirii acestora.

Astfel, prin raportarea reformelor la rezultatele obținute se evidențiază că, de rând cu valorificarea oportunităților transformărilor, redimensionarea sistemului valoric are loc și crearea de noi valori care în timp se conectează la cele extrasocietale, regionale, continentale etc. Valorificarea oportunităților în acest caz mărginește cu perceperea și pregătirea mediului social întru a face față provocărilor, dar și identificarea de noi orizonturi care se regăsesc în rezultatele obținute. De asemenea restructurarea surselor

care alimentează cauzele redimensionării valorilor în sistemul social. Ceea ce finalmente nu-i altceva decât manifestarea a interconexiunii componentelor enunțate care contribuie/împiedică crearea de bunuri materiale/spirituale și acestea cernute în timp fie devin valori, fie suport valoric în acțiunile comunitare/individuale ulterioare. În caz contrar căile transformatoare ale reformelor se diminuează, conducând la dezordine haos, consumarea și devalorizarea valorilor.

Prin raportarea reformelor la rezultate înseamnă și valorificarea abilităților la ghidarea ritmului acestora, adică reglarea de la sine (autoreglarea) întru necesitatea așteptării/producerii rezultatului. Pentru că, raportul reformă - rezultat conturează cauzalitatea lor și asupra sistemului de valori din societatea respectivă, dar și cu cel din exterior. Iar disponibilitatea sistemului de valori, conformarea la noile realități se materializează în acțiunile ce se întreprind și asigurarea continuității acestora deja la un alt nivel și condiții ale spațiului cultural. Lucru la care mai puțin se face referință, dar foarte sensibil pentru mediul social și care aduce în prim plan durabilitatea lor valorică. Or, rezultatele reformelor sunt direct proporționale dezvoltării umane, adică constituirea/menținerea unui echilibru sănătos între dimensiunea etică și cea economică, o politică de protecție adecvată a cetățenilor săi. Deoarece în valoarea rezultatelor se regăsesc și avansarea hotărâtă a dezvoltării, dar și perpetuarea condițiilor de viață. În caz contrar, politicile elaborate urmăresc perpetuarea de condiții de viață umilitoare (PNUD, 2006), iar dezvoltarea umană pierde suportul valoric.

În contextul dat, reflectările se îndreaptă și spre modul în care transformările influențează raportul dintre valori. Radiografierea societății moldovenești aduce în prim plan discrepanța dintre necesitatea prezenței valorilor în acțiunile individuale, comunitare, societale și omiterea/marginalizarea lor în rezultatele finale. Spre exemplu, declararea și adoptarea prin legea fundamentală (Constituția RM, 1994) că, obținerea independenței va contribui și la revitalizarea valorilor naționale și general-umane s-a transformat într-un câmp de discuții diverse/divergente care au divizat societatea, deviindu-i raportul dintre valoare-scop vs. valoare-mijloc. Astfel se explică de ce după mai bine de două decenii în capul nereușitelor se situează nu nivelul valoric al competențelor responsabililor, ci limba română și tot ce înseamnă conexiune cu spațiul cultural românesc. În realitate fiind vorba de incertitudinile acumulate pe/și în timpul reformelor, deoarece nu numai că rezultatele rămân a fi net inferioare așteptărilor membrilor societății, dar și că foștii și actuali manageri nu prea se obosesc întru aducerea în concordanță cu particularitățile Republicii Moldova valoarea experienței acumulate.

Deoarece, în cazul noilor democrații din care face parte și societatea moldovenească comparativ cu societățile stabile, dominația factorului extern asupra celui intern devine una din cauzele centrale care determină și recunoașterea/marginalizarea tipului de valori, raportul dintre valori, comunicarea valorilor la nivel de etnie, dintre etnia majoritară și minoritățile etnice. Astfel se face că, de două decenii în societatea moldovenească activitățile demarate indică prezența unei imparțialități notorii la capitolul necesității raportării activităților la una sau mai multe valori. Or, sensibilizarea asupra valorilor facilitează nu numai valorificarea acestora, dar și deschiderea de noi oportunități de promovare/creare de noi valori, diminuând consecințele atitudinilor utilitariste. Și nu în ultimul rând că tipologia/clasificarea valori se poate modifica după criteriile care au stat la bază, dar nu și tipul de valori: economice; vitale; juridice; politice; teoretice; estetice; morale; religioase [T. Vianu, 1998].

Importanța încetățenirii unui atare tip de percepere a valorilor în arealul societal din Republica Moldova este direct proporțional optimizării oportunităților de diminuare a

fenomenelor care conduc la devalorizarea valorilor. Se atestă deusolarea logicii acțiunii cauză-efect-consecințe în perindarea valorilor între scop și mijloc. Or, după cum atenționa T. Vianu [1998] în diferite perioade valorile îndeplinesc anumite roluri care se/și modifică în dependență de starea mediului comunitar. Spre exemplu, criza social-economică și insuficiența instituțiilor sociale în aplicare mecanismelor de regalare și soluționare a problemelor cu care se confruntă membrii societății de la începutul anilor 90 a condus la o cădere drastică a standardului de viață, apropiindu-l de anii '50. Cu toate că, măsurările de opinie publică din acea perioadă indicau că cea mai gravă situație este cea economică în cotidian erau trecute alte teme „învolburate politic”, dar prindeau bine la scrutinele electorale. În consecință la sfârșitul anilor '90 și început de mileniu III și secol XXI evenimentele s-au transformat în fapte-tendențe-proces de migrațiune masivă a membrilor societății spre destinații

Realitățile din societatea în curs de dezvoltare cum este cea moldavă, în care implicările factorului intern a devenit o constantă, dificultățile transformărilor schimbării modifică și caracterul relației dintre valoare-scop și valoare mijloc. Contururile acestei relații indică o stare de fapt în care din valorile economice - scop s-a fost decupat însemnul banilor. Și dacă decupările per ansamblu reflectă tendințe fie de înlocuire/ marginalizare a valorilor și naționale și general-umane. Fenomenele migrației, traficului de ființe umane, munca la negru, scăderea mediei de vârstă, îmbătrânirea societății, indică părăsirea pilonilor valorici: de la familie, sănătate, până la continuitatea generațiilor. Iar frecvența cu care educația în instituția familială este lăsată pe seama celor din afara lui, evadarea femeii, și a bărbatului de la responsabilitățile materne/paterne a devenit un fapt social. Comunitatea moldavă deja se confruntă cu sporirea numărului de oameni tineri ce n-au avut parte de o educație familială; de exemplul părinților cu un loc de muncă care le asigură existența; tineri care n-au pășit pragul unei instituții de educație primară sau liceală. Valul de surse financiare venite din exterior tinde să compromită și valoarea pregătirii universitare, ori cât n-ar fi de straniu într-o societate considerată una dintre cele mai sărace în Europa numărul universităților a explodat la mijlocul anilor 90 ai sec. XX.

Timpul social al schimbărilor reliefează un tratament diferențial/politic soldat cu marginalizarea/stigmatizarea și aprecieri inadecvate a transformărilor manifeste în interconexiunile și interacțiunile în/dintre societăți. Cu atât mai mult cu cât, manifestările transformărilor schimbării au provocat până și obișnuitele frontiere dintre societăți indiferent de statutul acestora, înlocuindu-le cu transfrontalitatea. Provoacă rile transfrontalității asupra societăților înglobează chit-esența transformărilor schimbărilor înveșmântate în fapte, tendințe, procese cu un nivel sporit de conexiune între ele.

În fond, are loc modificarea cadrului intra și intersocietal, alimentându-se bulversările de durată a societății, inclusiv pilonii valorici și valorile constitutive ale acesteia. Complexitatea transformărilor schimbării în egală măsură se răsfrânge și asupra societăților stabile și a celor în curs de dezvoltare. Parafrazându-l pe Im. Kant [1922] în legătură cu semnificația încălcării dreptului într-o parte din lume pentru care mai devreme sau mai târziu se plătește, mai nou costurile respective le susțin nu mai de cei care l-au comis, dar și din contul celor neimplicați. Cu remarcă că, în societățile prospere impactul se încearcă a fi stăvilit prin stabilitatea raportului dintre valorile naționale și general-umane consolidate în legile scrise și nescrise, în timp ce tentativele de acest gen în noile democrații din Centrul și Estul Europei din care face parte și cea moldoveană nu areori se contestă.

În contextul societăților în plină transformare efectele reformărilor conturează realități în care similitudinile sunt pe cale să alimenteze diferențele/ divergențele

așteptărilor preconizate grație nivelului de interconexiune. Astfel, se constată că așteptările nesatisfăcute în timp catalizează excesul de utilizare – consumare a valorilor din mediul social în detrimentul valorificării și perpetuării lor. Or, consumul/utilizarea valorilor pentru satisfacerea nevoilor/necesităților curente a membrilor comunității se întreprind immanent, dat deteriorarea nivelului de trai în care primează nevoile în disonanță cu necesitățile. De aici și lipsa suportului valoric specificitate/similitudine cu care se nu doar a societăților în curs de dezvoltare. De ce se întâmplă astfel, din varii motive numitorul comun pentru toate fiind cauzele ce le alimentează și care în oportunitățile transformărilor schimbării devin dificil de controlat/prognozat. Au loc devieri în semnificația oportunităților care reflectă caracterul lor tot mai mult extracomunitar și prea modest de mediul intracomunitar.

Prefigurările realității raportate la așteptările preconizate înglobează totalitatea disonanțelor reflectate în efecte cu consecințe dificil de analizat. Or, prefigurarea realităților în transfrontalitatea schimbărilor configurează un alt nivel de interconexiune și interdependență dintre societăți în care factorul extern devine tot mai influent în raport cu cel intern. Conturate în așa mod realitățile în cadrul unei societăți tot mai puțin sunt determinate de situația internă, inclusiv depășirea problemelor apărute. În atare condiții, inerența problemelor în societățile de curând apărute și soluțiile pentru ele se află preponderent în afara spațiului comunitar respectiv, deoarece realitățile manifeste depășesc frontierele de orice gen. Drept exemplu, conflictele interetnice din Sud-estul Europei. Conflicte care în societatea contemporană (preponderent multiculturală) sunt o componentă a conflictelor sociale, dar decupate acestea au fost împinse spre polemologie. Scoaterea lor din contextul intra societal le-a internaționalizat. De aci, oricare sunt soluțiile cu care se vine, cu toate referirile la respectarea cadrului legal internațional, are loc violarea valorii drepturilor omului consfințite în Convenția de la Geneva(1948, ratificată de toate țările membri ale ONU, inclusiv Republica Moldova). Deoarece, prioritatea dreptului colectiv se realizează în detrimentul celui individual. Or, acordarea de drepturi colective într-o societate în care drepturile cetățenești au fost consfințite de Legea fundamentală(Constituția) indiferent de apartenența etnică, confesională sau mediu de reședință automat conduce la privarea de libertăți nu doar a reprezentanților etniei majoritare, dar și a reprezentanților minoritarilor.

Nu este o noutate că, drepturile obținute din contul celorlalți catalizează autoizolarea/marginalizarea colectivității minoritare și nu numai. Motivul producerii unei atare stări ține de pregătirea insuficientă a minoritarilor și privarea de drepturi a majoritarilor, dar deopotrivă s-au pomenit la intersecția intereselor politicianiste sau geopolitice. Or, în situația unei societăți în curs de democratizare /formare cum este și cea moldoveană fragilitatea comunicării în spațiul socio-economico-cultural dintre grupurile respective se află într-o criză profundă. Astfel că, comunicarea de așa natură poate fi lesne stăvilită și deviată de la una sterilă, politicianistă, până la fracturi /scindări/divizări pe criterii de grup, mediu de reședință sau confesională. Și în dependență de necesitățile factorului extern implicațiile acestuia pedalările se fac pe ambele sensuri. Altfel spus, atunci când factorul intern nu este pe picior de egalitate cu cel extern acesta din urmă condiționează/controlază în mare perpetuarea societății pilonii valorici și sistemul Elocventă în acest sens este experiența societății din Republica Moldova și în aspirațiile etniei majoritare de a reveni la normalitate, inclusiv încetățenirea sistemul de valori bulversat de sistemul totalitar sovietic. Aspirații care s-au soldat cu transformarea valorilor piloni – limbă, istorie datorită factorului extern într-un câmp cu bătaie lungă. Pilonii respectivi între anii 1944-1989 le-au fost abolite rădăcinile, perioadă în care limba

română a fost înlocuită cu cea rusă , iar istoria românilor cu cea a Partidului Comunist (PCUS) și a URSS-ului. Deznaționalizarea a fost devastatoare de la 82% dintre conducători alolingvi, primul originar din dreapta Nistrului numit în postura de prim secretar al PC al RSSM s-a produs de-abia în 1988, până la sistemul de instruire și formare a viitorilor specialiști care se derula în conformitate cu prevederile Circularii KGB din 1947 [A. Pascaru, 2000]. Stigmatizarea pilonilor valorici a condus în timp la necunoașterea limbii, culturii, istoriei, printre care și reprezentanți ai etniei majoritare și mai mult de 90 la sută dintre cei a-i minorităților naționale. Stare fertilă prelucrată cu tehnologii politicianiste și manipulatorii completate cu lipsa de voință politică a conducerii de vârf a catalizat transformarea mediului social într-unul al confruntărilor. Astfel că, conflictul conturat la sf. anilor 80 sec. XX și soldat cu operațiuni militare (1992) reflectă în mare posibilitatea transformării unui diferend artificial într-unul de durată, devenind piatra de încercare în redimensionarea moștenirii comuniste și perpetuarea valorilor naționale și general-umane. Starea respectivă a condus la debusolarea activităților întreprinse de conducerea de vârf întru realizarea aspirațiilor democratice. Așteptările membrilor societății legate de derularea de Politici socio-economice regionale au fost subminate pe termen îndelungat, iar căderea drastică a nivelului de trai a pus în pericol valorile general-umane ca: viața, sănătatea, familia, continuitatea generațiilor. Are loc de rând cu insuficiența de resurse și lipsa de experiență managerială a instituțiilor guvernamentale utilizarea acestora ineficientă nu fără implicația factorului extern.

Nu mai puțin interesant este deconspirarea prezenței valorilor în conținutul reformelor realizate în mediul intra și extracomunitar. Astfel, conexiunea valorilor reformelor transformatoare cu rezultatele obținute este trecută și prin prisma influenței considerabile a calității contactelor sociale dintre etnia majoritară și minoritățile naționale, dintre grupul minoritar și grupul majoritar etc. În condițiile societății moldovene aceste contacte exemplifică instantaneu și de durată circuitul valorilor și raportul dintre ele, diferențierea vs. diversitatea valorilor. Drept argument rezultatele *Indicelui distanței sociale și cel al calității contactelor sociale. Conform rezultatelor în cazul IDS valoarea 5 semnifică o atitudine intens negativă, iar valoarea minimă 0-una intens pozitivă față de grupul etnic pus în discuție. În timp ce valoarea maximă 5 a ICS exprimă o atitudine intens pozitivă, iar valoarea 0 trădează o atitudine intens negativă IDS(Tabelul1).

Tabelul 1. Valorile indicelui distanței sociale(IDS) și ale indicelui contactelor sociale(ICS)

Grup etnic	IDS					ICS				
	Eșantion					Eșantion				
	Moldoveni	Ruși	Ucraineni	Găgăuzi	Bulgari	Moldoveni	Ruși	Ucraineni	Găgăuzi	Bulgari
Moldoveni		0,17	0,24	0,42	0,42		4,83	4,76	4,58	4,58
Ruși	1,11		0,23	0,44	0,48	3,89		4,77	4,56	4,52
Ucraineni	1,26	0,23		0,51	0,57	3,74	4,77		4,49	4,43
Găgăuzi	1,74	0,84	1,34		0,88	3,26	4,16	3,66		4,12
Bulgari	1,54	0,75	1,36	0,55		3,46	4,25	3,64	4,45	

În condițiile societății moldave aceste contacte exemplifică instantaneu și de durată circuitul valorilor și raportul dintre ele, diferențierea vs. diversitatea valorilor.

Indicele calității contactelor sociale și cel al distanței sociale invocă neînțelegerile, frustrările și divergențele polare din cadrul etniei majoritare la capitolul valori naționale – limbă, istorie, cultură. Astfel, ambiguitățile și polarizarea în comportamentul reprezentanților etniei majoritare în raport cu valorile naționale au contribuit la politizarea, manipularea și divizarea grupului. Oportunitățile legate de revenire a valorilor date în circuitul societal fiind omise de o jumătate de secol și în primul rând transformarea treptată a limbii române și *de facto* nu numai *de iure* în cea oficială și de comunicare interetnică după aproape două decenii continuă să rămână politizată decât studiată și aplicată în viața comunităților din Republica Moldova. Altfel spus, lipsa de coeziune a grupului majoritar și a vidului de comunicare dintre el și minoritățile naționale a fost utilizat politicianist de minoritatea lingvistică, adică vorbitorii de limbă rusă. Și în consecință limba rusă continue să rămână drept mijloc de comunicare în RM de la agenții economici, funcționarii din instituțiile administrației centrale/locale, dintre reprezentanții diferitor minorități, până la denumirea mișcărilor social-politice care participă în alegerile locale și generale.

Sintetizarea rezultatelor măsurării respective denotă că minoritatea rusă este mult mai activă în obținerea drepturilor pentru celelalte minorități. Drepturi pe care minoritățile cu excepția ucrainenilor, după cum a demonstrat practica ultimilor ani, de departe nu sunt pregătite pentru a beneficia de ele. În schimb, drepturile minorităților sunt manipulate, devenind monedă de schimb pentru minoritatea lingvistică în soluționarea problemelor cu care se confruntă nu membrii societății moldovenești, dar susținătorii lor din afara spațiului RM. Pe parcursul anilor, aceste cerințe nu arareori se impun a se plăti nu numai cu valorile naționale ale etniei majoritare (limbă, cultură etc.), drepturile omului, dar și cu drepturile colective ale minorităților naționale. Drept argument, exemplul găgăuzilor în revigorarea valorilor proprii care în continuare utilizează limba rusă nu numai ca una de comunicare cu celelalte grupuri, dar și în procesul educațional finanțat din bugetul național, începând cu 1994: Universitatea de la Comrat, Centrul de cercetare și elaborarea de manuale pentru promovarea limbii și culturii proprii, costul unui singur manual ridicându-se în jur de 35\$(SUA).

Cu toate că, minoritatea rusă încearcă să-și păstreze rolul de vector al comunicării dintre membrii societății moldovenești preponderent în raioanele de Sud și Nord acest lucru n-o împiedică conform studiului, de rând cu cea ucraineană, să-și intensifice relațiile cu etnia majoritară, dar nu și în cazul găgăuzilor sau bulgarilor. Și nu pentru că a sporit numărul reprezentanților din grupurile rus și ucrainean posesorilor de limbă română, mai degrabă faptul prezenței lor numerice în structurile instituțiilor sociale de nivel local și central. O altă explicație ar fi și faptul că, printre reprezentanții grupurilor respective în ultimii ani au venit tineri care fie că au studiat în română în țară sau peste hotare și au o altă viziune a ceea ce înseamnă țara de origine și patria istorică.

O completare la cele invocate se înscrie și evoluția valorii încrederii în relațiile intrafamiliale, interumane, dintre individ și instituțiile sociale (guvernamentale și neguvernamentale). De ce, deoarece în încredere se focalizează relațiile respective care ulterior se manifestă în acțiunile comunitare/societale. Și în dependență de starea de fapt din societate aceste raporturi reprezintă apropiere/instrăinare/blocaje între membrii societății ceea ce conduce fie la dinamizarea încrederii, fie la dispersarea ei. Drept confirmare, măsurările realizate între anii 2004-2007 la nivel național care denotă monopolul instituțional considerat sursă esențială în formarea încrederii în rândul respondenților (Tab.2)

Tabelul 2. Suscitarea încrederii prin prisma surselor de informare

	Nov. 2004	Feb. 2005	Dec. 2005	Apr. 2006	Nov. 2006	Mai 2007
Care este sursă pentru informarea în care aveți cea mai mare încredere?						
Televiziunea	58%	49%	50%	55%	54.3%	54.8%
Ziarele	6%	9%	7%	7%	6.4%	4.1%
Radio-ul	13%	11%	12%	15%	13.2%	8.9%
Familia	3%	5%	6%	4%	7.0%	7.7%
Prietenii, vecinii	3%	4%	4%	5%	5.5%	2.7%
Colegii de serviciu	*	1%	1%	1%	1.0%	.9%
Zvonuri	*	1%	1%	1%	0.7%	.8%
Sondaje de opinie	*	1%	1%	1%	0.4%	.4%
Nici una	5%	8%	10%	5%	5.0%	7.7%
Alta*	2%*	0,4%	0,3%	0,4%	1.3%	4.4%
Nu se informează de loc	5%	1%	1%	0,1%	1.3%	0.2%
NȘ/ NR	5%	4%	1%	6%	3.9%	7.4%

Valorile, în schimb, nu sunt neapărat legate de aceste principii, adică de edificarea unei norme care să reprezinte interesele tuturor. Valorile aparțin de fapt unui alt ordin.

Ele se raportează la sfera chestiunilor referitoare la o viață bună. Acest ideal aparține însă unui anumit individ sau unei anumite comunități. Idealurile, am mai spus-o, sunt particulare. Vor exista totdeauna o pluralitate de viziuni, de opinii, de teorii ale vieții bune.

O societate nu ia în serios punctul de vedere moral decât atunci când este gata să-și supună idealurile discuției publice și apoi să le modifice, eventual să renunțe la ele. Oamenii care aparțin acestei societăți sunt orientați către principiile dreptății care sunt absolut universale. Ei au renunțat la menținerea cu orice preț al tradiției, a culturii proprii. Valorile culturale nu dispar sau nu dispar decât de pe scena socială. Ele se retrag în sfera subiectivă. Așadar: „Unitatea praxisului comunicărilor cotidiene se dezintegrează în norme și valori, așadar, în acea parte a practicului ce poate fi văzută din punctul de vedere al valabilității deontologice specifice cerinței justificării morale și în acea parte a practicului ce nu poate fi moralizată și care cuprinde configurațiile valorice speciale, integrate în modurile individuale și colective de viață [...].

„Normativitatea modernă este alcătuită în mod esențial din valorile individualiste și universaliste ale dreptului și ale criticii, valori ce aparțin unei identități argumentative”.

Valorile universale sunt, nu-i nevoie să insistăm asupra acestui lucru, suficient de fragile și este greu să pretindem că nu mai este necesară *afirmarea* lor. Din contră, Taylor insistă asupra faptului că este necesar să le gândim ca atare fiindcă aceste valori ne definesc. Am văzut, de altfel, că Habermas însuși este pe alocuri constrâns să admită că acțiunea comunicativă nu poate fi despărțită de un anumit ideal: „Știm că acțiunile comunicative instituționalizate nu corespund de regulă acestui model al acțiunii comunicative pure, deși nu putem evita să procedăm contrafactual altfel decât ca și cum acest model ar fi real. Pe această ficțiune inevitabilă se sprijină *umanitatea relațiilor dintre oameni care sunt încă oameni*”.

Chiar dacă la originea societăților moderne se află acele valori culturale - o anumită concepție a dreptului, a libertății - fără de care normele universale sunt inimaginabile, o dată procesul raționalizării pus în mișcare, apelul la valorile fundamentale ale modernității devine inutil, în sensul că aceste valori sunt atât de bine integrate societăților noastre, ne definesc, pe noi modernii, în mod atât de exhaustiv, încât nu mai este necesar să le gândim *ca* valori. Valoarea este un obiect al dorinței, ea presupune ca atare o anumită distanță față de subiect. În schimb, valorile principiale ale modernității fac, ca să zicem așa, parte din substanța noastră; noi nu mai putem face abstracție de ele.

Numai grație lor comunicarea autentică este posibilă. Noi nu ne putem sustrage necesității de a emite afirmații cu pretenții de validitate - dacă vrem să vorbim, să-i *înțelegem* pe ceilalți și să acționăm.

Acest răspuns n-a convins pe criticii lui Habermas. Valorile universale sunt, nu-i nevoie să insistăm asupra acestui lucru, suficient de fragile și este greu să pretindem că nu mai este necesară *afirmarea* lor. Din contră, Taylor insistă asupra faptului că este necesar să le gândim ca atare fiindcă aceste valori ne definesc⁵. Am văzut, de altfel, că Habermas însuși este pe alocuri constrâns să admită că acțiunea comunicativă nu poate fi despărțită de un anumit ideal: „Știm că acțiunile comunicative instituționalizate nu corespund de regulă acestui model al acțiunii comunicative pure, deși nu putem evita să procedăm contrafactual altfel decât ca și cum acest model ar fi real. Pe această ficțiune inevitabilă se sprijină *umanitatea relațiilor dintre oameni care sunt încă oameni*” .

BIBLIOGRAFIE:

1. Barometrul Opiniei Publice. Mai 2007. Chișinău
2. Calitatea creșterii economice și impactul ei asupra dezvoltării umane/ Republica Moldova: Raport Național de Dezvoltare Umană. Chișinău, 2006.
3. Hayek, F. Drumul către servitute. – București, Humanitas, 1996.
4. Huntington, S., Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale. – București, ANTET, 1997.
5. Kant, Im. Spre pacea eternă. Un proiect filosofic, cu o notă biografică și un Cuvânt Intoductiv, traducere de Ion Gorun. – București, Ed. I. Brănișteanu, , 1922
6. Loytard J-F. 1993
7. Inglehart, R. (ed.) Human Values and Social Change. Findings from the Values Surveys. - Brill Leiden-Boston, 2003
8. Pascaru, A. Societatea între conciliere și conflict. Cazul Republicii Moldova. – Chișinău, ARC, 2000.
9. Pascaru, A., Unele considerații asupra confluențelor postmodernismului în societate / în Studii și cercetări din domeniul științelor Socio-umane. Vol.15. - Cluj- Napoca, Ed. ARGONAUT, 2006.
10. Petre A., Filosofia valorilor. – Iași, Polirom, 1997
11. Râmbu, N., Tirania valorilor. – București, Ed. Pedagogică, 2006.
12. Spengler, O. Declinul occidentului. – Craiova, Ed. BELLADI, 1996
13. Stiglitz, J., Globalizare, speranțe și deziluzii. – București, Ed. Economică, 2004.
14. Tănase, Al., Introducere în filozofia culturii, București, Editura Științifică, 1968, p. 245.
15. Vianu, T., (1998) Filosofia culturii și teoria valorilor. Nemira, București.
16. Vianu, Șt., (2002) Norme și valori în filosofia contemporană/ în Revista de Filosofie N 5-6. Tomul XLIX, septembrie-decembrie. Editura Academiei Române, București.

Dan Sîmbotin,
doctor în filosofie

ESTE TRANSDISCIPLINARITATEA O SOLUȚIE VIABILĂ LA PROBLEMA UNITĂȚII ȘTIINȚEI?

Transdisciplinarity, in its new theoretical and conceptual forms developed by Basarab Nicolescu, want to integrate all types of scientific collaboration adapt to a new logical and ethical level. It materializes because the different sciences didn't find inside the answer for paradox problems, and the collaboration inter-disciplines became absolutely necessary. But the transdisciplinarity wasn't a simple collaboration between the sciences. Basarab Nicolescu promotes a transdisciplinarity metaphysic, methodology, epistemology, scientific ethic, actually an entire philosophical system. This is the reason why emerges a new question: Is transdisciplinarity a realistic epistemological concept and an available solution for the problem of unity of science? In this work we want to find an answer of this important question and to discover the limits and difficulties of this theoretical construction.

În secolul XX, dialogul dintre științe s-a dezvoltat pe două direcții principale. Una este de natură reduționistă, care caută „cea mai bună metodologie posibilă”, ce poate fi identificată în interiorul unei singure științe și care prin export să fie aplicată și în celelalte discipline. Aceasta, datorită statutului său special, devine „știința supremă”, la care celelalte discipline se pot reduce. Primul pas era de a promova o limbă comună tuturor științelor prin impunerea uneia deja existente. Chiar și în cazul acesta se realizează și importuri de limbaj, dar acest lucru este marginal și doar în contextul în care nu se găsește un element deja existent în cadrul științei unice. De multe ori acest import era artificial și greu asimilabil. Pașii următori urmăreau introducerea de metode care erau mai mult sau nu adecvate, transpunere de imagini de realități constituite artificial. Toate acestea fac ca procesul de unificare să fie dificil, artificial și în totalitate nedemocratic, ceea ce determină rezistență, iar impunerea se poate realiza doar în forță.

Cea de-a doua direcție, cea transdisciplinară, s-a dezvoltat în mod natural, pornind de la diversele modele de colaborare deja existente. După ce se realizaseră dialoguri între științe bazate pe împrumutul de metode, interdisciplinaritate, sau pe focalizarea pe același obiect de studiu a mai multor științe, multidisciplinaritatea, miracolul unității atrage și această direcție metodică. În acest context apare ideea transdisciplinarității, a unei unități dincolo de o disciplină, care transcende granițele acestora. Acest lucru nu trebuie realizat în mod arbitrar, ci prin crearea unui mediu adecvat dialogului. Astfel, în mod natural se poate crea un limbaj nou și o știință unitară. Toate acestea sunt posibile doar în măsura în care există un sistem de principii inițiale bine conturate.

Dincolo de construcția metodică specifică transdisciplinarității aceasta își propune și o reformă a mentalității, o schimbare care trebuia să pună știința în „slujba omului” și să elimine orice tendință de a „folosi” omul în scopul științei. Conform principului etic kantian, prin care omul trebuie privit doar ca scop și niciodată ca mijloc, este enunțat art. 1 al Cartei Transdisciplinarității: „Orice tentativă de reducere a ființei umane la o definiție și de descompunere a sa în structuri formale, indiferent care ar fi acestea, este incompatibilă cu viziunea transdisciplinară.”[1] Acest enunț depășește obiectivele obișnuite ale științei contemporane și determină o anumită respingere a ideilor transdisciplinare care pot fi etichetate drept utopii. Dar, totodată, aceeași viziune poate reprezenta și o atracție datorită noii morale care este prezentată ca singura soluție viabilă la problemele umanității. Repoziționarea științei din punct de vedere etic determină

anularea poziției specifice științei moderne a cărui scop era cunoașterea naturii cu scopul manipulării în vederea folosirii puterii pe care o determină, poziție pe care propoziția de origine baconiană *science is power* o sintetizează atât de bine. În mod normal, cele două principii nu ar trebui să se afle în opoziție, căci puterea cunoașterii poate fi utilizată și spre binele omului, problema fiind în aparență doar de ordinea priorităților. Acest lucru este valabil în cazul în care obiectul cercetat este natura (chiar și atunci pot să apară probleme), căci atunci când beneficiarul, ca și cel ce este analizat, este omul, problemele se complică, ajungându-se la situații dilematice care determină eliminarea ideii de putere.

Dar nici noua idee prin care „scopul științei este binele omului” nu este cu mult mai relevantă și clară, căci situațiile dilematice nu dispar pur și simplu, ele fiind accentuate de relația individual general. Întrebarea firească este cine este acest „om” al cărui bine îl urmărim? Astfel, ne aflăm în fața tradiționalei dileme morale dacă provocarea răului individual cu scopul obținerii unui bine general este o acțiune principală sau nu. Ușurința cu care s-a căzut în această formulă, fără o dezvoltare și analiză sistematică a ei, arată anumite lipsuri în ceea ce privește cunoașterea profundă a problemelor de natură etică a autorului / autorilor noii concepții. De aceea, în fața acestor noi modificări de natură etică apare întrebarea dacă într-adevăr viziunea transdisciplinară reprezintă o soluție viabilă pentru problemele actuale ale omenirii. Este posibil să ne aflăm doar în fața unei alte utopii generoase (nu putem să ne îndoim de buna credință și *patosul* intelectual cu care a fost promovată această idee), care se poate pierde în inerția vârtejului metodic și imoral care domină știința contemporană, dar și în propria sa inconsistență teoretică și practică. Pragmatismul, de multe ori în variantele sale cele mai urâte, poate fi regăsit în modalitatea în care politicile de dezvoltare științifică domină lumea academică și a cercetării și de aceea orice tendință de reformă morală în interiorul demersului științific poate fi estompat. Dar dacă aceste piedici externe își găsesc sprijin și în modul în care s-a dezvoltat sistemul, atunci reușita lor este garantată. Așadar, vom reformula problema astfel: în ce direcții demersul transdisciplinar poate reuși și care sunt limitele și inconsistențele sale?

Așa cum s-a precizat deja, ideile transdisciplinare au apărut în mod natural, dezvoltându-se pornind de la necesitatea unei unități între științe, a unui import interdisciplinar și chiar a apariției unor științe de sinteză. Pornind de la cazuri individuale de colaborare, în deceniul șapte al secolului trecut se conturau teorii privind dialogul între științe diferite de reducționismul specific neopozitivismului (care reprezenta principala direcție dezvoltată în ceea ce privește clasificarea și unitatea științelor). Este perioada în care Jean Piaget vorbește despre „dimensiunile interdisciplinare ale psihologiei”[2], iar la Colocviul organizat de OCDE la Nisa[3] se prezintă accepțiunea prin care transdisciplinaritatea desemnează „ceea ce se află dincolo de discipline”. Tot în această perioadă lucrările lui Edgard Morin, ori Erich Jantsch, prezintă o perspectivă asupra unității științei apropiată de cea enunțată prin introducerea ideii de „dincolo de științe”.

În 1980 s-a constituit Grupul Știință Cultură, în interiorul său dezvoltându-se un grup de reflexie interdisciplinară sau grupul celor zece din care făceau parte și Edgard Morin, Jacques Delors, Robert Buron, Jacques Robin. În 1986 are loc Colocviul de la Veneția „Știința în fața frontierelor cunoașterii – Prologul trecutului nostru cultural”, și este dată declarația de la Veneția fiind astfel puse bazele dezvoltării sistematice a transdisciplinarității ca soluție la problemele omenirii. În acest context, în 1987 a apărut Centrul Internațional de Cercetări și Studii Transdisciplinare (CIRET) din Paris, fiind punctul central în cercetarea sistematică transdisciplinară. Cinci ani mai târziu, în 1992, a apărut Grupul de Reflexie Transdisciplinară de pe lângă UNESCO sub coordonarea lui

Rene Berger și Basarab Nicolescu. În 1994 are loc primul Congres mondial al Transdisciplinarității la Arrabida, Portugalia. Este momentul în care discursul este direcționat dinspre probleme de metodică și comunicare științifică înspre problemele actuale acute ale umanității. Transdisciplinaritatea, așa cum reiese din *Carta transdisciplinarității* elaborată la Arrabida, este considerată o soluție viabilă la aceste probleme. Acest lucru este subliniat și în lucrarea lui Basarab Nicolescu *Transdisciplinaritatea. Manifest*, care apare în 1996. Odată cu această lucrare noul sens al transdisciplinarității este întărit și devine unul consacrat.

Această istorie dinamică a transdisciplinarității determină și o evoluție a definițiilor specifice ale acesteia - de la direcții principale metodice înspre sisteme ample privind rezolvarea problemelor umanității. Definiția și percepția lui Jurgen Mittelstrass este de natură metodică și urmărește modalitatea în care se poate realiza transferul de la discipline disipate înspre o unitate a acestora. „*Transdisciplinarity means that such co-operation results in a lasting and systematic order that alters the disciplinary order itself.*”[4] Transdisciplinaritatea, în viziunea acestuia, se poate obține printr-o colaborare intensă între științe care determină modificări fundamentale de natură structurală, prin care ordinea existentă înainte este înlocuită cu alta. Trebuie subliniat și faptul că această transformare nu este impusă metodologic ci este, mai degrabă, o modificare internă naturală. De aceea, elementul fundamental al acestei definiții se referă la modificările profunde ale ordinii metodice în cadrul căreia o structură inițială este înlocuită cu alta.

În același spirit metodologic se regăsește și definiția Helgei Nowotny, care pornește de la înțelesul prefixului trans-, reprezentând ceea ce este dincolo de depășirea a ceva: „*Transdisciplinarity is therefore about transgressing boundaries.*”[5] Această definiție este mai slabă, căci modificările principale la care se referă autoarea sunt doar la nivelul depășirii graniței dintre științe și nu la o restructurare amplă în profunzimea sistemului. De aceea legătura între transdisciplinaritate și transgresivitate nu include în sine nici o metodă propriu-zisă, ci doar deschiderea pentru toate formele de colaborare. Această definiție subliniază contextul metodic creat de Basarab Nicolescu, care include în formula transdisciplinarității orice demers de relație interdisciplinară.

Apogeul ideilor privind dezvoltarea ideilor transdisciplinare este atins după Conferința de la Arrabida din 1994 prin lucrările autorului român. El elaborează cea mai amplă și generală definiție a transdisciplinarității prin integrarea mai multor nivele de definire. Sintetic, *transdisciplinaritatea* este definită că fiind „ceea ce este în același timp între discipline, înăuntrul diferitelor discipline și dincolo de orice disciplină.”[6] Prin această definiție sunt introduse în cadrul transdisciplinarității *disciplinaritatea*, în anumite aspecte ale sale, *pluridisciplinaritatea*, care este definită de același autor ca studiul unui obiect al unei anumite științe de către mai multe discipline în același timp și *interdisciplinaritatea* care privește transferul de metode de la o disciplină la alta. Dacă definiția lui Basarab Nicolescu s-ar fi oprit doar la nivel metodic, atunci am fi avut un demers convergent cu toate celelalte definiții spre o analiză de natură metodologică a științelor.

Dar el continuă cu trecerea la un nou nivel, cel gnoseologic (epistemologic), prin completarea definiției cu: „Finalitatea sa (a transdisciplinarității) (sic), o reprezintă înțelegerea lumii prezente, unul dintre imperativele sale constituindu-l unitatea cunoașterii.”[7] Dar oare nu înțelegerea lumii este scopul oricărui demers științific? Atunci cu ce este deosebită transdisciplinaritatea de celelalte teorii epistemologice? Noutatea ideilor lui Basarab Nicolescu constă în dorința de reformă științifică, modalitatea în care se folosește de evoluțiile anterioare cu privire la dialogul interdisciplinar și nevoia de a crea o imagine unitară asupra lumii, fără rupturi

conceptuale sau discursive. Pentru aceasta este necesară o adevărată revoluție la nivelul mentalului, revoluție pe care o consideră realizabilă. Optimismul său se fundamentează pe două revoluții deja realizate în mod natural. Cea din fizică, care prin introducerea elementelor noi, de natură cuantică și relativistă, modifică nu doar știința în interiorul său, ci și universul „realității obiective” și percepția lumii ca ansamblu. Este vorba de o revoluție a lumii exterioare, extra-umană, în care omul este în primul rând observator. Cea de-a doua revoluție este cea informatică, care modifică modalitatea interrelaționării umane, creând noi și complexe sisteme de comunicare, aducând reale schimbări la nivelul conștiinței. De data aceasta universul modificat este intern, intrauman, omul fiind adânc implicat din punct de vedere psihologic și social. Cele două revoluții puteau crea un context propice, de natură optimistă în cea ce privește potențialitatea de reformă la nivelul omului.

Cele două revoluții nu i-au transmis filosofului român doar faptul că o revoluție este posibilă, ci au constituit și un model pentru ceea ce a urmat din punct de vedere teoretic. Pentru aceasta el a preluat din fizică ideea nivelurilor de realitate, iar din logică ideea terțului inclus. Acestea, alături de ideea complexității naturii, care era o idee datorată dezvoltării științei, vor alcătui „stâlpii metodologici ai transdisciplinarității”[8]. Modul în care aceștia pot fi folosiți determină și „gradele de transdisciplinaritate”, căci în aproape orice demers integrativ și de dialog putem vorbi despre un anumit grad de transdisciplinaritate. Astfel, din punct de vedere metodic, prin introducerea ca principiu fundamental pe cel al terțului inclus, demersul transdisciplinar este unul de natură liberală și non-conflictual.

Pornind de la aceste principii, sunt prezentate două tipuri de a face știință. Cel tradițional, este privit ca o știință *in vitro*, în care ceea ce se analizează este externalizat, obiectivat, rigidizat, fără interrelaționare cu omul. În cazul științei transdisciplinare, descrisă ca o știință *in vivo*, omul devine parte integrantă a ceea ce studiază. Ideea unei opoziții dintre natura obiectivă și cea subiectivă este eliminată și înlocuită cu trans-natura, o sinteză a celor două tipuri descrise anterior, în conformitate cu principiul terțului inclus. Prin această nouă perspectivă asupra lumii se rezolvă problemele ei majore, ceea ce este posibil doar printr-o revoluție completă. Această revoluție trebuie să surprindă toate aspectele, finalizându-se cu o amplă modificare a mentalităților ca sinteză a tuturor celorlalte elemente metodologice. Logica terțului inclus, liberalismul conceptual și dialogul dinamic dintre științe pot reprezenta bazele acestui nou mod de a percepe știința și implicit realitatea.

Carta transdisciplinarității se substituie unui demers de natură deontologică, care trebuie să modifice comportamentul omului de știință în raport cu omul și lumea. Fiecare articol al ei încearcă eliminarea a ceea ce se consideră ca fiind problematic în lumea contemporană a științei și a adăuga un instrument viabil de construcție a lumii transdisciplinare. Astfel, articolul 1 al *Cartei* subliniază reforma morală ce se dorește a se realiza prin intermediul transdisciplinarității: arătând că orice demers științific trebuie să înceapă de la percepția omului ca prioritate față de orice altă manifestare a lumii. Aceasta este completată cu articolul 8, care adaugă, la simplitatea ideii morale, elemente de natură antropologică și politică. Și în acest caz este vorba despre o reformă radicală care contrazice atitudinilor prezente adoptate în relație cu omul: „Demnitatea ființei umane este atât de ordin planetar, cât și cosmic. Apariția ființei umane pe pământ este una din etapele istoriei Universului. Recunoașterea Terrei ca patrie a tuturor ființelor umane este unul din imperativele transdisciplinarității. Fiecare ființă umană are dreptul la o naționalitate, dar locuind pe Pământ este și o ființă transnațională (s.n.). Recunoașterea de

către dreptul internațional a acestei duble apartenențe – la o națiune și la Terra – este una dintre finalitățile cercetării transdisciplinare.”[9] O astfel de atitudine liberală, care poate fi considerată ca fiind firească la nivel teoretic din punctul de vedere al practicii politice, chiar în contextul globalizării, este o utopie. Transnaționalitatea nu este realizabilă și nici acceptată în lumea conflictuală în care trăim astăzi.

Tot în același spirit este dezvoltată și economia politică, așa cum o regăsim în articolul 12: „Elaborarea unei economii transdisciplinare se bazează pe postulatul că economia trebuie să fie în serviciul ființei umane și nu invers.”[10] Enunțul simplu, fără dezvoltări ulterioare, este utopic, în măsura în care reconsiderarea poziției omului în economie este imposibilă în contextul actual. Profitul, eficiența, dezvoltarea sunt deziderate fundamentale care construiesc teoria economică și care nu pot fi eliminate cu ușurință, cu atât mai puțin de un termen prea general – omul. Dimpotrivă, dezvoltările teoretice de natură economică, care au avut drept scop „bunăstarea omului”, s-au finalizat prin a elimina tocmai subiectul în discuție, în componentele sale individuale nedizerabile. Astfel că această componentă politică va rămâne mult timp doar o utopie până se vor găsi mecanisme valide de a fi dusă la îndeplinire.

Dar acest demers politic nu poate rezolva toate problemele de natură paradoxală pe care le ridică dezvoltarea științei. De aceea el trebuie completat cu o multitudine de alte reguli prin care să se delimiteze limitele demersului științific. Unul dintre cele mai importante demersuri, a cărei tradiție continuă pe cea a reduționismului cercului de la Viena, este cea a unificării semantice, completată de una operațională: „Cheia de boltă a transdisciplinarității este unificarea semantică și operativă a accepțiunilor *între* și *dincolo* de diferitele discipline. Ea presupune o raționalitate deschisă, printr-o nouă viziune asupra relativității noțiunilor de «definiție» și «obiectivitate». Formalismul excesiv, rigiditatea definițiilor și absolutizarea obiectivității, implicând excluderea subiectului, nu pot avea decât un efect de sărăcire a realului.”[11]

Noile concepte trebuie să deschidă științele astfel încât depășirea granițelor să nu se realizeze doar la un nivel redus între științele realiste și cele umaniste, ci la nivelul cunoașterii în general. Articolul 5 subliniază acest fapt: „Viziunea transdisciplinară este *deschisă* în măsura în care depășește domeniul științelor exacte prin dialogul și reconcilierea lor, nu doar cu științele umaniste, ci și cu artele, literatura, poezia și experiența interioară.”[12] El este completat cu articolul 9, care subliniază deschiderea către orice formă religioasă: „Transdisciplinaritatea conduce la o atitudine deschisă față de mituri și religii și față de cei care le respectă în spirit transdisciplinar.”[13] Acest liberalism disciplinar, dublat de deschiderea față de orice formă de cunoaștere, poate să conducă la ideea unei superficialități în abordarea științifică a realității. Raționalitatea și abstractizarea, ce erau considerate drept puncte de reper în evaluarea științificității unui demers își pierd din atribute: „O autentică educație nu poate favoriza abstractizarea în dauna altor forme de cunoaștere.”[14] Așa cum este completat articolul 11 al *Cartei*, cunoașterea trebuie să fie integrantă și să se fundamenteze pe toate formele sale: intuiție, imaginație, sensibilitate corporală, procese ce ar trebuie să determine cunoștințe concrete, contextualizate și globale. Toate acestea ne aduc în fața unei probleme majore a relativismului și nesiguranței validității cunoștințelor, căci fără o logică internă riguroasă nu putem avea acces la un demers științific coerent. Pentru a depăși aceste inconveniente se identifică un nou demers epistemic care să se fundamenteze pe alte criterii decât gradul de abstractizare sau raționalizare. „Noua știință” își regăsește resursele în *rigoarea* în argumentație, *deschiderea* față de necunoscut și imprevizibil, și *toleranța* - ideile și adevărurile contrare aceluia pe care le împărtășim noi înșine. Punctul de echilibru este dat de rigoare

argumentației care ar trebui să păstreze limitele discursului în zona plauzibilului. Celelalte două elemente întăresc liberalismul specific demersului transdisciplinar.

Aceste principii aduc în prim-planul demersului epistemic un principiu nou împrumutat din drept și anume prezumția de nevinovăție, care s-ar manifesta prin corectitudinea apriorică a omului de știință. Se consideră că demersul omului de știință este unul corect și principial, deoarece acesta nu are nici un interes să mă înșele și nici nu se înșeală pe sine cu privire la rezultatele cercetării sale. Importantă rămâne doar rigoarea argumentativă. Este un pas foarte important în depășirea scepticismului de tip cartezian, care subliniază posibilitățile multiple de a mă înșela și de a fi înșelat, prin deschiderea față de toate cunoștințele și modalitățile de cunoaștere. Totuși, această deschidere universală nu permite cu prea mare ușurință includerea informațiilor eronate în sistemul epistemic? Răspunsul este pozitiv, cenzura primară a cunoștințelor fiind realizată doar de coerența (rigoarea) argumentativă, selecția ulterioară realizându-se treptat, în timp și în mod natural.

Dar deschiderea despre care am vorbit și modalitatea în care s-a realizat promovarea sa au determinat analiza transdisciplinarității ca fiind un demers care depășește granițele metodologiei sau epistemologiei, încercând a se impune ca o ideologie de sorginte liberală sau, ceea ce ar fi mai grav, ca o teologie. Pentru a nu oferi suport pentru aceste idei și pentru a reitera faptul că demersul este unul de natură științifică, este enunțat articolul 7 la Cartei: „Transdisciplinaritatea nu se constituie nici într-o nouă religie, nici într-o nouă filosofie, nici într-o nouă metafizică, nici într-o știință a științelor”[15]. Dar chiar și după acest articol problema rămâne deschisă, căci revoluția pe care o propune și pe care o susține Basarab Nicolescu lasă sub semnul întrebării aspecte importante ale demersului.

De aceea întrebarea: „Ce reprezintă transdisciplinaritatea?” rămâne încă deschisă. Răspunsul la această întrebare este dată, conform principiului propriu nivelurilor de realitate, pe multiple planuri. În cazul unor astfel de planuri demersul este greu de acceptat și de pus în practică. Astfel este în cazul ontologiei dezvoltate în jurul conceptului, al logicii terțului inclus, al problemelor politice sau chiar al eticii. În relație cu componenta de natură metafizică a construcției transdisciplinare, putem considera că există multe preluări și sinteze din fizica contemporană, adaptate la un univers complex, care au determinat elaborarea unei imagini abstracte, relative asupra realității. Această imagine a fost considerată ca fiind obscură și astfel, de multe ori, neînțeleasă. De asemenea, transferul ideii de nivel de realitate din fizica cuantică, unde are un statut special, în epistemologie a creat confuzii și neconcordanțe fără a rezolva problemele unității. În acest caz relativismul își găsește un sprijin important, căci se consideră că există adevăruri diferite la nivele de realitate diferite, iar ruptura epistemică se transferă de la disciplină înspre nivel de realitate. Prin aceasta nu se realizează decât transferul problemei prin reconsiderarea sa.

Și în cazul eticii transdisciplinare apar dificultăți în acceptarea sa, putându-se vorbi de un optimism exagerat prin încercarea de impunere a unei noi modalități de relaționare cu omul. Această nouă etică, dublată de politica socială și cea economică, nu poate fi acceptată datorită construcției actuale a puterii, specifică demersului științific. Gradul de permisivitate al structurilor de putere economice, dar și academice este redus, iar o revoluție, în adevăratul sens al cuvântului, inacceptabilă. În cazul acestor componente, cred, este vorba mai mult despre un demers utopic, dar care, în timp, pe baza principiilor unei profeții autorealizatoare, poate să devină realitate. Este adevărat că acea realitate va fi diferită de cea propusă inițial, dar oare nu ideea schimbărilor naturale este esența metodică a transdisciplinarității?

Singurul nivel, cu adevărat acceptat, implementat și care a dat rezultate, a fost cel metodologic. În cazul acesta transdisciplinaritatea este o modalitate eficientă de dialog inter-disciplinar fundamentat pe permisivitate, liberă circulație a informației, deschidere față de nou. Acesta, ca urmare a proceselor continue, naturale, de interrelaționare și dialog, va transforma din interior discursul științific, ducându-l la un alt nivel. Procesul de unificare trebuie să se fundamenteze pe transferul natural de informație și metodă, pe liberalismul ideatic, iar orice formă de impunere artificială a unor metode, sisteme, limbaje etc. este contrară principiilor transdisciplinarității, subminând-o din interior. Acesta este și motivul pentru care de multe ori demersurile argumentative prin care sunt susținute ideile transdisciplinare par inconsistente sau incoerente, căci susținerea doar unui singur punct de vedere, chiar și pe cel propriu, încalcă principiile de bază. În fața acestei libertăți absolute de exprimare există un singur element puternic, cu rol de autocenzură, și anume *rigoarea* în argumentație. Acesta este catalizatorul care ar trebui să adune cunoașterea într-un tot unitar ca formă unică a științei transdisciplinare.

Dincolo de metodă și de ideea nevoii unei legături strânse între diversele discipline, restul ideilor transdisciplinare nu au fost acceptate, ceea ce, credem, a determinat și un recul al teoriei. De aceea o idee care în anii '90 ai secolului trecut a reprezentat o adevărată viziune revoluționară și-a pierdut treptat din actualitate, astăzi ea nemaifiind decât un demers de natură metodică. Cu toate acestea, efectele sale au fost multiple și profunde. Dialogul dintre științe s-a consolidat, au apărut centre de cercetare cel puțin inderdisciplinară, interdisciplinaritatea a devenit una dintre cerințele fundamentale ale principalilor ordonatori de credite în cercetare, importul de metode de la disciplină la alta este privit în mod pozitiv. Toate acestea au făcut din transdisciplinaritate un demers de succes, cel puțin în plan metodic. Pentru a se putea urmări celelalte rezultate, trebuie așteptat astfel încât istoria științei și a ideilor să poată urmări impactul real asupra devenirii științei.

Note:

1. *Carta Transdisciplinarității*, <http://nicol.club.fr/ciret/ro/chartro.htm>
2. UNESCO. *Tendances principales de la recherche dans le sciences sociale set humaines*, Paris 1970.
3. Pentru prezentarea istorică a dezvoltării ideilor transdisciplinare este utilizată sinteza realizată de către Basarab Nicolescu în *Noi, particula, lumea*. – Iași, Editura Polirom, 2002, pp. 234-236.
4. Jurgen Mittelstrass. *On Transdisciplinarity*, www.vatican.va/roman_curier/pontifical_academies/acdsdien/documents/sv%2099pdf. p. 495.
5. Helga Nowotny. *The potential of Transdisciplinarity*, www.interdisciplines.org/interdisciplinarity/papers/5, p.1
6. Basarab Nicolescu. *Noi, particula, lumea*, pp. 232.
7. Ibidem.
8. Basarab Nicolescu. *Transdisciplinaritatea. Manifest.* - Iași 1999, p.144 - Editura Polirom.
9. Ibidem, p. 173.
10. Ibidem, p.174.
11. Ibidem, p.173.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Ibidem, p. 173.
15. Ibidem, pp.173-174.

Bibliografie:

1. Bacon, Francis. *Noul Organon*. - Editura Academiei, București, 1957.
2. Bacon, Francis. *Of the Proficence and the Advancement of Learning*. - Enciclopedia Britanica.- London, 1952.
3. *Carta Transdisciplinarității*, <http://nicol.club.fr/ciret/ro/chartro.htm>
4. Cohen, Bernard. *Revolution in Science*.- Harvard University Press, 1985.
5. Descartes, Rene. *Două tratate filosofice*.- Editura Humanitas, București 1992.
6. Descartes, Rene. *Expunere despre metodă*.- Editura Paideia, București 1995.
7. Dogan, Mattei, Phare, Robert. *Noile științe sociale. Interpretarea disciplinelor*. - Editura Alternative, 1997.
8. Einstein, Albert. *Cum văd eu lumea. Teoria relativității pe înțelesul tuturor*. - Editura Humanitas, București 1996.
9. Marcus, Solomon. *Provocarea științei*. – Editura Politica, București, 1988.
10. Mittelstrass, Jurgen. *On Transdisciplinarity*, www.vatican.va/roman_curier/pontifical_academies/acdscien/documents/sv%2099pdf
11. Nicolescu, Basarab. *Noi, particula, lumea*.- Editura Polirom, Iași 2002.
12. Nicolescu, Basarab. *Transdisciplinaria. Manifest*.- Editura Polirom, Iași, 1999.
13. Nowotny, Helga, *The potential of Transdisciplinarity*, www.interdisciplines.org/interdisciplinarity/papers/5
14. UNESCO. *Tendances principales de la recherche dans le sciences sociale set humaines*.- Paris, 1970.

SOCIOLOGIE

Andrei Timuș,
membru corespondent

CUNOAȘTEREA SINTETICĂ COMPLEXĂ A OMULUI – UNELE ASPECTE SOCIALE

Problematika omenirii, umanității, după mai multe discuții, a devenit prioritară nu numai în plan teoretic, dar și în sens practic, deoarece omul, interesele lui, speranțele, viitorul trebuie să fie subiectul celor mai prestigioase, mai rezultative cercetări și dimensiuni umane.

Dicționarul Enciclopedic Sovietic (M., 1982) se determină: „Cunoașterea este rezultatul verificat, controlat în practică a cunoașterii realității, adevărului, reflectării ei corecte, autentice în gândirea omului”. Astăzi, în aproape toate direcțiile activității omului – în complexurile de producție, construcții, industrie, transport și alte ramuri economice și sociale nu pot fi rezolvate fără realizarea unor cercetări profunde ale posibilităților, aptitudinilor înseși ale omului, proceselor de adaptare la condițiile muncii, vieții, situației actuale ecologice și nu numai.

În acest context, de menționat că numai elaborarea metodologiei contemporane a metodei complexe a investigației infracțiunii omului, folosind abordarea gândirii sintetice întregre s-ar putea asigura dobândirea rezultatelor adecvate pozitive despre om (*Квинтэсенция*, 1990). Cu bună seamă, deși specialiștii din mai multe ramuri ale științei (medicale, psihologice, fiziologice, genetice, social-umane, antropologice) cunosc multe părți ale corpului și sufletului omenesc, a comportamentului, fiziologiei, stării lui social-morale, vitale, însă cum toate acestea se integrează, cum ele se unesc în ceea ce numim calitate, demnitate, capacitate reală a omului ca personalitate putem să spunem deschis că în mare măsură nu le prea cunoaștem. Dar anume la punctul de încheiere, de joncțiune, de îmbinare a problemelor științelor – fiziologice, psihologice, genetice, sociale, tehnologice, medicale, morale-etice, pedagogice apar importante concluzii care nu se studiază, deci rămân în umbră, deși nu ne prea cunoaștem pe noi înșine, nici măcar despre faptul că un număr semnificativ de oameni anual sunt privați de viață nu numai prin accidente de transport, dar și prin cuvânt, care nu rareori îlucid pe om. Încă filosofii Greciei Antice Socrate, Aristotel, Democrit, Zenon considerau problematica deceselor, a multor boli ca fiind consecințe morale etice. De aceeași părere erau și Dostoevski, Tolstoi, Eminescu.

Se știe, încă renumitul filosof Socrate în secolul V până la era noastră a determinat semnificativul deviz „Cunoaște-te singur pe tine”, fiind și pentru noi astăzi o temă importantă a gândirii filosofice, și nu numai, deoarece anume rațiunea este atotputernicul motor și organizator al conduitei omului. După Socrate, omul nu obține fericire pentru că el nu vrea, dar pentru că nu cunoaște în ce constă fericirea (Л.Примак, 1987).

Condițiile de viață în ultimele 4-5 secole pentru majoritatea oamenilor în mediu sau îmbunătățit, dar fondul ereditar al omului puțin s-a schimbat, deși problemele influenței eredității asupra individului concret sunt puțin clare, deși este incontestabil că individualitatea fiecărui om este unică, adică genotipul e fără seamăn. Majoritatea specialiștilor, savanților consideră că astăzi cauzele principale constau în înrăutățirea metodelor de educare și dezvoltare a copiilor, a generațiilor tinere.

Deci este foarte important relevarea tuturor factorilor genetici, naturali, sociali, psihologici și pedagogici, influența circumstanțelor vitale, experienței vieții, educației, contradicțiilor asupra formării individualității omenești.

x x x

La formarea și devenirea ființelor umane au contribuit și contribuie mai întâi educarea, învățământul, pilda muncii cinstită, modelul muncii tehnologice specializate, comportamentul rațional, începând cu familia fiind (trebuie să fie) temelia societății, cu educarea în instituțiile preșcolare, școlare, extrașcolare. Până în anii '90 ai sec. XX peste 70 la sută de copii erau cuprinși în instituțiile preșcolare în Moldova, în anul 2006 – numai o treime. În instituții extrașcolare erau cuprinși circa 60 la sută de copii, în 2005 – aproape 20%. Se observă o ruptură îngrijorătoare dintre programele de învățământ și cele de educare, sunt foarte ineficiente legăturile dintre școală și părinții familiei în rezolvarea problemelor educației copiilor și tinerilor generații. Părinții deseori consideră că școala nu se ocupă de munca educativă, iar școala, pedagogii, dimpotrivă, consideră că numai familia poartă răspunderea de educarea proastă a copiilor.

Cu regret, astăzi peste 60% din cei care au comis infracțiuni sunt în vârstă de până la 30 de ani, o mare parte din ei sunt din familii cu un singur părinte.

Având în vedere că anul 2008 a fost declarat anul tineretului, se prevede, pentru o parte de condamnați – în vârstă până la 21 ani după inițiativa Președintelui țării Vladimir Voronin amnistie pentru cei care au comis infracțiuni mai puțin grave.

Problema educației copiilor s-a agravat semnificativ din anii '95, în legătură cu creșterea constantă a emigrării unor părinți peste hotarele țării în căutarea locurilor de muncă pentru existența sa și a familiei.

În opinia conștientă publică tot mai insistent se afirmă că anume crearea locurilor de muncă, în complexul agroindustrial prin crearea întreprinderilor mari cu tehnologii avansate în prelucrarea pământurilor consolidate și fabricarea producției finite pe loc, ar apărea posibilitatea să se întoarcă acasă, la familiile lor, emigranții. Se știe că în mare măsură pe om, ca personalitate, îl reformează anume munca, educarea morală, etică. Oamenii de știință, scriitorii, specialiștii subliniază că cheia libertății personale se află în munca cinstită, în străduința și responsabilitatea personală pentru comportamentul său.

Munca este principalul în viață, afirmă laureatul Premiului Nobil, vestitul scriitor Hemingway. Munca este tatăl fericirii, menționează reputatul om de stat al SUA B. Franklin. În muncă se descifrează soluția longevității vieții subliniază reputatul scriitor Sergheev-Țenski.

Societatea de astăzi cere tot mai insistent împreună cu religia noastră ortodoxă, să se respecte regula biblică sau, cum se tratează în știința etică, „regula de aur”: „Tot ce voți să vă facă vouă oamenii, faceți-le și voi la fel”. Dacă fiecare om ar îndeplini această cerință, lumea ar deveni cu totul alta, - s-ar izbuti să asigurăm o adevărată civilizație umană. În orice caz, egoismul, lăcomia, corupția, tâlhăria, violența, agresiunea, criminalitatea și alte vicii ale ființei omenești ar fi reduse cu mult, iar sancțiunile față de cei care încalcă această cerință și regulă de aur adevărată a științei, scripturii sacre ar fi mai puternic adecvate, și nu ca astăzi.

Cercetările sociologice efectuate de autor în anii transformărilor societății moldave și trecerii la relațiile de piață ne mărturisesc că schimbările în structura valorilor tineretului într-o oarecare măsură influențează la formarea comportamentului deviant al unei părți însemnate a tinerilor și unei părți a cetățenilor greșit orientate spre căpătarea veniturilor cu orice preț dar nu prin muncă cinstită. De aici și tendința lipsei legăturii dintre muncă și banii obținuți de o oarecare parte de persoane. Astăzi, unii, cum se spune

în popor, în mass-media, au devenit bogați peste noapte, au agonisit vile cu 3-4 etaje, mașini luxoase, au devenit multimilionari prin diferite aventuri și manipulări din contul averii societății statului și acelor 5 miliarde de ruble ai cetățenilor țării confiscate de instanțele puterii de pe atunci.

Cercetările sociologice atestă că astăzi numai 19% de respondenți din cei aproape o mie chestionați consideră că posedă un nivel de viață asigurat, 49 la sută afirmă că sunt puțin asigurați, iar 33% socot că sunt neasigurați sau la limitele supraviețuirii. În prezent, peste 40 la sută au afirmat că îi frământă nivelul scăzut de viață, 54% sunt îngrijorați de creșterea permanentă a prețurilor la produsele alimentare și serviciile comunale, medicamente, 44% - de lipsa locurilor de muncă, salariile scăzute, mizere. Deși trebuie de menționat că în anii de la urmă starea de lucruri s-a schimbat spre mai bine, salariul mediu a crescut în anul 2008 cu 27 la sută, cresc veniturile oamenilor, însă în această direcție rămân multe de perfecționat.

Încă Aristotel menționa rolul important al educației morale, rațiunii în formarea societății civile a demnității oamenilor. Cine merge înainte în viața materială, în științe, dar rămâne în starea morală, afirma Aristotel, acela mai mult rămâne în urmă, decât merge înainte. Cu bună seamă natura, omenirea a dat omului arma în mâna omului – forța morală, spirituală, intelectuală, însă el poate să folosească (și folosește după cum se vede) această armă și în partea opusă – spre distrugere, ruinare, după cum rezultă de pildă, din reformele nechibzuite în urma privatizării nelegitime care au condus la lichidarea, ruinarea multor întreprinderi industriale și agroproducătoare specializate și „aruncarea” în stradă a lucrătorilor de la locurile de muncă, care, devenind șomeri, au fost nevoiți să se înstrăineze de munca lor, de familie, de patrie și să migreze în țări străine pentru a-și asigura existența. Era de crezut că acești „lideri” ai elitei de conducere de pe atunci să țină cont de fărâdelegile făcute din nefericirea cărora sute de mii de oameni suferă de nevoi și acuma, însă din păcate mulți din acești foști lideri și astăzi manipulează cetățenii și vor iar să capete puterea, amăgind oamenii neinformați de activitățile lor din anii 1993-2000.

Ne întrebăm, dacă datorită științei (cunoașterii legilor obiective universale ale Universului Naturii și ale societății umane) oamenii de bună voință își asigură existența, produc anumite bunuri materiale și spiritual-morale, de ce există atâta sărăcie, suferințe? Se știe că reformele societății moldovenești, ca și a statelor noi suverane, apărute ca rezultat a reformării URSS, efectuate de fosta conducere a acestei Uniuni, de fapt nu au fost încuviințate de circa 70% de participanți la referendumul efectuat „post-factum”, însă nu s-a ținut cont de voința referendumului. Întreprinderile mari industriale, agricole, de servicii sociale și altele au fost lichidate, privatizate fără a-și asuma răspunderea de consecințele sociale legate de apariția șomajului de care țara nu cunoștea timp de 50 de ani și emigrarea neașteptată și anevoioasă a multor milioane de specialiști, savanți, muncitori calificați în țările străine în căutarea mijloacelor pentru susținerea existenței. În anii 1992-2000 s-au lichidat legăturile reciproce între popoarele fostei țări unice, dar și s-au lichidat depunerile cetățenilor în băncile de păstrare a depozitelor, neavând locuri de muncă oamenii au rămas unu la unu cu vamele, emigrația exagerată, sărăcia și creșterea moralității, criminalității, corupției, folosirii drogurilor, narcoticelor, micșorarea semnificativă a natalității, creșterea îngrijorătoare a familiilor monoparentale (de la 8% în 1990 la 28% în anul 2007), abandonul multor copii din familie și școală.

Conform unor date din mass-media, a unor specialiști, experți bine informați cu renume, ca de exemplu, profesorul Bestujev-Lada din Rusia, problema șomajului în lume este foarte acută – peste un miliard de șomeri și peste un miliard și jumătate de săraci așteaptă ajutor pentru existență (Социс. № 4, 2007). Cu regret, războaiele din Irak,

Afganistan continuă mai mulți ani, SUA a alocat zilele trecute suplimentar 162 mlrd. dolari pentru finanțarea prelungirii operațiunilor de război din aceste țări (Moldova Suverană, 02.VII.08). Apar mai multe probleme în legătură cu dezmembrarea Iugoslaviei, a apărut regiunea Kosovo, care i s-a recunoscut independența, deși multe țări nu sunt de acord, dialogurile continuă. Integrarea Moldovei cu raioanele sale din Transnistria este o problemă acută social-economică, dar nu politică artificial provocată. Astăzi problemă integrării țării nu rabdă o amânare.

x x x

Este necesar de menționat că inițiativa Președintelui țării Vladimir Voronin, în legătură cu declararea anului 2008 – anul dedicat tineretului, este apreciată de către toate grupurile sociale ale populației țării, mai ales de către grupurile tineretului studios și a tineretului de la sate în legătură cu prevederile creării locurilor de muncă, cu stimularea reușitei la educare și învățământ.

În acest context crearea Universității academice precum și a Liceului academic, în care își vor face studiile și vor căpăta educarea cei mai dotați (de natură și influența socială) adolescenți și tineri din țară din contul statului, este un fapt deosebit de plauzibil, deoarece această misiune este un exemplu deosebit de semnificativ în susținerea tinerilor, activității lor, gândirii raționale utile pentru cei mai activi copii care îmbină corect interesele proprii cu cele ale societății pentru prosperarea țării și folosirii cât mai raționale a capitalului uman, care posedă rezerve nesecate, inepuizabile. Se prevede că acest fapt va da posibilitatea de a asigura o îmbinare corectă a programelor de învățământ aprofundat teoretico-fundamental cu procesele de educare pedagogico-psihologică raționale. Sperăm ca această inițiativă patriotică să contribuie la intensificarea creării fondului de „găselnițe” a oamenilor talentați în diferite domenii ale economiei, științei și culturii țării – patrioții Moldovei și viitorului fericit al statului moldav și al cetățenilor săi stăruitori în muncă și rațiune.

Este foarte apreciabil și binevenit faptul că în urma activității realizării scopului rațional fundamentat de către academicianul Boris Melnic și discipolii săi anume în Moldova, în arealul științific autohton, pentru prima dată s-a format un Laborator de Homologie – studiul complex al omului, în cadrul căruia a fost elaborată o anumită concepție, unele principii și o metodologie de cercetare și cunoaștere complexă științifico-sintetică integrală a omului.

În acest context este rațional de examinat posibilitatea de a crea pe lângă Academia de Științe un Centru de cercetări științifice complexe, având în vedere fiziologia, genetica omului, antropologia, psihologia, ecologia, biologia, sociologia ș.a. privind studierea conjuncturii științelor, a factorilor de influență asupra intensificării factorului uman în toate direcțiile vieții creatoare. Se știe, la Universitatea de Stat a Moldovei, timp de mai mulți ani se predă un curs opțional de Homologie, la fel și în alte instituții universitare și preuniversitare se realizează un anumit curs de Homologie. Este rațional ca acest program, bine elaborat, să fie inclus în curriculumul Universității academice și al Liceului academic, deoarece anume Homologia devine actualmente subiectul social însemnat pentru activitatea suficientă, binele, destoinicia și dreptatea omului în toate domeniile vieții sociale.

Victor Mocanu,
doctor în sociologie

Valeriu Mîndru,
doctor în sociologie

Ion Rusandu
doctor în filosofie

CORUPȚIA ÎN REPUBLICA MOLDOVA ȘI IMPACTUL EI ASUPRA SOCIETĂȚII: ANALIZĂ SOCIOLOGICĂ

The article was written as a result of a sociological study on the theoretical and practical research of the corruption in Republic of Moldova and its impact on society. Study data were compared with similar research carried out previously in Moldova.

Based on the results of scientific research was developed a number of recommendations, which are critical both for specialists working in the field of combating corruption and for researchers in the field of social and human sciences.

Deși corupția* afectează grav societatea moldovenească de mai mult timp, constituind un impediment important în dezvoltarea socială și economică a țării, acest fenomen social a devenit obiect de studiu și analiză mai profundă doar în ultimii 10-15 ani, când corupția s-a răspândit în toate domeniile de activitate, atingând un nivel îngrijorător. Astăzi, corupția afectează tot mai mult nivelul de trai și calitatea vieții populației, eficacitatea funcționării instituțiilor de stat. Potrivit investigațiilor sociologice, corupția este considerată de către cea mai mare parte a populației drept una din principalele probleme cu care se confruntă societatea noastră în prezent, primele două fiind sărăcia și șomajul. Nivelul înalt de percepție a corupției și a impactului acesteia asupra societății îl confirmă și rezultatele clasamentului internațional privind Indicele Percepției Corupției, potrivit căruia, în anul 2006, Moldova s-a plasat pe locul 81 din cele 163 de țări incluse în clasament, iar în anul 2007 a ocupat locul 113 din 180 de țări.

Abordările științifice ale savanților din republică și de peste hotare (1), adoptarea unor acte normative (2), orientate spre contracararea acestui flagel antisocial, servesc drept repere importante în elucidarea multilaterală a fenomenului corupției și identificarea unor măsuri de prevenire și combatere a acesteia. Astfel, juriștii analizează cadrul legal și identifică lacunele din legislație care fac vulnerabile funcționarea unui stat de drept, implementarea legilor și asigurarea supremației lor, economiștii estimează anumite consecințe economice ale corupției și încearcă să modeleze niște comportamente utile din punct de vedere economic, politologii dezvăluie anumite circumstanțe, interese politice care contribuie la apariția și răspândirea corupției, istoricii urmăresc evoluția fenomenului la diferite etape istorice, perioadele de intensificare a fenomenului corupției, psihologii relevă diverse aspecte, motivații latente ce contribuie la apariția comportamentului deviant atât la nivel individual, cât și la nivel societal etc. În așa fel, cercetătorii extind prin investigațiile lor posibilitățile de abordare a fenomenului corupției din perspectiva mai multor discipline.

O contribuție deosebită la studierea și analiza fenomenului în cauză le revine sociologilor. Investigațiile efectuate pe parcursul mai multor ani și analiza în dinamică a rezultatelor acestora pun în evidență evoluția fenomenului corupției din punctul de vedere al percepției și toleranței populației față de acest fenomen social, atitudinea diferitor categorii de populație față de corupție și posibilitățile de limitare a acesteia în Moldova, relevă opinia publică privind cauzele răspândirii corupției și nivelul ei în diverse domenii de activitate etc.

---

* „Corupția presupune o formă de abuz de încredere, în general unul care implică puterea publică, în scopul obținerii unor beneficii private, ce deseori – dar în nici un caz întotdeauna – iau forma banilor” Michael Johnston. Corupția și formele sale. Bogăție, putere și democrație. – Iași: Polirom, 2007, p. 23.

„Corupția poate fi concepută ca un sistem de acțiuni ale membrilor societății civile, care le permite lor să-și atingă scopurile, în pofida normelor juridice existente, prin intermediul funcționarilor publici. Pe de altă parte simetric, funcționarii publici folosesc posibilitățile lor de serviciu pentru a satisface necesitățile proprii, ale rudelor, prietenilor etc.” Ion Rusandu, Societatea civilă, Statul și corupția. – Filosofia și perspectiva umană. Chișinău, Editura Pontos, 2007, p. 173.

Rezultatele unui asemenea studiu sociologic au și constituit baza empirică a acestui articol. Studiul a fost efectuat în lunile mai-iunie 2008 de către Secția Sociologie a Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al Academiei de Științe în conformitate cu Planul de Acțiuni privind prevenirea și combaterea corupției în organizațiile din sfera științei și inovării ale AȘM. Eșantionul investigației l-au constituit 1200 respondenți în vârstă de 18 ani și mai mult selectați prin metoda aleatorie.

Pentru a reprezenta toate zonele geografice ale Republicii Moldova, investigația s-a desfășurat în 33 de localități din 11 raioane și a inclus 39% din populația urbană și 61% din cea rurală. Eșantionul a fost probabilistic, tristadial, stratificat. Marja de reprezentativitate nu depășește 3%.

Rezultatele investigației au fost analizate în funcție de caracteristicile socio-demografice ale respondenților (sex, vârstă, nivel de instruire, mediu de rezidență) și comparate cu cercetări similare efectuate anterior în republică.

Așadar, ce este corupția, care sunt cauzele și consecințele ei, care sunt cele mai afectate domenii de activitate, ce măsuri de prevenire și combatere a corupției ar fi în opinia populației cele mai necesare?

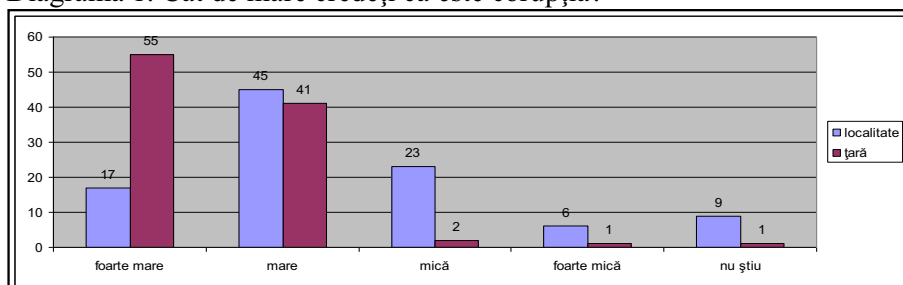
Cuvântul corupția este de origine latină - *corruptio* și înseamnă mituire a unei persoane oficiale. Prin corupție se înțelege o stare de abatere de la moralitate, de la cinste, de la datorie, desfrânare, depravare. (3)

Conform pct. 1.2 al Strategiei naționale de prevenire și combatere a corupției, aprobate prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 421 din 16.12.2004, corupția este definită ca un „fenomen complex, multistruktural și multidimensional , un fenomen economic, social și politic, a cărui complexitate este determinată de diverse cauze, care pot fi grupate în: economice, instituționale, de ordin legal, politice, sociale și morale”.

Și după cum s-a menționat la o conferință internațională științifico-practică „Cultura juridică și prevenirea corupției”, organizată la Chișinău în luna noiembrie 2007, corupția ca fenomen social posedă o vitalitate de neînviat, dezvoltându-se odată cu societatea, odată cu statul și dreptul, căpătând tot noi forme de manifestări. Acest lucru, conchide autorul, se întâmplă probabil și din cauza că cea mai mare parte a eforturilor și resurselor sunt îndreptate spre găsirea și pedepsirea celor care au săvârșit fărâdelegi ce fac parte din categoria infracțiuni de corupție și nu la prevenirea și combaterea acestui fenomen. În așa fel se comite o gravă și principială greșală, deoarece infracțiunile care sunt depistate constituie doar vârful aisbergului , principalele acte și activități „în domeniu”, nefiind scoase, de obicei, la iveală (4).

Cu toate acestea, rezultatele studiului efectuat denotă că majoritatea absolută a populației (96%) apreciază nivelul corupției în țară ca fiind foarte înalt. Astfel, 55% dintre subiecții investigați consideră că corupția în țara noastră este foarte mare, iar 41% cred că nivelul corupției e mare. Nivelul înalt de corupție în țară este perceput de către populație indiferent de categoria de vârstă, studii, mediu de rezidență.

Diagrama 1. Cât de mare credeți că este corupția?

În opinia celor chestionați, corupția este mai puțin răspândită doar la nivel local, deși și aici peste 60 la sută dintre persoanele chestionate consideră că corupția este mare (45%) sau foarte mare (17%).

După cum observăm, populația percepe corupția mai mult la nivel național și mai puțin la nivel local. Potrivit unui studiu (5) realizat în or. Ialoveni și comuna Cărpineni, oamenii consideră că în localități acest fenomen se manifestă mult mai modest. „Acolo sus, la conducere, e corupția” – menționează unul dintre respondenți. „Despre cumătrism, mită, acolo sus trebuie să vorbim, dar în sat nici nu ai pentru ce da mită”.

Potrivit rezultatelor investigațiilor sociologice efectuate pe parcursul mai multor ani (6), în topul celor mai corupte domenii de activitate continuă să rămână medicina, poliția, învățământul și vama. În opinia respondenților, în aceste instituții de stat se recurge cel mai frecvent la plăți neoficiale, cadouri, contacte personale pentru a rezolva o problemă.

Aceste opinii ale populației sunt confirmate și de rezultatele monitorizării efectuate de Transparency International Moldova în cadrul proiectului Planului Preliminar pe Țară susținut de Academia pentru Dezvoltare Educațională, conform cărora, din numărul total al persoanelor care au contactat în ultimele 12 luni diverse instituții de stat, 57% dintre ei au plătit neoficial la vamă, 51% – la poliție, 43% – în instituțiile medicale, 36% – în instituțiile de învățământ.

Potrivit estimărilor, mita medie plătită în instituțiile medicale constituie circa 564 lei, la poliție – 807 lei, iar în instanțele de judecată – 2489 lei. Oamenii de afaceri achită în instanțele de judecată și mai mult - până la 5744 lei.

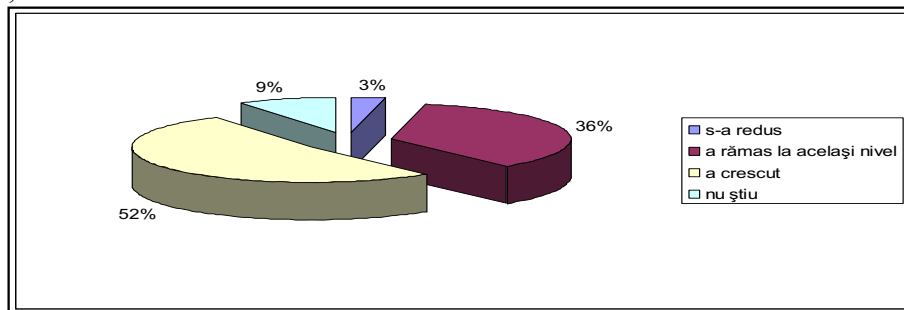
Volumul estimat al mitei plătite de către reprezentanții gospodăriilor casnice, adică de către populație, în anul 2007 a constituit circa 590 milioane lei, inclusiv 153 milioane lei au fost plătite neoficial în instituțiile medicale, 87,5 milioane lei – la vamă, 76,9 milioane lei – la poliție și 76,5 milioane lei – în instituțiile de învățământ.

Sume impunătoare de plăți neoficiale au achitat în anul precedent și oamenii de afaceri – 310 milioane lei. Acești bani au fost distribuiți preponderent la vamă - 66,1 mil. lei, în inspectoratele fiscale - 36,0 mil. lei și în instituțiile medicale - 32,3 mil. lei.

Conform calculelor efectuate de experții organizației, volumul plăților neoficiale în instituțiile de stat și respectiv evaziunea fiscală în anul 2007 a constituit circa 900 mil. lei sau aproximativ 6,5% din veniturile totale la bugetul de stat pe anul precedent.

În opinia populației, corupția în instituțiile de stat în ultimii 2-3 ani a avut permanent o tendință de creștere. Această opinie o împărtășesc mai mult de jumătate dintre persoanele chestionate (52%), în deosebi specialiștii cu studii superioare (62%). Totodată, peste 1/3 dintre respondenți sunt de părere că corupția a rămas la același nivel și doar 3 % dintre subiecții investigați consideră că corupția în instituțiile de stat în ultimii 2-3 ani s-a redus.

Diagrama 2. După părerea Dvs., în ultimii 2-3 ani corupția în instituțiile de stat a crescut, a rămas la fel sau s-a redus?

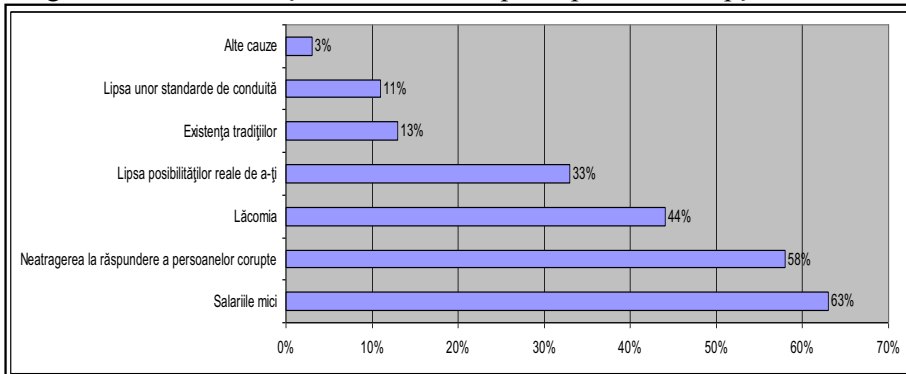
Analiza comparativă a rezultatelor cercetărilor sociologice denotă că, față de anul 2002, numărul persoanelor care consideră că corupția în instituțiile de stat s-a redus a scăzut cu doar 4%, în timp ce ponderea celor care consideră că acest fenomen s-a răspândit și mai mult a crescut cu 8%. Cota-parte a populației care crede că nivelul corupției în instituțiile de stat a rămas același este relativ constantă – circa 1/3 dintre respondenți.

După părerea subiecților investigați, mai puțin afectată de corupție este știința. Conform rezultatelor cercetării, doar circa 3% dintre persoanele chestionate consideră că în știință se recurge la plăți neoficiale, cadouri, relații personale pentru a rezolva o problemă. Dat fiind faptul că celelalte 97% dintre persoanele chestionate au indicat varianta de răspuns „nu știu” denotă că populația este mai puțin informată despre situația în acest domeniu și din aceste considerente le-a fost dificil să dea o oarecare apreciere. Pentru estimarea nivelului de răspândire a corupției în instituțiile din sfera științei este necesară o investigație specială, cu participarea numai a angajaților din domeniul respectiv.

Paradoxal lucru, însă această creștere a nivelului corupției în instituțiile de stat se întâmplă pe măsură ce autoritățile întreprind tot mai multe măsuri în vederea înăsprii luptei contra acestui flagel social: adoptarea noilor legi a strategiei naționale de prevenire și combatere a corupției, elaborarea unor coduri de etică profesională, lansarea diferitor proiecte anticorupție etc., iar pe de altă parte, fenomenul ia amploare, deși nivelul de conștientizare a populației privind consecințele corupției crește treptat. Potrivit studiului efectuat de organizația neguvernamentală Transparency International Moldova, în februarie-martie 2008, circa 60 la sută dintre persoanele chestionate consideră corupția drept una din cauzele principale ale sărăciei în Moldova.

Care sunt, după părerea populației, cauzele principale ale corupției în Moldova? Circa 2/3 dintre persoanele chestionate consideră că principala cauză o constituie salariile mici, aproximativ 60 la sută dintre respondenți sunt de părere că corupția se răspândește deoarece persoanele corupte nu sunt trase la răspundere, 44% au opinat că de vină este lăcomia unor persoane, 33% sau fiecare a treia persoană chestionată a menționat lipsa posibilităților reale de a-și crea bunăstare în mod cinstit, iar fiecare al cincilea dintre cei investigați crede că corupția este cauzată de insuficiența transparenței în activitatea instituțiilor de stat.

Diagrama 3. Care credeți că sunt cauzele principale ale corupției în Moldova?

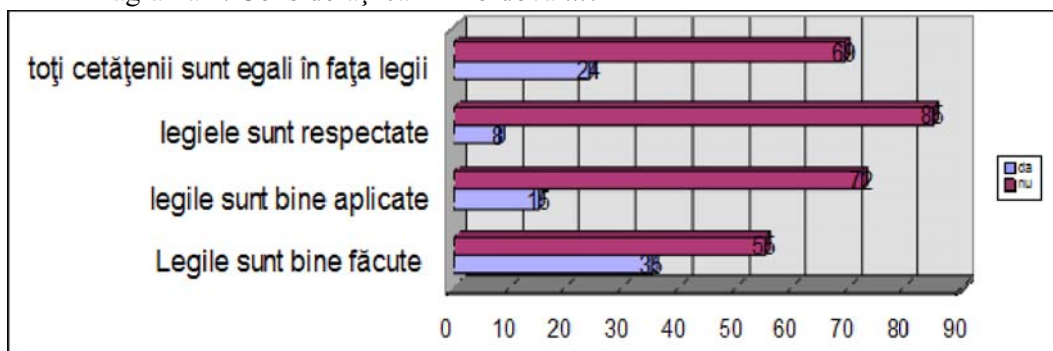

Suma răspunsurilor depășește 100%, deoarece respondenții au avut posibilitatea de a oferi mai multe răspunsuri.

Mai puțin importante pentru apariția și răspândirea corupției în Moldova sunt, în opinia celor chestionați, lipsa unor standarde de conduită profesională, existența deja a unor tradiții de corupție. Aceste cauze au fost menționate numai de 11-13 % din respondenți.

După părerea subiecților investigați, cazurile de corupție sunt determinate în mare parte și de imperfecțiunea legislației în vigoare, dar mai ales de nerespectarea acesteia. Astfel, mai mult de jumătate dintre respondenți (55%) consideră că legile în Moldova nu sunt bine făcute, iar peste 70% dintre ei sunt de părere că legile nici nu sunt bine aplicate. Cel mai grav, consideră populația, este faptul că, legile în Moldova nu sunt respectate. De această părere sunt 85% dintre cei chestionați și în special persoanele în vârstă de 40-49 ani (95%) și locuitorii din mediul urban (89%). Probabil, anume din aceste considerente numai 24% din populația investigată consideră că în Moldova toți cetățenii sunt egali în fața legii. Această opinie este susținută și mai puțin de persoanele în vârstă de 60 ani și mai mult (15%), precum și de femei (19%). De aceea, persoanele chestionate consideră că este necesar de asigurat supremația legii, ca legile să fie respectate, iar cei vinovați, oricine ar fi ei, să fie sancționați.

Diagrama 4. Considerați că în Moldova ...?

De menționat că, pentru implementarea și funcționarea eficientă a legilor mai este necesar și de un anumit nivel de cultură, de educație morală și spirituală a fiecărui cetățean. „Când este vorba de corupție, nici o lege, cât de perfectă nu ar fi, nu îl oprește pe mituitor. Faptul că are loc actul de corupție depinde nu de lege, ci de nivelul de cultură, de sentimentul responsabilității” (7).

Conform investigațiilor sociologice efectuate în republică, acest nivel de cultură, de responsabilitate este încă foarte redus. Or, în caz contrar, gradul de toleranță a populației față de corupție nu ar fi atât de înalt. Potrivit studiului, 76% sau circa 3/4 dintre persoanele chestionate, fiind într-o situație dificilă, sunt de acord să plătească mită numai pentru ca să-și rezolve problema. (numărul persoanelor în cauză include respondenții care au răspuns cu fermitate că fiind într-o situație dificilă sunt gata să plătească mită și cei care vor plăti mită în funcție de situație). Odată cu creșterea vârstei, numărul persoanelor disponibile de a da mită descrește de la 86% tineri cu vârsta între 18-24 de ani până la 63% persoane în vârstă de 60 ani și mai mult.

Comparativ cu anul 2002, ponderea persoanelor care sunt gata să plătească mită a rămas aceeași - 76%, dar mai mică decât în anul 2000, când cota celor predispuși de a plăti neoficial constituia 81% din populația chestionată.

Potrivit datelor cercetării, în nici un caz nu ar plăti mită, fiind chiar și într-o situație dificilă, fiecare al patrulea sau 24% din populația investigată. Numărul persoanelor care nicidecum nu acceptă comportamentul corupt a crescut față de anul 2000 cu 5%, dar rămâne stabil comparativ cu anul 2002.

De menționat că în anul 2008 numărul persoanelor care au răspuns cu fermitate că fiind într-o situație dificilă sunt gata să plătească mită pentru ca să-și soluționeze problema este în descreștere față de anul 2002 (de la 35% la 29%), iar numărul celor care vor plăti mită în funcție de situație, dimpotrivă, în creștere (de la 41% până la 47%).

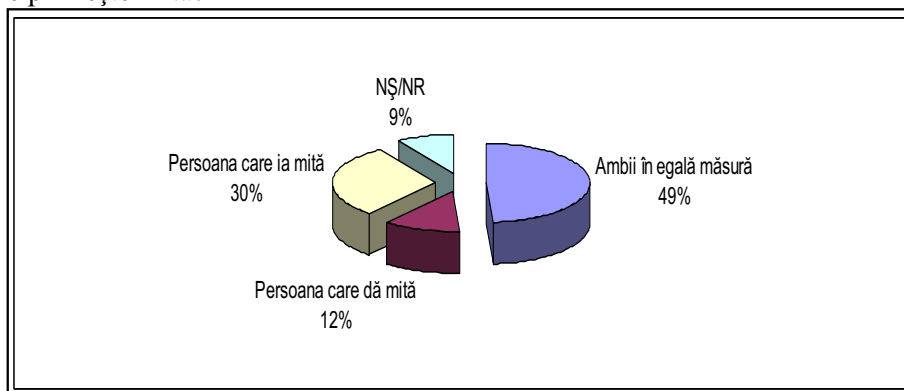
Este alarmant însă faptul că, în multe cazuri, darea de mită poartă un caracter benevol. Astfel, potrivit datelor studiului, 40 la sută dintre persoanele care au contactat în ultimele trei luni instituțiile de stat și au plătit neoficial au făcut-o din proprie inițiativă. În celelalte cazuri persoanelor li s-a dat de înțeles că este necesar să achite o anumită plată neoficială.

Nu poate să nu îngrijoreze și faptul că o mare parte dintre subiecții chestionați (57%) nici nu consideră că este o faptă de corupție oferirea unui cadou medicului pentru o îngrijire specială sau adresarea unei solicitări personale unui consilier din primărie pentru a obține permisiunea de a construi ceva (40%) etc. (8)

Probabil, din aceste considerente, unele persoane nici nu se consideră vinovate atunci când oferă mită. La întrebarea cine se face mai mult vinovat de corupție, cel care oferă mită sau cel care ia mită, numai 12% dintre respondenți au menționat că vinovat este, în primul rând cel care propune mită, în timp ce aproximativ fiecare a treia persoană chestionată, dimpotrivă, îi acuză de corupție doar pe cei care iau mită.

Totuși, circa o jumătate dintre subiecții investigați sunt conștienți de faptul că vinovate de corupție se fac ambele persoane în egală măsură: atât persoana care propune mită, cât și persoana care primește mită. Astfel, rezultă că oricum mai mult de 60 la sută din populația chestionată este conștientă de faptul că propunând mită comite un act de corupție.

Diagrama 5. Cine credeți că este vinovat mai mult de corupție: cel care oferă mită sau cel care primește mită?

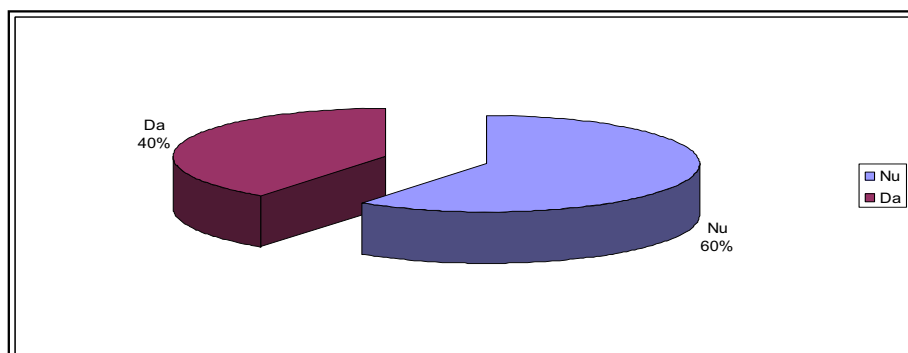
În Canada, de exemplu, Codul Penal echivalează mita cu încălcarea Constituției și cu actul de trădare de stat. În asemenea caz, pedeapsa penală este aplicată atât persoanei care a luat mită, cât și celei care a dat. Deputatul Parlamentului, de pildă, poate fi condamnat până la 14 ani de privațiune de libertate.

Credem că în acest context ar fi binevenit să ne amintim și de cuvintele marelui filosof al antichității Platon: „Nu trebuie să primești daruri – spunea el – nici pentru lucrurile bune, nici pentru cele rele” (9). Iar un alt mare filosof, Socrate, considera că în genere poporul are mari calități, însă conducătorii lui sunt incapabili și corupți. De aceea este nevoie de o reformă morală și culturală a conducătorilor, care trebuie să dobândească arta de a conduce nu prin ignoranță și împilare, ci prin lumină, prin câștigarea încrederii celor care au nevoie de conducere. (10).

Potrivit datelor studiului, cea mai mare parte a populației (circa 60%) este informată insuficient despre posibilitățile de cercetare a cazurilor de corupție, nu cunoaște unde ar putea să se adreseze în caz de necesitate. Mai puțin informate în această privință sunt persoanele în vârstă de 60 ani și mai mult, cu un nivel redus de instruire - 72% și cu mediul de rezidență în rural - 66%.

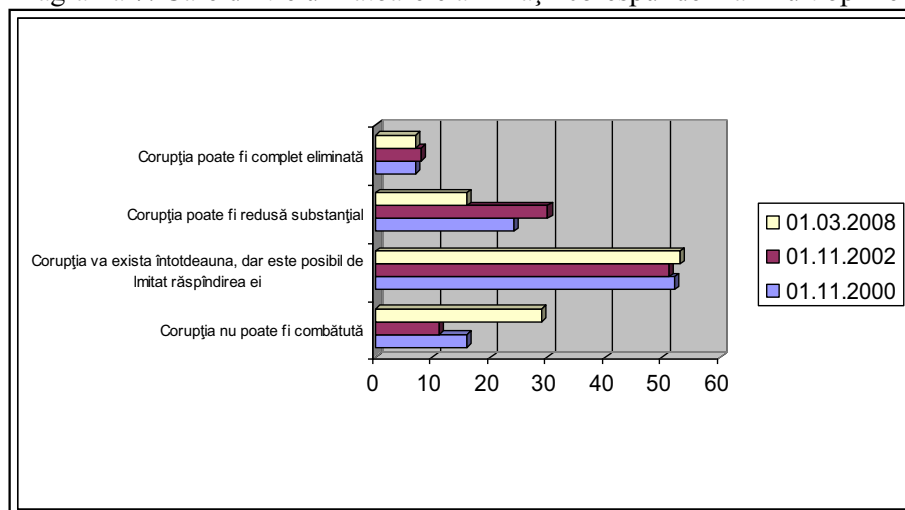
Diagrama 6. Cunoașteți unde să Vă adresați pentru cercetarea cazurilor de corupție?

Pentru ca populația să se adreseze organelor abilitate cu funcții de cercetare a cazurilor de corupție este necesar ca, în primul rând, persoanele să nu propună mită, căci în caz contrar nimeni nu se va adresa, cel puțin cele 40% dintre persoanele chestionate care au dat mită din proprie inițiativă. Așa dar, se impune necesitatea educării unei intoleranțe față de actele de corupție. Cu atât mai mult că datele studiului denotă totuși o anumită notă de optimism a populației în ceea ce privește posibilitățile de combatere a acestui viciu social. Astfel, cea mai mare parte a persoanelor chestionate (78%) a menționat că deși corupția va exista întotdeauna, oricum acest fenomen este posibil de limitat (46%) și de redus substanțial (24%) sau chiar de eliminat complet din societate (8%).

O părere diametral opusă în ceea ce privește perspectivele de combatere a corupției o are fiecare al cincilea respondent, considerând că acest fenomen nu poate fi combătut.

Diagrama 7. Care dintre următoarele afirmații corespunde mai mult opiniei Dvs.?

Sursa: Transparency International Moldova

Comparativ cu rezultatele studiului din anul 2002, numărul persoanelor sceptice care consideră că corupția în Moldova nu poate fi combătută a crescut de circa două ori (11% față de 20%), iar numărul persoanelor care cred că fenomenul corupției va exista întotdeauna, dar este posibil de limitat și de redus substanțial, dimpotrivă, a scăzut de la 81% în anul 2002 până la 68% în 2008. Ponderea persoanelor „optimiste” care cred că corupția poate fi complet eliminată din societate rămâne relativ constantă, alcătuind doar 7-8% din numărul total al populației.

În opinia celor chestionați, pentru a reduce nivelul corupției în țară este necesar de aplicat atât măsuri cu caracter juridic (înăsprirea sancțiunilor pentru persoanele care dau și care iau mită; adoptarea unor legi anticorupție mai bune; asigurarea unui control mai riguros în instituțiile de stat etc.), precum și activități orientate spre schimbarea mentalității, atitudinii populației față de corupție, informarea mai bună a cetățenilor despre posibilitățile de adresare privind cercetarea cazurilor de corupție etc. Deci, se impune necesitatea elaborării și implementării unui mecanism concret și eficient de măsuri care să contribuie la prevenirea și combaterea corupției atât la nivel local, cât și național. O parte dintre aceste măsuri pot fi incluse în programe educaționale, orientate spre formarea unei culturi morale, juridice. Căci după cum se menționează în art. 7 al Convenției Națiunilor Unite împotriva corupției „Fiecare stat parte se străduie... să adopte, să mențină și să consolideze sisteme...care favorizează oferta de programe de educare și de formare care să le permită (agenților publici) să-și îndeplinească corect, onorabil și adecvat funcțiile „... să-i sensibilizeze mai mult față de riscurile corupției inerente exercițiului funcțiilor lor”.

Astfel, rezultatele cercetărilor sociologice efectuate în republică denotă următoarele: corupția este considerată de către cea mai mare parte a populației drept una din principalele probleme cu care se confruntă societatea noastră în ultimii ani (primele două fiind sărăcia și șomajul) și un impediment important în dezvoltarea socială și economică a țării și implicit în integrarea ei în UE. Populația conștientizează tot mai mult faptul că corupția afectează grav nivelul de trai și calitatea vieții oamenilor, eficacitatea funcționării instituțiilor de stat. Aceasta o confirmă și rezultatele clasamentului internațional privind Indicele Perceperii Corupției, potrivit căruia, în anul 2006, Moldova s-a plasat pe locul 81 din cele 163 de țări incluse în clasament, iar în anul 2007 a ocupat locul 113 din 180 de țări. Astfel, Moldova a înregistrat la acest indicator un „progres” față de anii precedenți.

Analiza rezultatelor investigațiilor sociologice relevă că, în opinia populației, nivelul corupției în țară este înalt și în ultimii ani a avut o tendință de creștere. Cele mai corupte domenii de activitate continuă să rămână medicina, învățământul, poliția și vama. În aceste instituții de stat, după părerea persoanelor chestionate, se recurge cel mai frecvent la plăți neoficiale, cadouri, contacte personale pentru a rezolva o problemă. Potrivit estimărilor efectuate de experții de la Transparency International Moldova, volumul plăților neoficiale în diferite instituții de stat a constituit în anul 2007 circa 900 milioane lei sau aproximativ 6,5% din veniturile totale la bugetul de stat în anul precedent.

Potrivit studiului, principale cauze ale corupției în Moldova sunt considerate salariile mici și neatragera la răspundere a persoanelor corupte. Cea mai mare parte a populației (85%) este de părere că legile nu sunt respectate și nici bine aplicate (72%). Din aceste considerente, circa 70% dintre persoanele chestionate consideră că în Moldova nu toți cetățenii sunt egali în fața legii.

Totodată pentru implementarea și funcționarea eficientă a legilor mai este necesar și de un anumit nivel de cultură, de educație morală și spirituală a fiecărui cetățean, căci actul de corupție depinde nu numai de lege, ci și de nivelul de cultură, de sentimentul responsabilității.

Rezultatele cercetărilor sociologice denotă de asemenea gradul înalt de toleranță a populației față de corupție, disponibilitatea sporită a cetățenilor de a da mită pentru a-și rezolva problemele. Fiind într-o situație dificilă 76% sau 3/4 din persoanele investigate au menționat că sunt gata să plătească mită numai pentru ca să-și soluționeze problema.

Alarmant este și faptul că circa 1/3 din populație nici nu conștientizează că propunând mită, comite un act de corupție. Această categorie de persoane consideră că în asemenea situație vinovată de corupție se face doar persoana care primește mită.

Rezultatele studiului relevă și nivelul redus de informare a populației despre posibilitățile de cercetare a cazurilor de corupție. Circa 60 la sută dintre persoanele chestionate nici nu cunosc unde ar putea să se adreseze în caz de necesitate. Mai puțin informate în această privință sunt persoanele în vârstă de 60 de ani și mai mult, cu un nivel redus de instruire - 72% și cu mediul de rezidență în rural – 66%.

În acest context, experții organizației neguvernamentale Transparency International Moldova susțin că mulți vorbesc despre corupție, sunt indignați de existența fenomenului și de consecințele acestuia, dar la concret majoritatea cetățenilor nu știe aproape nimic despre formele corupției sau acțiunile ce se încadrează în formele concrete de corupție, care sunt organele specializate anticorupție, cum trebuie să se comporte în caz de corupție, ce prevede legislația la compartimentul înlăturarea consecințelor corupției, la repararea prejudiciilor cauzate prin corupție etc. Uneori nu știu cum se scrie o simplă cerere, o plângere. Aceasta denotă nivelul insuficient al educației juridice, în special a multor cetățeni, oameni simpli, dar și a antreprenorilor, funcționarilor publici.

Astăzi nu există un program bine ajustat și stabil conform căruia populația ar avea posibilitate să facă cunoștință cu legislația în vigoare, cu noile acte normative. Nu se propagă cunoștințele juridice nici la radio, nici la TV, nu au această obligațiune nici celelalte mass-media. Nu se face acest lucru nici pe alte căi. Și atunci din ce surse cetățenii pot afla despre noile legi, despre drepturile și obligațiunile lor?(11).

În ceea ce privește posibilitățile de combatere a corupției în Moldova, 76 la sută sau 3/4 din populație este totuși optimistă și consideră că fenomenul corupției în Moldova este posibil de limitat (46%) și de redus substanțial (24%). Fiecare al cincilea respondent s-a arătat sceptic în ceea ce privește posibilitățile de combatere a acestui flagel social, motivând că corupția nu poate fi combătută.

Ponderea populației care opinează că corupția în Moldova nu poate fi combătută a crescut comparativ cu anul 2002 de circa două ori (de la 11% la 20%), iar numărul persoanelor care cred că fenomenul corupției este posibil de limitat și de redus substanțial, dimpotrivă, a scăzut de la 81% în anul 2002 până la 68% în 2008. Această tendință nu poate să nu îngrijoreze autoritățile publice, societatea civilă.

Pentru prevenirea și combaterea corupției în Moldova, persoanele chestionate se pronunță în primul rând pentru sporirea rolului statului în elaborarea și implementarea unor mecanisme concrete și eficiente de aplicare a legilor, de respectare a acestora de către toți cetățenii. Este necesar ca cei vinovați, oricine ar fi ei, să fie sancționați, atât pentru corupere activă, cât și pentru corupere pasivă. Numai în așa fel, consideră persoanele chestionate, legile vor fi respectate și de cetățeni, dar și de funcționarii publici, iar astfel va crește și credibilitatea populației în instituțiile de stat, va fi asigurată supremația legii.

De asemenea, specialiștii susțin că este necesar ca cea mai mare parte a eforturilor și resurselor să fie orientate preponderent la prevenirea și combaterea fenomenului corupției, dar nu la identificarea și pedepsirea persoanelor care au comis acte de corupție. Măsurile întreprinse trebuie să aibă un caracter consecvent.

Pentru implementarea și funcționarea eficientă a legilor este nevoie de creșterea nivelului de cultură, de educație morală, spirituală, juridică a fiecărui cetățean. În acest sens se impune necesitatea implementării unor programe de educație a tuturor categoriilor de populație în spiritul intoleranței față de actele de corupție. În cadrul

acestor programe este necesar ca populația să fie familiarizată cu legislația în vigoare, cu drepturile și obligațiile sale, să fie informată despre organele specializate în cercetarea cazurilor de corupție. De asemenea, este necesar de sensibilizat opinia publică privind riscurile și consecințele corupției atât pentru viața personală, cât și pentru societate.

Un rol deosebit în implementarea unor astfel de programe îi revine mass-media, care să difuzeze cu regularitate materiale referitoare la noile acte normative ce țin de prevenirea și combaterea corupției, să elucideze în permanență cazurile de corupție și măsurile întreprinse etc. De regulă, acestea de la urmă mai puțin sunt cunoscute populației.

În vederea diminuării nivelului de corupție și impactului ei asupra societății este oportună și implicarea activă a organizațiilor neguvernamentale din republică, a societății civile, care prin implementarea diferitor programe, proiecte dispun de posibilitatea de a contribui substanțial la formarea unor standarde de conduită profesională care să nu tolereze comportamentul corupt și care să fie orientate spre eradicarea nivelului de corupție în țară. O mare parte din aceste măsuri ONG-urile din republică deja le întreprind.

O contribuție deosebită la prevenirea și combaterea corupției în Moldova o poate avea știința. Studiarea și analiza permanentă a fenomenului corupției la nivel interdisciplinar, cu participarea largă a juriștilor, economiștilor, etnografilor, sociologilor, politologilor etc. și elaborarea unor recomandări concrete de minimizare a impactului corupției asupra societății pot servi drept repere importante la luarea deciziilor de către organele de resort, la adoptarea cadrului legal necesar. Astfel, este necesară o implicare activă atât a statului, cât și a tuturor actorilor din societate.

Bibliografie:

1. Ciobanu I. Criminalitatea organizată la nivel transnațional și unele forme de manifestare în Republica Moldova”. Chișinău, 2002; Gurin V.Sergiu I. ș.a. Corupția. - Chișinău, 2000. Timuș A., Climenco V. Martincic E. Criminalitatea în oglinda opiniei publice. – Chișinău, 1990
2. Strategia națională de prevenire și combatere a corupției, aprobate prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 421 din 16.12.2004. Hotărârea Guvernului „Cu privire la Programul de stat de combatere a criminalității și corupției pentru anii 2003-2005”. Monitorul Oficial nr.185 din 31.12.2002. Legea Republicii Moldova” Cu privire la combaterea corupției și protecționismului”. Monitorul Oficial nr.56 din 22.08.1996; Convenția Națiunilor Unite împotriva corupției, 2003.
3. Dicționar explicativ al limbii române. București, 1984, p.201.
4. Rotaru M. Prevenirea și combaterea fenomenului corupției în instituțiile de învățământ superior „Cultura juridică și prevenirea corupției”. Materialele conferinței internaționale. Chișinău, 2007.
5. Bulat V., Guțuțui V., Spinei I. Participarea societății civile la procesul decizional de nivel local.- Chișinău, 2005.
6. Carașciuc L „Corupția și Calitatea Guvernării: Cazul Moldovei”.- Chișinău, 2002; Carașciuc L., Obreja E., Popovici T., Mîndru V. „Corupția și accesul la justiție în viziunea societății și a experților”.- Chișinău, 2002.
7. Postovan D. Rolul culturii generale, în special a culturii juridice în dezvoltarea societății. //Cultura juridică și prevenirea corupției. Materialele conferinței internaționale. - Chișinău, 2007.
8. Butnaru Gh., Bejan O., Obreja E. Cum să ne protejăm de corupție : ghid pentru cetățean. Chișinău,2006
9. Filozofie. Analize și interpretări. – București, 1998.
10. Filozofie. Analize și interpretări. – București, 1998.

Iosif Cobzac
doctor în sociologie

PROTEJAREA MORALITĂȚII – PROBLEMA CHEIE A CONTEMPORANEITĂȚII

In the article is broached the idea of morality in the civil, scientific and spiritual aspects; there are pointed some ways to remove the production with an pornographic, sexual, erotic, sadist character as well as the violence from the mass-media; also there are analyzed the modalities to improve the bill which views protection of the morality.

DEX-ul limbii române definește morala ca fiind „ansamblul normelor de conviețuire, de comportare a oamenilor unii față de alții și față de colectivitate și a căror încălcare nu este sancționată de lege, ci de opinia publică”. Consimțim la afirmația definiției date în faptul că moralitatea este strâns legată de relații și de anumite norme care influențează sau determină relațiile. Dar nu putem accepta ideea că de moralitate țin doar încălcările sancționate „de opinia publică” – nu și de lege. De fapt, care încălcări sunt sancționate de opinia publică și nu de lege? Legea sancționează pe atât mai mult „încălcările”, pe cât acestea sunt mai mari (pe cât consecințele lor sunt mai grave); ea sancționează astfel încălcările mari, iar opiniei publice îi revin cele „mici”, specifice, cum ar fi alcoolismul, narcomania etc.

Dar dacă așa stau lucrurile, atunci nici o crimă gravă (sancționată de lege) nu poate fi catalogată drept imorală. Aceasta ne poate conduce la ideea unei moralități diluate, neînsemnate; de aceea nu putem accepta definiția dată pentru moralitate. Orice încălcare a normelor morale este imoralitate. Și „încălcările” sancționate de lege, și cele sancționate de opinia publică și nesancționate de lege sunt imoralități, deoarece sfidează cerințele Legii morale.

În plan științific, încă în perioada Greciei antice morala era concepută drept „măsura omului de a fi stăpân pe sine, indice a ceea în ce măsură omul este responsabil de sine, de aceea ce el face”[1]. Drobnitki O.G. definește moralitatea ca „metodă specifică a regularizării omului care nu depinde de conținutul practic al acțiunilor, și nu o sferă separată a activității, comportamentului lui. Moralitatea este o formă deosebită a relațiilor sociale care reglează activitatea oamenilor în cele mai diferite sfere ale vieții publice”[2]. Există o mulțime de definiții a moralității, care pe parcurs devin din ce în ce mai abstracte și neclare. Ceea ce le unește însă este că toate își pierd puterea îndată ce se confruntă cu interesele reale ale omului. G. Moore amintește chiar de o semnificație a idealului moral, „conform căreia acesta este cea mai bună stare din cele cu puțință în această lume”[3]. Astfel de definiții „filosofice” nu corespund realității și nu propun o soluție pentru moralitate, de aceea nici ele nu pot fi utilizate pentru investigarea moralității.

Pentru efectuarea cercetării și protejarea moralității trebuie să cunoaștem exact ce reprezintă ea, de aceea vom recurge la sfatul biblic pentru a stabili esența conceptului de moralitate. Scripturile dezvăluie concis termenul dat în Cele Zece Porunci [Evanghelia după Marcu 12,31] – Legea morală. Legea și Creațiunea sunt în strânsă legătură de dependență și armonie. Creatorul, Creațiunea și Legile plasate la baza Creațiunii nu se schimbă. Omul este cununa Creațiunii, iar Legea morală se situează deasupra sistemului de Legi ale Creațiunii. Legea morală este desăvârșită și imuabilă, iar încălcarea ei sub orice formă cauzează dereglarea și disfuncționalizarea sistemului organic unic al Creațiunii.

Decalogul relevă în mod desăvârșit originea, sensul, caracteristicile și posibilitatea atingerii moralității. În Scripturi dragostea necondiționată (binele) reprezintă moralitatea,

iar dragostea egoistă (răul) reprezintă imoralitatea. Poruncile Legii morale reprezintă expresia dragostei divine, iar expresia iubirii este întotdeauna morală și se manifestă prin ascultare din dragoste. Iubirea și împlinirea Poruncilor din dragoste sunt indisolubil legate între ele; Poruncile reflectă iubirea divină, iar împlinirea lor din dragoste reflectă moralitatea.

Standardul divin pentru dragoste și moralitate este „Să iubești pe aproapele ca pe tine însuși” [Exodul 20, 1-17]. În așa mod dragostea este temelia moralității, a relațiilor, a durabilității societății. Fiindcă întreg Universul este lucrarea singurului Creator, principiul dragostei și moralității este universal valabil. Creatorul este și garantul menținerii în picioare a standardului moralității descoperit în Porunci. Civilizația umană s-a îndepărtat de acest standard într-atât, încât nu mai sesizează semnificația binelui și a răului, nu mai concepe impactul binelui și al răului asupra personalității umane și preferă să cunoască mai degrabă răul decât binele.

Scurtele Porunci decalogice sunt pline de semnificație și de implicații în domeniul moralității, relațiilor și dezvoltării umane. Bunăoară, Porunca repetată „Să nu faci...” descoperă existența răului și a binelui; răul este „Să ucizi”, „Să furi” etc., iar binele – să nu faci asemenea lucruri. Binele și răul, moralitatea și imoralitatea sunt entități adverse și incompatibile. Poruncile reprezintă interdicții care descoperă starea morală deplorabilă a omului; când omul este îndemnat cu privire la toate relele să nu le facă, se subînțelege prin aceasta că le face. Poruncile „Să nu faci...” presupun că omul este liber să aleagă între bine și rău și este îndemnat să aleagă binele etc.

Scopul nostru însă nu este analiza Decalogului ca obiect de studiu, de aceea vom evidenția și ne vom concentra atenția asupra a trei principii decalogice strict necesare pentru investigarea moralității și a posibilităților de protejare a ei: 1) Toate Poruncile Legii țin exclusiv de relații (primele patru – de relațiile pe verticală, ultimele șase – de relațiile pe orizontală). 2) Forma imperativă a Poruncilor presupune ascultare; moralitatea înseamnă ascultare din dragoste și împlinirea tuturor Poruncilor, iar imoralitatea se regăsește în orice lucru care prejudiciază relațiile în orice măsură, sub orice formă și în orice domeniu de activitate. Neîmplinirea unei singure Porunci înseamnă neascultare și imoralitate. În felul acesta, între moralitate și păzirea Poruncilor nu există compromis. Scripturile nu îmbină răul cu binele, ci despart binele de rău. 3) Porunca a zecea – „Să nu poftești...” vine să descopere o perspectivă diferită asupra întregii Legi. Conform acesteia, cugetarea răului în minte echivalează cu înfăptuirea lui. Toate Poruncile primesc o dimensiune nouă prin ultima Poruncă, care ridică sensul Legii de la nivelul faptelor la nivelul gândirii. „Să nu poftești...boul aproapelui tău...” înseamnă să nu furi la nivel de gândire; „Să nu poftești...nevasta aproapelui tău...” – să nu precurvești la nivel de gândire ș.a.m.d.

Primul principiu evidențiat mai sus relevă caracterul social și spiritual al moralității. Moralitatea este socială prin faptul că Poruncile privesc relațiile și este spirituală deoarece se stabilesc întâi Poruncile pe verticală și apoi Poruncile pe orizontală. Astfel, calitatea relațiilor divino-umane (pe verticală) determină calitatea relațiilor interumane (pe orizontală). Relațiile divino-umane sunt de natură spirituală și depind de alegerea de către om a binelui sau a răului, iar relațiile pe orizontală reflectă calitatea relațiilor pe verticală. Astfel, moralitatea are la bază spiritualitatea și relațiile.

Omul nu poate împlini Poruncile Legii de unul singur (el nu poate fi moral dispartat de spiritualitate); el nu poate decât să primească suportul divin pentru a fi transformat; oricine dorește să atingă moralitatea dispartat de spiritualitate va eșua. Păzirea tuturor Poruncilor (fără încălcarea vreo uneia) și împlinirea lor în mod desăvârșit

– la nivel de gândire – reprezintă principiile-cheie care asigură atingerea moralității. Acesta constituie și instrumentul-cheie de evaluare al moralității. Gândirea constituie izvorul binelui și al răului; curățirea gândirii înseamnă îndepărtarea răului și imposibilitatea revenirii lui; în aceasta constă desăvârșirea absolută a Legii morale. Iar imoralitatea este rezultatul ignorării spiritualității, sfidării Legii morale și neascultării.

Și aceasta nu este unica legătură care există între spiritualitate și moralitate. Spiritualitatea, prin intermediul moralității, are un puternic impact practic asupra societății. Ea face cu putință împlinirea Poruncilor și atingerea moralității; împlinirea Poruncilor și atingerea moralității reprezintă calitatea materialului uman; calitatea materialului uman influențează relațiile; relațiile determină nivelul de consolidare al societății, iar acesta, la rândul lui, determină calitatea vieții și viitorul societății.

A fi sau nu spiritual depinde de alegerea omului; iar de această alegere (spirituală sau nonspirituală) depinde evoluarea sa mintală și morală. Prin Creațiune omul este ființă socială. De aceea pe parcursul vieții el este influențat de alții și însuși îi influențează pe cei din jur (transmite altora, își însușește trăsături de caracter ce aparțin altor persoane). Starea morală a omului depinde și de aceea cu cine el se asociază și cu ce fel de hrană își alimentează mintea; în așa mod condiția morală a omului depinde de starea lui spirituală și de revoluția informațională actuală.

Deci, unul din factorii-cheie ai mentalității și moralității sunt instituțiile de media. Programele acestora astăzi se adaptează tot mai mult la solicitările indecente ale majorității populației. Plus la aceasta, actualele mass-media sunt dotate cu tehnică de audiovizualizare care se perfecțează rapid; drept urmare, crește și impactul lor nociv asupra moralității. De aceea, moralitatea necesită a fi protejată de programele indecente de media – este cu adevărat una din problemele-cheie ale contemporanității.

Al doilea principiu decalogic evidențiat relevă necesitatea îndepărtării complete a răului din mass-media în toate manifestările lui. Spiritualitatea, mentalitatea și moralitatea populației pot fi influențate nemijlocit și de programele indecente de media. În principiu, moralitatea nu reprezintă neapărat fapte, ci mai degrabă o stare a minții în vederea alegerii între bine și rău. În fapte se materializează ce este în minte. Starea minții depinde de aceea cu ce hrană ea este alimentată. Ce pune omul în minte, aceea are; iar ce are în minte, îl face ce este într-adevăr. Sursa din care majoritatea populației își alimentează mintea sunt instituțiile de media; de aceea, dacă ne dorim o societate umană (bună), atunci instituțiile de media trebuie să facă aceeași alegere.

Deoarece Poruncile divine privesc moralitatea, iar odată ce moralitatea este în strânsă legătură cu mentalitatea și cu mijloacele de informare în masă, principiul al doilea evidențiat mai sus se aplică și la instituțiile de media. Îndemnul decalogic „Să nu faci...” le putem aplica în dreptul relelor de media, cum ar fi propagarea sadismului, propagarea cultului violenței, propagarea pornografiei, propagarea eroticii etc. Principiul al doilea evidențiat cere excluderea din mass-media a tuturor relelor, inclusiv și propagarea eroticii. Toate relele propagate afectează gândirea, iar gândirea – faptele, relațiile și caracterul. Schimbările care se fac la nivel de comportament sunt o urmare a schimbării realizate deja la nivel de gândire. Propagarea răului echivalează astfel cu propagarea criminalității. Când manifestăm îngăduință față de propagarea unui singur „rău”, manifestăm neascultare care este fărădelege și imoralitate.

Toate relele propagate de instituțiile audiovizuale păgubesc mentalitatea și moralitatea publică. Pentru omul decăzut este firesc să facă răul și este nefiresc să facă binele. Și nu numai faptele sunt afectate de mass-media, ci și gândirea. Pentru om ce este firesc (răul) poate fi conceput ca fiind binele care se asociază cu adevărul, iar ce este

nefiresc (binele) poate fi conceput ca fiind răul care se asociază cu neadevărul. Chiar dacă omului îi este dată cunoașterea binelui și a răului, și ea este scrisă și în lumea înconjurătoare, el totuși ușor se lasă condus de firea decăzută până nu ajunge înrobitor și orbit, până nu confundă binele și răul și până nu consideră adevărul minciună, iar minciuna adevăr.

Plăcerea după filme indecente, după literatură proastă și după cacofonii sonore sub chip de muzică este momeala la care omul decăzut se arată incapabil să reziste. Filmele contemporane, muzica jazz, rock etc. lovesc în moralitate, deschid cale liberă violenței, corupției, imoralității și la tot felul de crime. În mod paradoxal, orice rău propagat conferă atractivitate și popularitate programelor de media, dăunând moralității, murdărind mintea, memoria, imaginația etc.

Prin receptarea producției audiovizuale indecente, consumatorul își pricinuieste daune înainte de toate sie însuși, dar și moralității publice. Îngăduința față de pofta senzuală face ca aceasta să devină mai puternică și mai greu de stăpânit. Cu cât răul este propagat mai mult, cu atât este mai dorit și cu atât devine mai inofensiv în ochii consumatorului; această orbire cu privire la rău favorizează degradarea morală. Tendința dată este avantajată și de dezvoltarea accelerată a mijloacelor tehnice de media; efectul acesteia asupra moralității este devastator. Scăderea interesului față de spiritualitate, pe de o parte, și dezvoltarea tehnicii audiovizuale, pe de altă parte, alcătuiesc împreună o puternică mașinărie de distrugere a moralității – putere întemeiată pe slăbiciunea omului nonspiritual de a se împotrivi poftei, și pe slăbiciunea oarbă a managerilor de media după câștig material cu orice preț.

Al treilea principiu evidențiat relevă că răul este rău ca atare încă în faza incipientă a lui, încă în faza cugetării lui în minte. Astfel, dacă principiul al doilea cere îndepărtarea din mass-media a tuturor formelor de manifestare a răului, atunci principiul al treilea – îndepărtarea acestora în mod desăvârșit – la nivel de gândire. Nu există deosebiri esențiale, spre exemplu, între pornografie și erotică – Legea le condamnă pe ambele – și la nivel de gândire, și la nivel de faptă. De aceea este important ca aceste principii să fie plasate la baza activității instituțiilor de prevenire și combatere a tendințelor de propagare a oricărui imoralități.

În Moldova funcționează două instituții publice de reglementare a activității mass-media și de menținere a activității instituțiilor de media în zona moralității – Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA) și Agenția de Stat pentru Protecția Moralității pe lângă Ministerul Culturii (AGENȚIA). Prima este responsabilă mai cu seamă de reglementarea activității instituțiilor audiovizualului și în parte de protecția audiovizualului de cultul violenței și imoralitate, iar a doua – de menținerea activității instituțiilor de media în zona moralității, dar și de disciplinarea acestora în caz de necesitate. CCA activează în baza Legii Audiovizualului, iar AGENȚIA – în baza Regulamentului adoptat de Parlament, a Legii Republicii Moldova pentru modificarea articolului 171/6 din Codul cu privire la contravențiile administrative[4], și a Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (art. 208' Cod Penal) [5].

Instituțiile menționate îndeplinesc funcții similare care în parte se suprapun, lipsește o delimitare concretă a sarcinilor acestora, așa că activarea a două instituții în paralel este mai degrabă nerațională pentru Republica Moldova. Afilieră CCA-ului AGENȚIEI și subordonarea noii instituții (scoase de sub tutela politică) Ministerului de Justiție ar putea consolida pozițiile acesteia, ar oferi avantaje organizatorice, ar obține în eliberarea/retragerea de licențe o pârghie de disciplinare a patronilor audiovizuali, ar eficientiza folosirea cadrelor, a mijloacelor materiale disponibile spre binele protejării moralității.

Eficacitatea activității AGENȚIEI și CCA-ului se întemeiază obiectiv pe principiile decalogice evidențiate mai sus. Însă, spre regret, datorită legislației defectuoase, principiile amintite se încalcă „legal”. Regulamentul nu prevede sancționarea tuturor formelor de propagare a răului și contracararea definitivă a lor. Scopul instituției date este de a „proteja cultura și moralitatea prin contracararea tendințelor de propagare a pornografiei, sadismului și cultului violenței în lucrările de artă, literatură și mass-media” (art.2). Aceasta este explicația de ce activitatea AGENȚIEI poartă un caracter de compromis și contradictoriu.

Spectrul numeroaselor forme de imoralitate este mult mai vast decât cele stipulate în Regulament. Nu este clar de ce este omisă erotica – la fel de demoralizatoare ca și pornografia – sensul și efectul ei final este același. Ba poate fi chiar mai grav, deoarece este considerată invulnerabilă și poate fi ușor îndreptățită și tolerată. Erotica afectează și murdărește toate facultățile intelectului uman. Iar dacă așa stau lucrurile, și dacă imoralitatea reprezintă o stare a minții, atunci cum poate fi protejată moralitatea prin contracararea propagării doar a pornografiei, sadismului și cultului violenței? Atunci scopul AGENȚIEI nu poate fi atins! Toate chioșcurile de ziare cu vitrine întinse propagă erotică.

Un compromis admis la formularea scopului conduce în cele din urmă la compromiterea activității instituției în ansamblu. Când legea admite o doză „mică” de imoralitate, prin aceasta ea legalizează imoralitatea; nu contribuie la eradicarea imoralității, ci deschide undă verde în fața ei și o ocrotește (poliția nu poate stârpi propagarea imoralității ocrotită de lege). Legea care acceptă imoralitatea, fie și în măsură mică, este imorală. Combaterea înjumătățită a imoralității aduce societății mai mult daune decât foloase.

Cât privește contracararea definitivă (la nivel de gândire) a relilor propagate publicului larg, situația e și mai gravă. Pesemne, ținta dată nici nu se urmărește. Dacă se urmărește dezrădăcinarea propagării răului, atunci cum înțelegem acordarea de către AGENȚIE a autorizațiilor pentru difuzarea producției cu caracter erotic, pentru programe cu elemente de striptease în localuri publice sau care dețin „sexshop”-uri (art.6.c). Contracararea propagării răului și acordarea de autorizații pentru propagare (fie și cu anumite condiții) sunt lucruri incompatibile. Eliberarea de autorizații este improprie AGENȚIEI. Ce bine dacă răul se propagă în baza autorizației? Contracararea propagării conduce la combaterea răului, iar acordarea de autorizații înseamnă legalizarea lui.

În sfârșit, Regulamentul face compromisuri prin... restricții condiționate. O categorie anumită de lucrări cu caracter mai mult sau mai puțin indecent se admite spre a fi propagate prin difuzare, distribuire etc., cu impunerea restricțiilor, cum ar fi „censul de vârstă”, „locul și timpul difuzării”etc. (art. 8.f,h,i, art.10). Astfel se acceptă propagarea condiționată a lucrărilor indecente, se descoperă incapacitatea de eradicare a imoralității și se compromite AGENȚIA ca instituție și legea. Se urmărește nu combaterea tendințelor de propagare a răului, ci mai degrabă controlul de către stat asupra acestora. Plus la acestea, slăbiciunea stimulează încălcarea legii.

Consiliul de experți se formează pe criterii formale (art. 14), iar pentru a-și realiza sarcinile, acesta trebuie să includă precumpănitor specialiști în etică și moralitate. Experții în cultură și în mijloace tehnice de difuzare pot estima dacă lucrările propuse spre propagare conțin sau nu cultură, și dacă instituțiile audiovizuale care solicită licențe de emisie dispun de posibilități tehnice de difuzare. În rest, deciziile de expertizare a lucrărilor sau cu privire la eliberarea de licențe, va fi adoptată de Consiliul alcătuit din experți în etică.

Actualmente, AGENȚIA inițiază un Proiect de Lege privind protecția moralității. Întrebarea este: face față acesta exigențelor spiritualității? La prima vedere Proiectul pare

mai progresiv decât Regulamentul – se încearcă condamnarea și a producției cu caracter sexual și erotic. Acest deziderat este fixat în scopul Proiectului de lege (art. 1). Dar în pofida acestui fapt, Proiectul rămâne la fel de contradictoriu și compromițător ca și Regulamentul; el practic se conformă Regulamentului și întărește lipsurile acestuia.

Astfel, scopul Proiectului prevede combaterea răspândirii producției cu caracter pornografic, sexual și erotic, cu elemente de sadism, cruzime și cult al violenței. Însă articolele Proiectului care urmează sunt întitulate: „Condițiile de difuzare și comercializare a producției cu caracter sexual și erotic” (art.5); „Demonstrarea în public a producției cu caracter erotic” (art.7); „Accesarea site-urilor cu caracter erotic și sexual în localuri publice,, (art.8) etc.

Proiectul permite „difuzarea și comercializarea producției cu caracter sexual și erotic, în orice forme, cu scene de violență extremă ce conțin un limbaj indecent, prezentarea programelor ...de strip-teasse și erotice... în magazine specializate („sex-shop”-uri) sau în spații special amenajate, în baza Autorizației...” (art. 5.1). Articolul dat permite plus la (art. 6.c) din Regulament și „scene de violență extremă ce conțin un limbaj indecent”. În acest sens, Proiectul este mai tolerant cu răul decât Regulamentul; se încearcă legalizarea condiționată practic a tuturor relelor, iar tendința este mai degrabă de adaptare a Proiectului la situația existentă, decât combaterea decisivă a imoralității.

Nu poate fi înțeleasă încercarea de a legaliza difuzarea în cinematografe a producției cu caracter erotic sau care conțin scene de violență extremă cu condiția de a indica pe afiș categoriile limită de vârstă, (art. 7.5). Nu este clar, de asemenea, de ce criteriile de apreciere a producției cu caracter sexual, erotic etc. pot fi standardele de moralitate acceptate de adulți (art. 10.2,a). Oare standardele morale ale acestora corespund exigențelor spiritualității și nu se schimbă? Ce importă de fapt mai mult, ca imoralitatea și violența să fie scoase de sub ochii publicului, sau să se ia măsuri care nu ajută la nimic? Sunt persoanele vârstnice imune la imoralitate și violență? Sunt programele indecente mai puțin nocive între orele 24.00 – 6.00; sau face amenajarea localului impactul răului mai puțin nociv? Răul trebuie nu supravegheat, ci deșărădăcinat și extirpat.

Cele menționate mai sus confirmă caracterul inconsecvent și de compromis al Proiectului. Imoralitatea se interzice și se acceptă înjumătățit. Însă răul nu poate fi sancționat înjumătățit. Unul din principiile aplicabilității legii este că tot ce nu este condamnat de lege este permis. Moralitatea trebuie acceptată integral, iar imoralitatea – respinsă integral. Respingerea înjumătățită a imoralității înseamnă și legalizarea ei. Dar fiindcă există o instituție de protecție a moralității, și întrucât se face lege pentru protecția moralității, legea dată trebuie să condamne imoralitatea în toate manifestările ei; orice lucru imoral neoprit de lege va fi prin ea legalizat. Legea trebuie să stipuleze limpede inadmisibilitatea propagării imoralității în orice manifestări ale ei, în orice local public, în orice instituție de media și la orice vreme.

O astfel de atitudine față de rău corespunde principiilor evidențiate mai sus din Cele Zece Porunci. Totuși, în cadrul obiecțiilor și propunerilor autorităților și instituțiilor publice la Proiectul de Lege cu privire la protecția moralității, Centrul pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției al Republicii Moldova vine cu următoarea obiecție uimitoare: „Luând în considerație prevederile internaționale în acest domeniu, propunem...să se analizeze posibilitatea neexcluderii totale a producției cu caracter pornografic pe teritoriul Republicii Moldova, ci stipularea unor norme foarte concrete și riguroase ce ar condiționa utilizarea unor astfel de materiale”[6].

Nu vom comenta această obiecție neînțeleaptă; Proiectul de lege nu prevede sancționarea actelor de imoralitate, ci a activităților antisociale și antiomane de propagare

a răului. Nu încapе îndoială că pornografia trebuie sancționată necondiționat. „Utilizarea condiționată” nu poate fi admisă cum nu poate fi admisă „mituirea condiționată”; „Utilizarea condiționată” înseamnă, de fapt, legalizarea utilizării materialelor pornografice. În atitudinea pe care o ia Agenția față de propagarea materialelor de acest fel, cetățeanul de rând vede calitatea acestora ca fiind „bună” sau „rea”, „morală” sau „imorală”. Ori de câte ori statul permite propagarea violenței și imoralității, el permite transformarea artei, literaturii, mijloacelor de informare în masă într-un puternic factor demoralizator.

Având în vedere principiile decalogice evidențiate mai sus, programele de media ar trebui pentru binele societății să excludă chiar și un singur cuvânt de ceartă, chiar și o singură aluzie la imoralitate. Dacă am avea astfel de instituții și astfel de programe de media, acestea ar contribui, cu siguranță, la ameliorarea condiției umane și la dezvoltarea societății. De aceea este necesară cenzura morală, întărită legal; pe cât este îndreptățită îndepărtarea răului din mass-media, pe atât poate fi îndreptățită și cenzura morală.

Plus la aceasta, nu este suficient să îndepărtăm răul; hrana proastă îndepărtată trebuie înlocuită cu hrană sănătoasă. Minte are nevoie de hrană. Și care este hrana sănătoasă pentru minte dacă nu cea spirituală? Spre regret, însă, raportul dintre instituțiile audiovizuale spirituale și nonspirituale este de aproximativ 1:1000[7]. Funcționează un singur post de radio spiritual – „Micul samaritean”. Acesta unul însă nu poate clarifica lucrurile referitor la doctrinele denominațiilor religioase ca oamenii să le cunoască. De aceea sunt necesare instituții audiovizuale confesionale; societatea nu are nevoie de hrană indecentă și spirituală în raport de 1000:1.

Există o legătură de dependență conform căreia cu cât mai indecente sunt programele de media în raport cu moralitatea publică, cu atât mai mare impact negativ ele exercită, și, de asemenea, cu cât mai decente sunt programele de media, cu atât mai mare impact pozitiv acestea exercită asupra populației.

Programele de media au suportat cele mai mari schimbări în perioada sovietică, în perioada de tranziție spre piață și în perioada postsovietică. Ideologia comunistă nonspirituală a dominat arta, literatura și mass-media, supunându-le cenzurii ideologice și morale. Toate mijloacele de informare în masă au fost angajate în conturarea imaginii unei societăți de tip nou, a unui tablou al fericirii, prosperității și durabilității comunismului. Oamenii vedeau pe ecranele televizoarelor imagini ale idealului comunist „realizat” practic; ei erau însuflețiți și influențați de imaginea unei societăți virtuale mai bune care îi îndemna să respingă imoralitatea și să aleagă moralitatea comunistă.

Atât timp cât a dăinuit regimul comunist, cenzura morală a influențat benefic moralitatea publică – îi făcea pe oameni mai buni și a menținut credibilitatea instituțiilor de media. La acea vreme se citeau ziare și literatură artistică, se vizitau sălile de spectacole și cinema, se bucurau de popularitate radioul și televiziunea. Se credea că nu poți fi un bun specialist sau un om cult fără să citești mult. Acum atitudinea față de artă, literatură și mass-media s-a schimbat; acestea nu mai sunt utilizate decât în scop de agrement. Se ignoră spiritualitatea, iar programele audiovizuale se receptează din pofta de a privi.

Însă anume respingerea spiritualității a predeterminat prăbușirea regimului totalitarist și a moralității comuniste. Cea mai „bună” ideologie și cea mai bună cenzură fără spiritualitate nu pot fi suficient de bune, iar spiritualitatea atenuază consecințele negative chiar și a celei mai rele practici ideologice. Poruncile divine reprezintă interdicții în dreptul faptelor rele, iar mass-media prin propagarea răului îi fac pe oameni mai răi. De aceea, cenzura morală (nu și ideologică), rămâne necesară din cauza spiritualității deficitare.

Am putea obiecta că cenzura a fost o practică exclusiv comunistă, care nu poate fi aplicată în zilele noastre. Însă să nu uităm că mentalitatea populației a fost puternic influențată de caracterul decent al mijloacelor de media, și aceasta în pofida faptului că ideologia comunistă a respins deliberat spiritualitatea. Iată însă un alt caz, similar celui evocat mai sus, referitor la impactul cenzurii asupra moralității publice.

„Începând cu luna mai 2005, în penitenciarul de femei localizat în regiunea Leningrad se realizează transmiterea canalului TV creștin RIB (Rețeaua Informațională Bunavestire). După jumătate de an, în decembrie 2005, Instituția Federală de Stat – Institutul de cercetare științifică a serviciului federal de îndeplinire a sentințelor din Rusia, împreună cu asociația „Uniunea creștinilor”, au realizat o cercetare sociologică care avea drept scop stabilirea eficacității transmiterii prin satelit a canalului TV RIB-Rusia în penitenciarele din Sankt-Petersburg și regiunea Leningrad. Au fost chestionați 98 de deținuți și 8 colaboratori, printre care conducători de detașamente și specialiști din secția educație a penitenciarelor...

De menționat că dintre emisiunile cu tematică generală și cele cu tematică creștină, 79% de deținuți le-au preferat pe ultimele. Au fost enumerate următoarele cauze: lipsa în emisiunile RIB a reclamelor, scenelor de violență, a desfrâului, alcoolismului și a altor laturi negative. Colaboratorii penitenciarelor au avut aceeași părere.

La întrebarea cum emisiunile RIB i-au influențat pe deținuți, aceștia au răspuns în felul următor: 54% își văd viața din trecut într-o lumină nouă, condamnând faptele rele pe care le-au făcut; 43% au primit cunoștințe noi despre viață; 25,5% simt nevoia de studii și o profesie bună; 19,5% au simțit îmbunătățiri în starea sa psihologico-emoțională; 5% nu au simțit nici o influență; 11% n-au putut răspunde.

Putem afirma cu siguranță că emisiunile canalului creștin TV RIB au o influență pozitivă asupra deținuților, asupra comportamentului lor și stării lor morale și psihologice. Iată câteva din mărturisirile deținutelor din penitenciarul care au privit acest canal TV: „*Când privesc emisiuni despre Hristos, simt schimbările care se fac în mine. Avem mare nevoie de canalul TV RIB. Un astfel de canal nu am văzut niciodată în viață...* (Kalinina A.)” [8].

Așadar, protecția moralității în Republica Moldova nu se bucură de atenția care se merită, iar realizarea ei se produce incompetent și ineficient. Faptul dat depinde nu numai de instituțiile care activează în domeniu, ci și de Guvern, și de Legislativ. Nu se conștientizează ce daune pricinuiesc societății imoralitatea și violența care copleșesc programele audiovizuale, și nici care ar putea fi efectul pozitiv în cazul purificării acestora de imoralitate și violență. Nu se sesizează că fără o ameliorare calitativă a lucrurilor în sfera dată nu poate înregistra progrese dezvoltarea umană; că ameliorarea situației în domeniul moralității reprezintă un factor sigur și eficient al ameliorării situației social-economice, culturale etc.

Omul este ființă socială, iar imoralitatea este antisocială și antiumană. Însă, când sunt făcute publice, imoralitatea și violența sunt concepute ca fiind legale și în conformitate cu legea. De aceea ele trebuie îndepărtate din programele de media. Nici un drept al omului nu poate împiedica îndepărtarea răului din mass-media; drepturile omului nu pot fi antisociale. Dacă există vreo lege care nu permite stoparea activităților antisociale de propagare a răului, atunci ceva nu e în ordine cu legea.

Proiectul de lege privind protecția moralității nu face față principiilor decalogice evidențiate – el deschide uși pentru propagarea răului. Răul trebuie îndepărtat și din chioșcurile de ziare, din materialele de reclamă, de pe panourile publicitare din străzile

orașelor, din localurile de agrement etc., acest lucru trebuie stipulat în Proiectul de lege. Insuccesul AGENȚIEI și a CCA-ului este condiționat de legislație, care nu corespunde legilor funcționării și dezvoltării societății, și nu se armonizează cu Legea morală. AGENȚIA în conformitate cu Regulamentul își desfășoară activitățile reieșind nu din considerente principiale, ci din realitatea existentă și din practica internațională în domeniu. Iar schimbările actuale rapide ale legislației și ale normelor morale la scară globală prejudiciază dramatic moralitatea.

Legea nu poate nicicum îngădui propagarea răului. Legea de legalizare a homosexualității (în Proiect) legalizează fărădelegea (fenomenul este fărădelege). Conform Scripturilor, homosexualitatea este o manifestare oribilă a răului. Legea dată poate fi urmată de consecințe imprevizibile; ea nu va aplană imoralitatea, ci mai degrabă va deveni însăși o unealtă a imoralității, va pricinui sfârșitul legii și începutul fărădelegii. Prin termenul „științific” de „minoritate” și prin filosofia „drepturilor omului” se îndreptățesc și binele, și răul; se subminează institutul legii (legea își pierde puterea și credibilitatea); se subminează temelia protecției moralității și combaterii criminalității; se compromite și știința, și justiția, și demnitatea umană. Poate Legislativul adopta o astfel de lege? Poate cineva argumentează cu legalizarea homosexualității în Occident; dar dacă mâine-poimâine pe aiurea va începe legalizarea și a altor „minorități” (ca să nu le numim pe nume), atunci ce vom face?

Fenomenul homosexualității pentru majoritatea populației reprezintă o imoralitate urâtă. Conștientizarea acestui fapt produce reprezentanților acestei minorități disconfort psihologic și social. Altă realitate care, eventual, îi frământă este faptul că sunt minoritari. Ambele aceste probleme apasă greu asupra homosexualilor. Iar în dorința de a aplană aceste probleme ei caută legalizare. Legalizarea într-adevăr schimbă opiniile oamenilor despre homosexualitate – fenomenul ar putea deveni astfel „mai puțin urât”. Legalizarea poate treptat schimba și atitudinile; iar schimbarea opiniilor și atitudinilor facilitează sporirea rândurilor lor. Atunci ei nu vor mai fi nici minoritari. Însă înseamnă aceasta hotărârea problemelor homosexualilor? Cu siguranță, nu! Prin legalizare problemele homosexualilor nu se aplanează, ci se extind asupra întregii societăți, și aceasta se face cu participarea Legislativului și a societății.

Revista „Зеркало”, care propagă și popularizează homosexualitatea, și alte reviste cu caracter sexual, erotic, cu elemente de violență etc. trebuie interzise necondiționat (nu doar introduse în registrele AGENȚIEI). Nu este necesară expertizarea fiecărei pagini a acestora – scopul lor este antisocial. Și nu contează dacă revista, ziarul, teatrul sau cinematograful este sau nu privat; nu contează dacă localul este sau nu amenajat; important este ca orice „producție” care demoralizează să nu fie făcută publică.

Natura și societatea au plasate la temelia lor legi care asigură funcționarea stabilă și durabilă a acestora – Legi care nu se schimbă (schimbarea lor ar însemna că dragostea nu mai este dragoste, iar umanitatea nu mai este umană). Legislația trebuie armonizată cu aceste Legi pentru a asigura împlinirea lor. În acest sens, toate instituțiile de media trebuie să fie spirituale (să se conformeze principiilor moralității); nici un program indecent nu trebuie admis spre a fi propagat. Practica eliberării de autorizații de către AGENȚIE este ambiguă și nestudiată. Spiritualitatea este temelia societății; ea trebuie să stea și la baza Legii fundamentale a statului.

Însă, cu părere de rău, a devenit o practică obișnuită la scară globală de a ignora spiritualitatea în dezvoltarea legislației. „Legi” care neglijează spiritualitatea se fac îndeosebi în domeniul spiritualității și moralității. Până și instituțiile de protecție a moralității sunt afectate de acest viciu. Proiectul de lege inițiat de AGENȚIE curând va

deveni lege. Atunci toată lumea va privi la legea dată – nu la cea divină – și va spune ce este îngăduit și ce nu este îngăduit, ce se poate face și ce nu se poate face. Ce va cauza aceasta – protecția moralității sau va încuraja imoralitatea?

Când legea legalizează imoralitatea, ea contravine Legii și însăși este ilegală. Toate legile ilegale ale Legislativului trebuie introduse în legalitate și conformate spiritualității. AGENȚIA trebuie să urmărească eradicarea definitivă a tuturor relelor propagate în mass-media, cum și promovarea politicilor coerente de formare a opiniei publice promorale și de dezaprobare a imoralității. Știm că există „încălcări” (imoralități) sancționate de lege și există imoralități nesancționate de lege. Divorțul, desfrânarea, alcoolismul, narcomania ș.a. nu sunt sancționate de lege. Însă aceasta nu înseamnă că nu sunt imoralități și că nu au consecințe. Cum statul prin legile pe care le adoptă influențează opinia și moralitatea publică? Care imoralități sunt sancționate, care nu sunt sancționate de lege, și de ce? Toate aceste lucruri necesită a fi studiate. Considerăm necesară studierea în profunzime a moralității și elaborarea în baza cercetărilor a unei strategii de conformare a legislației în vigoare la principiile spiritualității și de eradicare în conformitate cu exigențele Legii divine a răului din mass-media.

Note:

1. Vezi: Гусейнов, А.А., Апресян, Р. Г. Этика. – М., 2006, p. 12.
2. Дробницкий, О.Г. Проблемы нравственности. – М., 1977, p. 26.
3. Мур, Дж. Принципы этики. – М., 1984, p. 275.
4. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 221-222/854 din 31.10.2003.
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 188-191 (30-75-30-78) din 7.12.2007.
6. Interviu a autorului cu I. Ivanciu – Președinte al Agenției de Stat pentru Protecția Moralității, 9 iulie 2008.
7. Interviu a autorului cu I. Mihailo – Președinte al Consiliului Coordonator al Audiovizualului, 15 iunie 2005.
8. Бачинин, В.А. Христианское телевидение в пенитенциарной системе // Социологические исследования, №3, 2007, p. 104.

UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND DEVIANTA JUVENILĂ

This article represents a complex interdisciplinary sociological investigation and puts into discussion issues related to the phenomenon of deviance and negative consequences resulted from the scientific achievements in this area realized in our country and abroad. The results of dynamic interdisciplinary sociological studies conducted by the author and republican levels laid the foundation for the empirical base.

Societatea contemporană, atât de dinamică și contradictorie, se confruntă cu problema stabilirii unui echilibru în reglarea relațiilor și proceselor sociale. Existența acestor relații și procese o constituie omul.

Astăzi, când societatea se orientează spre o dezvoltare renovabilă și durabilă, tineretul devine o categorie socială din ce în ce mai importantă. Cu atât mai mult că ei reprezintă cea mai mare categorie de vârstă – 27% din populația țării. Anume acest fapt îi acordă Republicii Moldova statutul de cea mai tânără țară din Europa, ceea ce implică mari responsabilități pentru a îndrepta așteptările tinerilor.

Transformările produse în Republica Moldova în anii de tranziție au generat în mediul social un șir de procese și tendințe complexe care au influențat considerabil familia, relațiile dintre părinți și copii, copii și tineretul în mod direct.

În consecință, la nivelul transformărilor produse în sfera atitudinilor și comportamentelor, schimbările sociale au generat o accentuată insecuritate socială, suspiciune și frustrare în special în rândul tineretului, un puternic pesimism social, un sentiment de descurajare și chiar de inadaptare. Comportamental acestei percepții și atitudini se materializează fie în conduite din ce în ce mai blazate, fie în comportamente deviante.

Pentru a urmări dinamica comportamentului deviant al tineretului delicvent vom încerca să analizăm acest fenomen prin prisma anilor 1990, 2006, 2007. În acești ani, de către autorii acestui articol, au fost realizate niște sondaje sociologice în baza cărora vom căuta să analizăm unele aspecte ale devianței juvenile.

Anul 1990 marchează începutul etapei de tranziție, a trecerii la economia de piață, când în locul stereotipurilor și concepțiilor formate și implementate de epoca socialistă încep să apară și să se contrapună module noi și cerințe dictate de relațiile economiei de piață.

Perioada 2006-2007, după mai mult de un deceniu și jumătate a apariției etapei de tranziție, a stabilirii unor noi concepte economice, politice, sociale și culturale, au apărut și s-au dezvoltat în baza acestora alte forme și atitudini comportamentale, adică au parvenit schimbări și în geneza devierilor sociale din rândurile tineretului.

Din aceste considerente, problemele în cauză trebuie să devină o preocupare prioritară a întregii societăți, a sistemului politic existent și al statului. Anume științelor socioumane, în special sociologiei îi revine misiunea de a demonstra că la rezolvarea lor eficientă se poate ajunge în baza cunoașterii științifice. Găsirea soluțiilor în domeniul protecției sociale și juridice a tineretului constituie o necesitate impusă de procesele reformatoare evolutive și de schimbările ce au loc în societate.

Dezvoltarea socială a tineretului îmbină o serie de particularități dependente de poziția specifică atribuită acestui grup sociodemografic în societate. Adaptarea socială a tinerilor este determinată direct de sistemul de valori, de aprecierea perspectivelor

de viață și de felul în care percep problemele. Astfel, din evaluările realizate de Barometrul de Opinie publică, circa 57% din totalul respondenților tineri, în vârstă de 18 – 29 ani, consideră că societatea moldovenească merge într-o direcție greșită; peste 43% din tinerii intervievați sunt nici mulțumiți, nici nemulțumiți de felul în care trăiesc, iar 30,2% - nu prea mulțumiți.

Tineretul republicii fiind influențat de multitudinea schimbărilor sociale își modifică spectrul valorilor și ierarhiile din cadrul lor, renunțând de la unele și aderând la altele. În mediul tineretului orientările valorice sunt determinate atât de factorii sociodemografici, arealul geografic, factorii socioculturali, cât și de condițiile sociale, economice și politice din societate. Modificarea sistemului de valori în prezent își extinde specificul său prin formarea unui sistem comportamental ce denotă preluarea valorilor din lumea occidentală.

În primăvara anului 1990 a fost efectuat sondajul sociologic „Probleme socioculturale și juridice ale vieții noastre”, (autor Iu. Caraman), în care au fost antrenați 218 deținuți ai Penitenciarului N4 (Cricova), cât și 800 respondenți din rândurile tineretului rural (grupa de control) din regiunile Nord, Centru și Sud ale Republicii Moldova.

Obiectivele acestui sondaj au purtat un caracter major – marcarea teoretică a elaborării unui șir de factori – sociali, economici, culturali, care ar putea influența benefic la diminuarea devierilor sociale ale tineretului. În acest context au fost reliefate și un spectru întreg al preferințelor spirituale și culturale ale tineretului.

Conform sondajului dat, răspunsurile respondenților-infractori, fiind grupate după nivelul de studii, ne relatează că grupul cu studii medii speciale al infractorilor intervievați se deosebește de alte grupuri prin faptul că acordă o atenție mai mare genurilor de activitate care dezvoltă anumite aptitudini: 27% s-au ocupat cu activitatea coregrafică; 23,5% - cântare la instrumente muzicale; 22,7% - lectură artistică; 17,6% - audierea muzicii. Acest grup a ignorat preocupările ce dezvoltă anumite capacități: studierea, activitatea în secțiile artistice, activitatea în secții sportive, activitate individuală („hobby”), cu excepția frecventării sportului gen „karate” (16,5%), care poate fi interpretată și ca o dorință de a însuși niște procedee de luptă pentru a se apăra ori a ataca.

Analizând datele respondenților-infractori intervievați am concluzionat că circa 50% din ei au crescut în familii incomplete (lipsește un părinte ori chiar ambii), 27% din tinerii care au săvârșit omoruri și 39,5%, care au săvârșit violuri au crescut fără tată. Descendenții familiilor biparentale, unde persista cearta și bătaia – 16,8% au comis violuri, 15,9% - acte de huliganism, 14,1% - omoruri, 10,2% - tâlhării.

Rezultatele intervieării tineretului rural (grupul de control) denotă că 76% din respondenți au remarcat neîncrederea în ziua de mâine, fiecare al zecelea respondent a salutat pozitiv începutul procesului renașterii naționale a vieții spirituale și culturale, fiecare al patrulea a acceptat aderarea Republicii Moldova în Comunitatea Statelor Independente.

Reieșind din condițiile apariției economiei de piață, datele intervieării respondenților aceluiași grup de tineret ne vorbesc despre reorientările lor valorice dictate de schimbările produse în societate.

Astfel, 66% din ei au dat o înaltă apreciere unei munci asiduii, dar bine plătită, 40% au optat pentru inițiativă și riscuri proprii în schimbul obținerii unui nivel mai înalt al vieții, iar 56% s-au pronunțat pentru un nivel de viață mai scăzut, dar cu un viitor garantat.

Datele interviuării tineretului din grupul de control ne-au demonstrat, pe parcursul timpului ce a trecut de atunci, dinamismul caracteristic lui, maturitatea, simțul suflului și al schimbărilor inovatorii, al exigenței față de sine și față de societate. Neputându-și realiza în țară aspirațiile și cerințele, o bună parte din tineret a fost și rămâne a fi nevoită să părăsească țara.

Din cele relatate reiese că apariția reformelor economice și politice, a schimbărilor survenite în cadrul relațiilor sociale, a activității administrative în stilul conceptual nou al relațiilor de piață, au implicat schimbări în psihologia individului de toate vârstele, mai ales a tineretului, a concepțiilor lui, a orientărilor valorice, comportamentale și atitudine civică.

Studiul dinamicii actelor ilicite juvenile arată că până în anii 1990, Republica Moldova se afla printre țările lidere după creșterea incidenței delictelor în societate, plasându-se chiar printre primele locuri între țările ex-sovietice, după delincvența tinerilor(5). Statistica criminologică din ultimii ani a evidențiat o creștere considerabilă a devierilor sociale, începând cu anii 1999 și până în 2002, mai apoi procentual cu mici descreșteri, dar a cărei rate rămâne a fi destul de înaltă.

Pentru a sublinia complexitatea agravării problemei devierilor din rândurile tineretului din Republica Moldova vom face referință la studiul sociologic „Determinarea cauzelor în preluarea comportamentului delincent de către tineri” efectuat în anul 2006 (autor M. Buciuianu).

Rezultatele acestui studiu sociologic denotă o schimbare „ calitativă ” a fenomenului de delincvență juvenilă la noi în republică, care se caracterizează în: deplasarea ponderii actelor de delincvență de la grupurile mai mari de vârstă la grupurile mai mici; nivelul criminalității printre adolescenți este de 1,5 ori mai mare decât printre celelalte grupuri de vârstă ale generației tinere.

Cercetarea ne relevă faptul că din mediul deținuților, grupurile de vârstă până la 18 ani au frecvențe mai mari în geneza comportamentului deviant: circa 70% din deținuții interviuați au afirmat că ei au fost reținuți penal pentru prima dată până la vârsta majoratului, iar raportând datele doar la deținuții minori, circa 81% au fost reținuți pentru prima dată la vârsta de 10-15 ani.

În luna noiembrie 2007 a fost efectuat un sondaj sociologic repetat, obiectivele de bază ale căruia au fost de a urmări schimbările în dinamică a opiniilor, preferințelor și a viziunilor tineretului în ceea ce privește specificul preocupărilor socioculturale și al desfășurării constructive a timpului liber.

Conform datelor obținute în urma studiului repetat, pot fi făcute niște generalizări și concluzii, din care reiese că dezvoltarea dinamică a societății impune schimbări cantitative și calitative în plan socioeconomic și psihologic al tineretului.

Dacă până în 1990 preponderența esențială aparținea intereselor de conținut spiritual, atunci după aproape două decenii se observă o schimbare a echilibrului spiritualului (studii, educație, cultură generală) și a materialului (goana după capital, mașini de lux, haine scumpe, ignorarea diplomelor de studii, etc.) în favoarea prevalărilor intereselor materiale.

Astfel, în palmaresul de vârf al preocupărilor preferate din timpul liber ai anilor nouăzeci se înscriau: citirea ziarelor (64%); interesul față de programele TV (52,6%); față de muzică (49,1%); față de lectura artistică (42,2%). Pe când rezultatele studiului sociologic repetat în 2007 ne relevă că tineretul manifestă cel mai mare interes față de munca bine plătită (57,3%), față de internet(51,7%), față de limbile străine (48,6%), față de programele TV (42,3%), față de plimbările în aer liber (37,3%).

Reieșind din faptul că migrația devine un fenomen tot mai frecvent și amenință situația demografică a țării, în anchetă a fost inclusă întrebarea: „Dacă ați avea posibilitatea să plecați peste hotare, ați părăsi țara?”, la care 72% din respondenți au răspuns afirmativ. Și aceasta ne subliniază afirmația savanților autohtoni (3) precum că tânăra generație nu dispune de garanții economice privind viitorul său, asigurarea cu un loc de muncă și de trai. Aceasta îi face să dea o atenție deosebită aprecierilor materiale.

Rezultatele studiului sociologic repetat atestă că după aproape două decenii se observă o atenție vădită a opțiunilor tineretului pentru valorile specifice vieții personale private.

Astfel, în ierarhia de vârf a orientărilor valorice se află: sănătatea(77,3%); viața familială și copiii(61,3%); libertatea(53,4%); banii și bunăstarea materială(48,6%); munca(39,2%); cinstea și cumsecădenia/53,5%).

Opțiunile date indică o creștere a interesului față de viața personală privată. Nedispunând de niște garanții economice și sociale privind viitorul său (studii, locuri de muncă și de trai), tineretul contemporan acordă o atenție deosebită aspectelor materiale. Deși valorile materiale sunt apreciate destul de înalt, totuși munca(39,2%) ca valoare nu rămâne cu mult în urmă în indicatorul opțiunilor valorice ale tineretului.

Atât pentru tineretul din grupul de control intervievați în anii 90, cât și a celor intervievați în anul 2007, munca ca valoare rămâne pe locul cinci în indicatorul opțiunilor valorice ale tineretului.

Studiul realizat în noiembrie 2007 arată că în topul problemelor ce îngrijorează cel mai mult tineretul se află în primul rând problemele determinate de condițiile socioeconomice ale țării: 54,3% din respondenți se îngrijorează pentru viitorul său și al familiei; urmează sărăcia (52 %); șomajul (34,6%); corupția (33,5%); creșterea prețurilor (29,4%).

Datele statistice din țară, de exemplu, pentru 2006 atestă o creștere anuală a delictelor comise în grup de către minori. În numărul total de persoane care au comis infracțiuni, undeva a zecea infracțiune este comisă de minori. Din totalul minorilor intervievați 56% au comis crime în grup.

Problemele delincvenței generației în creștere au o identitate proprie . Pentru societatea noastră problema delincvenței juvenile persistă cu o actualitate deosebită, având dimensiuni și implicații profunde, deosebit de sensibile la procesele schimbării sociale. Diminuarea cauzelor și condițiilor care generează sau favorizează manifestările antisociale în rândul unor minori și tineri solicită elaborarea unor modele etiologice predictive capabile să cuprindă complexitatea diferitor factori delictogeni. În acest sens, toate măsurile întreprinse trebuie să se raporteze cel puțin la trei niveluri: macro-social, micro-social și individual. Totodată, soluțiile elaborate nu vor atinge rezultatele scontate decât dacă toți actorii implicați (autoritățile cu responsabilitate în protecția minorilor, autoritățile de control social de la nivel social și local, instituțiile de învățământ, societatea civilă, organizațiile internaționale, etc.) își împărtășesc ideile, experiențele pozitive și mobilizează într-o manieră rațională resursele umane și materiale.

În final, făcând o concluzie generală privind specificul tineretului contemporan al țării, putem spune că, de regulă, acesta nu este complet implicat în sistemul relațiilor sociale, drept cauză servind posibilitățile limitate de autorealizare în calitate de subiect al acestor relații, nivelul inferior al statutului social, lipsa unui cadru legal complet ce ar asigura protecția socială a tinerilor. Tinerii optează pentru un nucleu

valoric relativ constant: sănătatea, viața familială/copiii, nivelul de studii și cultură, libertatea, ceea ce vorbește despre capacitatea relativ scăzută a tinerilor de a se integra în sfera societății civile, fiind orientați prioritar de sfera vieții personale, siguranță și protecție socială afectivă, copii, locuință, relații interpersonale mai mult informale. Ca rezultat al venitului mic, tinerii, timp îndelungat, sunt susținuți material de către părinți sau rude. Doar o parte dintre ei își pot asigura personal locul de trai, fiecare al patrulea neavând un loc de muncă stabil. Inechitatea socială posibilitățile scăzute de autoafirmare divizează tineretul ca grup social în două tipuri. Primul include tinerii cu un nivel înalt al dezvoltării individuale și intelectuale, orientat spre modele culturale specifice maturilor. Cel de-al doilea se caracterizează prin agresivitate și violență, diferențiindu-se prin mentalitate și conduită corespunzătoare. Realitatea cu care se confruntă tânăra generație este schimbătoare, de altfel ca și atitudinea tinerilor față de schimbările ce au loc în prezent. Ca rezultat al transformărilor complexe din societate, devenirea tineretului preia un caracter contradictoriu.

Aflat într-o relație de interdependență cu societatea, fiind obiectul integrării, tineretul influențează la rândul lui dezvoltarea socială și alături de diversele trăsături ale sale cere a fi tratat nu doar ca o problemă, ci și ca o puternică forță socială, a cărei orientări în sensul progresului este condiționată de cadrul social, economic, cultural și istoric.

Bibliografie:

1. Raportul Național de Dezvoltare Umană 2007. Calitatea creșterii economice și impactul ei asupra dezvoltării umane. – Chișinău, 2007.
2. Barometrul de opinie publică. Republica Moldova, 2007. IPP, Chișinău.
3. Malcoci, L. Mîndru, V. Problemele sociale ale tineretului în perioada de tranziție. Realitatea socială: procese de transformare și interacțiune în societate. – Chișinău, 1997.
4. Comendant, T. Evoluția orientărilor valorice ale tineretului în condițiile actuale. Probleme sociale ale reformării societății: speranțe, realizări, perspective. – Chișinău, 1998.

MODIFICAREA STRUCTURII POPULAȚIEI ȘI DEZVOLTAREA SOCIALĂ

The influence of the population size as well as its structure on the socio-economic development is one of the most important problems the modern society faces. In the present article, based on the socio-demographic analysis of the vital statistics and the elaborated population projections, the changes of the population structure by age and sex for the Republic of Moldova and their possible demographic and socio-economic consequences are shown.

Corelația între creșterea demografică și dezvoltarea economică, fiind una din cele mai complexe și ambigue, reprezintă un subiect al discuțiilor în lumea științifică mai mult de două sute de ani. Examinând consecințele posibile ale schimbărilor demografice și influența lor asupra dezvoltării socioeconomice, antreprenorialului, pregătirii profesionale, proceselor socio-culturale specialiști în materie accentuează că la începutul secolului XXI este foarte important de a aplica nu numai analiza cantitativă, ci și cea calitativă.

În ultimii ani s-a format opinia că nu creșterea populației determină dezvoltarea economică durabilă, ci structura populației reprezintă un factor hotărâtor în această legătură [3, p. 1]. În toate țările lumii structura populației a suportat schimbări esențiale, cauzele principale fiind reducerea mortalității și natalității și ca urmare creșterea greutății specifice a grupurilor de vârstă mai mari în structura populației. Cu aceste schimbări se confruntă toate regiunile lumii. Factorii-cheie care determină această „tranzitie demografică” sunt creșterea speranței de viață și numărul redus al copiilor în familie. La nivel global, durata medie a vieții s-a majorat de la 47 de ani în 1950-1955 la 65 ani în 2000-2005 și se așteaptă că în perioada 2045-2050 ea va atinge valoarea de 75 de ani. Rata totală de fertilitate (numărul de copii născuți per femeie de vârstă fertilă, 15-49 ani) s-a redus de la 5,0 în 1950-1955 până la 2,6 în 2000-2005, și, conform prognozelor, către anii 2045-2050 acest indice va alcătui 2,0 [5, p.1].

Cum se desfășoară modificarea structurii de vârstă a populației? La prima etapă a „tranzitei demografice” are loc întinerirea structurii de vârstă a populației ca rezultat al creșterii ponderii copiilor în urma reducerii esențiale a mortalității în rândurile acestora. Etapa a doua începe după o perioadă de lungă durată de scădere a natalității și mortalității. În rezultat, greutatea specifică a copiilor în numărul total al populației începe să scadă, iar ponderea populației în vârstă aptă de muncă să crească. Deși natalitatea se reduce continuu, nivelul ei rămâne destul de înalt, ceea ce provoacă majorarea vertiginoasă a numărului populației.

Ponderea înaltă a grupurilor de vârstă aptă de muncă la etapa a doua a tranziției demografice reprezintă un fenomen temporar, care durează aproximativ 50 de ani. Însă această perioadă este destul de importantă pentru obținerea creșterii economice în țările care se află la această etapă. Teoretic, acest dividend demografic asigură „o fereastră demografică” pentru dezvoltarea socioeconomică intensivă. Practic, realizarea acestui potențial depinde de dezvoltarea pieței muncii, climatul investițional, factorii politici și socioeconomici care pot asigura valorificarea corespunzătoare a potențialului uman și dezvoltarea socioeconomică durabilă.

Etapa a treia a tranziției demografice se caracterizează prin îmbătrânirea rapidă a populației și reducerea contingentului populației în vârstă aptă de muncă, ceea ce are implicații importante în plan politic, economic și cultural.

În prezent, țările dezvoltate se află la etapa a treia a tranziției demografice, având o structură demografică a populației cu mult mai îmbătrânită decât în țările în curs de dezvoltare. Țările cu economia în tranziție, inclusiv Republica Moldova, posedă o populație mai tânără decât în țările economic dezvoltate și mai îmbătrânită decât în țările în curs de dezvoltare. Este diferită și viteza cu care se derulează procesul de modificare a structurii populației. De exemplu, în Franța „tranziția demografică” s-a întins pe o perioadă de mai mult de 100 de ani. În țările în curs de dezvoltare și cele în etapa de tranziție acest proces se va desfășura cu mult mai rapid, de aici și perioada de adaptare la schimbările respective va fi cu mult mai scurtă. Unii cercetători, analizând situația sociodemografică în țările CSI, menționează că Rusia, Ucraina, Belarus și Republica Moldova au intrat în etapa depopulării [6, p.1].

În prezent, Republica Moldova reprezintă o regiune pentru care în ultimii ani este caracteristică una din cele mai scăzute rate ale fertilității între țările europene (în mediu 1,22), la fel și valori scăzute ale speranței de viață la naștere (64,6 ani la bărbați și 72,2 ani la femei, în anul 2006). Reducerea drastică a ratei natalității a afectat grav structura de vârstă a populației, contribuind la îmbătrânirea rapidă a acesteia. În perspectiva apropiată și cea de lungă durată una din cele mai importante consecințe ale modificării structurii de vârstă a populației va fi legată cu reducerea potențialului populației în vârstă aptă de muncă, creșterea vertiginoasă a ponderii populației vârstnice și, respectiv, creșterea raportului de dependență.

De menționat, că până în prezent efectivul populației apt de muncă a fost în creștere continuă, dat fiind faptul că în această vârstă se află generațiile numeroase care s-au născut până în anul 1990. Ponderea populației în vârstă aptă de muncă în totalul populației începând cu anul 1990 a crescut cu 10 puncte procentuale, de la 59,3% la 68,4% în anul 2007.

Unele fluctuații anuale ale numărului absolut al populației apte de muncă sunt legate cu repartizarea neuniformă a numărului de nașteri și caracterul deluros al structurii de vârstă a populației. În prezent, cea mai acută problemă pentru Republica Moldova o reprezintă valorificarea potențialului uman în vârstă economic activă.

Conform Anchetei forței de muncă a Biroului Național de Statistică, numărul populației economic active în Republica Moldova în anul 2006 a constituit 1257,3 mii persoane și pe parcursul ultimilor ani a avut o tendință continuă de descreștere. În comparație cu anul 2000, numărul populației economic active s-a redus cu 257.3 mii persoane sau cu 11.9%.

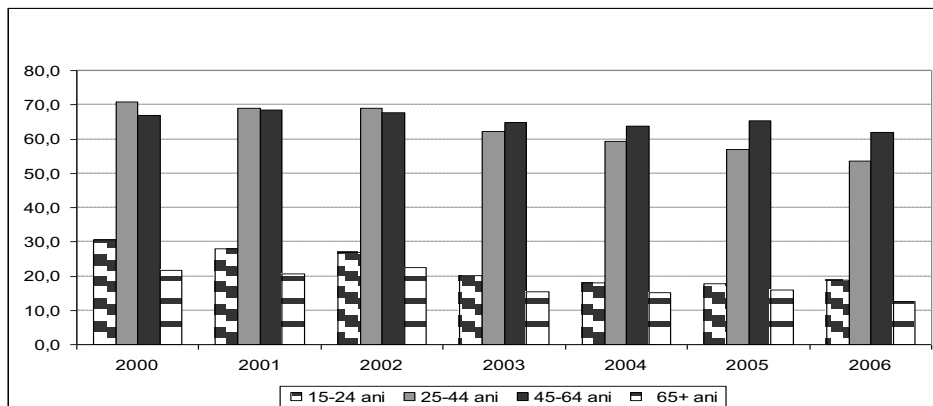

Fig.1. Dinamica populației economic active pe grupe mari de vârstă, anii 2000-2006, în %

După cum ne demonstrează fig.1, în toate categoriile de vârstă (până la 65 de ani) în perioada examinată (2000-2006) s-a înregistrat o descreștere a activității economice cu 13-15 puncte procentuale.

Este de menționat că profilul activității economice pe grupe de vârstă în Republica Moldova este asemănător cu profilul corespunzător al statelor economic dezvoltate. Însă se constată o rată mai scăzută a activității economice printre persoanele tinere cu vârsta sub 24 de ani. Conform datelor OIM, în statele industrial dezvoltate în această categorie de vârstă se înregistrează până la 51,5% de persoane economic active, în timp ce în Republica Moldova în anul 2006 acestea au constituit doar 18,9%.

Analiza în dinamică a ratei de ocupare a forței de muncă în funcție de medii sociale demonstrează că acest indicator a avut o tendință de descreștere atât în mediul rural, cât și în cel urban. Însă, dacă în oraș în perioada 2000-2006 (anul 2007 cuprinde informații numai pentru semestrul I) această reducere a constituit doar 4,5%, atunci la sate – 15,3%. Rata ocupării forței de muncă în mediul rural în anul 2000 a fost mai înaltă decât în mediul urban cu 10,7%. Ritmurile de descreștere a ratei de ocupare în mediul rural au fost mai înalte decât în mediul urban, ceea ce a determinat că în anul 2006 rata de ocupare în sate a devenit inferioară celei din orașe: 41,2% comparativ cu 45,2% (fig.2).

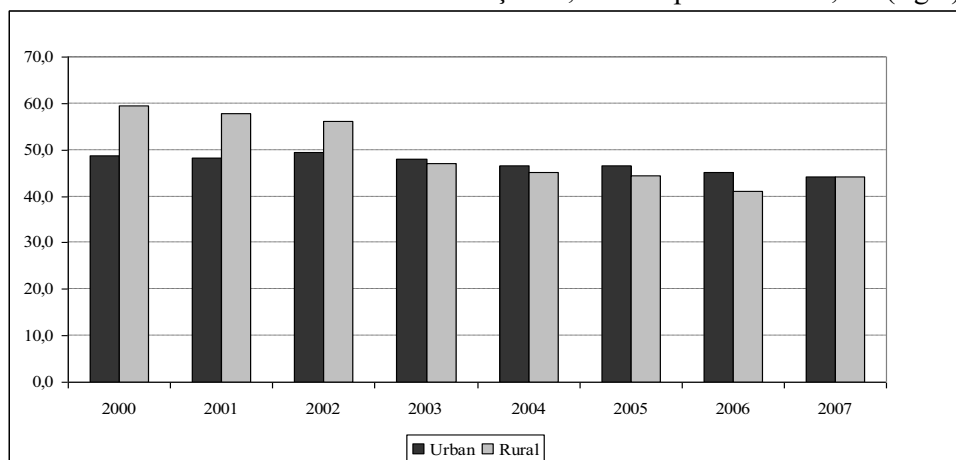

Fig.2. Dinamica ponderii populației economic active în funcție de medii, anii 2000-2007, în %

Deși rata de ocupare a bărbaților rămâne a fi mai înaltă decât a femeilor (respectiv 45,5% și 40,5%) se înregistrează ritmuri puțin mai înalte de reducere a numărului și ponderii bărbaților economic active, în special în mediul rural (cu 19,2%).

Alt fenomen specific pentru Republica Moldova este ponderea înaltă a „persoanelor neangajate” în numărul total de persoane ocupate. Aceasta constituie circa 36,0% în total: la bărbați – 31,7%, iar la femei – 35,0%. În prezent, în Republica Moldova circa 488,3 mii persoane lucrează „nu în bază de angajare”, ceea ce influențează semnificativ acumularea impozitelor și formarea fondurilor de asigurare cu pensii.

După cum se constată în Raportul dezvoltării umane a Republicii Moldova, deși ritmurile de creștere economică în anii 2000-2006 au constituit în mediu 6,1%, factorul principal care s-a aflat la originea acestei creșteri sunt veniturile din muncă remise de peste hotare de emigranții moldoveni, care constituie circa 30% din PIB [1, p.5]. Această creștere este „vicioasă”, dat fiind faptul că are loc separarea familiilor și apar probleme de ordin social. Se păstrează tendința de abandonare de către femei a locurilor de muncă în agricultură și învățământ cu migrația ulterioară, copiii rămân acasă fără supraveghere necesară. În perioada menționată nu a fost obținută creșterea economică calitativă:

continuu se reduce numărul locurilor de muncă, se observă exodul populației active, disparitatea dintre sat și oraș.

Reieșind din cele expuse mai sus, putem constata că, deși Republica Moldova dispune de un potențial solid al forței de muncă, acesta nu este utilizat într-o măsură deplină, faptul fiind determinat de situația actuală pe piața muncii: cererea redusă a forței de muncă în condițiile crizei socioeconomice; nivelul scăzut al salariilor în multe sectoare ale economiei naționale contribuie la migrația de muncă în masă; se înregistrează un dezechilibru în repartizarea forței de muncă în profil teritorial-administrativ; se înrăutățesc indicii calitativi ai forței de muncă (calitatea învățământului nu întotdeauna corespunde standardelor contemporane); există un deficit de cadre muncitorești calificate; se observă indicii scăzuți ai sănătății populației în vârstă aptă de muncă.

Ce ne așteaptă în viitor și cum va evolua structura de vârstă a populației Republicii Moldova? Ce potențial al forței de muncă va avea țara și cum modificările ulterioare ale demograficului vor influența dezvoltarea socioeconomică? Aceste întrebări îi preocupă pe specialiștii în economie, sociologie și demografie.

În cadrul Secției Cercetări Socio-Demografice ale Familiei a Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al AȘM. au fost elaborate proiectări demografice, având drept scop determinarea evoluțiilor posibile în structura populației Republicii Moldova. Prognoza demografică a fost realizată pentru populația închisă, fără a lua în calcul migrația populației, din cauza lipsei de date necesare, anul de referință – 2006, regimul de mortalitate constant. S-au realizat trei scenarii, în baza cărora stau următoarele ipoteze: scenariul I: rata totală de fertilitate se schimbă de la 1,229 până la 1,3 în anul 2026 și 1,4 în anul 2051; scenariul II: rata totală de fertilitate se schimbă de la 1,229 până la 1,5 în anul 2026 și 1,8 în anul 2051; scenariul III: rata totală de fertilitate se schimbă de la 1,229 până la 1,6 în anul 2026 și 2,1 în anul 2051.

Rezultatele obținute demonstrează că în perioada de proiecție numărul populației Republicii Moldova va fi în scădere continuă, chiar dacă rata fertilității va fi în creștere și către anul 2051 va atinge valoarea de 2,1 copii per femeie de vârstă fertilă. Conform scenariului I (pesimist) efectivul populației țării poate să se micșoreze cu un milion de locuitori, constituind la sfârșitul perioadei de proiecție 2580822. Se observă că scăderea drastică a numărului populației se va înregistra după anul 2026.

Tabelul 1. Evoluția proiectată a numărului populației Republicii Moldova, trei scenarii

	2006	2011	2016	2021	2026	2031	2036	2041	2046	2051
Scenariul I	3585523	3557658	3518746	3451891	3350504	3222337	3075582	2918230	2752908	2580822
Scenariul II	3585523	3564526	3538967	3489754	3408496	3303794	3186138	3064387	2940029	2812841
Scenariul III	3585523	3569677	3554132	3518151	3452035	3365263	3270494	3177618	3087471	2998973

Chiar dacă examinăm proiectările cu ipotezele optimiste (scenariile II și III) privind evoluția natalității, descreșterea populației la fel va cunoaște proporții impresionante. Nu trebuie omis faptul că menținerea unei migrații externe negative, cel puțin pentru următorii 10-15 ani, nu ar face decât să agraveze dimensiunile acestei perspective.

Declinul demografic al Republicii Moldova este o realitate dură cu consecințele sale subestimate. De menționat că scăderea populației după anul 1989 nu a avut, până acum, efecte economice negative, ci invers, scăderea natalității în perioada crizei socioeconomice a fost un avantaj, în primul rând, economic, care a permis de a reduce cheltuielile statului pentru diferite sectoare (învățământ, ocrotirea sănătății, protecția socială) și a făcut posibilă

utilizarea acestor resurse pentru alte sectoare ale economiei naționale. Însă ceea ce este astăzi avantaj, în timp devine un mare dezavantaj și chiar un pericol din cauza unor perturbări și dezechilibre ce se produc în structura populației [2, p.5].

Situația privind forța de muncă și raportul de dependență până acum în Republica Moldova au fost examinate în retrospectivă, recurgându-se numai la evaluarea prospectivă a numărului de pensionari. Proiectarea demografică ne permite să evaluăm evoluția structurii populației pe sexe, grupe de vârstă, inclusiv populația activă și inactivă.

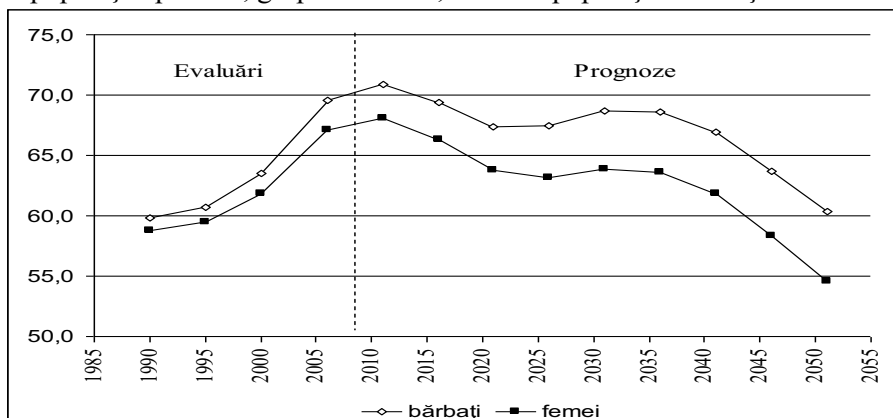

Fig. 3. Evoluția ponderii populației în vârstă aptă de muncă în funcție de sexe, anii 1990-2051, în %

După cum ne demonstrează fig.4, până în anul 2011 ponderea populației în vârstă aptă de muncă va fi în creștere lentă, datorită efectului de cohortă, fiind o expresie a unui anumit dezechilibru conjunctural între ieșiri și intrări din sau în populația activă: vor ieși generațiile puțin numeroase din anii celui de-al Doilea Război Mondial și vor intra generațiile mai mari născute între anii 1985-1990. Apoi va începe reducerea efectivului populației în vârstă aptă de muncă, în special după anul 2030, odată cu pătrunderea generațiilor mici născute după anul 1990, ceea ce va avea anumite consecințe asupra structurii populației apte de muncă: se va micșora important populația activă de 15-24 și 25-39 ani și se vor majora grupele de vârstă de 40-60 ani (tab.2).

Tab. 2. Structura proiectată a populației în vârstă aptă de muncă, 2006-2051

	Populația, total	Populația în vârstă aptă de muncă 15-59 ani		Grupe de vârstă, în mii			Structura populației apte de muncă, în %			
		în mii	% față de populația totală	15-24 ani	25-39 ani	40-59 ani	Total	15-24 ani	25-39 ani	40-59 ani
Scenariul I										
2006	3585523	2448277	68,3	691044	780397	976836	100	28,2	31,9	39,9
2011	3557658	2469684	69,4	613449	894870	961365	100	24,8	36,2	38,9
2016	3518746	2384144	67,8	468044	974048	942052	100	19,6	40,9	39,5
2021	3451891	2260768	65,5	380825	941876	938067	100	16,8	41,7	41,5
2026	3350504	2184777	65,2	371168	797539	1016070	100	17,0	36,5	46,5
2031	3222337	2131488	66,1	378481	636835	1116173	100	17,8	29,9	52,4
2036	3075582	2028936	66,0	357238	560818	1110880	100	17,6	27,6	54,8
2041	2918230	1875555	64,3	313790	549820	1011944	100	16,7	29,3	54,0
2046	2752908	1675549	60,9	273863	537545	864140	100	16,3	32,1	51,6
2051	2580822	1478063	57,3	250851	492922	734289	100	17,0	33,3	49,7
Scenariul II										
2006	Total	2448277	68,3	691044	780397	976836	100	28,2	31,9	39,9
2011	3585523	2469684	69,3	613449	894870	961365	100	24,8	36,2	38,9

2016	3564526	2384144	67,4	468044	974048	942052	100	19,6	40,9	39,5
2021	3538967	2260768	64,8	380825	941876	938067	100	16,8	41,7	41,5
2026	3489754	2191561	64,3	377951	797539	1016070	100	17,2	36,4	46,4
2031	3408496	2151491	65,1	398484	636835	1116173	100	18,5	29,6	51,9
2036	3303794	2066401	64,9	387979	567542	1110880	100	18,8	27,5	53,8
2041	3186138	1932893	63,1	351336	569612	1011944	100	18,2	29,5	52,4
2046	3064387	1755938	59,7	317281	574517	864140	100	18,1	32,7	49,2
2051	2940029	1586867	56,4	303285	542873	740709	100	19,1	34,2	46,7
<i>Scenariul III</i>										
2006	3585523	2448277	68,3	691044	780397	976836	100	28,2	31,9	39,9
2011	3569677	2469684	69,2	613449	894870	961365	100	24,8	36,2	38,9
2016	3554132	2384144	67,1	200150	974048	942052	100	8,4	40,9	39,5
2021	3518151	2260768	64,3	380825	941876	938067	100	16,8	41,7	41,5
2026	3452035	2196649	63,6	383039	797539	1016070	100	17,4	36,3	46,3
2031	3365263	2166493	64,4	413486	636835	1116173	100	19,1	29,4	51,5
2036	3177618	2094500	65,9	411035	572585	1110880	100	19,6	27,3	53,0
2041	3177618	1975941	62,2	379541	584456	1011944	100	19,2	29,6	51,2
2046	3087471	1816603	58,8	350217	602246	864140	100	19,3	33,2	47,6
2051	2998973	1669894	55,7	343989	580380	745525	100	20,6	34,8	44,6

Dacă fertilitatea va menționa la nivelul de 1,3-1,4 (scenariul I, pesimist), către anul 2051 (sfârșitul perioadei de prognozare) raportul între trei grupuri mari de vârstă (copii, adulți și vârstnici) se va modifica semnificativ, ponderea persoanelor în etate ajungând la o valoare de 30 la sută în structura generală a populației, totodată se va reduce drastic ponderea copiilor în structura populației, până la 12,8% (fig.3).

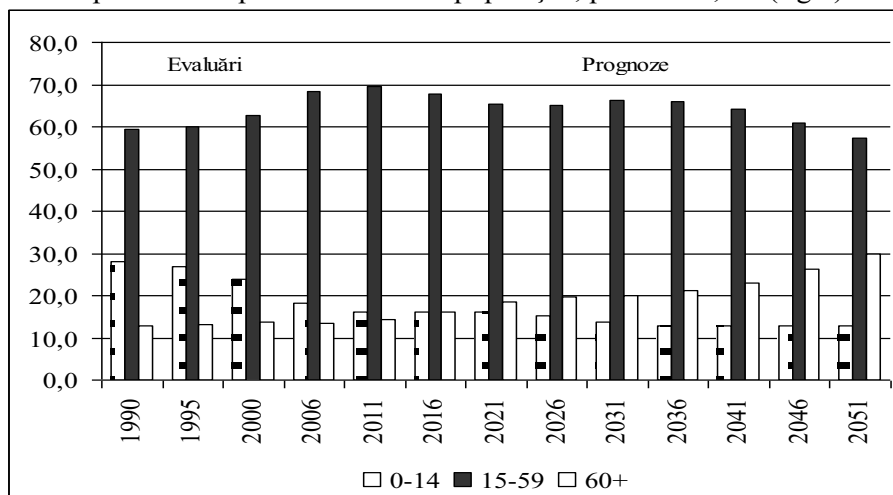

Fig.4. Structura populației pe grupe mari de vârstă, ambele sexe, 1990-2051, în%, scenariul I.

Dacă în anul 2006 numărul populației tinere în vârstă până la 25 ani constituia 1345 mii persoane, atunci către anul 2016 (scenariul I) efectivul acestora se va reduce cu 313 mii sau cu 24%, iar către 2026 – cu 877 mii sau cu 35%. De remarcat faptul că populația în vârstă de 20-24 ani (potențialul studențesc) va fi compusă până în anul 2026 din generațiile mici născute înainte de anul 2006 și care nu pot fi influențate ca dimensiune. Dacă în anul 2006 acest contingent constituia 345 mii, atunci către anul 2026 efectivul lui se va micșora până 180 mii și 129 mii în anul 2051, dacă în anii următori nu intervine o creștere a fertilității. Evident că reducerea în jumătate a acestui grup de

populație va avea efecte nefavorabile asupra sistemului educațional, precum și întregii vieți economice și sociale.

Chiar dacă proiectarea este elaborată cu o ipoteză foarte optimistă asupra fertilității, fără a lua în considerare creșterea speranței de viață la naștere și migrația externă, fenomenul îmbătrânirii demografice în toate trei scenarii realizate obține proporții impresionante, dat fiind faptul că viitorii bătrâni sunt prezentate de generațiile care acum sunt în viață, numărul lor absolut în toate trei proiecții realizate nu se modifică, datorită ipotezei înaintate de menținere a mortalității la nivelul anului 2006. Dacă în anii viitori nivelul fertilității se va menține la nivelul actual sau va marca o creștere neesențială (până la 1,4 copii per femeie de vârstă fertilă), ponderea populației în vârstă de 60 ani+ în totalul populației va atinge valoare de 29,9%, deci vârstnicii vor constitui aproape o treime din populație. Creșterea treptată a fertilității, până la 2,1 în anul 2051, și ca rezultat majorarea ponderii copiilor în structura populației va permite de a micșora ponderea vârstnicilor până la 25,7%.

Îmbătrânirea populației ridică probleme extrem de complexe pentru sistemul de asigurare socială și ocrotire a sănătății, având implicații importante asupra evoluției raportului de dependență. Diminuarea raportului total de dependență economică până în anii 2011-2016 provine din prelungirea reducerii raportului de dependență a copiilor, pe fondul scăderii natalității după anii 1990, și o stagnare până aproape de anul 2016 a raportului la populația vârstnică, prin atingerea vârstei de 60 de ani a generațiilor puțin numeroase din anii celui de-al Doilea Război Mondial (tab.3)

Tabetul 3. Evoluția raportului de dependență în Republica Moldova, anii 1990-2051

	Evaluări				Prognoze								
	1990	1995	2000	2006	2011	2016	2021	2026	2031	2036	2041	2046	2051
Scenariul I													
RTD	68,7	66,4	59,7	46,5	44,1	47,6	52,7	53,4	51,2	51,6	55,6	64,3	74,6
RDC	47,2	44,7	37,9	26,7	23,3	23,7	24,4	23,2	20,9	19,7	19,8	21,0	22,4
RDV	21,5	21,8	21,7	19,7	20,7	23,9	28,3	30,2	30,2	31,9	35,8	43,3	52,2
Scenariul II													
RTD	68,7	66,4	59,7	46,5	44,3	48,4	54,4	55,5	53,6	54,2	58,5	67,4	77,3
RDC	47,2	44,7	37,9	26,7	23,6	24,5	26,1	25,4	23,6	22,8	23,8	26,1	28,6
RDV	21,5	21,8	21,7	19,7	20,7	23,9	28,3	30,1	30,0	31,3	34,7	41,3	48,6
Scenariul III													
RDT	68,7	66,4	59,7	46,5	44,5	49,1	55,6	57,2	55,3	56,1	60,8	70,0	79,6
RDC	47,2	44,7	37,9	26,7	23,8	25,1	27,3	27,1	25,6	25,2	26,8	30,0	33,4
RDV	21,5	21,8	21,7	19,7	20,7	23,9	28,3	30,0	29,8	30,9	34,0	39,9	46,2

*RDT – raportul total de dependență, RDC – raportul de dependență copii, RDV – raportul de dependență vârstnici

Majorarea sarcinii economice se va instala ferm după anul 2016, „forța motrice” fiind creșterea continuă a populației vârstnice, provenite din generațiile numeroase, născute în perioada anilor 1960-1990. O redresare a natalității nu va avea alt efect decât amplificarea raportului de dependență, prin creșterea numărului de copii, deci a populației inactive economic.

Reducerea numărului de tineri, îmbătrânirea populației economic active, creșterea numărului de pensionari sunt fenomene inevitabile care provoacă necesitatea de modificare a politicilor în domeniul ocupării forței de muncă și pregătirii profesionale,

dezvoltării sferei sociale, în special, asigurării stabilității fondurilor pensionare, restructurării serviciilor sociale și medicale etc. Populația, aflându-se într-o nouă situație, la fel este supusă unor schimbări în ceea ce privește comportamentul pe piața muncii, luând în considerare acțiunea puternică asupra societății și economiei a ritmurilor și caracterului inovațiilor tehnologice, modificarea metodelor de dirijare a sectorului de producere și necesităților de consum, intensificarea mobilității teritoriale a populației.

Situația socioeconomică în orice țară este determinată în mod hotărâtor de cantitatea și calitatea resurselor umane. Situația demografică contemporană în Republica Moldova și tendințele care se prefigurează în acest domeniu nu pot asigura dezvoltarea durabilă a țării. În prezent este necesar de a utiliza mai eficient posibilitățile „ferestrei demografice” pentru dezvoltarea socioeconomică a țării. Or, perioada când proporția populației în vârstă aptă de muncă este mare, conform evaluărilor economiștilor, este cea mai favorabilă pentru obținerea creșterii economice. Acest deziderat va fi cu mult mai greu de obținut când va crește sarcina demografică.

În prezent nu trebuie accentuate măsurile care trebuie de întreprins pe viitor când se va resimți neajunsul în forța de muncă, ci este necesar de a concentra eforturile asupra creării locurilor de muncă pentru generațiile economic active și, în special, pentru tinerii care vor intra în vârstă aptă de muncă. Dezvoltarea pieței muncii, stimularea ocupării în sectorul formal al economiei va contribui la creșterea încasărilor fiscale și posibilităților pentru lărgirea unor programe sociale destinate persoanelor în etate. Realizarea strategiei creșterii economice este posibilă numai în condițiile reproducerii lărgite, creșterii productivității muncii, perfecționării tehnico-tehnologice a sectorului de producere, creșterea nivelului de ocupare a forței de muncă, salariilor și ca rezultat – nivelului de trai al populației.

Bibliografie:

1. Calitatea creșterii economice și impactul ei asupra dezvoltării umane. Raportul național de dezvoltare umană 2006 . – Chișinău, 2006.
2. Ghețău V. Declinul demografic și viitorul populației României. O perspectivă din anul 2007 asupra populației României. – Buzău, 2007, 73 p.
3. Взаимосвязи между экономикой и демографией. //Экономика, 2004, №2, p.147-150. <http://www.demoscope.ru/weekly/2004/0171/analit05.php>
4. Вимон Кл. Демографические изменения, рынок труда и рост производительности. <http://www.demoscope.ru/weekly/2002/083/analit04.php>
5. Развитие в условиях старения населения мира. Обзор мирового экономического и социального положения, 2007 год – Нью-Йорк, ООН, 2007, 26 с.
6. Топилин А. Демографическая ситуация в странах СНГ. <http://www.demoscope.ru/weekly/2002/063/tema02.php>
1. Человеческое развитие: новое измерение социально-экономического прогресса уч.пособие. М., МГУ, 2000, 464 с.

Ирина Кауненко,
доктор психол. наук

Наталья Каунова,
доктор психол. наук

Лучия Гашпер,
доктор психол. наук

ВЗАИМОСВЯЗЬ УДОВЛЕТВОРЁННОСТИ БРАКОМ И ОСУЩЕСТВЛЕНИЕМ СМЫСЛА ЖИЗНИ: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

The article discussed the problem of contemporary family. The subject was 75 women and 46 men. Gender analysis has been used to discover specifics of subjective satisfaction of marriage. Analysis of empirical data constitutes a link between subjective satisfaction of marriage and subjective meaning of life. The findings of the study could be used in the work of psychologists and social workers.

В период быстрых социальных изменений, проблема личностного самоопределения, нахождения своего места в социальной структуре общества приобретает особую остроту. В такой ситуации особую значимость приобретают социальные группы поддержки. Одной из таких групп является семья. В исследовании, проведенном при нашем участии в 2003, по проблеме здоровья молодёжи, выборка составила 3504 чел., в иерархии ценностей семья стояла на первом-втором месте, независимо от региона проживания, социального статуса и пола (Кауненко И., Гашпер Л., 2004).

Наше исследование ценностной сферы молодёжи, проведённое в 2006г.(выборка составила 200 чел.) выявило ведущий мотивационный блок – «Безопасность», который включал – безопасность и стабильность общества, семьи и самого индивида. В основе данного блока - потребность в предсказуемости, снижении неопределённости.

Одной из важной составляющей успешности функционирования института семьи является удовлетворённость браком.

Удовлетворённость браком Столиным В.В, Романовой Т.А., Бутенко Г.П, понимается как стойкое эмоциональное явление - чувство, которое может проявляться как непосредственно в эмоциях, возникающих в различных ситуациях, так и в разнообразных мнениях, оценках, сравнениях (Лидерс А.Г, 2006, с.380). Эти же авторы определяют удовлетворённость браком как широко генерализованное чувство, не разлагаемое на составные части (Лидерс А.Г, 2006, с.380). Карабанова О.А. выделяет субъективную удовлетворённость браком.

Субъективная удовлетворённость браком по мнению Карабановой О.А. будет определяться как *отношение* реальности выполнения партнёром своих *обязательств* к ожидаемым. Причинами низкого уровня субъективной удовлетворённости браком будет: неудовлетворённость адекватных потребностей супругов, либо завышенные ожидания относительно брака и партнёра. Так же она отмечает, что в случае низкой субъективной удовлетворённости браком корректировать надо либо реальное *ролевое поведение* и межличностную коммуникацию, либо ожидания супругов, если они неадекватно завышены (Карабанова О.А., 2005, с.110).

К *факторам*, влияющим на степень удовлетворённости браком, относятся – стадия жизненного цикла семьи, супружеский стаж, сходство ценностей супругов, их пол, трудовая занятость, наличие детей в семье.

В исследованиях О.Шишкиной было установлено, что в целом удовлетворённость браком у мужчин выше, чем у женщин. Женщины более ориентированы на семью, но менее удовлетворены ею, мужчины наоборот. Поэтому,

как указывает исследовательница, развод или вдовство быстро заканчивается новым браком. Аналогичные результаты получены в исследованиях Gottman J.M. (1988), Levenson R.(1993). В данных исследованиях супружеское состояние как нельзя лучше обеспечивает физическое и душевное состояние мужчин, а так же благотворно влияет на их деловые качества (Андреева Т.В. 2005, с.115).

Итак, проблема личностного самоопределения, включающая удовлетворённость смыслом жизни, сегодня является одной из самых проблематичных, когда социальные ориентиры «размыты», а иногда и достаточно противоречивы. Одной из важных функций семьи является когнитивно-эмоциональная поддержка её членов. В своём исследовании мы предположили, что удовлетворённость браком и общая удовлетворённость смыслом жизни взаимосвязанные феномены

Целью исследования стало изучение взаимосвязи удовлетворенности браком с уровнем удовлетворенности смыслом жизни.

Базовой гипотезой исследования явилось предположение, что высокий уровень удовлетворённости браком будет взаимосвязан с высоким уровнем удовлетворённости смыслом жизни.

Рабочая гипотеза: на удовлетворённость браком будут оказывать влияние гендерные различия.

Объектом исследования явились - 75 женщин и 46 мужчин, состоящих в браке. Общее число респондентов составило 121 чел.; возрастной диапазон- 25-60 лет.

Методы исследования: опросник удовлетворенности браком В.В.Столина, Т.Л.Романовой, Г.П.Бутенко (2006); удовлетворенность смыслом жизни (Дж.Крамбо, в модификации Н.М.Лебедевой, 1993).

Для оценки степени удовлетворенности браком был применен тест «Удовлетворенность браком». Тест разработан В.В. Столиным, Т.Л. Романовой, Г.П. Бутенко (1984) и предназначен для экспресс-диагностики степени удовлетворенности или неудовлетворенности браком, а так же степени согласования или разногласия удовлетворенности браком у респондентов. Основной акцент ставится на выявление отношения человека к собственному браку. Опросник представляет собой одномерную шкалу, состоящую из 24 утверждений, относящихся к различным сферам: восприятия себя и партнера, мнения, оценки, установки и т.д.

В нашем исследовании для изучения удовлетворённости осуществлением смыслом жизни был применён краткий вариант методики Дж.Крамбо на измерение удовлетворённости смысла жизни в модификации Н.М.Лебедевой (1993). В её кросс-культурном исследовании изучался общий уровень удовлетворённости осуществлением смысла жизни, в нашем, мы обозначили следующие индикаторы – насыщенность жизни, самореализация, цели в жизни, локус контроля. В процессе исследования была проведена количественная и качественная обработка экспериментального материала при помощи статистического пакета SPSS 12. При обработке данных применялся многофакторный критерий Фишера, t-критерий Стьюдента.

Данные по результатам тестирования показывают, что на отношение супругов к своему браку существенное влияние оказывает такой фактор как пол испытуемых. Выявлено достоверно значимое различие между показателями субъективной удовлетворенности браком у мужчин и женщин (табл. 1). Так, женщины в меньшей степени удовлетворены семейными отношениями, что

проявляется в большом желании что-то изменить в супружеских отношениях, семейном укладе, распределении ролей, переживании чувства ненужности, обиды, несправедливости. По-видимому, у женщин в большей степени проявляются расхождения между реальной жизнью семьи и ее ожиданиями.

Многие практические психологи, работающие в области семейных отношений, отмечают, что на приём к ним, чаще первыми приходят женщины, которые раньше начинают чувствовать «что-то не то» в отношениях с супругом; либо разочарованность в семейной жизни. Так, например типичная жалоба одной наших клиенток, из консультационной беседы: «Внешне всё хорошо, но я чувствую что-то не то. Я вижу, что ему (мужу) скучно. Пришли его родственники, а он оставил меня с ними, и пошёл сам что-то «искать» в интернете».

Иногда, у женщин могут происходить очень сильные личностные изменения. Одна из наших респонденток, так описывает свои личностные изменения и после вступления в брак: «Я стала сейчас совсем другой. Я всегда была лидером, побеждала на олимпиадах. Мне всегда хотелось быть первой. После замужества, я стала совсем-совсем другой. Я научилась уступать, часто могу просто помолчать. У моего мужа тяжёлый характер, но мне нравится, что он лидер».

Таблица 1. Гендерные различия средних значений

Показатель	Выборка	N	%	Среднее	Значимость отличий
Индекс ОУБ	ж	75	61	0,72	**0,000
	м	46	39	0,79	
	Все	121	100	0,76	

Вследствие того, что разброс полученных показателей в нашей выборке достаточно варьировался, следующим нашим шагом было разделение эмпирической выборки на три группы: Первую группу составили респонденты с низким уровнем удовлетворенности брака, вторую со средним уровнем и третью с высоким уровнем удовлетворенности брака (таб.№2). Применение t-критерия Стьюдента показало достоверно значимое различие общего показателя удовлетворенности браком между группами.

Таблица 2. Различия средних значений по группам

Уровень удовлетворенности браком	N	%	Среднее	Значимость отличий
низкий	29	24	0,48	**0,000
средний	50	42	0,76	
высокий	42	34	0,91	
Всего	121	100	0,74	

Из таблицы видно, что респонденты, отнесенные нами к первой группе (24%), имеют низкие значения общего показателя удовлетворенности браком, что свидетельствует о неудовлетворенности их своим браком, желании что-то изменить в супружеских отношениях, семейном укладе, распределении ролей, переживании чувства ненужности, обиды, несправедливости. Респонденты с высоким уровнем удовлетворённости браком позитивно оценивают свой брак в сравнении с другими, констатируют позитивные чувства в адрес партнёра в прошлом, настоящем и будущем, а так же высказывают позитивное мнение относительно брака вообще.

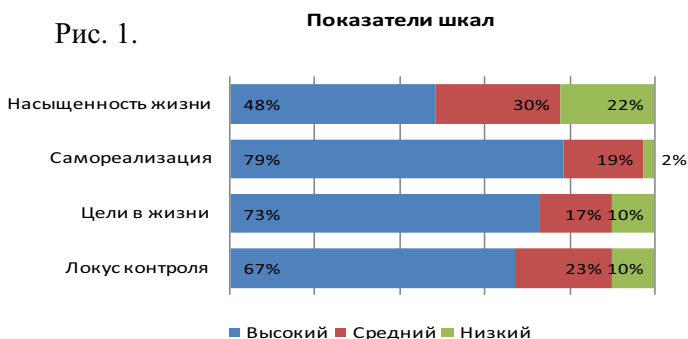
Следующим этапом был анализ гендерных различий. Эмпирические данные по группам испытуемых показали, что женщин, которые в полной мере

удовлетворены своими семейными отношениями меньшинство (27%), а мужчин, наоборот большинство (47%). Процентное соотношение мужчин и женщин, которые более или менее удовлетворены своим браком практически равное. Около 1/3 женщин оценивают свой брак как неблагополучный. Неудовлетворенность браком проявляется как непосредственно в эмоциях, возникающих в различных ситуациях, так и в разнообразных мнениях, оценках, сравнениях. Так, для этой категории респондентов характерна установка на изменение характера супруга, негативная оценка супруга по ряду параметров, предположение о негативной оценке собственного брака со стороны, сравнение своего брака с другими, констатация отрицательных чувств в адрес супруга в настоящем и прошлом.

Таблица 3. Гендерные различия средних значений по подгруппам.

	Показатель	N	%
женщины	низкий	23	31
	средний	32	43
	высокий	20	27
Все		75	100
мужчины	низкий	6	13
	средний	18	40
	высокий	22	47
Все		46	100

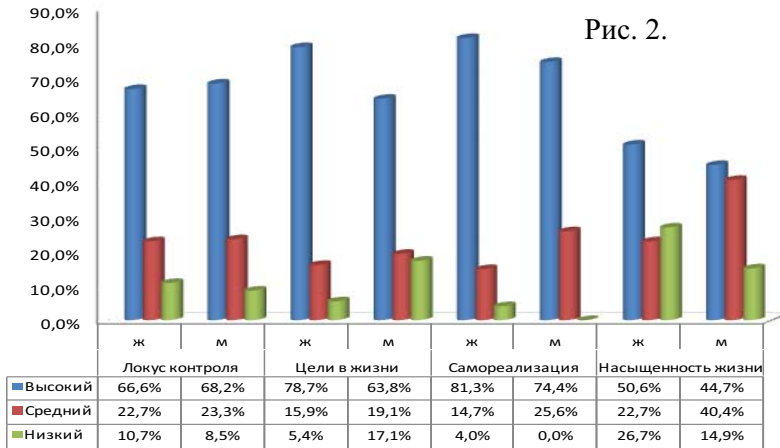
Теперь перейдем к рассмотрению данных полученных по опроснику удовлетворенность смыслом жизни (Дж.Крамбо, в модификации Н.М.Лебедевой, 1993). Вначале мы выявили удовлетворенность смыслом жизни по всей выборке (рис.1).

Можно увидеть, что наибольшее количество респондентов получивших высокие показатели по удовлетворённости браком, обнаруживаются по шкале «удовлетворенность самореализацией», а наименьшее количество – «эмоциональная насыщенность жизни». Исходя из данных, можно сказать, что большинство респондентов считают себя способными контролировать свою жизнь, строить ее в соответствии со своими целями и представлениями о ее смысле, ощущают успешность осуществления самого себя в жизни и повседневной деятельности.

Однако, при этом, практически каждый четвертый не удовлетворен своей жизнью в настоящем. Полученные эмпирические результаты требуют своего дополнительного, отдельного исследования с включением такого индикатора как временная перспектива. Можно предположить, что если человек может планировать свой жизненный цикл на более длительное временной отрезок, жизнь воспринимается более цельной и осмысленной.

Теперь остановимся на сопоставлении результатов теста между мужчинами и женщинами (рис. 2). Наиболее выраженной и для мужчин (74,4%), и для женщин (81,3%) является шкала «самореализация», что свидетельствует о высокой оценке респондентами пройденного отрезка своей жизни, ее продуктивности и осмысленности. Наименее выражен показатель и у мужчин (44,7%) и у женщин (50,6%) – «насыщенность жизни». При этом, женщин которые не удовлетворены своей жизнью в настоящем практически в два раза больше чем мужчин, 26,7% и 14,9% соответственно.

Следующим этапом было сопоставление индикаторов по удовлетворённости смыслом жизни, с выявленными группами по удовлетворённости браком (рис.3). Как можно видеть, из эмпирических данных, что в третьей группе, где выявлен наиболее высокий уровень удовлетворённости браком, так же можно фиксировать и высокий уровень удовлетворённости смыслом жизни по всем четырём индикаторам. Мы не склонны категорически это утверждать, так как это требует дополнительного исследования, возможно на более обширной выборке. Однако, мы считаем, что можно говорить о тенденции, что чем выше удовлетворённость браком, тем выше уровень осмысленности жизни.

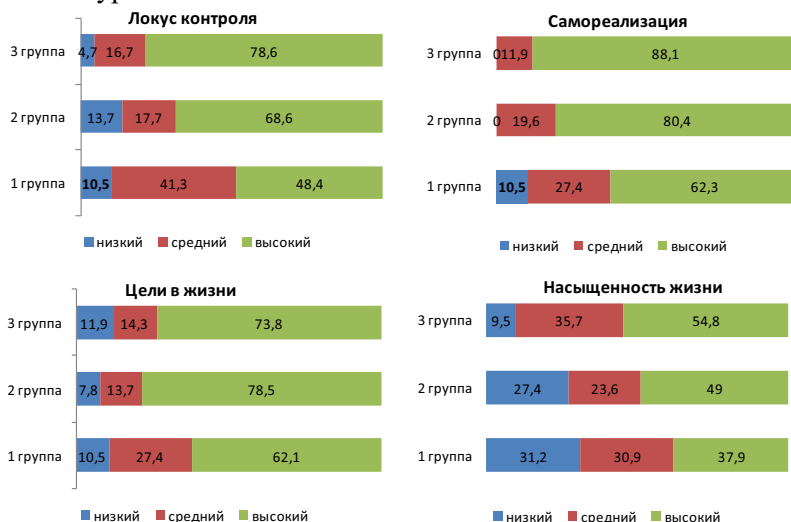

Рис. 3.

В группе с низким уровнем удовлетворённости браком мы можем наблюдать и наиболее низкие показатели удовлетворённости смыслом жизни, особенно по индикатору – насыщенность жизни, который «несёт» большую эмоциональную нагрузку. Мы предполагаем, что ощущение удовлетворённости браком тесно связано с эмоциональной стороной реализации жизненных планов, будь то личностные или профессиональные.

С нашей точки зрения, необходимо более глубинное изучение влияния института семьи на реализацию и переживание смысла жизни.

Итак, наше исследование выявило взаимосвязь удовлетворённости браком с удовлетворённостью осуществлением смысла жизни. В целом, наша базовая гипотеза подтвердилась – супруги, удовлетворённые браком, показывают и более высокие показатели по удовлетворённости смыслом жизни.

Выявленные нами группы, в результате эмпирического исследования, с высоким, средним и низким уровнем удовлетворённости браком, требуют дополнительного исследования, для более глубокого понимания взаимосвязи удовлетворённости браком и смыслов жизни.

На удовлетворённость браком так же оказывает влияние гендерный фактор.

Необходимо исследовать такой важный фактор - как общение между супругами, являющийся регулятором межличностных отношений. По мнению многих психологов, исследующих семью, общение является основой успешности брака (Алёшина Ю.Е., Гозман Л.Я.). За рамками нашего исследования так же осталась сфера ценностных ориентаций супругов и её взаимосвязь с их возрастными этапами.

Примечания:

1. Familia: probleme sociale, demografice și psihologice. Redactor responsabil: acad. Gheorghe Paladi, Chișinău 2005, pag. 120-198.
2. Андреева Т.В. Психология современной семьи. СПб.- Речь, 2005
3. Гозман Л.Я., Алёшина Ю.Е. Общение и развитие взаимоотношений в супружеской паре // Общение и оптимизация совместной деятельности / Под ред. Г.М. Андреевой, Я. Яноушека. М.: Изд-во МГУ. 1987. С. 140 – 152.
4. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования. М.- Гардарики, 2005.
5. Лидерс А.Г. Психологическое обследование семьи. М.: из-во «Академия», 2006.
6. Лебедева Н.М. Социальная психология этнических миграций. М.: 1993.

POLITICA SOCIALĂ ÎN SFERA MUNCII DIN PERSPECTIVA INTEGRĂRII EUROPENE A REPUBLICII MOLDOVA

In the present article it is analyzed the social policy in the labor field in the context of the European social practices and national strategies of the social reforms undertaken in our country. The multidimensional approach of this category of public policies is determined by the role of the social policy in the labor relations sphere. These and other issues are examined through the European option of the Republic of Moldova.

Multitudinea problemelor sociale pronunțate la diferite nivele ale societății (de grup, de clasă sau societate) își găsește reflectare în activitatea promovată de stat numită politică socială. Din start putem evidenția interesul dublu față de categoria dată. Prima viziune atrage atenția asupra elementelor ce o compun („politică” și „social”), care, mai mult sau mai puțin, sunt indispensabile unul față de altul. Următorul interes este dictat de ceea ce înțelegem prin politică socială ca unul din tipurile de politici publice ale statului.

În sensul cel mai larg, conform unei opinii, termenul „social” determină totalitatea sferelor ce țin de viața socială, de activitatea oamenilor și preocupările acestora. În optica altor autori, „socialul” este determinat, într-un anumit context, ca termenul de bază la formarea unor astfel de categorii ca statul social, dezvoltarea socială, relații sociale, politică socială ș.a., reflectând astfel esența acțiunilor în comun ale omului [1]. Elementul următor – *politica*, este termenul, sensul căruia se bazează în mare parte pe cel anterior, și semnifică totalitatea scopurilor și obiectivelor urmărite de grupurile sociale în lupta pentru interesele lor, precum și metodele și mijloacele cu ajutorul cărora se ating scopurile și obiectivele urmărite. Din această definiție putem evidenția că politica este sfera interacțiunii grupurilor, iar în dependență de interesele acestora, politica poate fi segmentată. Astfel, în cazul interacțiunii grupurilor în baza interesului economic putem distinge politică economică, în cazul interesului cultural – politică culturală etc., urmărind însă interesul grupurilor privind aspectul social, se evidențiază, desigur, politica socială.

În acest context, putem defini politica socială ca o interacțiune a diferitor grupuri determinată de păstrarea sau schimbarea statusului social fie în întregime sau parțial al categoriilor sociale distincte (clase, păaturi, grupuri demografice, grupuri social-profesionale etc.). În aceste condiții „politica socială se percepe ca o activitate îndreptată spre armonizarea intereselor sociale, a păturilor sociale, a grupurilor de națiuni și populații, relațiilor dintre societate și individ” [2]. În competența politicii sferei sociale se observă și influența acesteia asupra nivelului dezvoltării societății la diferitele ei nivele, printre care sfera serviciilor medicale, învățământ, trai, alimentare publică, transport comun etc., enunțând „aproape exclusiv condițiile materiale de activități în afara producției” [3] și sfera relațiilor apărute în condițiile conflictelor sociale. Anume acest fapt determină unii autori de a numi obiectul cercetărilor „politici sociale”, evidențiind caracterul multiplu al conceptului, dar și a plasa din start sfera dată în limitele preocupărilor sociologice, dar și a celor politologice.

Din perspectiva politologică, putem defini politica socială ca o totalitate de acțiuni și reglementări întreprinse de către organele de stat, dar și de alte instituții comunitare, îndreptate spre dezvoltarea sferei sociale prin îmbunătățirea condițiilor modului și

calității vieții, asigurarea satisfacerii anumitor necesități vitale, acordarea sprijinului social și financiar, creșterea nivelului bunăstării populației etc. Altfel spus, apelând la paradigma politologică a subiectului examinat, politica socială ține de activitatea internă a statului, iar în cele din urmă acțiunea politică ce se manifestă în limitele unui stat, în anumite circumstanțe, nu depășește politica socială promovată, dat fiind faptul că orice politică în orientarea sa, după felul de realizare, este socială.

La finele acestor constatări privind originile și sensul categoriei „politica socială”, putem conchide: politica socială *este știința și arta de a governa în stat prin instituirea și menținerea echității și coeziunii sociale în dezvoltarea tuturor sferelor ce țin de viața oamenilor într-o societate*. Însă cea mai simplă definiție a categoriei în cauză, în viziunea unor autori, este că politica socială este politica îndreptată spre sporirea nivelului și calității vieții, pentru că „obiectivul esențial al politicii sociale în sec. XX este asigurarea bunăstării cetățenilor” [4].

Din cele relatate anterior, putem evidenția caracterul multiplu al abordării politicii sociale ca tip distinct al politicilor publice. În literatura de specialitate pot fi desprinse două viziuni ale conceptului de politică socială. Una din acestea rezidă în faptul că cercetările asupra obiectului dat pot fi împărțite în cele care privesc politica socială sub două aspecte: particular și general [5].

Sub aspect particular politica socială:

- reprezintă una din direcțiile de activitate ale statului;
- este determinată de scopurile urmărite de stat;
- se formează în dependență de structurile sociale;
- este promovată concomitent cu politica economică și este indispensabilă de ea;
- cuprinde întregul complet de măsuri îndreptat spre toate laturile vieții sociale (hrană, asigurare medicală, acordarea de spații locative, dobândirea veniturilor materiale etc.).

Sub aspect general, politica socială reprezintă nu altceva decât realizarea principiului echității sociale prin mecanismele de redistribuire ale veniturilor de la anumite grupuri sociale spre altele, de la anumite sfere de activitate socială – altor, datorită sistemului de stat de impunere fiscală și crearea a bugetelor. În mare parte, particularitățile politicii sociale se evidențiază prin multitudinea sferelor activității statului: susținerea categoriilor sociale defavorizate, dezvoltarea activităților societale necomerciale (non-profit), protecția anumitor categorii sociodemografice etc.

Cât privește cea de-a doua viziune, este de remarcat că politica socială este prezentată în dependență de abordările folosite în următoarele trei ipostaze: politologică, economică și sociologică [6]. Viziunea politologică asupra politicii sociale se evidențiază prin formularea conceptual-ideologică a unor astfel de categorii ca „statul bunăstării”, „statul social”, „dialogul / parteneriatul social” ș.a. Analiza acestora se realizează din punct de vedere doctrinar și din perspectiva creșterii rolului și factorului social-politic în timp. În acest sens, cunoscutul politolog român George Poede subliniază că „politicile sociale reprezintă un teren al confruntărilor dintre diferite curente ideologice și practici politice care au promovat fie creșterea rolului statului în reglarea unor fenomene economice cu rezultate sociale negative, fie reducerea implicării statului atât în economie cât și în intervențiile sociale” [7]. Pe de altă parte, abordarea politicii sociale din punctul de vedere al științei economice rezidă din capacitățile acesteia de evaluare a costurilor ei economice, precum și de realizarea obiectivelor din punctul de vedere al mijloacelor economice orientate sferei sociale. În aceeași ordine de idei, conceptualizarea sociologică a politicii sociale se sprijină pe capacitățile de estimare a rezultatelor pe care le are

politica socială în domeniile de referință, oferind multiple metode de cercetare în domeniu și astfel plasând paradigma sociologică în spațiul empiric spre deosebire de cea politologică care poartă o conotație teoretică pronunțată.

În limitele viziunilor prezentate, se evidențiază caracterul procesual al politicii sociale, precum subiectul și obiectul acesteia. Subiectul politicii sociale reprezintă totalitatea organelor de stat de diferite niveluri, structurile antreprenoriale, sindicale și alte organizații obștești ale societății civile care, în virtutea activităților sale, influențează la realizarea de către stat a politicii sociale. Obiectul politicii sociale este întreaga populație a unei societăți sau, în sensul restrâns al termenului, acesta este reprezentat de anumite grupuri sociale beneficiare (copii, tineri, pensionari, invalizi, femei însărcinate etc.). În dependență de subiectul politicii sociale, de funcțiile și atribuțiile acesteia, se evidențiază politica socială promovată la diferite nivele, astfel încât politica socială poate fi prezentată și ca un criteriu de stratificare a acestui tip de politici publice. Astfel, politica socială într-o societate este, de regulă, promovată la nivel de stat (națională), de regiune (raională), municipală sau locală, de întreprindere sau organizație (politica socială corporativă). În acest sens, sarcinile prioritare ale politicii sociale promovate la diferite nivele ale societății rezidă în îmbunătățirea reală a condițiilor de viață și de muncă a populației, realizarea în toate sferile relațiilor sociale a principiului echității și dreptății sociale, crearea condițiilor reale pentru integrarea intereselor grupurilor și păturilor sociale, normalizarea situației demografice și ecologice în stat, formarea și dezvoltarea noii structuri sociale a societății și a.a.

Instituirea și realizarea politicii sociale la nivel național este determinată de următorii factori relevanți: factorul social-politic și cel macroeconomic. Primul factor contribuie asupra alegerii de către stat a modelului politicii sociale și, în special, asupra direcțiilor de activitate în acest domeniu. Cel de-al doilea factor, macroeconomic, influențează asupra posibilităților de realizare, statul utilizând diferite mecanisme și resurse aflate în interacțiune. La mecanismele realizării politicii sociale se referă baza normativ-juridică, mecanismul financiar, pârghiile fiscale, resursele administrative, precum și metodele politice.

Analiza instituțională, dar și de conținut a documentelor politice adoptate la nivel european scoate în vileag un accent deosebit al preocupărilor Uniunii Europene față de segmentul „muncii” în politicile sociale comunitare. Acestea din urmă cuprind toate sferile de activitate ale omului: munca, menajul, cultura și a.a., toate fiind orientate spre creșterea nivelului și calității vieții, armonizarea relațiilor muncii, întărirea sănătății, sporirea nivelului educației și culturii, umanizarea relațiilor între diferite grupuri sociale. În limitele politicilor sociale comunitare promovate, statele europene realizează politici în sfera muncii, precum și „politica muncii” ca atare [8].

Considerăm necesar de a menționa că analiza politicii muncii în statele cu o economie de piață dezvoltată certifică faptul că ele au trecut printr-o serie de transformări radicale: de la orientarea teoretică teayloristă spre teoriile „calității vieții muncii”, ce cuprinde în sine „umanizarea muncii”, „democrația industrială”, „relațiile umane” etc.

Determinarea obiectivelor prioritare ale politicii sociale în statele postsovietice plasează sfera muncii ca una primordială, dat fiind problemele cu care se confruntă „noile” democrații, una din acestea fiind criza economico-socială profundă. Cât privește Republica Moldova, vom sublinia că societatea noastră nu este lipsită, ca și în multe alte domenii de activitate, de o criză în sfera muncii, care se datorează nu numai tranziției de la sistemul administrativ de comandă la sistemul liber de piață, dar și rezultatului declinului producției materiale, crizei economice în general, subestimarea valorii muncii.

Vom evidenția trei aspecte mai semnificative ale reformei sferei relațiilor sociale și de muncă care au loc în contextul tranziției economico-sociale din țara noastră. Primul aspect al schimbărilor se datorează faptului că munca are drept obiectiv major formarea mijloacelor necesare de existență vitală și producția valorilor materiale și spirituale. Transformările în sfera muncii trebuie să cuprindă condițiile de trai ale omului și mediul lui de muncă în care el acționează și se afirmă ca personalitate. Cel de-al doilea aspect ține de formarea unui sistem economic dezvoltat care are drept scop de a crea pentru fiecare doritor de a se angaja în câmpul muncii posibilități reale de a găsi un loc de muncă convenabil. Și, în sfârșit, al treilea aspect al transformărilor prevede trecerea de la sistemul vechi, totalitar, de protecție socială la un sistem modern bazat pe susținerea diferențiată a cetățenilor, pe posibilitatea alegerii diferitelor forme de obținere a asigurărilor minim garantate.

Trecerea la relațiile de piață presupune, în același timp, schimbarea radicală și într-un ritm sporit a atitudinii omului față de muncă, deoarece într-o piață a muncii neajustată la realitățile timpului transformările sociale afectează în cel mai serios mod gradul de ocupare a forței de muncă. În consecință, nerezolvarea acestor și altor probleme vitale riscă să producă perturbări sociale, politice și economice în cadrul societății. Aceste perturbări sunt atestate în țara noastră prin fenomenul migrației forței de muncă care, având în prezent proporții deosebit de mari, a condus implicit la apariția altor probleme (demografică, sănătatea populației, instructiv-educativă, de mediu și multe altele).

La moment, în țara noastră nu a fost elaborată o concepție a politicii sociale de stat care ar prevedea anumite acțiuni coerente și ajustate la realitățile existente, fiind prezente doar anumite reglementări în domeniul protecției sociale. Desigur, acest fapt condiționează într-un anumit fel promovarea inconsecventă a reformelor economice cu adevărat radicale, ceea ce ar stimula schimbări esențiale și în sfera muncii. De aceea în cea mai principală sferă de activitate a omului nu pot surveni schimbări cardinale, piața muncii continuând să poarte un caracter mai mult static decât dinamic.

Analiza principalelor doctrine politice referitoare la promovarea politicilor sociale, cea paternalistă și cea liberală, impune pe mai mulți cercetători să creadă că rolul catalizator în dinamizarea pieții muncii în societățile tranzitive trebuie să-l joace statul. Aceasta pentru că mecanismele proprii pieții nu pot rezolva toate problemele legate de utilizarea forței de muncă. Pe de altă parte, problema intervenției statului în economie, dar și pe piața muncii, este privită de practicieni și de cercetători în mod diferit, astfel încât cu peste un secol și ceva în urmă își face apariția conceptul statului bunăstării sau a statului social. Actualmente, practica țărilor democratice cunoaște două modele, având în vedere cel american - liberal și modelul social orientat european sau japonez. Aceste modele se deosebesc, în fond, prin nivelul intervenției statului în treburile economice și gradul de orientare socială a economiei. Modelul american constă în reducerea rolului statului în reglementarea proceselor economice, în primul rând în sectorul productiv. Sferei sociale i se atribuie doar necesarul pentru dezvoltarea ei. De regulă, prin mecanismele politicii sociale sunt activate doar acele sfere care nu se supun dirijării generale în condițiile concurenței libere. Cât privește modelul european de dezvoltare, putem sublinia faptul că activitatea statului este îndreptată spre lichidarea obstacolelor survenite în urma liberei concurențe. La drept vorbind, economia Republicii Moldova, prin Constituția țării, se orientează la modelul european de dezvoltare. În linii mari, însă, strategiile politicii economice naționale sunt îndreptate spre ambele modele, îmbinând astfel particularitățile pozitive ale modelelor de dezvoltare economică, iar la politicile sociale existente se apelează doar ca instrument reparatoriu.

Cu alte cuvinte, obiectivele urmărite de stat prin politica socială a sa în domeniul muncii (susținerea eficientă a gradului de ocupare în sfera muncii, stimularea activității muncii etc.) sunt mult mai aproape de modelul economiei de piață orientată social, adică de cel european. În această ordine de idei, putem releva și acel fapt indispensabil acestui model ca concepția parteneriatului social, idee conceptualizată politico-juridic și exprimată prin eficiența ei în spațiul comunitar european. Pentru prima dată acest model este aplicat în Suedia, iar mai târziu și în alte țări europene. Ideea centrală a acestei concepții este predominarea aspectului social în promovarea politicilor social-economice și anume: reglarea pieței prin intermediul relațiilor de muncă la nivel național și proprietății de stat la întreprinderile care pot asigura reproducția forței de muncă, formarea mărimii valorice a brațelor de muncă.

Cu toate acestea, o calitate net superioară a modelului liberal este politica socială activă promovată de către stat care asigură o diferențiere minimă a populației după nivelul veniturilor, un nivel înalt al utilizării forței de muncă în societate și un nivel acceptabil de satisfacere a necesităților vitale ale cetățenilor țării [9]. Politica activă în domeniul muncii realizează așa obiective ca utilizarea deplină a forței de muncă a populației, micșorarea la minimum a șomajului și amortizarea rezultatelor acestui viciu social prin diverse indemnizații și compensații. În fond, într-un stat bazat pe principiul echității sociale ideea creării bunăstării sociale are o pondere destul de ridicată, iar problema șomajului și deci a ocupării depline a forței de muncă devine nu altceva decât „centrul universului” [10], satisfăcând, în același timp, anumite condiții.

Desigur, cele unsprezece guverne al Republicii Moldova pe parcursul anilor de independență a țării au elaborat și realizat, într-un fel sau altul, mai multe programe, proiecte și strategii în domeniul sferei sociale și relațiilor de muncă, fiind bine cunoscute *Strategia de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei* (2004-2006), *Acordul de Parteneriat și Cooperare între Uniunea Europeană și Republica Moldova* (1998-2008), *Planului Individual de Acțiuni UE – Republica Moldova* (2005-2008), *Programul de dezvoltare social-economică „Satul Moldovenesc”* (2005-2015), *Planul Național de Dezvoltare și Strategia Națională de Dezvoltare* (2008-2011), *Programul Compact „Provocările Mileniului”* (2007-2009) sau ultimele programe guvernamentale „Supremația legii, revitalizare economică și integrare europeană” (1999-2002) și „Progres și integrare” (2008-2009), în care problemele sferei sociale și relațiilor de muncă ocupă un rol primordial vizavi de realizarea lor care, deocamdată, nu corespund cererii sociale.

Aspectul social are o importanță vitală în perioada marilor transformări democratice și, îndeosebi, atunci când acestea sunt conjugate de crize social-economice îndelungate (cazul Republicii Moldova este unul elocvent). Sfera vieții sociale poate căpăta o dezvoltare normală numai în „măsura în care ea este asigurată economic” [11]. Fără îndoială, această teză este într-un totuși justă, însă nu putem afirma că între o economie eficientă și promovarea unei politici sociale active există o corelație direct liniară. Drept argument putem aduce acel fenomen indispensabil al economiei de piață cum este șomajul. Reieșind din acestea, dezvoltarea componentei sociale doar în baza sferei economice este una insuficientă. Apare necesitatea redresării politicii sociale către persoanele care nu se pot manifesta pe plan comercial sau antreprenorial. Această categorie de oameni necesită cu siguranță o anumită atenție din partea statului, dar și a societății civile, de a fi protejați pe parcursul perioadei dificile de formare a economiei și relațiilor noi de piață. Concomitent, nu vom scăpa din vedere și faptul că marea majoritate a populației din spațiul postsovietic judecă adesea viața sa după principiile anterioare de echitate și justiție socială,

exagerând astfel în cererea față de stat, atunci când acesta nu dispune de resursele respective și mecanismele de realizare a cererii sociale.

În cele din urmă, cele relevate denotă existența în societatea moldovenească a multiplelor probleme sociale ce țin de satisfacerea intereselor, trebuințelor și nevoilor cetățenilor. Experiența statelor postcomuniste demonstrează legitatea în care trecerea de la economia de tip planificat la cea bazată pe relații de piață condiționează neapărat apariția unor crize. Găsirea modalităților de ieșire din criza social-economică generează în mod implicit aprofundarea reformelor economice care vor provoca schimbări semnificative și în componenta socială. În prezent, însă, lipsa unui mecanism de „amortizare” a tranziției spre economia de piață, pierderea tutelei din partea statului, slaba funcționare a sectorului public și a celui asociativ constituie adevărate calamități sociale pentru majoritatea oamenilor, aceasta exprimându-se prin neîncrederea lor față de schimbările democratice care au loc în țara noastră.

Este unanim acceptat faptul că creșterea economică este obiectivul central al dezvoltării sociale durabile. Fără creștere economică societatea nu-și poate realiza programele și strategiile sale de dezvoltare. Cu toate acestea, punerea semnelor egalității între relațiile economice de piață și condițiile edificării unei societăți echitabile nu este justificată nici chiar pentru țările avansate din punct de vedere economic, nemaivorbind de societățile aflate în tranziție. Practica social-politică și economică a țărilor occidentale demonstrează că dezvoltarea lor a avut loc sub influența statelor naționale, rolului reglator al acestuia, astfel încât statul devine constructorul și „dirijorul” principal al reformelor democratice și nu piața ca atare. Experiența acumulată de țara noastră în procesul realizării reformelor de ordin politic, economic și social a demonstrat că modelul tranzițional de la un sistem politic și economic la altul de tip democratic, deschis, nu poate fi împrumutat. Acesta trebuie edificat, reieșind din tradițiile și experiența proprie, din practicile statelor comunitare, europene.

În concluzie, starea actuală a sferei sociale și a relațiilor de muncă din societatea moldovenească, a dezvoltării economiei naționale, precum și rigorile europene impun cu siguranță adoptarea și realizarea de către factorii decizionali a unor acțiuni și măsuri de rigoare care ar redresa economia și ar crea bunăstarea care, în final, ar contribui la promovarea unor politici sociale active și viabile. Acest lucru îl vedem prin:

- formarea unui mediu politic favorabil pentru crearea inițiativei legislative, pentru adoptarea actelor și normelor legislative în care componenta socială ar conține mecanisme prescrise de realizare a lor;
- relansarea investițiilor din capitalul privat în vederea creării de noi locuri de muncă, cu prioritate, în sectoarele productive;
- susținerea pe toate căile a întreprinderilor mici și mijlocii, precum și crearea de noi activități rentabile în sectorul privat;
- dezvoltarea unor lucrări de activitate publică la nivel național și local, capabile să îmbunătățească gradul de ocupare a forței de muncă;
- susținerea și încurajarea mobilității teritoriale și profesionale de muncă;
- stimularea investițiilor locale și străine prin metode fiscale după criteriul teritorial în vederea creării locurilor de muncă adăugătoare în mediul rural etc.

Note:

1. Социальное государство. Краткий словарь-справочник. – Москва, 2002, p. 189.
2. Zavtur, A. Prelegeri la cursul universitar de politologie. – Chișinău, 1991, p. 5.

3. Zavtur, A., Pîrțac, G., Tomozei, T., Varzari, P. Studiu în știința politicii. – Chișinău, 2001, p. 226.
4. Naumescu, V. Introducere în studiul politicilor sociale // <http://idd.euro.ubbcluj.ro/interactiv/cursuri/ValentinNaumescu/cap1.html> (22.06.2008).
5. Смирнов, С. Н., Сидорина, Т. Ю. Социальная политика: Учебное пособие. – Москва, 2004, p. 36.
6. Poede, G. Politici sociale. Abordare politologică. – Iași, 2002, p. 13.
7. Politici sociale: România în context european / Coord.: E. Zamfir, C. Zamfir. – București, 1995, p. 113-114.
8. Катувльский, Е.Д. Труд в контексте социальной политики. Социальная политика современной России: проблемы реформирования // Аналитический Вестник, № 8 (75). Серия 9 „Основные проблемы социального развития России” / Ред. Г.И. Климантова. – Москва, 2002, p. 3-5.
9. Волков, А. Масштабы и пределы социальной политики Северных Стран // Мировая экономика и международные отношения, 1994, № 11, p. 117.
10. *Apud* Cioabă, A. Statul social. – București, 1999, p. 58.
11. Roșca, A. Corelația dintre economia de piață, dinamismul social și stabilizarea vieții publice // Revistă de filosofie și drept, 1993, nr. 3 (109-110), p. 4.

REACTUALIZAREA FACTORULUI CONFESIONAL ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE POSTRĂZBOI RECE

From the perspective of the post cold war international system, the sources of conflict for religious reasons should not be underestimated either, not generalize, because that can cause exaggerated interpretations and failure to balance assessment, the more that idea of Mircea Eliade about phenomenology in religion kept the relevance. While confessional factor represent a source of threat and a promoter of international security, potentially constructive undeniably prevails over destructive issues, but that cannot be neglected in the equations for the identification and implementation of solutions for peace and security.

Răscrucea secolelor XX și XXI este bogată în paradoxuri și replieri, multe fenomene, care păreau de semnificație și cu șanse mari de a rămâne actuale au fost date uitării și din contra, unele aspecte politico-ideologice și cultural-civilizaționale considerate că și-au pierdut relevanța au anunțat revenirea lor și se manifestă tot mai pregnant. Astfel, atenuarea conflictului ideologic dintre cele două supraputeri este un factor care a favorizat reactualizarea problemelor identitare, fundamentate cu precădere pe doctrine religioase și idei etnopolitice. G. Weigel subliniază că „desecularizarea lumii alcătuiește factorul social determinant la sfârșitul secolului XX”[1], iar S. Huntington susține că „în lumea contemporană religia este forța principală sau aproape principală, care motivează și mobilizează oamenii”[2], dar fiind în același timp o sursă a dezbaterilor politice cu privire la relațiile dintre biserică și stat. T. Jelen și C. Wilcox de asemenea atribuie religiei un rol important în politica internațională, considerând, alături de S. Huntigton, că revitalizarea tradițiilor religioase șterge hotarele internaționale și generează tendințe noi ale politicii mondiale. I. Rammonet exprimă părerea, de altfel contestată în parte de mai mulți cercetători, precum M. Malița sau F. Barrat, că puterea modernizatoare a mondializării și proiectul ei de a omogeniza cultural cea mai mare parte a societăților lumii, pe de o parte, iar pe de alta, sfârșitul marii înfruntări ideologice, liberalism/socialism, care a marcat ultimele două secole și, în special, încheierea războiului rece, au provocat o criză a identităților social-politice și aproape pretutindeni replieri identitare, „mai ales în jurul doctrinelor religioase”[3].

Se cuvine de subliniat că politica și religia alcătuiesc unele dintre cele mai străvechi forme de manifestare a activității umane, diferite aspecte ale interacțiunii și interdependenței lor pot fi determinate în diverse perioade istorice și se exprimă în dependență de circumstanțe în spectrul „amiciție cordială-conflict extern”. Astfel, una dintre funcțiile politicii constă în reglementarea relațiilor dintre oameni, Aristotel o numește etică socială, iar religia înglobează morala în calitate de componentă axiologică esențială, fiind de asemenea o formă importantă de reglare a raporturilor interumane. Conform lui E. Durkheim, orice sistem de viață în grup presupune o putere de dominație acceptată din cauza că societatea generează o imagine sacră despre sine însăși, sacralizarea puterii garantându-i stabilitatea. De fapt, în accepția lui E. Durkheim, religia este o instituție socială ce constituie o verigă funcțional importantă a vieții sociale, pe când M. Weber o abordează ca pe o instituție social-culturală, în sensul că alcătuiește temelia culturii, fundamentează baza primară de valori, desenează un anumit tablou al lumii și formează normele morale de comportament. Prin urmare, fiind de caracter

istoric, interconexiunea dintre politică și religie își găsește expresie în elaborarea și însușirea unor principii și norme care reglementează activitatea și descriu coexistența lor.

Ținem să subliniem, venind cu unele precizări ale conținutului noțiunilor abordate și determinând conexiunile dintre ele, că credința reprezintă elementul fundamental al sistemului religios, confesiunea este expresie a diferențierii religiei, iar biserica alcătuiește dimensiunea instituționalizată (a religiei). A. Eister argumentează pe bună dreptate că funcțiile religiei diferă de atribuțiile credinței, consecințele lor asupra comportamentului și limbajului omului nu sunt identice: în expresia sa culturală și instituțională, religia se află în raport cu credința după cum clădirea cu arhitectul. În acest sens, credința formează baza edificiului, religia este expresia lui în lume, iar biserica reprezintă instituționalizarea lui în societate. În calitate de dimensiune instituționalizată, biserica va fi abordată în sens durkheimian, fiind aplicată tuturor formelor de religie, inclusiv cele care n-au produs cler. În același timp, nu putem trece cu vederea remarcă lui J. Bauer, care a conchis că marea majoritate operațională a definițiilor credinței religiei și bisericii sunt profund influențate de experiența creștină, în sensul că ele pot fi aplicate cu dificultăți în raport cu iudaismul și islamul, în sanscrită, care este limba hinduismului, termenul „religie” în genere nu există, budismul n-a elaborat nici rit de inițiere, nici limbaj sacru și nici ierarhie religioasă strict determinată, iar confucianismul a evoluat în condițiile absenței bisericii și clerului”[4].

Transformarea mesajului religios în obiective politice de putere este un proces mai dificil de identificat, religia urmând a fi abordată sistemic, în sensul determinării fundamentelor teologice generatoare de discursuri și poziții politice prin activitatea structurilor instituționalizate. În această ordine de idei, cele mai frecvente abordări ale religiei sunt următoarele:

1. este tratată ca un principiu fundamental care animează procesul de adoptare a deciziilor de către actori;
2. este considerată un element esențial inerent oricărui spațiu geoetnic de civilizație;
3. este catalogată ca fiind o componentă a procesului de formare a identității naționale și un element important în raportul național (statul-națiune)/supranațional (factorul cultural-religios instituționalizat);
4. este numită o parte integrantă a unei entități culturale, o verigă din cadrul procesului istoric în care prezentul provine din trecut;
5. este calificată drept un sistem solidar de credințe și practici ce se raportează la lucrurile sfinte;
6. este apreciată ca un ansamblu de manifestări concrete ale unei credințe care separă oamenii printr-o dimensiune spirituală ce transcende condițiile lor psihice.

Fără îndoială, procesul complex de consolidare a influenței și pozițiilor religiei și structurilor ei instituționalizate în relațiile internaționale nu este ceva necunoscut sau nou, dar devine mai pronunțat în perioadele de răscruce ale istoriei, intervalul de timp postrăzboi rece fiind elocvent în acest sens. În plus, valorile creștine se află la baza concepțiilor de politică externă ale multor țări europene și americane, stereotipurile islamice determină nemijlocit activitatea majorității statelor musulmane, budismul și-a găsit expresie în viața internațională a unor popoare asiatice, hinduismul a marcat sau încă marchează politica externă a Indiei, confucianismul – a Chinei, iudaismul – a statului Israel etc. Deși M. Fisher încearcă să acrediteze opinia că istoria religiilor se află mereu în schimbare din cauza că „religiile noi apar, iar unele tradiții vechi dispar”[5],

majoritatea cercetărilor consideră că ultimii două sute de ani harta divizării religioase a lumii a fost practic invariabilă. Însă este aproape general acceptată supoziția că în ultimele decenii religiile au cunoscut evoluții serioase în plan geografic, potrivit lui I. Rammonet, din cauza „schimbărilor demografice”, conform lui M. Fisher, datorită „noilor mișcări” etc., fapt care o face pe D. Esk, dar nu numai, să numească „realitatea georeligioasă actuală” ca fiind una pluralistă. I. Rammonet face o radiografie a transformărilor survenite, subliniind că în ultimul timp s-au produs schimbări considerabile, în sensul că creștinismului cu cele trei principale curente s-a desfășurat în regiunile cu natalitate bună din America Latina și Africa, actualmente primele trei țări catolice în plan numeric fiind Brazilia, Mexic, dar și Filipine, a doua țară protestantă din lume este Nigeria; islamul de asemenea s-a redeschis, primele trei țări musulmane numeric fiind Indonezia, Pakistan și Bangladesh, urmate de India[6].

Pe fundalul acestor procese, redevinerea religiilor și structurilor instituționalizate ale acestora în calitate de actori internaționali importanți, se înscrie într-un context mai larg de edificare a sistemului internațional și ordinii mondiale postrăzboi rece, precum și de redimensionare a arhitecturii noi de securitate internațională. Conform lui I. Rammonet, „principalele patru conflicte care au invadat planeta în ultimii ani sunt, cel puțin parțial, religioase: Kosovo (ortodocși/musulmani), Cașmir (musulmani/hinduși), Timorul de Est (musulmani/catolici), Cecenia (musulmani/ortodocși) ”[7]. El de asemenea trece în revistă alte „conflicte endemice”, din Orientul Mijlociu și Balcani, Irlanda de Nord și Karabahul de Munte, Sudan, Cipru și Tibet etc., dar în același timp este de părere că marile religii conțin „formidabile arhitecturi intelectuale” de toleranță și cooperare. În aceeași ordine de idei, K. Maguar deosebește patru conflicte care au la bază factorul confesional, - nord-irlandez , arabo-israelian, sudanez și bosniac, iar H. Kissinger punctează numai asupra războiului din Bosnia și Herțegovina.

Prin urmare, religiile sunt elemente omniprezente în istoria omenirii, iar depolarizarea ideologică pe axa Vest-Est și globalizarea au contribuit atât la transformarea lor într-un actor internațional cu pondere în creștere, cât și la aprofundarea diversității cultural-civilizaționale a lumii contemporane. Structura policentristă și asimetria sistemului internațional postbipolar , descentralizarea monopolurilor aplicării violenței și replierile identitare alcătuiesc provocări noi la adresa relațiilor internaționale postrăzboi rece: luând în calcul nivelul de dezvoltare a tehnologiilor de vârf și mijloacelor de comunicare, riscurile extinderii conflictelor și amenințărilor punctate sau de masă sporesc, mai ales pe fundalul apariției și consolidării noilor actori nestatali. Teoria relațiilor internaționale presupune abordarea religiei în sens doctrinar, tratată ca un set coerent de idei, a cărei acțiuni pot fi definite prin urmărirea activităților structurilor instituționalizate care îi dezvoltă discursul. Bisericele se încadrează în grupul actorilor nestatali, iar din perspectivă juridică nu dispun de prerogative etatiste ca subiecți ai dreptului internațional, cazul Vaticanului, în calitate de membru plenipotențiar al Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, fiind deosebit: deși promovează un discurs diplomatic ce conține conotații politico-etatiste și care este difuzat de misiunile apostolice, această structură prin tradiția sa este mai degrabă de caracter și vocație transnațională. Vaticanul deține calitatea de subiect al dreptului internațional și poate să-și desfășoare activitatea ca un actor internațional independent, pronunțându-se frecvent pe marginea diferitor aspecte, fapt care însă nu este un obstacol în calea bisericii catolice de a fi considerată o structură spirituală transnațională. Totuși, atât activitățile bisericilor naționale apărute după Reformație ca formă de protest față de hegemonia absolută a Romei, cât și ale bisericilor naționale latino-americane, promotoare ale unui

discurs în diferită măsură independent de cursul papalității, indică asupra statutului de actor nestatal al bisericii romano-catolice. În relațiile cu Vaticanul bisericile catolice naționale au întreprins mai multe tentative de a se elibera de sub suzeranitatea papală în problemele de politică internațională: „caudillismul” bisericilor latino-americane s-a amplificat mai ales în anii '80 ai secolului XX, dar la care papalitatea a replicat prin anunțarea unei „noi evanghelizări” în America de Sud.

J. Bauer consideră că „prin definiție orice intervenție religioasă pe arena internațională este politică”[8], iar problema de bază care trebuie clarificată vizează rolul religiei în sensul că ar fi un factor autonom al politicii internaționale sau porta-voce a statelor. Bineînțeles, răspunsul nu poate fi univoc din cauza că acest rol este diametral opus: pe de o parte, tradițiile religioase sunt utilizate de state, chiar și prin manipulare, mulțumite că au găsit justificare teologică a tendințelor către sporirea puterii, iar pe de alta, ele reprezintă o forță care le subminează autoritatea, relațiile dintre arabism și islam fiind elocvente în acest sens – fiecare stat arab își promovează interesele naționale, deseori fără a ține cont de interesele altor participanți la Liga Țărilor Arabe, dar în cazul unor dificultăți interne sau externe recurge cu rapiditate la islam.

R. Garaudy, din contra, abordând utilizarea religiei în calitate de „instrument al politicii prin sacralizare”, identifică „maladiile ei mortale” și face critică aspră la adresa integrismului. El blamează expansiunea religioasă cu valențe geopolitice bine conturate, insistând că „islamismul este o maladie a islamului” și respinge de asemenea ingerința factorului confesional în relațiile interstatale, urmărind să combată teza „ministerul Sfântului Pavel”, în baza căruia papa își desfășoară activitatea în calitate de suveran „temporal”, prin acreditarea ideii că „Hristos al lui Pavel nu este Iisus”.

Așadar, religia abordată ca ideologie și mesaj politic reprezintă un factor important în setul de criterii de putere proprii unui stat, combinarea elementului politic cu cel confesional realizându-se la nivel statal prin exercitarea interesului și adoptarea deciziilor, inclusiv de politică externă, marcându-le și lăsându-și amprenta. Impactul religiei prin structurile ei instituționalizate, variabila doctrinară reprezentată de „*homo religiosus*”, se manifestă expres atât în politica internă (în societate credința, religia și biserica, potrivit lui J. Bauer, „se întâlnesc”), cât și în relațiile internaționale (matricea religioasă s-a constituit într-un element semnificativ al politicii internaționale având statut de factor activ, uneori determinant și fiind o realitate). Factorul confesional fondat pe legitimitatea politico-religioasă și elementul politico-diplomatic bazat pe liderismul politic se află în interacțiune în conformitate cu partajarea elaborată de Augustin Magnificul: cetatea divină perfectă și morală/cetatea umană secularizată și justificatoare. În legislația multor state percepțiile religioase sunt incluse și codificate în dreptul intern, referințele la catolicism sau la islam în țările cu populație majoritară catolică sau, respectiv, musulmană, dar cu precizarea că există unele excepții. Astfel, Polonia, dar nu numai, a insistat de a introduce în proiectul de constituție europeană referința la creștinism ca bază ideologică a civilizației europene, iar două decenii înainte, Conferința de la Chatam House a adoptat decizia cu privire la utilizarea islamului în formularea politicii externe, satisfăcând recomandarea unor țări care combină naționalismul arab cu sensibilitatea islamică. În același timp nu este mai puțin adevărat că mai multe activități de politică externă ale unor actori statali de factură teocratică plasează religia în postura de factor de risc, provocând îngrijorarea comunității internaționale. Astfel, revoluția islamică din Iran și unele acțiuni provocate de forțele islamiste au perturbat serios atât securitatea regională, cât și cea internațională în ansamblu, aprofundând în același timp diversitatea confesională și politică a lumii islamice.

Interconexiunea complexă dintre factorul confesional și sfera relațiilor internaționale se realizează prin câteva direcții:

1. participarea nemijlocită a structurilor religioase în activitatea internațională;
2. influența indirectă asupra fundamentelor sociale și morale ale societății, contribuind astfel la formarea politicii externe a statului și determinându-i caracterul;
3. înrâurirea prin intermediul unei personalități carismatice, cultul conducătorului comunității religioase, care este un actor politic de notorietate și impune concepțiile sale altor factori de decizie, se exprimă prin personificarea activității de politică externă.

Fără îndoială, papa dispune de libertate mai mare în determinarea și exercitarea politicii externe decât, cu unele mici excepții, orice șef al unui stat obișnuit, iar posibilitățile liderului spiritual iranian sunt aproape neîngrădite. Unii lideri de factură confesională pot contribui decisiv la crearea sau anihilarea „imaginii inamicului”, instaurarea unei atmosfere de conflict sau de cooperare pe arena mondială, antagonismele religioase, conform lui A. Toynbee, apar mai ales acolo, unde confesiunile se intersectează: lupta dintre „bine și rău” primește forma conflictului dintre „noi și ei”, religia fiind necesară pentru a stigmatiza adversarii considerați imorali și a consolida discursul politic. Este de precizat, de asemenea, că fiecare religie își elaborează sistemul axiologic în conformitate cu particularitățile dogmei sale, creându-se o scară ierarhică de valori, care, fiind concepute de individ, formează motivul comportamentului și acțiunilor lui. Motivul, potrivit lui A. Radughin, permite omului să coreleze situația concretă în care își desfășoară activitatea cu sistemul de valori de care se conduce în comportamentul său: motivul stimulator nemijlocit se exprimă în scopul comportamentului uman, scopul final al activității umane fiind idealul, care, la rândul său, formează vârful piramidei sistemului axiologic[9]. Dezvoltând ordinea de idei abordată, constatăm că religia poate îndeplini funcțiile atât de stabilizare și integrare, prin factorii spirituali-culturali și simbolurile sale, cât și de diferențiere și dezintegrare, prin contrapunerea sa altor sisteme de valori și dezmembrarea unicului în părți. Prin urmare, nu putem nega faptul că forțele religioase au devenit un actor important în cadrul comunicării internaționale, multe structuri de acest gen dispun de experiență în aspectele de relații internaționale și dețin poziții de semnificație în elaborarea și interpretarea criteriilor binelui și răului, admisibilului și inadmisibilului, evlaviei și păcatului. Totuși, în definirea raportului dintre factorul confesional și relațiile internaționale, care în ultimă instanță se reduce la determinarea rolului și locului religiei în viața internațională, este inadmisibil de a depăși limita după care s-ar pierde sensul ei tradițional și s-ar identifica cu politica, iar slujitorii cultului - cu oameni politici. De fapt, aceștia din urmă deseori recurg la religie în calitate de structură, care conține valori morale general-umane, convertind prestigiul ei în folosul lor, cu atât mai mult că de multe ori lupta pentru dreptate și egalitate a primit motivație religioasă. E. Fromm determină două tendințe de bază proprii religiilor, dar care se manifestă diferit, una dintre ele fiind cea umanistă: potențialul umanist, spre deosebire de năzuința autoritară, creează premise pentru realizarea activității umane transformatoare și autoafirmarea personalității omului, marcând, de asemenea, prioritatea spiritului asupra altor reglatori și orientări valorice.

Deja am subliniat că relațiile internaționale din epoca statelor naționale sunt determinate de echilibrul puterilor, iar fundamentarea conflictelor și războaielor pe bază confesională părea, cel puțin în Europa, că a devenit istorie, luând sfârșit prin tratatele de la Westfalia. Însă după cum am demonstrat mai sus, spre finele secolului XX mai mulți

cercetători invocă suportul confesional al conflictelor și războaielor, cel mai mediatizat fiind S. Huntington, care pronosticează a treia conflagrație mondială prin „ciocnirea civilizațiilor”, având la bază religia. Evident, statele naționale sunt motivate în activitățile lor de politică externă și de variabila cultural-religioasă, însă fundamentarea conflictelor și războaielor pe această bază pare cel puțin pentru arealul creștin, dar nu și pentru cel islamic, un model mai puțin potrivit pentru articulare a relațiilor internaționale. Bineînțeles, ordinea de idei acreditată nu se supune regulii unicității, mai degrabă există o diferențiere determinată, pe de o parte, de necesitatea realizării interesului național, iar pe de alta, de sentimentul apartenenței la un anumit spațiu cultural-religios. Totuși, C. Buchet consideră că „ideea de blocuri cultural-religioase și frontieră spațială între civilizații este operantă în dialectica istorică a vieții internaționale prin dihotomia cultural-religioasă axată pe principiul „noi și ei”, precum și prin „imaginea celuilalt” (concept difuzat de „Școala de la Annales” prin F. Braudel și J. Le Goff)”[10].

Referindu-se la primele tentative de fundamentare a conexiunii dintre conceptul de cultură și religie tratată ca ideologie și credință, H. von Keller subliniază că E. Taylor abordează acest concept în accepție antropologică de „condiție a unor societăți umane bine personificate religios”, iar J. Fraser insistă că „religia și cultura religioasă reprezintă un pas important pentru dezvoltarea societății”[11]. Mai târziu, J. Wach, prin teoria esenței metasociale a religiei, aprofundează ideea lui J. Fraser, susținând că aceasta se deosebește de credințe, rituri și instituții aflate în schimbare din cauza că ele fac parte din realitatea socială, în timp ce religia trebuie concepută ca sursă a existenței umane, a alianței omului cu Dumnezeu. M. Weber, din contra, consideră religia o componentă a procesului social, autonomia și funcția ei politică implică un caracter utilitar în relațiile interstatale, acțiunea externă fiind motivată de perspectivele canoanelor religioase și direcționată spre scopuri lumești[12]. De fapt, încă T. Hobbes, apoi D. Hume, au menționat că religia afirmă valorile societății umane, dar ancorându-le statului, iar ulterior E. Durkheim exprimă părerea că aceasta alcătuiește mai întâi de toate baza integrității și stabilității societății. Reprezentantii „Școlii de la Annales”, M. Bloch, F. Braudel, interpretează marile transformări istorice și civilizaționale în termeni de evoluție psihologică, cadre mentale și religioase, pe când în opinia lui G. Le Bon „religia prin articulațiile sale teoretice și instituționale se constituie într-un element coagulator al energiilor naționale în raporturile cu actorii alojeni”[13].

F. Braudel consideră înșelătoare tentativele de a face distincție dintre cultură și civilizație din cauză că civilizația alcătuiește fundamentul culturii, este un spațiu, o arie culturală, o colecție de caracteristici și fenomene culturale, iar separarea lor ar fi o greșeală. Conform lui A. Bozeman, civilizația și cultura implică valorile, regulile, instituțiile și modurile de gândire cărora mai multe generații dintr-o societate le-au atribuit importanță primară, iar O. Spengler consideră că o civilizație reprezintă inevitabilul destin al culturii, civilizația alcătuind perioada finală a culturilor locale, în cadrul căreia se produce apusul lor. În opinia lui Ch. Dawson, o civilizație este produsul unui proces original, în special de creativitate culturală, fiind opera unui popor, iar pentru E. Durkheim și M. Mauss aceasta nu este altceva decât un mediu moral care cuprinde un anumit număr de națiuni, fiecare cultură națională fiind doar o formă specială a întregului. Potrivit lui N. Danilevski, religia constituie criteriul primordial ce asigură identificarea unei culturi istorice universale, iar ortodoxia a conferit popoarelor slave atributul de „continuatori ai Bizanțului”, Moscova fiind „a treia Romă”[14].

De fapt, ultima idee a fost propagată de asemenea de N. Milescu Spătarul și D. Cantemir, care vin cu propriile interpretări ale concepției despre cele patru monarhii

mondiale. Însă G. Vico este unul dintre primii cercetători care a fundamentat teoria ciclurilor culturale, ce conțin și variabila religioasă, luând ca bază mentalitățile, miturile religioase și dreptul. J.G. Herder urmărește evoluția cultural-religioasă și mentală a popoarelor în consonanță cu fenomenul politic, dimensiunea religioasă fiind plasată pe prim-plan și considerată catalizator al transformărilor, iar conform lui Voltaire, moravurile și obiceiurile religioase contribuie la „grandoarea și decadența civilizațiilor”, J. Lubbock găsește fragmentarea lor în diferite perioade istorice în distincțiile cultural-mentale, religioase, Ch. Dawson subliniază că marile religii alcătuiesc fundamentele pe care se sprijină marile civilizații, E. Fromm numește religia drept un element indispensabil al culturii, pe când potrivit lui S. Huntington, religia reprezintă caracteristica esențială și definitorie a civilizațiilor și „într-o măsură determinantă civilizațiile mari din istoria omenirii au fost confundate cu marile religii ale lumii, iar popoarele care împărtășesc aceeași etnicitate și limbă, dar diferă din punct de vedere religios luptă unul cu celălalt, după cum s-a întâmplat în Liban, fosta Iugoslavie și pe subcontinent”[15]. S. Huntington susține de asemenea că „o civilizație reprezintă o entitate culturală” și remarcă pe bună dreptate că numai în Germania gânditorii din secolul al XIX-lea au introdus o puternică distincție dintre acești doi termeni, „civilizația” însumând factori materiali, iar „cultura” – valori, idealuri și înalte calități intelectuale, artistice și morale ale societății[16].

C. Buchet are perfectă dreptate când constată că S. Huntington n-a fost primul cercetător care a proiectat posibile „linii de demarcațiune” și confruntări ale axelor de civilizații în relațiile internaționale utilizând conceptul de georeligie, dar nu este mai puțin adevărat că modelul său a avut un impact deosebit mai ales asupra cercurilor academice, dar nu numai, suscitând numeroase dezbateri și luări de poziții, inclusiv în Republica Moldova. Astfel, evaluând unele idei huntingtoniene cu privire la tendințele civilizației occidentale de a deveni universală și conflictele ei cu lumea neoccidentală, A. Roșca exprimă părerea că aceste „afirmații nu sunt întru totul lipsite de teme și par să conțină unele adevăruri certe”[17].

Referindu-se la „fragmentarea mediului internațional pe bază de civilizații fundamentate religios”, Ph. Moreau-Defarges susține că încă Platon și Cicero în arealul greco-roman și Confucius în China partajau spațiul politic al epocii între lumea lor, greco-romană sau chineză și „lumea barbară”, „religia fiind un element definitoriu și delimitativ”[18]. F. Petrarca diversifică ideile de acest conținut și afirmă că „turcii sunt inamici, dar grecii schismatici sunt mai răi decât sarazinii și osmanii”, Evul Mediu cunoscând, de fapt, mai multe ciocniri violente intercivizaționale și interreligioase. În același context al ciocnirii dintre religii se înscrie doctrina politică a islamului, care împarte lumea în „casa păcii” și „casa războiului”, partajarea belică a mediului extern acestei religii îndreptățește „războiul sfânt împotriva necredincioșilor”.

Este de precizat că ideea frontierei spațiale între civilizații, exprimată în relațiile internaționale prin dihotomia cultural religioasă axată pe principiul „imaginii celuilalt”, își găsește proiectare nu numai la S. Huntington, care pronostichează o alianță între islam, confucianism și budism îndreptată împotriva Occidentului la macronivel, dar și de alți cercetători. Astfel, S. Bo Gull definește un model bipolar al sistemului internațional postrăzboi rece, în care „vesternizarea” lumii occidentale generează ciocniri între două falii de civilizații, penetrarea sistematică a creștinismului de factură protestantă și catolică provocând reacția lumii islamice și budist-confucianiste, aceasta din urmă prefigurându-se ca un potențial centru de putere al lumii – zona Asia-Pacific. P. Kennedy identifică o alianță confucianist-islamică împotriva Occidentului, R. Garaudy etichetează această

regiune ca fiind „un accident”, iar I. Wallerstein dintr-o altă accepție indică numai asupra unui „declin relativ” al lumii occidentale.

Considerăm că cel puțin într-un viitor imediat o alianță antioccidentală incluzând două sau trei confesiuni, inclusiv cele sus-menționate, dat fiind că asupra lor se insistă foarte mult, practic este lipsită de șanse de a deveni realitate, chiar dacă în ultimul timp au fost reactivate interpretări ale relațiilor internaționale în spiritul determinismului religios fundamentat pe conflictul axelor de civilizație, iar religia este considerată catalizator al transformărilor globale și un factor de putere ce nu poate fi exclus. Dacă A. Toffler a constatat numai că religia devine „un pretendent la putere”, I. Wallerstein este mai explicit, considerând că activizarea ei în relațiile internaționale „are loc în timpul mondializării sistemului capitalist”[19], principalele amenințări provenind de pe urma penetrării statelor „periferice”, cu regimuri autoritare în interior și utilitarism religios în politica externă, îndreptate împotriva „centrului” sistemului internațional. Însă S. Huntington a remarcat perfect că cele mai violente linii de conflict se află între islam și vecinii săi de alte religii. Astfel, sfidarea islamică axată pe doctrina „războiului sfânt” proiectează continuu „celule de criză” care își găsesc expresie în acțiunile grupărilor integriste, dar totodată nu este mai puțin adevărat că pluralitatea centrelor musulmane și conflictele dintre ele nu asigură crearea unui bloc islamic integru de putere.

În spirit realist, dar urmărind de asemenea obiectivul strategic de contractare a ideilor ce pun sub semnul întrebării integritatea teritorială a României, C. Buchet încearcă să infirme mai multe postulate huntingtoniene, însă el însuși alunecă uneori în albia unui tradiționalism ușor demodat: elementul „civilizație” în accepția lui S. Huntington, susține cercetătorul român, devine preponderent în raport cu factorul „putere”, însă politica de putere constituie una dintre liniile de forță ale politicii mondiale postrăzboi rece; evoluțiile economice și cultural-religioase sunt înscrise într-o perspectivă intracivilizațională, negându-se însă globalismul transformărilor economice, culturale sau religioase, iar regionalizarea economică în baza unor matrici cultural-religioase este ilustrată defectuos și doar prin exemple din mediul nord-american și asiatic; este reactivat scenariul lui R.Aron cu privire la predominarea „violentei structurale” a actorilor în politica internațională, însă chiar dacă civilizațiile își vor preciza identitatea religioasă, ele nu pot fi surse de turbulență în cazul când statul național „nu încadrează” variabila religioasă în politica externă pe care o promovează, „revanșa Divinității” (în termenul lui G. Kespel-n.n.) în relațiile internaționale având doar un fundament axiologic-doctrinar și definește polarizările bazate pe alianțe de valori perfectate între actori; statul național fiind principala sursă de conflict, este substituit cu grupuri de state aparținând unor civilizații fundamentate pe marile religii universale (cercetătorul american extinde numărul lor de la trei la patru prin includerea iudaismului – n.n.), însă conceptual acest artificiu conduce spre schimbarea regulilor interacțiunii dintre actorii politicii mondiale; înlocuirea paradigmei războiului rece cu modelul ciocnirii civilizaționale tulbură nivelul conceptual al teoriei relațiilor internaționale, actorul statal fiind redus la rolul de agent al civilizației, circumscris caracteristicii sale exponențiale – religia: în realitate, însă, statele controlează dinamica civilizațiilor, deseori actorii statali fac apel la credința religioasă sau experiența culturală comună, dar aceste opțiuni se circumscriu interesului național; dacă se pornește de la premisa că religia reprezintă elementul fundamental care marchează și definește o civilizație, este dificil de înțeles distincția dintre civilizația occidentală și cea „salvo-ortodoxă”, fiindcă ambele sunt în plan religios „creștine” și în plus, diferențele dintre catolicism și protestantism din cadrul civilizației occidentale sunt de asemenea evidente, ca, de altfel, dintre aceste două axe și ortodoxism[20].

Fără îndoială, analistul român are perfectă dreptate enumerând în ordinea de idei relevantă unele conflicte politico-militare sau economice dintre state integrate în sisteme de valori cultural-religioase identice, precum războaiele irano-irakian sau kuweito-irakian și insistând că principalul mecanism generator de conflicte este de natură geopolitică, iar conceptul de geoeconomie nu poate fi contracarat de cel de georeligie, fiecărui revenindu-i poziția și semnificația sa. În același timp, C. Buchet rămâne „ancorat” în teoria pe care o analizează critic prin tentativa de a infirma teza huntingtoniană „de pe poziția schimbului cultural între civilizații, a multiculturalismului”, limitându-se la binomul „Occident-lumea nonoccidentală”. Considerăm că multiculturalismul este o trăsătură fundamentală a spectrului diversificat de civilizații al lumii contemporane și faptul că neoccidentalii exprimă alte viziuni asupra raporturilor de putere pe scară globală, nu presupune expres că ei vor intra în conflict deschis cu Occidentul, incontestabil fiind că pragmatismul economic și necesitatea de asistență va predomina asupra diferențelor cultural-religioase.

Prin urmare, investigațiile fundamentale în domeniile politicii externe și teoriei relațiilor internaționale nu pot face abstracție de profilul matricelor cultural-religioase abordate ca factori de putere din sistemul internațional postrăzboi rece. Fără a absolutiza efectele pe care le poate produce, este evidentă totuși actualitatea circumscrisiei factorului confesional în procesele globale ale lumii contemporane, cert fiind că acest dinamism nu trebuie tratat și evaluat ca substituent al conflictului axiologic fondat pe competiția nucleară a celor două supraputeri din perioada războiului rece. Chiar dacă M. Malița exprimă dezacordul său față de afirmațiile lui I. Rammonet cu privire la caracterul religios al unor conflicte și le tratează mai larg, ca fiind de nuanță „identitară și culturală”, „în care religia nu contează decât ca o componentă alături de limbă”, cărei, după toate probabilitățile, îi revine întâietatea[21], ținem să subliniem totuși că factorul religios nu poate fi exceptat în definirea criteriilor de putere ale actorilor statali, procesul de penetrare a acestuia în activitatea multidimensională de comunicare internațională fiind în plină ascensiune. Este de precizat că în tentativa de a-și spori gradul de participare pe arena mondială, unele religii au creat structuri internaționale, precum Organizația Conferinței Islamice, însă rolul lor în politica mondială este mai degrabă de a înainta inițiative decât a fi agenți importanți de decizie. Cert este, potrivit lui K. Dark, că „organizațiile religioase pot să desfășoare activitate nemijlocită, fiind actori nestatali ai politicii mondiale și în același timp să influențeze indirect politicile și comportamentul altor actori”[22]. În aceeași ordine de idei, referindu-se la formele de exprimare ale autorității morale și doctrinare a religiei în politica mondială, J. Bauer deosebește următoarele:

1. directivă – se cere expres intervenția statelor, fiind invocată divinitatea în favoarea unei acțiuni;
2. neîncrezătoare – se subînțelege că primordială este salvarea oamenilor și mai apoi activitățile colectivităților naționale sau internaționale;
3. încurajarea unor acțiuni, cum ar fi, spre exemplu, cele de tipul asistențelor umanitare sau intervențiilor politice (mandatate de structurile internaționale abilitate cu desfășurarea activităților de acest gen – n.n.)[23].

Așadar, factorul confesional poate provoca insecuritate în relațiile internaționale și există posibilități reale și imaginare de consolidare a bazei conflictuale pe filieră religioasă, însă nu trebuie de uitat că ideea centrală a multor religii se rezumă la lupta dintre „bine și rău”, ele asumându-și prerogativele de reglator moral și promotor al echității. Contrar lui R. Garaudy, care manifestă scepticism față de pacifismul factorului

religios în relațiile internaționale postrăzboi rece. A. Malraux, din contra, consideră că secolul XXI va fi al religiilor, în sensul că toleranța, dialogul și schimburile culturale vor fi în măsură să contribuie la anihilarea surselor de conflict, iar pluralismul fenomenului confesional nu va fi catalizator al aplicării violenței și al comportamentului biligen al ființei umane. Într-adevăr, fiind un ghid moral și o identitate de grup, religia contribuie la dezvoltarea conștiinței umane și influențează puternic asupra adeptilor săi, erijându-se în centre potențiale de putere politică, ridicând sau, din contra, demolând barierele în calea urii și intoleranței pe arena mondială. Nu trebuie de uitat totuși că multe religii reprezintă adevărate filosofii ale vieții, conțin o încărcătură axiologică solidă și oferă oamenilor grile de interpretare a lumii, iar pluralismul confesional a devenit realitate și indicator important în sistemul de drepturi și al libertăți umane, cu rezerva, însă, că în anumite circumstanțe poate favoriza tendințe voluntariste și exclusiviste.

Spațiul cultural-civilizațional creștin a modelat cultul toleranței religioase, care este înscris în sistemul juridic al statelor, inclusiv în legislația Republicii Moldova, Constituția conținând stipulări cu privire la garantarea egalității în fața legii și a autorităților publice fără deosebire de religie – articolul 16(2), asigurarea libertății conștiinței – articolul 31, interzicerea îndemnelor la ura națională, rasială sau religioasă – articolul 32 (3)[35]. În opinia lui R. Coste, „sistemul axiologic creștin a fundamentat logic și practic drepturile religioase, adâncind rezultanta lor moral-etică, iar prin reflecția teologico-politică proiectată leagă în mod organic drepturile omului și pedagogia libertății de doctrina creștină ca expresie a legii lui Dumnezeu”[36]. Islamul, din contra, este catalogat de mai mulți cercetători, analiști și chiar de unele figuri publice ca deținător al primelor poziții la capitolul intoleranță religioasă, fiind fundamentat, potrivit lui A. Mayer, pe „criteriile vagi ale șariatului”. El restrânge serios drepturile și libertățile fundamentale, inclusiv ale minorităților confesionale, iar J.D. van der Vyver este mai categoric, insistând că „în țările în care șariatul este proclamat sursă a legislației, dihotomia dintre percepția islamică a statutului juridic al persoanei și protecția drepturilor omului inevitabil conduce spre discriminare și represiuni”[37]. Se cuvine de precizat că supozițiile de acest conținut aparțin ca regulă cercetătorilor nemusulmani, pe când cei care confesează islamul, din contra, argumentează în marea lor majoritate, cum ar fi S. Amin, că „dreptul islamic este produs al revelației divine, comandamentele lui fiind inspirate din șariat”. A. Toynbee, S. Huntigton ș.a. constată, nu fără temei, că disensiunile și conflictele interconfesionale apar mai ales acolo, unde religiile se întâlnesc, dar în același timp considerăm că nu sunt mai puțin relevante supozițiile care atestă multe linii de interferență și conviețuire pașnică, inclusiv dintre creștinism și islam, iar ultimul nu trebuie asociat exclusiv cu integrismul și fundamentalismul. Spațiile de civilizație chineză și niponă dau dovadă de un grad relativ înalt de toleranță, fiecare în parte, atât în raport cu alte religii din regiune, cât și față de creștini, au utilizat pe larg ignorarea, mai ales în timpul autoizolării benevole, autoconsiderându-se superiori „barbarilor”. Filosofia politică a confucianismului identifică etica cu politica, încurajând educația și progresul social, spiritul corect și comportamentul social îndreptate spre disciplină, respect și valoare: „guvernământul nu este o simplă manifestare a puterii, ci se bazează în special pe responsabilitate morală”[38]. De fapt, esența axiologică a confucianismului constă în optimism, dar nu este o concepție a luptei, după cum nici budismul. Principiile fundamentale ale budismului sunt nonviolența sau chiar ascetismul, edificate pe moralitate și meditație, comportament societal și stat pacifist, iar starea de iluminare omologhează unele drepturi umane din perspectivă ontologică, precum dreptul la cuvânt liber sau dreptul la meditație și reflexie.

În concluzie subliniem că, din perspectiva redimensionării sistemului internațional postrăzboi rece, sursele de conflict motivate religios nu trebuie nici subapreciate, nici absolutizate, din cauza că pot provoca interpretări exagerate și nerespectarea echilibrului de evaluare, cu atât mai mult că și-a păstrat relevanța ideea lui M. Eliade despre necesitatea fenomenologizării religiei. Factorul confesional reprezintă concomitent o sursă de amenințare și un promotor al securității internaționale, potențialul constructiv incontestabil prevalează asupra aspectelor distructive, dar care nu pot fi neglijate în ecuațiile de identificare și implementare a soluțiilor de pace și securitate, fiind îndreptățită eradicarea „sfidările religioase”. Este de precizat că religia poate să-și subordoneze politica (islamul), s-o tolereze condiționat (catolicismul tradițional) sau necondiționat (confucianismul), s-o trateze ca inevitabilă (iudaismul) ori cu indiferență (hinduismul), ponderea ei și funcțiile pe care le îndeplinește fiind diferite și variază în dependență de un set complex de circumstanțe atât în societate, cât și pe arena mondială. M. Weber deosebește religii care se adaptează față de lume (confucianismul și daosismul), care evadează de lume (hinduismul și budismul) și care cuceresc lumea (iudaismul și creștinismul). Considerăm că tipul al treilea de atitudine față de lume din cadrul clasificării weberiene poate fi completat cu islamul, o religie care de asemenea a apărut în Orientul Mijlociu și manifestă serioase tendințe expansioniste. Cu certitudine, impactul conflictelor și al activității actorilor care le promovează nu are și nu va avea aceleași valențe și rezultate asupra relațiilor internaționale, iar dialogul ecumenic, toleranța și spiritul responsabilității sunt chemate să contribuie la eliminarea animozităților și tensiunilor interconfesionale, chiar dacă șansele lor de realizare par a fi discutabile la moment.

Note:

1. Religion and Politics in Comparative Perspective. The One, the Few, and the Many. Edited by Jelen, Ted Gerard and Wilcox, Clyde. – Cambridge. Cambridge University Press, 2002, p. 1.
2. Huntigton, Samuel. Ciocnirea Civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale. – Filipeștii de Târg, Ed. ANTET, 1997, p. 96.
3. Rammonet, Ignacio. Geopolitica religiilor// Lumea Magazin, 2001, nr. 6. p. 44.
4. Bauer, Julien. Politique et religion. – Paris, PUF, 1999, p. 8.
5. Living Religions. A brief introduction Fisher, Mary Pat. – London, Pretince Hall, 1999, p.269.
6. Rammonet, Ignacio. Op.cit., p. 44-45.
7. Rammonet, Ignacio. Op.cit., p. 44.
8. Bauer, Julien. Op.cit., p. 104.
9. Радугин, А. Введение в религиоведение. Курс лекций. – Москва. Изд. Центр, 1996, p.61.
10. Buchet, Constantin. Religie și putere în relațiile internaționale contemporane. București, Ed. Fundației România de Mâine, 1998, p. 8.
11. Keller von, Hans. Okumenische Fragen in Ost und West // Christliche Zeitschrift, 1994, VI, p. 204.
12. Weber, Max. Introducere în sociologia religiilor. – București. Ed. Institutul European, 2001, p. 205.
13. Le Bon, Gustav. Psihologia mulțimilor . – București, Ed. Anima, 1991, p. 20-21.
14. Данилевский, Николай. Россия и Европа. – Москва, Изд. Книга, 1991, p. 191.
15. Huntigton, Samuel. Op.cit., p. 59.
16. Ibidem, p. 57-58.

17. Roșca, Alexandru. Problematika civilizațională în contextul globalizării/Probleme regionale în contextul proceselor de globalizare. Simpozion internațional - Chișinău, Ed. Poligr. ASEM, 2002, p. 229.
18. Moreau-Defarges, Philippe. La mondialisation. Vers la fin de frontieres. - Paris, Ed. Dumond IFRI, 1994, p. 24.
19. Wallerstein, Immanuel. Sistemul mondial modern. V. I. - București, Ed. Meridiane, 1993, p.7-8.
20. Buchet, Constantin. Op.cit., p. 19-22.
21. Geopolitica religiilor // Lumea Magazin, 2001, nr. 6, p. 46.
22. Religion and International Relations. – New-York. Palgrave. 2000, p. vii.
23. Bauer, Julien. Op.cit., p. 88.
24. Гараджа, В. Социология религии. – Москва, Изд. Наука, 1995, p. 89.
25. Constituția Republicii Moldova // Monitorul Oficial al R.Moldova, nr. 1 din 12.08.1994.
26. Coste, R. L'Eglise et les droits de l'homme. – Paris, Armand Colin Ed., 1982, p. 42.
27. Religion and International Relations. Op.cit., p.116.
28. Buchet, Constantin. Op.cit., p.77.

Elena Balan,
doctor în politologie

CONȘTIINȚA DE SINE ȘI CONȘTIINȚA ETNICĂ – PREMISE PENTRU LIBERTATE ȘI AUTODETERMINARE NAȚIONALĂ

In the article are revealed different aspects of self conscience and ethnic conscience manifestations in the conditions of the transient society. The author analyzes the evolution of these phenomena at the current stage of development in the Republic of Moldova, pointing out their complex and contradictory character which has an impact upon all fields of human activity. It is emphasized their role in the inter-human relationships at micro and macro level.

Unul din parametrii de bază ai libertății individului îl constituie dreptul la autodeterminarea națională, la dezvoltarea culturii naționale, a tradițiilor, limbii și a altor componente ale individualității și ale specificului național, într-un cuvânt, al conștiinței de sine, al eului național.

În linii generale, conștiința de sine reprezintă înțelegerea, conștientizarea, aprecierea de către om a gândurilor sale, a sentimentelor, a motivelor de conduită, a intereselor, idealurilor, a acțiunilor sale, a statutului său social etc. Or, conștiința de sine presupune separarea de către om a eului său de tot ce-l înconjoară și este o condiție necesară în formarea personalității.

Prin posibilitatea pe care o are de a se întoarce asupra ei înseși, conștiința este întotdeauna conștiință de sine. Ea face din om un subiect capabil de a gândi despre lumea care-l înconjoară. Conștiința ar putea să apară ca un fel de revanșă a spiritului asupra materiei, ea poate fi concepută drept o sursă a cunoașterii și a adevărului. Conștiința de sine este caracteristică nu numai pentru individ, dar și pentru societate, clase, grupuri sociale, etnii atunci, când aceștia sunt conștienți de rolul lor în cadrul relațiilor sociale, de interesele și idealurile comune. Prin conștiința de sine omul își determină locul său în succesiunea evenimentelor naturale și sociale.

Conștiința de sine este strâns legată de reflexie, ridicându-se în acest caz până la nivelul de rațiune teoretică. Conștiința de sine se constituie la o anumită etapă de dezvoltare a personalității sub influența modului de viață care cere de la om un autocontrol riguros de faptele sale și responsabilitate deplină pentru ele.

Deoarece măsura și punctul inițial în atitudinea omului față de sine pornește mai întâi de toate de la atitudinea altor oameni, conștiința de sine poartă în fond un caracter social prin excelență [1]. De aici rezultă faptul că ea ocupă un loc aparte în conștiința socială, în general, și în cea etnică, în particular.

Conștiința de sine și cea de neam se manifestă în toată amploarea mai ales în etapele de cotitură din evoluția istorică a popoarelor. Din această perspectivă, în condițiile actuale de dezvoltare a Republicii Moldova, factorul național se manifestă printr-o explozie a conștiinței etnice - atât a etniei autohtone, titulare, cât și a celorlalte etnii conlocuitoare. Creșterea conștiinței etnice este însoțită concomitent de conștientizarea, promovarea și acceptarea tot mai evidentă a valorilor general umane. Acest proces amplu, complex și contradictoriu influențează și este influențat de toate sferele vieții social-economice, politice și spirituale ale societății contemporane.

Proveniența etnică rămâne una din formele de bază ale manifestării individualității, deoarece, în principiu, nu există oameni fără apartenență națională și nici etnii fără purtătorii lor concreți. Astfel, trăsăturile etnice ale individualității omului sunt componente indisolubile ale existenței sale socioumane concrete.

Desigur, în procesul complex de evoluție a societății factorul etnic nu poate să înlocuiască manifestarea factorului social, deși rolul său este extrem de important, atât în procesul de individualizare a unui om, cât și în dezvoltarea întregii societăți. Mediul social determină, la rândul său, în mare măsură, originalitatea personalității, particularitățile specifice ei, ca și socializarea reală a acesteia.

Concomitent, valorile general umane vin să completeze și să îmbogățească specificul național. În acest caz, în politica națională e necesară asigurarea realizării și îmbinării indisolubile a factorilor etnic, social și general uman în cadrul societății și în felul de a fi al fiecărui om în parte. De aici reiese faptul că întregul complex al relațiilor sociale presupune ample procese de interacțiune la nivelul grupurilor, al întregii societăți și al proceselor interetnice, inclusiv un spectru amplu și complex al interacțiunii dintre indivizi la nivel unitar, de grup și al întregii societăți.

Și dacă odinioară domina, de regulă, primatul factorului social față de cel etnic, în condițiile actuale ale societății de tranziție se simte tot mai vădit creșterea rolului factorului etnic în toate sferile de activitate vitală a societății: unitatea între etnii nu exclude rolul conștiinței etnice. În condițiile de formare și stabilizare a noii mentalități social-economice, politice și spirituale, de consolidare a mecanismului de aplicare a acesteia în practică, este de neconceput diminuarea rolului factorului etnic. Societatea contemporană nu poate să prospere fără o atitudine extrem de grijulie față de dezvoltarea în continuare a conștiinței etnice, care este punctul de reper în evoluția particularităților etnice ale unui popor, în general, și ale fiecărui individ în parte.

Obiectivul central al politicii naționale poate fi acela de a contribui în mod optimal la formarea, consolidarea și reflectarea cât mai eficace în opinii și comportamente a acelei game de norme spiritual-morale și valori care să corespundă celor mai înalte aspirații ale neamului și ale umanității și să integreze cele mai nobile calități ale conștiinței etnice. Reflectând într-un mod specific realitatea înconjurătoare, mediul etnic exercită o influență permanentă, cu rol decisiv, asupra conștiinței individuale și de neam, modelând într-un anumit fel făgașul evoluției acesteia care poartă amprenta epocii istorice respective.

Factorul etnic, exercitând într-un mod specific o influență puternică asupra procesului socializării individului și a dezvoltării tuturor sferelor vieții sociale, se manifestă în toată amploarea și se integrează cu toate componentele sale în evoluția conștiinței etnice dându-i o nuanță aparte, mai ales prin manifestarea gradului de intensitate a creșterii acesteia.

Vom menționa, printre altele, că noțiunile de *factor etnic*, *mediu etnic*, *specific etnic*, *individualitate etnică*, *identitate etnică*, *conștiință de sine*, *conștiință etnică* etc., având unele trăsături esențiale asemănătoare, nu sunt totuși identice după conținut, fiecare având unele nuanțe proprii. De exemplu, componentele noțiunii de *mediu etnic* includ cultura materială și spirituală determinată de destinul istoric al comunității etnice concrete, precum și experiența socială, tradițiile, obiceiurile și datinile naționale, specificul limbii, nota de originalitate, specificul relațiilor de trai și de familie, condițiile geografice și climatice (mediu de locuire), specificul percepției lumii înconjurătoare, cu alte cuvinte, întregul mod de viață care determină menținerea originalității și a suveranității etnice a unui popor. Iar mediul etnic și componentele lui servesc drept bază obiectivă în procesul de formare a individualității naționale.

Cât privește noțiunea de *conștiință etnică*, în literatura de specialitate se constată două niveluri de reflectare și funcționare a ei: la nivelul societății în întregime și al fiecărui individ în parte. Însă a separa cu totul aceste două niveluri de manifestare a

conștiinței etnice, precum precizează și specialiștii în materie, este imposibil. Așadar, conștiința etnică constituie conștientizarea de către subiect (personalitate sau comunitate etnică) a totalității de raporturi etnice și atitudinea sa față de ele.

În opinia cercetătorului A. P. Sadohin, bunăoară, conștiința etnică este „sentimentul de apartenență la o anumită etnie, conștientizarea deosebirii și asemănării cu alte etnii; o particularitate aparte a comunității etnice este reflectarea în conștiința oamenilor a unor raporturi etnice existente în mod real și care se reflectă în formă de conștiință etnică sau etnonim (denumirea etniei)” [2].

În linii generale, prin conștiința etnică se subînțelege nu numai autodeterminarea (identitatea) națională, dar și felul de a percepe poporul său, proveniența lui, trecutul istoric, limba, cultura, inclusiv tradițiile, normele de conduită, obiceiurile, cultura artistică, adică tot ce putem include în noțiunea de „noi”. În același timp, conștiința etnică include și concepțiile referitoare la teritoriul de locuire al etniei în cauză, la statalitate, precum și cele cu privire la rolul conștiinței etnice, în calitate de factor consolidator al mișcărilor sociale de masă.

Componentele conștiinței etnice au tentă emoțională pronunțată, însoțită de mândria națională, dar și de respectul pentru sentimentele naționale specifice altor etnii. Particularitățile acestor noțiuni, corelația elementelor lor comune și specifice influențează nemijlocit și permanent asupra întregului mod de viață al unui individ sau al unei etnii. În acest complex de corelații, conștiinței etnice îi revine un rol deosebit de important, care determină în mare măsură și mai adecvat esența și perspectivele evoluției societății la o anumită etapă de dezvoltare.

Dacă ar fi, însă, să evidențiem *izvoarele etnice* principale care alimentează conștiința etnică, precum constată specialiștii în materie, și anume: obârșia, proveniența etnică, psihologia națională, cultura națională și, în sfârșit, factorul social (poziția socială și interesele sociale ale etniei), atunci vom conchide că în cadrul interconexiunii organice a acestor izvoare se reflectă o anumită autonomie a lor. Bunăoară, izvorul obârșiei etnice, alimentat de conștientizarea provenienței comune etnice și a destinelor istorice ale etniei, care este un factor de natură social-biologică, se manifestă puternic în situațiile extreme, solidarizându-i pe conaționali într-un mediu restrâns etnic.

În condițiile devalorizării de odinioară a idealurilor naționale, acumulate pe parcursul dezvoltării istoriei popoarelor, vacuumul creat astfel în acest domeniu a generat, în anumite împrejurări, unele sentimente hipertrofiate de consfințire exagerată a valorilor etnice, fapt ce trebuie prevenit.

Aspectele etnoculturale și etnosociale ale conștiinței etnice sunt mai puțin hotărâtoare. Stimulii etnoculturali ai conștiinței etnice, bunăoară, sunt creați de interesele reale culturale prin atașamentul față de cultura națională, normele de comportament și social-etnice, limba națională, tradițiile, datinile, obiceiurile și alte atribute ale modului cotidian de viață ce poartă o amprentă specific națională. Aceste surse ale conștiinței etnice se reflectă în deosebi în domeniul artei, literaturii, folclorului, în normele de trai și raporturile din cadrul familiei, care determină comunitatea etnică și conștiința etnică a oamenilor.

În aria extinsă a mediului etnic este importantă și sursa ce alimentează permanent conștiința etnică - *factorul etnosocial*, ce reprezintă interesele sociale, ce se reflectă în conștiința etnică. Drept purtători ai acestor interese sunt, în primul rând, grupurile de oameni, cointeresați în a ocupa poziții și roluri sociale active sau cointeresați îndeosebi de comunicare și contacte permanente etnosociale. Cauza socială a conștiinței etnice se află în corelație directă cu caracterul relațiilor sociale. Influența acestui factor crește

concomitent cu depășirea regresului social și creșterea potențialului sociocultural al comunității etnice și al întregii societăți.

Dezvoltarea conștiinței etnice, în condițiile creării unui spațiu social favorabil pentru renașterea națională, se desfășoară în contextul înnoirii tuturor sferelor realității înconjurătoare și poartă amprenta tuturor acestor procese, ce se desfășoară în zilele noastre deosebit de furtunos și, uneori, imprevizibil. Acestea influențează procesele de socializare a individului și starea de spirit din sfera relațiilor interumane, iar conștiința etnică servește drept barometru al atmosferei reale din acest domeniu al existenței umane. *Aspectele psihologice* (de climat psihosocial) sunt importante. Dezvoltarea conștiinței etnice, în condițiile de redefinire și revigorare integrală a societății, constituie o mărturie a faptului că renașterea națională, ca un produs nemijlocit al acestor procese, devine nu numai unul din criteriile importante ale progresului oricărui popor, dar și că ea poate și trebuie să contribuie concomitent la asanarea și normalizarea relațiilor interumane. *Factorii psihologici* pot contribui la prevenirea fenomenelor negative și a contradicțiilor din sfera relațiilor interetnice, aceasta este o condiție necesară a prosperității etniilor conlocuitoare, a forței procesului de renaștere națională. În egală măsură este necesară asigurarea unei interconexiuni stabile a tuturor sferelor vieții sociale (economică, social-politică și spirituală), fără de care e de neconceput progresul național și dezvoltarea conștiinței etnice, care în consecință devine un factor al stabilității din întreaga societate. Considerăm că veriga principală în mecanismul de realizare a acestui proces este *fondul psihologic* al omului ca purtător concret al specificului național.

În condițiile actuale ale societății în tranziție devine deosebit de acută problema ocrotirii sociale a individului, indiferent de apartenența lui etnică, a creării unui mediu corespunzător social-economic, politic și spiritual favorabil care să permită manifestarea liberă și deplină a capacităților lui în toate sferele vieții sociale. Activismul în domeniul relațiilor interumane este în mare măsură determinat de nivelul de dezvoltare a conștiinței etnice și de posibilitatea de a stimula și valorifica potențialul fiecărei individualități, optim integrate în ansamblul activităților sociale.

Conștiința etnică este un fenomen complex social-psihologic și este un produs al dezvoltării istorice. În diverse perioade istorice, în dependență de situația concretă launtrică în cadrul unui sau altui stat, de nivelul de dezvoltare a relațiilor sociale în interiorul statelor, al poli- sau monoetnicității acestora, caracterul acestui fenomen și atitudinea (aprecierea) oamenilor față de el au fost diferite.

Conștiința etnică este în fond identificarea sau raportarea individului la o anumită etnie, precum și reprezentările sale despre poporul său, trăsăturile lui caracteristice, cultura, limba, teritoriul de locuit, trecutul istoric, într-un cuvânt, imaginea - „noi”. Toate aceste viziuni au o încărcătură pronunțată emoțională, față de ele se constituie o anumită atitudine, bunăoară, sentimentul de mândrie, de compasiune ș.a., capabile de a stimula faptele oamenilor.

Conștiința etnică se manifestă în procesul de cunoaștere și *în aspect emoțional*. Aspectul de cunoaștere include în sine recunoașterea apartenenței etnice, a statutului social al individului, a tradițiilor, normelor și modelelor de comportament, a intereselor și necesităților vitale. Aspectul emoțional al conștiinței etnice include în sine sentimentul de mândrie națională, sentimentul demnității personale etc.

Structura conștiinței etnice nu este încă determinată pe deplin. Ea include, în primul rând, identificarea națională, trăsăturile tipice ale comunității etnice și proprietățile ei ca un tot întreg, trecutul istoric comun, comunitatea teritorială („pământul natal”), comunitatea statală în anumite condiții concret-istorice.

Un element aparte al conștiinței etnice îl constituie atitudinea față de *valorile materiale și spirituale ale națiunii*, față de realizările acesteia. Noțiunea de identificare etnoculturală presupune posedarea limbii materne.

Recunoașterea de către individ a apartenenței sale la o anumită etnie se exprimă, astfel, prin *autodeterminarea etnică*. Conștiința etnică presupune, în consecință, perceperea de către etnie a existenței sale în antiteza „noi” și „ei”. Specificul conștiinței etnice constă nu numai în capacitatea grupului etnic de a se autodetermina, de a se autorefecta, dar și în capacitatea unui individ aparte de *a fi conștient de sine* în contextul lumii etnicului.

Un rol aparte în constituirea conștiinței etnice îl joacă *mediul social*, precum și *proveniența și destinul istoric comun*. Conștiința etnică exercită o influență puternică asupra proceselor etnice, a conținutului lor, ritmurilor și direcțiilor de dezvoltare a acestora.

Conștiința etnică întregește, pe de o parte, trăsăturile caracteristice individuale ale omului, iar pe de altă parte, reprezintă trăsăturile specifice ale anumitor grupuri sociale integrate conform anumitor particularități etnice.

Conștiința etnică mai este și un act al rațiunii în virtutea căruia personalitatea respectivă se identifică ca parte componentă a unui întreg, varietate a conștiinței sociale a unui anumit popor, întruchiează în sine sentimentul de solidaritate a cerințelor personale cu obiectivele unei anumite comunități.

Una din particularitățile *realității etnice*, care are tangențe directe cu conștiința etnică, este *etnonimul* (denumirea etniei), originea și trecutul istoric ale membrilor etniei în cauză, teritoriul etnic, economia, care reprezintă niște elemente ale diferitor subsisteme sau domenii ale culturii etnice, precum și *etnicitatea* reprezentanților etniei date în calitate de trăsături specifice antropologice și psihologice ale membrilor etniei.

Astfel, bunăoară, imaginea *etnicității* se distinge prin următoarele componente, precum sunt: comunitatea rasială, de limbă, teritoriu, religie, cultură materială și spirituală, altfel spus, prin *totalitatea de caracteristici obiective*.

Așadar, conștiința etnică *include în sine diverse elemente ale realității etnice*. În consecință, omul este conștient de faptul că este reprezentant al unei anumite comunități etnice. Însă fiecare din aceste particularități nu au întotdeauna același sens, având uneori un conținut psihologic și social deosebit de complicat.

Deci, conștiința etnică reprezintă o identificare spirituală a individului cu poporul său în baza reprezentărilor despre proveniența comună, despre destinele istorice comune, participarea personală la evenimentele istorice, aprecierile personale ale trecutului, imaginile folclorice ale rațiunii etc. Principală rămâne să fie, în cele din urmă, formula: „noi suntem cutare și cutare, iar toți ceilalți sunt alții”, la fel ca și formulele „noi” și „nu noi”, „ai noștri” și „străinii”. Or, conștiința etnică presupune conștientizarea de către o comunitate de oameni că ei sunt „ai săi” spre deosebire de „alții”. Această contrapunere trece ca un fir roșu pe întreg parcursul oricărei culturi și se manifestă în fiecare conștiință colectivă etnică, și nu numai. O amprență vie a acestei antiteze rămâne mai ales în *etnonimică* (denumirea etniei), care este un factor important al *existenței și autodeterminării etnice*.

Creșterea conștiinței etnice e de neconceput fără crearea unui spațiu social favorabil care să contribuie la renașterea națională a fiecăreia din etniile conlocuitoare. Importante sunt și *demersurile de intercunoaștere*, pentru o mai mare armonie în relațiile de comunicare.

Fiecare etnie sau individ își poate cultiva demnitatea și mândria națională doar în condițiile unei societăți, în care drepturile omului, inclusiv cele naționale, nu sunt numai declarate, dar și garantate, ocrotite de lege, de întregul complex al relațiilor sociale, în condiții de pace, toleranță și respect reciproc.

Energia sănătoasă și creatoare a conștiinței etnice se poate manifesta doar în condițiile unei stabilități sociale în toate sferele realității înconjurătoare contemporane, contribuind la crearea unei atmosfere favorabile și în sfera relațiilor interumane.

Depășirea înstrăinării naționale, manifestarea individualității etnice a unui individ sau a unei comunități etnice este o necesitate fără de care nu poate să prospere o societate cu adevărat democratică. Înnoirea întregii societăți se poate produce doar concomitent cu renașterea națională, prin consolidarea etnică și interetnică.

Crearea condițiilor optime pentru manifestarea specificului național în cele mai diverse sfere de activitate, reconstituirea demnității naționale prin reflectarea liberă a particularităților conștiinței etnice au menirea de a servi drept imbold și pentru ameliorarea climatului din întreaga societate.

Renașterea națională presupune nu numai revitalizarea și dezvoltarea conștiinței etnice, a individualității etnice, a modului de trai, a culturii materiale și spirituale naționale etc., dar și modernizarea, îmbogățirea lor cu unele elemente corespunzătoare noilor realități concret-istorice, alimentarea lor continuă din tezaurul valorilor general umane.

Una din condițiile esențiale ale prosperității naționale este, fără îndoială, și respectarea demnității fiecăreia din etniile conlocuitoare, crearea condițiilor specifice pentru dezvoltarea multivalentă a individualității lor etnice.

Manifestarea liberă și amplă a conștiinței etnice, creșterea și dezvoltarea ei continuă în cadrul unei societăți democratice nu exclude, însă, și reflectarea altei laturi a acestui fenomen complex și contradictoriu, când conștiința etnică devine un instrument de realizare a intereselor de grup ale unor forțe distructive ale societății care sunt cointeresate în menținerea unui climat tensionat în societate, implantând în conștiința etnică a unor oameni bacilul naționalismului, al șovinismului, separatismului etc.

Un popor, o etnie nu poate să prospere izolându-se de alte popoare, etnii, precum nu poate să prospere nici fără dezvoltarea conștiinței sale de neam, a individualității sale etnice, a *eului* său național.

Conform datelor cercetării sociologice efectuate de către noi în satele din raionul Orhei în anul 1993 (care, în linii generale sunt specifice și pentru realitățile actuale), cu tema *Tineretul rural în contextul relațiilor interetnice contemporane*, s-a constatat atitudinea respondenților față de valorile culturale ale etniei fiecăruia dintre ei și ale altor etnii, popoare (conform datelor tabelului 1).

Tabelul 1. Atitudinea tineretului rural față de valorile culturale naționale și față de valorile culturale ale altor popoare (în % față de numărul de respondenți*)

Naționalitatea	Preferă valorile culturale naționale	Preferă valorile culturale ale altor popoare	Preferă atât valorile naționale, cât și pe cele ale altor popoare
Moldoveni	53,0	11,8	33,7
Ucraineni	70,3	3,1	25,5
Ruși	43,2	1,5	55,1
Romi	-	-	100
Alte etnii	30,0	-	70

* Diferența până la 100% o reprezintă non-răspunsurile.

Din rezultatele acestui sondaj s-a constatat o anumită diversitate în atitudinea respondenților față de cultura națională și de cea a altor popoare. Însă în linii generale tineretul rural a manifestat un interes considerabil atât față de valorile culturii naționale, cât și față de cele ale culturii altor popoare.

Creșterea conștiinței etnice nu exclude colaborarea și buna înțelegere între diverse etnii; *dezvoltarea conștiinței de sine și a celei etnice* poate și trebuie să contribuie la respectarea reciprocă a demnității naționale a etniilor conlocuitoare.

O societate cu adevărat democratică nu se poate închide în cochilia națională, ea trebuie să asigure condițiile pentru păstrarea, ocrotirea și dezvoltarea specificului național irepetabil al etniei autohtone, precum și al celorlalte etnii conlocuitoare care reprezintă nu numai o componentă indisolubilă a individualității naționale a unui popor, dar și o parte integrantă a tezaurului întregii civilizații umane.

O dezvoltare armonioasă a conștiinței etnice poate doar să amelioreze atmosfera din cadrul relațiilor interumane și nicidecum nu poate să vină în contradicție sau să stopeze normalizarea lor - dacă se creează o deschidere față de valorile esențiale universale.

Conștiința etnică poate deveni o frână în evoluția societății doar atunci, când sunt admise distorsiuni internaționale, când apar condiții nefavorabile în evoluția acesteia dependent de starea de spirit a unor pătri (grupuri) ale populației, partide, lideri politici sau mișcări de masă.

Cultivarea conștiinței etnice constituie o premisă pentru raporturi armonioase între „majoritate” și „minorități”. Aceasta se desfășoară prin prisma legităților evoluției sociale și etnoculturale ale societății contemporane de tranziție, când devin mai acute și mai pronunțate multe din laturile activității ei vitale, care impun conectarea tuturor resurselor umane, ale progresului social. Fetișizarea factorului național poate să provoace, desigur, înstrăinarea interetnică care, la rândul său, poate să stopeze detensionarea relațiilor dintre etniile conlocuitoare, să provoace atitudini de neîncredere între indivizi și anumite grupuri de oameni de apartenență etnică diferită.

Ameliorarea stării de spirit din societate în condițiile dezvoltării conștiinței etnice pe un făgaș firesc poate contribui la prevenirea tensiunilor în lumea contemporană. În perioadele de tranziție și transformări sociale radicale, procesul de descătușare deplină a individului, de eliberare din mrejele totalitarismului, capătă în mod inevitabil o tentă națională, iar uneori și o formă naționalistă (mai puțin dezirabilă), ce se impun a fi ameliorate.

Socializarea politică a individului contribuie la procesul de constituire și dezvoltare a conștiinței etnice. Strategiile optime de dezvoltare a conștiinței etnice, în condițiile societății de tranziție, influențează calitatea vieții politice a populației, climatul psihosocial, interetnic.

Problemele de ordin social-economic și politic se întretese în canavaua problemelor etnice, formând un tot întreg, un tablou complet și complex al societății contemporane. Dificultățile și crizele social-economice, politice și spirituale din societate condiționează în mare măsură transformări în planul conștiinței etnice a oamenilor. Societatea contemporană poate să prospere doar echilibrând și ameliorând acest complex de corelații între diversele domenii ale realității sociale, stimulând concomitent și dezvoltarea armonioasă a conștiinței etnice.

Dezvoltarea conștiinței etnice în condițiile actuale reprezintă un proces firesc, obiectiv, care necesită o atenție sporită și permanentă în vederea elucidării surselor și condițiilor evoluției sale, a factorilor ce stimulează dezvoltarea ascendentă a acestui fenomen complex.

Conștiința etnică se constituie și evoluează în calitate de mecanism psihologic al includerii existenței individuale în activitatea socială a societății, purtând un pronunțat caracter național. Concomitent, conștiința etnică a individului se formează și se dezvoltă în legătură cu conștiința etnică a comunității etnice, cu starea de spirit din întreaga societate, optimizând procesele de comunicare interetnică.

Dezvoltarea conștiinței etnice depinde în mare măsură nu numai de natura transformărilor, ce se produc în realitatea înconjurătoare, dar și de împrejurările și condițiile de viață în care se află fiecare individ, precum și de propriul lui activism social și de poziția lui civică cotidiană.

Așadar, în condiții favorabile social-economice, politice și spirituale în cadrul unei societăți democratice, creșterea conștiinței etnice nu reprezintă un obstacol pentru armonizarea relațiilor interumane, ci, dimpotrivă, devine o bază sigură pentru normalizarea lor. În acest caz se cer anumite eforturi din partea întregii societăți și a fiecărui individ în parte pentru a bloca orice manifestări cu tendințe inadecvate în evoluția acestui proces complex, de a preveni apariția fenomenelor negative în societate, de a contribui la detensionarea relațiilor dintre toate etniile conlocuitoare, la instaurarea unui climat favorabil pentru prosperitatea lor continuă.

În condițiile actuale e necesar de a orienta energia mobilizatoare a conștiinței etnice pe făgașul creativ al renașterii naționale, a instaurării păcii civice și a concilierii interetnice în întreaga societate.

Potențialul creator al societății se dezvoltă atât prin intermediul creșterii conștiinței etnice, cât și prin stimularea armonizării relațiilor dintre diferite etnii. Dezvoltarea unei laturi în detrimentul alteia din cadrul acestui proces dialectic poate să provoace consecințe dintre cele mai imprevizibile, contribuind la tensionarea atmosferei din toate sferele vieții sociale.

Dezvoltarea armonioasă a conștiinței etnice poate contribui la instaurarea unei atmosfere favorabile în cadrul relațiilor dintre diferite etnii, poate servi drept garanție incontestabilă a progresului întregii societăți, a prosperității multidimensionale a etniilor conlocuitoare și a fiecărui individ în parte în conformitate cu standardele calitativ noi, europene, în contextele specifice dezvoltării lumii contemporane în ansamblu și ale consolidării conștiinței europene în special, reieșind din perspectiva integrării țării noastre în spațiul comunitar european.

Note:

1. Философский энциклопедический словарь. Москва, 1983, p. 951; Filosofia de la A la Z. – București: ALL, Educațional, 2000, p. 90-92.
2. Садохин А.П. Этнология. Учебный словарь. – Москва, Гардарики, 2002, p. 188.
3. Calitatea vieții. București, 1996, Nr.1-2
4. Revista de sociologie românească. București, 2001, Nr.3-4

Alexandru Amititeloaie,
doctor în științe politice (Suceava, România)

MEDIERA - O ALTERNATIVĂ LA PROCEDURA JUDICIARĂ DE SOLUȚIONARE A CONFLICTELOR

There is a multitude of causes that determine increasingly serious difficulties that justice has to face, everywhere in the world, and that substantially diminish its efficiency. Thus, it is not by chance that people talk more and more frequently of a real “justice crisis”. At the same time, social conflicts grow and diversify, exceeding by far the actual ability of the legal system to manage them. Thus, alternative dispute settlement ways are absolutely necessary. Such alternatives have become to take shape in the legal system of our country as well, both by the seizing of the opportunity by Romanian law makers, as well as further to the recommendations of the bodies of the European Union. We refer here to the conflict mediation procedure regulated by the law 192/2006 on the mediation and organization of the mediator profession.

Factori de mare diversitate au făcut ca, în ultimii ani, cazuistica judiciară să înregistreze o creștere spectaculoasă la care nu se mai poate răspunde într-o manieră eficientă sau, cel puțin, la un nivel cât de cât acceptabil atât pentru cei care-și supun conflictul spre soluționare unei autorități judiciare, cât și pentru societate în general.

Pentru oricine este cunoscut faptul că problematica vieții politice, sociale, economice, culturale etc. din România postrevoluționară a crescut în complexitate și diversitate, antrenând, inevitabil, procese conflictuale degenerative pentru stabilitatea și echilibrul social. Dacă este să ne referim doar la efectul pe care l-a produs, în plan social, schimbarea regimului juridic al proprietății și imprimarea unui caracter privat, din ce în ce mai accentuat, vieții economice, în detrimentul celui public, vom avea explicația extinderii și intensificării conflictelor aproape în tot spectrul vieții sociale.

Sigur că nu este singurul izvor al stării conflictuale ce caracterizează, în prezent, societatea românească, însă este de subliniat faptul că, din acest punct de vedere, ocupă o poziție centrală. Aceasta și pentru faptul că, la rândul lui, are forța de a antrena stări conflictuale și în celelalte domenii. Cu alte cuvinte, se pare că tocmai această schimbare convulsivă a verbului „a fi” cu „a avea” ar fi, într-o formulă concentrată, principala sursă a conflictelor sociale.

Întrucât o anumită stare de criză a cuprins și alți factori de echilibru social, diminuându-le eficiența, și mă refer, în primul rând, la cel administrativ, s-a ajuns să se suprasolicite cel din urmă mijloc de soluționare a conflictelor, respectiv justiția. Dar, așa după cum cunoaște aproape toată lumea, și acest sistem, fiind depășit și suprasolicitat, și-a diminuat substanțial eficiența și la neajunsurile și limitele caracteristice, în general, jurisdicției s-au adăugat, în acest timp, altele noi, concomitent cu accentuarea celor tradiționale. Se vorbește în lumea contemporană de o „criză a justiției”[1], fenomen întâlnit aproape în toate sistemele de drept. Se identifică drept cauze: procedurile greoaie, mult prea complicate și, ca urmare, inaccesibile multor justițiabili; durata și termenele prea largi acordate pentru efectuarea diferitelor acte procedurale, ceea ce determină, printre altele, o alterare a interesului și dreptului pentru care se solicită aportul justiției; costurile ridicate și, uneori, disproporționate în raport cu obiectul litigiului; incertitudinea în legătură cu deznodământul procesului și, poate că nu în ultimul rând, accentuarea caracterului părtinitor al actelor întreprinse de autoritatea judecătorească.

Asemenea procese degenerative sunt o realitate incontestabilă a fenomenului juridic contemporan, întâlnit, deopotrivă, și, poate într-o manieră mai accentuată, și în sistemul

dreptului românesc. În primul rând, o bună parte din regulile sale, îndeosebi cele din domeniul înfăptuirii justiției, sunt încă puternic înrădăcinate într-un timp de mult apus și, prin urmare, poartă, în continuare, amprenta acestuia, fapt ce le conferă un anumit statut intangibil. În felul acesta, schimbările pe care societatea le-a cunoscut în dinamica ei nu le-au putut afecta, ajungându-se la un conflict ireconciliabil, cel puțin de pe aceste poziții. Nu mai este nevoie de nici un alt argument dacă avem în vedere faptul că jurisdicția română în materie civilă se înfăptuiește și astăzi potrivit Codului de procedură civilă, adoptat în 1865. Chiar dacă pe parcurs i s-au adus numeroase modificări, totuși esența sa emană în continuare un iz arhaic de necontestat, incompatibil cu o justiție modernă.

Realitățile actuale reclamă, cu tot mai multă insistență, o reformă radicală în domeniul justiției, cel puțin capabilă s-o plaseze în contemporaneitate și s-o facă utilă societății și progresului tot mai accelerat al acesteia. Însă factorul politic, dovedindu-se prea slab pentru un asemenea demers, se rezumă, deocamdată, la adaptări și modificări paliative care, în marea lor majoritate creează mai multă confuzie decât ordine în materie judiciară. Nu putem trece cu vederea nici faptul că multe din aceste modificări, fiind inspirate de interese politice de moment, n-au fost efectuate cu rigurozitate științifică. Prin urmare, ele devin pentru practicieni, fie obstacole greu de depășit, dacă sunt animați de gândul înfăptuirii cu corectitudine a actului de justiție, fie pârgii de care unii se pot folosi pentru a-și promova și apăra interese contrare legii și spiritului de dreptate.

În altă ordine de idei, soluționarea pe cale judiciară a conflictelor în rare cazuri ar putea să influențeze pozitiv armonia și echilibrul social. Fiecare dintre cei aflați în conflict se prezintă în fața autorității judiciare cu încrederea că el are dreptate și stăruie ca ea să-i fie confirmată prin hotărârea ce se va da[2]. Câți din cei care au pierdut procesele au și fost lămuriți de nedreptatea lor, încercând un sentiment de regret și o atitudine morală reparatorie față de cel cu care s-a judecat? În cele mai dese cazuri, asemenea experiențe îi înrăiesc pe oameni și unii ajung să se dușmănească aproape toată viața. Să nu pierdem din vedere nici faptul că, nu în puține cazuri, în asemenea conflicte sunt implicate chiar rude apropiate, situație care face ca, urmând calea judiciară, starea conflictuală să se extindă și să antreneze procese degenerative la nivelul întregii comunități, îndeosebi în cazul celor de dimensiuni mai reduse, așa cum sunt, de exemplu, cele din mediul rural. Aici, după cum se știe, litigiile funciare, mai ales, au creat un climat social extrem de tensionat, impropriu unei conviețuiri pașnice.

Dacă avem în vedere și modul deficitar în care se înfăptuiește actul de justiție, când dreptatea nu este administrată în litera și spiritul legii ci potrivit altor scopuri și interese, ajungem la concluzia că sarcina primă și ultimă a justiției, respectiv cea de a contribui la armonia vieții sociale, devine, în aceste condiții, una iluzorie. Dacă este să ne referim, de exemplu, la avocați, este la îndemâna oricui să constate că, într-o bună parte a litigiilor în care se implică, rolul lor nu este întotdeauna benefic pentru societate. Fără intenția de a impune vreun punct de vedere potrivit rolului pe care-l exercită în administrarea justiției, totuși nu putem trece cu vederea faptul că tocmai poziția de pe care ei acționează nu este una compatibilă, în general, cu spiritul de armonie socială. Acționând într-un climat concurențial, uneori de maximă încordare și animați fiind de dorința dobândirii unei imagini profesionale cât mai atractive pentru justițiabili, ei se străduie să câștige cu orice preț procesele în care se implică. Prin urmare, ar fi neproductiv pentru ei să îndemne clienții să încerce o împăcare, renunțând la procese. Dimpotrivă, conduita lor este una incitantă la conflict. Tentația unor onorarii mari îi determină să convingă partea asistată de dificultatea procesului, iar această dificultate nu pot s-o pună decât pe seama celeilalte părți. În felul acesta se ajunge ca, uneori, conflicte

minore să capete amploare și să blocheze practic orice cale de a se mai ajunge la înțelegere. Apoi, se știe foarte bine că avocații nu sunt deloc interesați ca procesul să aibă o durată scurtă de desfășurare. Cine sunt cei care cer mereu termene pentru diferite acte procedurale și exploatează orice „chichiță”, uneori, ne semnificativă pentru soluționarea cauzei, dacă nu avocații?

Asemenea practici ar putea fi evitate, în primul rând, prin acțiuni sociale, având drept scop diminuarea surselor de conflict, însă un asemenea demers ar fi pândit de riscul ridicolului, având în vedere realitatea socială în care trăim. Pe de altă parte, o justiție modernă, capabilă să răspundă la cerințele reale ale societății și animată fiind, în exclusivitate, de spiritul dreptății și al armoniei sociale reprezintă, încă pentru multă vreme, după opinia noastră, un proiect greu de realizat. În aceste condiții apare cât se poate de justificată preocuparea de a se concepe proceduri neetice pentru o bună parte din cazuistica ce-și caută, în prezent, rezolvarea pe căi judiciare.

Această problemă este una prioritară și pe ordinea de zi a instituțiilor Uniunii Europene. Dimensiunile la care tinde această construcție politică, economică, socială etc. precum și obiectivele preconizate nu permit să se ignore tocmai modul în care se desfășurează actul de justiție, având în vedere că acesta este un factor primordial pentru instaurarea în spațiul comunitar a unor garanții eficiente de libertate, securitate și justiție. Tocmai de aceea Consiliul European de la Tampere din 15-16 octombrie 1999 a luat în discuție o asemenea problemă, cerând, printre altele, statelor membre să reglementeze proceduri de rezolvare extrajudiciară și alternativă a litigiilor în materie civilă și comercială[3].

Un asemenea demers se situează pe linia transpunerii în viață a obiectivelor Uniunii Europene referitoare la desfășurarea justiției în spațiul comunitar, fiind de remarcat preocuparea organismelor responsabile ale Uniunii de a ridica gradul de eficiență al autorităților judiciare și al actului de justiție, în general, una dintre modalități fiind tocmai dezvoltarea unei justiții de proximitate[4], respectiv a unor modalități de soluționare a conflictelor pe cale amiabilă, fără angajarea instituțiilor etice. Pe linia acestor preocupări se situează și elaborarea de către Comisia Europeană, la 22 octombrie 2004, a unui proiect de Directivă a Parlamentului European și a Consiliului asupra unor aspecte ale medierii în materie civilă și comercială[5], avizat de Comitetul Economic și Social European, la 9 iunie 2005, Directivă care se aplică în statele membre ale Uniunii începând cu 1 ianuarie 2007.

O asemenea procedură începe să prindă contur și în ordinea juridică din țara noastră, atât prin sesizarea oportunității de către legiuitorul român cât și ca urmare a recomandărilor făcute de organismele Uniunii Europene, mai ales că începând cu 01 ianuarie 2007 România este membră a Uniunii și, prin urmare, Directiva respectivă devine obligatorie și pe teritoriul ei. A fost elaborată în acest scop Legea 192/2006 privind medierea și organizarea profesiei de mediator.

O contribuție importantă la nașterea acestei instituții în sistemul dreptului românesc, credem, a avut-o și doctrina[6] care, cu mult timp înainte de elaborarea legii, a dezvoltat elementele sale definitorii și de construcție, susținând cu argumente necesitatea fundamentării sale juridice.

Prin Legea 192/2006 privind medierea și organizarea profesiei de mediator, instituția medierii dobândește o fizionomie juridică distinctă cu reguli, proceduri și conceptualizări bine elaborate, fapt ce permite o bună percepție asupra fundamentului ei legislativ, oferind, totodată, posibilitatea ca instituția, astfel reglementată, să devină și funcțională.

Legea, definind medierea, arată că este o modalitate facultativă de soluționare a conflictelor pe cale amiabilă, cu ajutorul unei terțe persoane specializate în calitate de mediator, în condiții de neutralitate, imparțialitate și confidențialitate. Este vorba, cu alte cuvinte, de o cale pe care două părți (persoane fizice și/sau juridice) o folosesc pentru a-și rezolva un conflict, evitând, astfel, procedura judiciară, mult mai complicată, după cum s-a arătat, și cu efecte nu tocmai benefice pentru justițiabili. Deși actuala reglementare îi conferă un cadru juridic inedit, cel puțin din punctul de vedere al procedurilor și al condițiilor în care acestea sunt aplicabile, totuși medierea nu este o procedură absolut nouă. Unele dintre elementele sale definitorii se regăsesc, sub anumite forme, în proceduri anterioare cum ar fi concilierea, tranzacția, arbitrajul etc.

Concilierea este un mod convențional de rezolvare amiabilă a conflictului prin care părțile, cu sau fără ajutorul unui terț, tind să-și apropie punctele de vedere în scopul de a ajunge la o soluționare pacifică a conflictului care le opune[7]. După cum lesne se constată atât concilierea cât și medierea au ca scop o soluționare pașnică, nejudiciară a conflictului. S-ar putea spune că, cel puțin sub acest aspect, ele ar fi sinonime. Deosebirea însă sunt evidente și ele nu pot fi evitate. Astfel, dacă în cazul concilierii intervenția terțului este facultativă, în procedura medierii prezența și rolul lui sunt obligatorii, legea instituind chiar profesiunea de mediator și condițiile în care ea poate fi dobândită și exercitată. Ar mai fi de arătat că, prin Legea 192/2006 medierea devine o instituție distinctă, a cărei procedură este detaliat reglementată, ceea ce nu se întâmplă și în cazul concilierii.

Tranzacția este, de asemenea, o formă alternativă (nejudiciară) și voluntară de rezolvare a unui diferend juridic. Ea nu exclude participarea unui conciliator sau mediator, însă prezența acestuia nu este obligatorie. Tocmai în aceasta constă și una dintre deosebirile lor. Apoi, de esența tranzacției sunt și concesiile reciproce pe care părțile și le fac pentru a se pune capăt conflictului, spre deosebire de mediere care nu presupune, în mod necesar, concesiuni mutuale din partea celor aflați în conflict.

O altă deosebire constă și în faptul că procedura medierii este detaliat reglementată de lege, în timp ce în cazul tranzacției părțile au libertatea de a proceda cum cred de cuviință, bineînțeles fără ca, prin actul lor, să lezeze alte dispoziții ale legii. Mai este de subliniat că, spre deosebire de mediere, tranzacția are efect extintiv sau creator de drepturi și obligații. Aceasta face ca, într-o procedură judiciară, de exemplu, să poată fi invocată „excepția lucrului tranzacționat”, însă nu și a celui mediat[8]. Pentru aceasta, medierea ar trebui să fie urmată de tranzacție și consfințită printr-o hotărâre judecătorească.

Arbitrajul, prin faptul că reprezintă o modalitate alternativă la procedura judiciară de soluționare a conflictelor, poate fi, de asemenea, considerat ca predecesor al instituției medierii. Ele însă se deosebesc radical. Astfel, în arbitraj părțile se supun deciziei unui terț, investit cu putere jurisdicțională, decizie la care ele nu participă[9]. În schimb, în cazul medierii soluționarea conflictului ține în mod exclusiv de voința părților. Deși ambele proceduri au caracter convențional, totuși acesta produce efecte diferite: dacă în cazul medierii părțile se înțeleg să tranșeze conflictul, asistate fiind de o persoană calificată, în schimb, într-o procedură de arbitraj, ele înțeleg să se supună față de soluția instanței arbitrale, înainte de a o cunoaște și indiferent de conținutul acesteia. De asemenea, hotărârea instanței arbitrale are putere de lucru judecat, ceea ce nu este caracteristic și unei soluții de mediere.

Gama conflictelor care-și pot găsi rezolvarea printr-o procedură de mediere este, potrivit legii, destul de largă, fiind vorba de orice conflict în materie civilă, comercială, de familie, în domeniul protecției consumatorilor, în materie penală, precum și în alte materii, în

măsura în care legea nu interzice. Nu pot face obiectul medierii drepturile strict personale, cum sunt cele privitoare la statutul persoanei, precum și orice alte drepturi de care părțile, potrivit legii, nu pot dispune prin convenție sau prin orice alt mod admis de lege.

Se poate observa, din enumerarea făcută de lege, că originea acestor conflicte ține de domeniul privat, iar asupra drepturilor litigioase părțile trebuie să aibă libertatea de a dispune, fie prin convenție, fie printr-un alt mijloc admis de lege. Dacă n-ar exista această posibilitate, procedura medierii pentru rezolvarea conflictului ar fi lipsită de sens. Prin urmare, nu sunt susceptibile de mediere drepturile personale, precum cele cu privire la starea și capacitatea persoanei, drepturile patrimoniale inalienabile, drepturile de interes public și cele care pun în cauză ordinea publică și bunele moravuri.

Legea 192/2006, prin dispozițiile sale, instituie, practic, o nouă profesiune în peisajul activităților ocupaționale reglementate[10]. Calificând medierea ca fiind o activitate de interes public, legea înlătură, din start, vreo posibilitate alternativă de prestare a acestor servicii de către persoane care nu îndeplinesc condițiile stabilite, imperativ, de lege. Se pare că, printr-o asemenea precizare, legiuitorul a dorit să prevină repetarea situației confuze din domeniul profesiei de avocat[11].

Profesiunea de mediator, ca de altfel întreaga activitate din domeniul medierii se află sub controlul juridic al unui organism constituit special în acest scop, fiind vorba de Consiliul de mediere. Credem că rolul acestuia ține, în mod exclusiv, de necesitatea imprimării unui caracter organizat activității de mediere, tocmai pentru ca această procedură să devină, ceea ce legiuitorul a dorit, respectiv, o modalitate mult mai eficientă de rezolvare a conflictelor și nicidecum o cale de tergiversare a procedurilor judiciare, după cum s-au exprimat și unele temeri în această privință.

Pentru dobândirea și autorizarea calității de mediator, orice persoană interesată trebuie să facă dovada îndeplinirii următoarelor condiții: capacitatea de exercițiu deplină; studii superioare; o vechime în muncă de cel puțin 3 ani sau absolvirea un program postuniversitar de nivel master în domeniu, acreditat conform legii și avizat de Consiliul de mediere; aptă din punct de vedere medical, pentru exercitarea acestei activități; o bună reputație și să nu fi fost condamnată definitiv pentru săvârșirea unei infracțiuni intenționate, de natură să aducă atingere prestigiului profesiei; absolvirea cursurilor de formare a mediatorilor, în condițiile legii, cu excepția absolvenților de programe postuniversitare de nivel master.

Autorizarea este un atribut al Consiliului de mediere. După obținerea ei persoanele solicitante sunt înscrise în Tabloul mediatorilor, care se publică în Monitorul Oficial al României, Partea I. El se actualizează periodic, dar cel puțin o dată pe an și se pune la dispoziția celor interesați la sediul său, al instanțelor judecătorești, al autorităților administrației publice locale, precum și la sediul Ministerului Justiției și pe pagina de Internet a acestuia.

Reușita procedurii de mediere depinde, în mare măsură, de priceperea mediatorului. Sigur că legiuitorul a fixat anumite condiții pentru dobândirea autorizației și înscrierea în Tabloul mediatorilor, condiții care, întrucâtva, ar reflecta calificarea persoanei în cauză, însă caracterul lor abstract nu poate fi exclus.

Având în vedere că mediatorul trebuie să antreneze părțile la un acord, organizând și orientând negocierile și chiar să elaboreze și să ofere acestora un proiect de conciliere, să le sugereze și să le stimuleze interesul pentru soluția propusă, se înțelege că un asemenea rol nu l-ar putea exercita, cu succes, decât o persoană care stăpânește tehnica negocierilor și a persuasiunii, posedă cunoștințe din domeniul conflictului și, în general, prin personalitatea sa inspire încredere ambelor părți. Prin urmare, reușita medierii

depinde, în mare măsură, de priceperea mediatorului. Faptul că aceste servicii se prestează în regim privat, deci într-un climat concurențial, constituie, credem, un stimulent pentru persoanele interesate atât în ce privește perfecționarea pregătirii, cât și în exercitarea profesiei cu diligența necesară pentru garantarea succesului.

Mediatorii își pot desfășura activitatea în cadrul unei asociații profesionale, al unui birou în care pot funcționa unul sau mai mulți mediatori asociați, cu personal auxiliar corespunzător, sau în cadrul unei asociații neguvernamentale, cu respectarea condițiilor prevăzute de lege. Ei sunt obligați să-și țină arhivă și registre proprii, precum și evidență financiar-contabilă. Pentru a-și promova interesele și a-și apăra drepturile, mediatorii pot constitui organizații profesionale locale și naționale și, de asemenea, pot adera la asociații internaționale în condițiile legii.

Medierea se desfășoară în baza unui contract încheiat între mediator, pe de o parte, și persoanele aflate în conflict, pe de altă parte. Forma scrisă a contractului este obligatorie sub sancțiunea nulității, iar conținutul său este expres stabilit de lege. Mediatorul este ales, de comun acord, de către părțile aflate în conflict[12] și activitatea lui se supune unui regim caracterizat, în primul rând, prin confidențialitate, neutralitate și imparțialitate. Aceste condiții sunt concretizate, în lege, prin obligațiile și răspunderile stabilite în sarcina mediatorului.

În primul rând, el este obligat să refuze cazurile în privința cărora legea nu permite medierea, precum și cele în care, datorită unor împrejurări independente de voința lui, n-ar putea fi neutru și imparțial. În al doilea rând, el trebuie să explice părților scopul, limitele și efectele medierii, să acționeze în așa fel încât să nu le lezeze acestora libertatea, demnitatea și viața privată, să le asigure un echilibru rezonabil pe tot timpul negocierilor și să militeze, cu diligența necesară, pentru ca ele să ajungă, cât mai repede, la un acord în privința litigiului pe care-l dispută. În al treilea rând, lui îi este interzis să divulge informațiile și documentele despre care ia la cunoștință în procedura de mediere, chiar și după încetarea funcției. Tot din considerente de neutralitate lui îi este și interzis să participe la vreo procedură judiciară sau arbitrală având ca obiect aceeași cauză, cu excepția celor penale, unde ar putea fi audiat ca martor dacă are dezlegarea prealabilă, expresă și scrisă a părților și, dacă este cazul, a celorlalte persoane interesate.

Activitatea mediatorului se află sub semnul răspunderii disciplinare și civile, legea nominalizând faptele, procedurile de constatare și sancțiunile aplicabile.

Medierea propriu-zisă se desfășoară, de regulă, la sediul mediatorului. Dacă litigiul este de așa natură încât ar fi mai oportună medierea într-un alt loc, părțile au libertatea de a decide în această privință.

Mediatorul, acționând de pe poziția de neutralitate și imparțialitate, utilizează metode și tehnici de comunicare și negociere, urmărind ca părțile să-și apropie punctele de vedere. El nu poate să impună o soluție, aceasta trebuie să se nască din procesul negocierilor. Însă, fără a-și încălca obligațiile de neutralitate, el poate să vină în sprijinul părților și să le propună anumite variante de stingere a litigiului. Trebuie făcută distincție între „a impune” și „a propune”. Fără rolul activ al mediatorului, considerat a fi o persoană calificată în arta negocierii și a stingerii conflictelor, operațiunea, credem, n-ar avea șanse de reușită și, apoi, la ce s-ar mai reduce aportul lui?

Părțile pot fi asistate, pe timpul medierii, de avocați, experți, interpreți și alți specialiști a căror prezență se consideră necesară pentru clarificarea litigiului. Accesul lor la informațiile și documentele privind cauza este strict limitat de scopul și limitele intervenției ce li se cere. Obligația de confidențialitate îi privește și pe ei, cerându-li-se să semneze, dacă este cazul, chiar un acord în această privință.

Procedura de mediere se încheie când părțile ajung la o înțelegere, când operațiunea eșuează sau când una din părți denunță contractul de mediere. În toate cazurile se întocmește un proces-verbal semnat de către mediator și părțile aflate în conflict. Deși legea nu prevede, credem, că pentru succesul operațiunii și posibilitatea de a avea negocierile sub control mediatorul ar trebui să întocmească un proces-verbal la sfârșitul fiecărei ședințe de mediere cu semnătura sa și a părților.

Când părțile aflate în conflict au ajuns la o înțelegere, se redactează un acord care va cuprinde toate clauzele consimțite de acestea și care are valoarea unui înscris sub semnătura privată. Acordul poate fi și autentificat. Dacă litigiul se află într-o procedură judiciară, va fi înștiințată și instanța de judecată, care va pronunța, la cererea părților, o hotărâre de expedient care pune capăt procesului.

Legea are dispoziții speciale în privința medierii conflictelor de familie și a celor penale. Astfel, în probleme de familie, pot face obiectul medierii neînțelegerile dintre soți privind continuarea căsătoriei, exercițiul drepturilor părintești, stabilirea domiciliului copiilor, contribuția părinților la întreținerea copiilor, dar și orice alte neînțelegeri care apar în raporturile dintre soți cu privire la drepturi de care ei pot dispune potrivit legii. Pe lângă celelalte obligații arătate mai sus, mediatorului i se cere ca, în acest gen de conflicte, să acționeze în așa fel încât să nu fie lezate interesele copiilor. Dacă în cursul discuțiilor ia cunoștință de fapte și împrejurări care periclitează dezvoltarea normală a copiilor sau le afectează grav interesele, el trebuie să le aducă la cunoștința autorităților competente. În aceste situații operează excepția de la obligația de confidențialitate.

Conflictele penale care pot face obiectul medierii privesc infracțiunile pentru care, potrivit legii, urmărirea penală începe la plângerea prealabilă a persoanei vătămate, iar împăcarea părților sau retragerea plângerii înlătură răspunderea penală. În cazul unor asemenea medieri legea prevede dreptul părții la asistență juridică, iar în situația când în cauză sunt minori, trebuie asigurate garanțiile prevăzute de lege, similar celor necesare pentru desfășurarea procesului penal.

În concluzie, medierea se întrevește ca o soluție mult mai eficientă pentru rezolvarea conflictelor și armonizarea vieții sociale. Trebuie să avem însă în vedere că o asemenea procedură va necesita eforturi considerabile pentru a o face funcțională. Au trecut deja doi ani de la adoptarea legii și acțiunile întreprinse, până în prezent, pentru aplicarea dispozițiilor ei, sunt ne semnificative. Din aceste motive, nici în mediile sociale de interes nu este sesizată percepția firească pe care ar trebui s-o aibă această soluție. Ea nu este dorită, în primul rând, de către „slujitorii” celeilalte alternative, cea judiciară, pentru că ce s-ar face ei când oamenii nu vor mai apela la serviciile lor? Prin urmare, atâta timp cât managementul regulilor statuate pentru implementarea noii proceduri de rezolvarea conflictelor va fi gestionat de funcționari ai Ministerului Justiției nu sunt de așteptat evoluții pozitive în această direcție. Trebuie, mai întâi, învinsă această opoziție, acțiune în care factorul politic ar trebui să-și asume rolul decisiv.

Note:

1. Deleanu, I. Medierea în procesul civil // Dreptul, 2006, nr. 10, p. 64.
2. În clasică formulă de rezolvare a conflictului prin încredințarea acestuia organelor judiciare se întrevăd, de regulă, doar două alternative ale deznodământului: câștig sau pierdere, învingător sau învins. Prin urmare, conflictul are șanse minime de a fi stins. În cele mai multe cazuri el se adâncește sau persistă într-o altă formă. Vezi: Baias, Fl., Belegante, V. Medierea - un altfel de justiție // Revista de drept comercial, 2000, nr. 7-8, p. 67.

3. Deleanu, I. *Tratat de procedură civilă*. Vol. II. - București: Editura All Beck, 2005, p. 212.
4. Conceptul de „justiție de proximitate”, în curs de afirmare în peisajul juridic contemporan, s-ar defini printr-o procedură mai umană, mai simplificată, mai rapidă și mai puțin costisitoare, accentul fiind pus pe dejuridicizarea conflictului și reducerea lui la elemente factuale, psihologice sau afective, situație în care rolul principal și-l asumă chiar părțile aflate în conflict, în atitudinea și conduita cărora dobândesc o prezență mai accentuată spiritul de echitate, bunul simț, oportunitatea și responsabilitatea socială. Vezi: Joly-Hurard, J. *Mediation et conciliation // Repertoire de procedure civile*. T. III, Dalloz, mise à jour, Paris, 2000, nr. 12.
5. Consiliul Economic și Social European a considerat că sfera medierii poate să cuprindă și alte materii decât cele avute în vedere, derivând din acțiuni fiscale, administrative sau penale.
6. Baias, Fl., Belegante, V. *Op. cit.*; Leaua, C. *Metode alternative de soluționare a disputelor (A.D.B.) cu privire specială asupra medierii // Dreptul*, 2006, nr. 3, p. 120-137.
7. Concilierea apare reglementată în diferite acte normative, în mod deosebit ca acțiune prealabilă pentru unele acte procedurale. Astfel, art. 720 Cod, procedura civilă prevede că „în procesele și cererile în materie comercială evaluabile în bani, înainte de introducerea cererii de chemare în judecată, reclamantul va încerca soluționarea litigiului prin conciliere directă cu cealaltă parte”, sau art. 22 din Legea 168/1999 pentru soluționarea conflictelor de muncă reglementează o procedură de conciliere a acestora, asistată de un delegat al Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei.
8. Deleanu, I. *Medierea...*, p. 72.
9. Sălăgean, M.I. *Arbitrajul comercial*. - București: Editura All Beck, 2001, p. 133.
10. Beligrădeanu, Ș. *Corelații între Legea nr. 192/2006 privind medierea și organizarea profesiei de mediator și dreptul muncii // Dreptul*, 2006, nr. 10, p. 87.
11. Deleanu, I. *Cu privire la exercitarea profesiei de avocat în afara barourilor constituit pe temeiul și în condițiile Legii nr. 51/1995 // Dreptul*, 2005, nr. 1, p. 25.
12. În reglementarea franceză părțile își dau doar acordul asupra mediatorului, numirea lui fiind însă de competența judecătorului, având în vedere situația în care medierea privește un litigiu aflat în procedură de judecată. Prin urmare, legătura lui cu instanța este mai strânsă decât în sistemul dreptului românesc. El este obligat, de exemplu, să informeze instanța despre desfășurarea medierii, dificultățile ce apar etc. Vezi: Joly-Hurard J. *Op. cit.*

Галина Зеленко,
доктор политических наук (г. Киев, Украина)

ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ КОНСТИТУЦИОННОЙ РЕФОРМЫ 2004г.

The theme of this article is the problems of function of the state organs in Ukraine after constitution reform of the 2004 year. In article author gives her own vision on this problems and gives recommendations to reduce the conflict level in Ukrainian politics.

Украина, как известно, относится к группе транзитных государств с так называемой. «догоняющей» моделью развития. Такая модель развития предполагает доминирование именно политической составляющей в общественных преобразованиях, а генератором общественно-политических преобразований является прежде всего политический класс. Поэтому центральным вопросом демократического транзита в Украине, как и в любом транзитном государстве, на наш взгляд, есть проблема поиска оптимальной модели взаимодействия органов государственной власти и общества, которая позволила бы эффективное прохождение государственных решений сверху вниз и приобщение граждан к выработке политических решений и эффективные формы контроля органов государственной власти через институты гражданского общества.

Если проанализировать семнадцатилетний опыт развития Украины, то за это время страна испытала несколько моделей организации власти. От суперпарламентаризма – 1990-91 гг., до умеренной президентско-парламентской республики – (1991 – 1995 гг.), президентской (с 1995 г. – время подписания Конституционного договора до 1996 г. – время принятия Конституции Украины), президентско-парламентской, но с четко выраженным доминированием президента (1996 – 2004 гг.) и парламентско-президентской (после принятия Закона о внесении изменений в Конституцию Украины от 8 декабря 2004 г.) С точки зрения эффективности функционирования каждая из перечисленных моделей развития имела свои положительные и отрицательные стороны. Вместе с тем президентско-парламентская республика образца 1996 – 2004 г. не способствовала развитию демократии в стране. Скорее всего это было автократическое государство, построенное на президентской власти, что и привело к политическому кризису 2004 г., а вскоре и к событиям, вошедшим в историю как «оранжевая революция».

В данной статье не ставится целью анализировать политические и морально-этические аспекты «оранжевой революции», точно так же давать оценку последующему развитию страны. При этом невозможно не отметить тот факт, что после внесенных в 2004 г. изменений в Конституцию, Украина стала более демократичным государством. Вместе с тем по количеству политических кризисов и частоты смены правительств, очевидно, что страна побила рекорды предыдущих лет. Поэтому в данной статье автор предлагает свой взгляд на проблемы, пришедшие с политической реформой 2004 г., которые и являются глубинными причинами перманентного политического кризиса, в котором пребывает Украина с конца 2004 г.

Как известно, эффективность существующей модели организации публичной власти в любой стране обусловлена рядом аспектов: организационным, коммуникативным, директивным и функциональным. Организационный аспект власти предусматривает способ организации ее центральных и региональных

подразделений. Коммуникационный аспект власти предусматривает правила и механизмы передачи власти, с одной стороны, и формы политической ответственности органов государственной власти и отдельных должностных лиц, - с другой. Директивный аспект власти предусматривает эффективность прохождения властных решений при существующей инфраструктуре органов государственной власти и органов местного самоуправления и проявляется в соответствующей региональной политике. Функциональный аспект власти предусматривает способность и умение реализовывать функцию общественного управления на практике. Тут важную роль имеет уровень децентрализации власти, который обеспечивал бы прохождение политических решений (уменьшая тем самым дефицит легитимности власти) и одновременно не тормозил процессы самоорганизации населения и включает собственно взаимодействие органов государственной власти, органов самоуправления и органов самоорганизации населения.

В Украине с организационной точки зрения государственная власть в основном обустроена в традиционный, как для демократических государств, способ. Источником власти есть народ, который осуществляет ее как непосредственно, так и через органы государственной власти и местного самоуправления. Государственная власть осуществляется на основании ее разделения на законодательную, исполнительную и судебную. Законодательная власть осуществляется парламентом – Верховным Советом Украины, которая является одновременно единственным законодательным и высшим представительным органом власти. Власть главы государства осуществляет Президент Украины, который избирается на всенародных выборах. Исполнительную власть осуществляет Кабинет Министров – высший орган исполнительной власти, министерства и другие центральные органы исполнительной власти, местные государственные администрации.

Особенность Украины в том, что органы государственной власти существуют не только на региональном (областные государственные администрации), но и на локальном уровне (районные государственные администрации). Состав местных государственных администраций определяют главы местных государственных администраций. В свою очередь главы местных государственных администраций назначаются на должность и освобождаются с нее Президентом Украины с подачи Кабинета Министров Украины (ст. 118 Конституции Украины). Одновременно главы местных государственных администраций при осуществлении своих полномочий ответственны перед Президентом Украины и Кабинетом Министров, подотчетны и подконтрольны органам исполнительной власти высшего уровня. Относительно представительских органов власти (областных и районных советов), то местные государственные администрации подотчетны и подконтрольны советам только в части полномочий, делегированных им соответственными советами [1].

Судебная власть осуществляется Верховным Судом Украины и судами специальной юрисдикции. При этом Конституционный Суд Украины является единственным органом конституционной юрисдикции в Украине. Отметим, что в Конституции Украины хотя и есть положение о разделении власти на законодательную, исполнительную и судебную, в разделе VIII Конституции, которым определяется деятельность судебной системы, о судах речь идет исключительно как об органах правосудия, а не судебной власти.

Но после конституционной реформы 2004 г. в Украине баланс и соотношение органов государственной власти прежде всего высшего уровня

существенно изменилось. Поэтому сейчас, анализируя деятельность органов государственной власти, следует вести речь о проблемах, порожденных политической реформой.

Переход к парламентско-президентской республике существенно повлиял на институционально-функциональный характер органов власти, который впоследствии привел к множеству политических конфликтов прежде всего на уровне высших органов власти. Поэтому сейчас встает вопрос о выработке оптимальной модели взаимодействия ключевых макрополитических субъектов государственной власти: Президента, Кабинета Министров и Верховного Совета Украины.

Как известно, политическая реформа имела целью обеспечить политическую ответственность парламента через придание соответствующих кадровых прерогатив парламентским партиям в образе парламентского большинства, кооперационную связь между законодательной и исполнительной властью для динамического и последовательного принятия и внедрения государственно-управленческих решений, системности в принятии нормативно-правовых документов, стабильную и последовательную работу правительства, обеспечив ему определенный иммунитет от политической конъюнктуры [2]. Но последствия ее внедрения имеют прямо противоположный эффект, поскольку политическая реформа проявила свое несовершенство в институциональном и правовом аспектах. Фактически со времени принятия реформы политикум Украины пребывает в перманентном политическом кризисе.

На первый взгляд, вследствие политической реформы политико-властные возможности парламента возросли за счет предоставления парламентским партиям права формирования правительства, права текущей корректировки работы правительства через возможность отставки отдельных министров, других должностных лиц, что есть существенным шагом в институционализации парламентаризма. Также конституционная реформа существенно расширила возможности правительства. Сейчас кандидатура премьер-министра вносится Президентом за предложением коалиции депутатских фракций либо фракцией, которая составляет парламентское большинство, что есть совершенно логичным с точки зрения укрепления партийной системы и возвращения политическим партиям одной из самых важных функций – посредничества между государством и обществом.

Вместе с тем в Конституции и законах Украины все еще не определенным остается порядок формирования и приостановления деятельности коалиции депутатских фракций в Верховном Совете. Конституция определяет общие положения формирования коалиции депутатских фракций в Верховном Совете, к числу которой принадлежит большинство народных депутатов от конституционного состава Верховного Совета (положения ч. 6 ст. 83 Конституции).

Однако принципы формирования, организации и приостановления деятельности правительственной коалиции определяются не законом, а Регламентом работы Верховного Совета Украины, утвержденным его постановлением. То есть недостаточная урегулированность процедуры функционирования парламентской коалиции именно на уровне закона приводит к тому, что в Верховном Совете все еще сохраняется практика миграции отдельных депутатов во фракции партий и блоков, по которым они не избирались, что размывает политическую структуру парламента и, что крайне негативно, искажает реальное волеизъявление граждан.

Аналогичные проблемы существуют и в отношении процедуры формирования и отставки правительства. Так, законодательство не определяет средства влияния Президента в случае, если тот, получив от коалиции депутатских фракций предложения относительно внесения в парламент представления о назначении премьер-министра. Относительно отставки правительства, то в случае, если правительство, отправленное в отставку, а парламентская коалиция распалась или же внутри нее существуют противоречия относительно кандидатуры нового премьер-министра, страна получает на неопределенный срок исполняющего обязанности премьер-министра, чей статус соответственно ниже, чем действующего премьер-министра. В отдельных случаях это способно привести к коллапсу власти вообще.

Другая проблема, рожденная политической реформой, касается компетенций подзаконного нормотворчества. Как известно, в Украине субъектами законодательной инициативы есть Верховный Совет, Президент и Кабинет Министров. Однако только законопроекты Президента могут вноситься в парламент как внеочередные. К тому же Президент наделен правом вето. Также Президент имеет право приостанавливать действие нормативных актов Кабинета Министров по мотивам несоответствия их Конституции с одновременным обращением в Конституционный Суд относительно определения их конституционности. В ситуации «разделенного правления» - когда Президент и правительство пребывают в оппозиции друг к другу, а проправительственное большинство в парламенте не имеет квалифицированного большинства, страна обречена на перманентный политический конфликт между главой государства и правительством, что тормозит нормальное прохождение решений любого характера. Наличие двух конкурирующих центров государственной власти в этом случае опять таки способно привести к противостоянию и коллапсу власти (один из примеров – досрочные парламентские выборы 2007 г.).

Другой не менее важной проблемой украинской политической практики есть недостаточный уровень правового урегулирования многих сторон общественно-политической и экономической жизни, что порождает так называемый «правовой вакуум». Такая ситуация повышает уровень интервенции Президента и правительства в нормативно-правовой сфере, порождая тем самым практику «ручного управления» общественно-политическими и экономическими процессами. Это влечет за собой новый виток конфликтов внутри власти, когда глава государства своими указами подменяет Верховный Совет и т.д. Кроме того, практика «ручного управления» распространенная на уровне президента и Кабинета Министров порождает новые коррупционные схемы. Поэтому Украина и дальше требует дальнейшей институционализации власти, в частности принятия законов о парламенте, Президенте, более четкого согласования функций правительства (закон о Кабинете Министров принят в начале 2008 г.). Также необходимо уточнение на уровне Закона пределов нормотворческих компетенций Президента (основания применения вето или количественное ограничение его применения), что тем самым снизит вероятность двойственного нормотворчества.

Еще одной нерешенной проблемой, которая требует урегулирования – проблема уточнения компетенций Президента и Верховного Совета. Статус Президента как главы государства и гаранта конституции делает его самостоятельной фигурой при проведении государственной политики. Однако только парламент, как единственный законодательный орган государства, способен

принимать законы, которые обеспечивали бы эффективность этого института. Поэтому сейчас важно согласовывать законотворческую деятельность Верховного Совета с позицией Президента. Но отсутствие квалифицированного большинства в парламенте делает высокой вероятностью применения вето президента относительно Законов, принятых парламентом, что опять таки приводит к стагнации законотворческого процесса. При этом следует учитывать, что особенность всех постсоциалистических стран, имеющих парламентскую форму правления состоит в том, что парламентские коалиции неоднородны, поэтому независимо от того пропрезидентские они или антипрезидентские, сроки их существования непродолжительные, что в конце концов приводит к нестабильности правительств. Например, в относительно благополучной Польше за 16 лет сменилось 12 правительств. В Украине ж после досрочных парламентских выборов конституционного большинства не получил ни один избирательный блок, поэтому сейчас мы есть свидетелями численных парламентских кризисов. То есть конфликтный потенциал украинского парламента остается достаточно высоким.

Снизить уровень конфликтности украинского политикума возможно за счет дальнейшего унормирования сфер компетенций высших органов власти. Сейчас при наличии пропрезидентского большинства в Верховном Совете есть все возможности для принятия законов, которые бы ликвидировали нормативно-правовой вакуум на уровне высших органов власти. Речь идет о законах, которые бы детализировали и унормировали прерогативы высших органов власти «О Президенте Украины», «О регламенте работы Верховного Совета Украины», «О парламентской оппозиции» и др.

Следует отметить, что в среде обществоведов существуют разные точки зрения относительно степени унормирования общественно-политических процессов. На первый взгляд, высокий уровень регламентации общественно-политических процессов, за А. Аслундом, «снижает уровень авантюризма в обществе» [3] и соответственно темпы его развития. На второй взгляд, в государствах с высоким уровнем конфликтных факторов, каким есть Украина, унормирование общественно-политических процессов снижает общий уровень конфликтности в обществе. В этом случае конституция, хотя и кажется нормативно перегруженной (телеологической), а усложненная процедура внесения изменений в конституцию фактически делает невозможным ее реформирование, для обществ с низким уровнем политической и правовой культуры граждан становится своеобразной упредительной мерой против узурпации власти тем или иным властным институтом, снижая уровень экстремизма в обществе в целом.

Другой пласт проблем, который препятствует созданию динамической политической системы касается собственно процедуры формирования органов исполнительной власти на местах. Так, в соответствии с Конституцией Украины и Законом «О местных государственных администрациях» (1999 г.) [4] кадровые прерогативы относительно назначения и отстранения от должности глав местных государственных администраций имеет исключительно Президент. При этом областной или районный совет может высказать недоверие главе соответствующей местной администрации, на основании чего президент принимает решение и дает обоснованный ответ. Только в случае, если недоверие высказали две трети от состава совета, Президент обязан отправить в отставку главу местной государственной администрации.

Как известно, в политической практике стран мира формирование исполнительной власти может осуществляться на основании политического либо профессионального критерия. В первом случае партия, победившая на выборах, назначает собственных представителей на должности в органах исполнительной власти. При этом четко определяется перечень должностей, которые считаются политическими и подлежат ротации в связи со сменой власти. После конституционной реформы 2004 г. Украина перешла именно к такому принципу формирования властной вертикали. Однако, как показывает практика, это вовсе не гарантирует эффективную деятельность вертикали исполнительной власти. Наоборот, негативной тенденцией последних лет есть тот факт, что уровень квалификации представителей исполнительной власти на местах существенно снизился. Это говорит о том, что реформа не обеспечила достаточных механизмов формирования полноценной властной вертикали. Несмотря на расширение прерогатив Кабинета Министров, исполнительная вертикаль власти фактически остается у Президента. Таким образом, в Украине сейчас речь идет о параллельном существовании двух исполнительных вертикалей. Правительство, сформированное парламентом, не имеет права назначать глав местных государственных администраций. В случае, если Президент и правительство пребывают в оппозиции друг к другу (например, ситуация с правительством В.Януковича 2006 – 2007 гг.), создаются предпосылки для политических конфликтов между государственными администрациями местного уровня и правительством. На практике это приводит к саботажу решений правительства, что снижает уровень эффективности региональной политики и в целом политики правящих политических партий, которые составляют парламентское большинство, что опять таки ведет к стагнации политического процесса.

Подытоживая вышесказанное, очевидно, что политическая реформа 2004 г. усугубила конфликт власти в Украине. Однако этот вывод не означает, что требует реформирования собственно Конституция Украины. На данном этапе речь идет о дальнейшей институционализации власти, что возможно путем принятия соответствующих «сопроводительных законов» и естественно повышением политической и правовой культуры и ответственности представителей политического класса.

Примечания:

1. Конституція України (1996 р. із змінами 2004 р.). // Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність / 2-е вид. Упорядник І.О. Кресіна. – Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006, с. 215–271.
2. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: Монографія / За ред. О.С. Власика. – Київ: НІСД, 2006, с. 76.
3. Аслунд А. Парадокс евразийского роста // Россия в глобальной политике, 2006, № 6.
4. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» (1999). // <http://www.rada.gov.ua>

Лилия Брага,
доктор философии

ПОЛИТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА:
КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ
(Часть II)

In the present article it is examined some theoretical and methodological characteristics of the political culture issue. The author studies the main paths of political culture investigation as well as some perspectives used in analysis of political culture as a social phenomenon.

Сторонники расширенного подхода к пониманию политической культуры полагают, что само понятие „политическая культура” есть не что иное, как „новый термин для старой идеи” (Каванах) и что современные концепции есть не более чем новая интерпретация характерной для европейской общественной мысли (Посидоний, Гай Юлий Цезарь, Боден, Монтескье) традиции изучения культурной и этнографической среды, внутри которой формировались в различные исторические эпохи определенные типы человеческого поведения. Иными словами, политическая культура в соответствии с подобным пониманием отождествляется со всей совокупностью „фундаментальных ценностей народа”, что по существу ведет к растворению данного понятия в понятии „общесоциальная культура”. В рамках указанного подхода допустимо и другое отождествление - политической культуры со всей политической системой (например, Дж. Ньюмен), что в реальности снимает необходимость, как использования, так и существования данного понятия, в принципе.

Второй подход развивается в противовес данных позиций и представляется нам более предпочтительным и обоснованным. Его главная идея заключается в том, что политическая культура - это особый субъективный срез содержания мира политики, несводимый к ее различным субъективным состояниям (массовым настроениям, идеологиям, психическому складу нации и т.п.). Наиболее четко данную установочную идею еще в середине прошлого века сформулировал Габриель Алмонд в работе „Сравнительные политические системы”, когда указывал на необходимость учета двух моментов в связи с понятием политической культуры. Во-первых, она не совпадает с данной политической системой или обществом. Структура ориентаций относительно политики может простирается и обычно простирается за пределы политических систем. Второй момент заключается в том, что политическая культура не является тем же самым, что и общая культура.

Вопрос о том, как соотносятся между собой политическая культура и политическая система, а также политическая культура и общесоциальная культура имеет весьма важное, принципиальное значение. Осмысление подобного соотношения понятий позволяет четче очертить границы рассматриваемого феномена.

В этом отношении весьма любопытным представляется прием, в соответствии с которым политическая культура и политическая система рассматриваются по аналогии с математическими объектами [7, 426]. В рамках этого приема политическая культура, равно как и политическая система, интерпретируются в качестве величин переменных. Однако политическая система,

которая, как убедительно показывает история, иногда перестраивается, выступает здесь в качестве зависимой переменной, на которую влияют специфические свойства данного общества. Что же касается политической культуры, складывающейся веками и представляющей собой результат исторического опыта людей, то ее квалифицируют как независимую переменную. Интересным также представляется использование для пояснения политической культуры такого естественнонаучного термина как континуум, который позволяет подчеркнуть ее эволюционирующий, непрерывный характер. Так, политическую культуру рассматривают как особый пространственно-временной континуум, который олицетворяет собой преемственность в историко-политическом развитии какой-либо общности и возможное распространение ее политических моделей за пределы изначальной территории.

По определению, политическая система представляет собой совокупность государственных, политических и общественных организаций, форм и взаимодействия между ними, посредством которой осуществляется реализация общезначимых интересов с использованием политической власти [4, 485]. Что же касается политической культуры, то ее своеобразие по отношению к политической системе выражается в том, что политическая культура „пронизывает” собой политическую систему, представляя собой лишь ее субъективный срез. Иначе говоря, являет собой некую совокупность ориентаций людей по отношению к политическим объектам. Являясь специфическим срезом мира политики, одним из аспектов жизни общества, организованного в определенную политическую систему, политическая культура, тем не менее, не ограничивается ее пространственно-временными рамками, обладая способностью распространяться далеко за ее пределы.

Более того, политическая культура, в силу своего специфического характера, приобретает особое значение для становления и развития политической системы, выступая, в конечном счете, качественной характеристикой политической сферы, по существу, главным критерием ее зрелости. Существует мнение, что введение самого термина „политическая культура” было, прежде всего, обусловлено необходимостью, так или иначе, определять направленность политической деятельности в условиях той или иной политической системы (конструктивная либо разрушительная) [4, 319]. А введение в политический анализ концепции политической культуры позволило исследователям сформулировать универсальный объяснительный принцип - конечной причиной политики конкретного общества является система его политической культуры. Однако, соглашаясь в целом с данной оценкой, на наш взгляд, здесь необходимо уточнить следующее. Политическую культуру можно считать конечной детерминантой политики в том смысле, что лишь глубокие изменения в политической культуре общества способны сделать кардинальные трансформации в политической системе управления обществом необратимыми.

Характер соотношения политической культуры и общесоциальной культуры, в свою очередь определяется принципом, регулирующим соотношение между целым и его частью. Таким образом, политическая культура представляет собой органическую часть общесоциальной /национальной/ культуры каждой страны. Или, иначе говоря, политическая культура - это совокупность специфических явлений из мира политики, содержащихся в культуре данного общества, на которые влияют характерные для него цивилизационные составляющие

жизнедеятельности; религия, этнонациональный менталитет, уровень образованности и т. п. [7, 437].

Подводя некоторые итоги сказанному, следует констатировать, что в современной политологии признание значимости концептуальной разработки политической культуры для развития политических знаний является небесспорным. Однако в споре об оригинальности самой идеи политической культуры, выделившей из всей совокупности явлений политической жизни ее субъективное измерение, а также обозначившей в общесоциальной культуре контуры ее политического содержания, мы остаемся сторонниками той научной позиции, которая рассматривает само появление концепта политической культуры в политологии революционным гуманитарным прорывом [7, 428], эвристически весьма плодотворным [4, 323; 8, 273].

Что же касается самого термина „политическая культура”, то различные его толкования, имеющиеся в современной политологии, специалисты группируют главным образом вокруг трех основных направлений [см.: 7, 432-433]. Ряд исследователей, продолжая заложенные Алмондом и Вербой традиции, склоняются к объемному пониманию предмета, отождествляя политическую культуру со всей совокупностью духовных явлений в мире политики. При данном подходе, политическая культура, приобретая измерения сугубо идеального образования, по существу превращается в форму общественного сознания. При этом поведенческий аспект рассматриваемого феномена остается вне поля исследовательского внимания. Однако в современных условиях, в особенности в периоды транзита, политическая жизнь обществ во многом определяется характером деятельности правящих элит, политических партий, политических лидеров, иными словами, зависит от политической культуры активных агентов политики. Поэтому сведение политической культуры лишь к комплексу существующих у них представлений не только обедняет реальную картину состояния политической культуры общества, но и ведет к ее искажению. В этой связи многие исследователи считают недостаточным рассматривать политическую культуру лишь как комплекс представлений.

Сторонники другого подхода, напротив, полагают, что политическая культура представляет собой совокупность нормативных требований (Стивен Уайт) или совокупность типичных образцов поведения человека в политике (Джек Плейно). Подобная интерпретация, таким образом, трактует политико-культурные явления как некую устойчивую, постоянно воспроизводящуюся матрицу поведения человека, так сказать, „управленческую решетку” (Мери Дуглас), которая ориентирует его на самые распространенные в данном обществе нормы и правила политической жизни. Однако подобное понимание политической культуры практически сводит к нулю влияние и роль индивидуального аспекта ее формирования, предполагающего сознательный личностный выбор человеком определенных ценностных ориентаций. Политическая культура, тем самым, превращается исключительно в инструмент реализации различных политтехнологий, с помощью которого должно происходить подчинение действий масс необходимым, с точки зрения властей, стандартам и формам.

В отличие от двух предыдущих, сторонники третьего подхода в истолковании политической культуры стремятся отталкиваться, прежде всего, от „политического индивидуума” - т.е. от ее главного носителя и, в конечном итоге, ее главного генератора. Поэтому в рамках данного подхода политическая культура

рассматривается как способ и стиль политической деятельности человека, предполагающий воплощение его убеждений, идеалов, принципов и прочих базовых воззрений в поведении (Иен Шапиро, Парматма Шаран, Уолтер Розенбаум, Ежи Вятр) В „Социологии политических отношений” Е. Вятр, в частности, отмечает, что „нельзя сводить понятие политической культуры исключительно к психическим состояниям. Нужно включить в него также определенные образцы поведения. Это соответствует общему пониманию культуры,... а также той исследовательской интуиции, которая заставляет искать устойчивые образцы поведения как важнейшие черты культуры, детерминирующие общественные и политические действия” [Цит. по: 7, 433].

Данный взгляд на природу политической культуры, в отличие от иных, представляется нам наиболее плодотворным. Учитывая современные тенденции развития политологического знания относительно проблемы политической культуры, указанный подход в значительной мере способствует разрешению имеющих место в научной среде споров и устранению препятствий на пути возможного сближения наиболее крайних позиций в интерпретации указанного феномена политической жизни, преодолению их односторонности.

Действительно, верно подмечено, что любая политическая позиция или установка сознания, в конечном счете, обнаруживает некое специфическое практическое проявление. В то же время, поведенческие ориентации человека в сфере политической жизни не всегда являются отражением его политических убеждений. Порой - это лишь следствие определенных обстоятельств, вынуждающих человека поступать определенным образом, например, поддерживать или выразить свою лояльность властям, даже будучи не согласным по существу дела с проводимой ими политикой в стране и т.п.

Таким образом, подход к интерпретации политической культуры, примиряющий крайние позиции, позволяет в равной мере учитывать как ее сугубо идеальную сторону, так и ее практический поведенческий аспект. С одной стороны, это расширяет познавательный потенциал самого понятия „политическая культура”, с другой, что принципиально важно, не позволяет сводить проблему формирования политической культуры общества, столь актуальную в условиях демократического транзита, исключительно к просветительской деятельности, но вынуждает, в том числе, изыскивать способы усвоения адекватных потребностям развития гражданского общества форм и образцов поведения. В этой связи, в качестве необходимого рабочего инструментария исследования политико-культурных явлений можно было бы использовать следующее определение, в значительной мере учитывающее указанные выше требования. Политическая культура представляет собой совокупность ценностей, установок, убеждений, ориентаций и выражающих их символов, которые являются общепринятыми и служат упорядочению политического опыта и регулированию политического поведения всех членов общества. Она включает в себя не только политические идеалы, ценности и установки, но и действующие нормы политической жизни. Таким образом, политическая культура определяет наиболее типичные образцы и правила политического поведения, взаимодействия власти, индивида и общества [4, 318].

Иными словами, политическую культуру необходимо рассматривать как совокупность мысли, слова и поведения социального субъекта в мире политики. Однако, это не простая сумма составляющих ее компонентов, поскольку человек (партия, правительство и т.д.) может подумать одно, сказать другое, а сделать

третье. Политическая культура характеризуется внутренней противоречивостью и потому ни один из ее компонентов, взятых в отдельности, будь то комплекс представлений о политике либо совокупность поведенческих ориентаций, не может служить основанием для объективных выводов о политической ориентации социального субъекта. Поэтому одной из важнейших проблем политико-культурного развития является стремление к ее большей целостности.

Важно отметить, что при всей разноречивости существующих в современной политологии определений, по крайней мере, одно обстоятельство является для них объединяющим. Как бы политическая культура ни интерпретировалась различными авторами, однако предлагаемые ими определения всегда подчеркивают центральную роль ценностных ориентаций личности в политической культуре, которые представляют особую мотивационную систему человеческого поведения. Ценностные ориентации задают некие коды мышления и установки, составляющие поведенческий кодекс, т. е. своего рода идеальный тип поведенческой деятельности человека. Такая система ориентаций, в своей основе достаточно строгая и определенная, сохраняет и известную гибкость, позволяющую человеку приспособиться к текущим изменениям политической реальности. Притом, что в основе политической культуры различных обществ могут лежать самые разнообразные ориентации по отношению к политическим объектам, тем не менее, современным политико-культурным явлениям все же присуща некая ценностная определенность. Она заключается в том, что в идеале культура, будучи культурой в полном смысле этого слова, должна с необходимостью быть сориентирована на примат гуманистических ценностей. В этой связи, следует согласиться с тем мнением, что „там, где субъект политики руководствуется идеями, пренебрегающими ценностью человеческой жизни, чувствами неприязни и ненависти, ориентируется на насилие и физическое уничтожение другого, распадается ткань и культуры в целом и политической культуры в частности” [7, 438].

В свете приведенного высказывания очевидной становится недостаточность тех определений политической культуры, которые ограничиваются в трактовке указанного феномена лишь его структурно-функциональными характеристиками. Если исходить из предлагаемой логики, то к числу политико-культурных феноменов придется отнести любые политические идеи и представления, включая экстремистской, человеконенавистнической направленности, а также любые действия социальных субъектов в сфере политической жизни, в том числе насильственные, террористические и т.п. Поэтому одной из важнейших характеристик политической культуры, которые необходимо учитывать в процессе научного изучения специфики ее национальных модификаций, должна быть ее качественная определенность. С точки зрения А. И. Дженусова, которая представляется нам достаточно обоснованной, понятие „политическая культура” должно содержать качественную характеристику, как комплекса представлений, так и практической деятельности различных субъектов в политике [1, 78]. Таким образом, необходимо рассматривать политическую культуру как качественно измеримую реальность. Иными словами, такую реальность, которая служит качественной характеристикой конкретной политики как реально осуществляемой в сфере политических отношений деятельности.

В последнее время, раскрывая содержание политической культуры, многие исследователи также указывают на важность ее трактовки как „умения”, как воплощения способности социальных субъектов применять на практике

аккумулируемые ими политические знания, представления, навыки [1, 80; 3, 13]. Действительно, реальная политика во многом зависит от умения политических субъектов руководствоваться полученными знаниями в политической деятельности, от способности соотносить свою деятельность с нормами и ценностями, имеющими общепринятый характер, без чего невозможно ни стабильное политическое развитие в обществе, ни нормальное функционирование и взаимодействие государств в современном мире, ни налаживание контактов с международными организациями.

Не менее важной проблемой концептуально-методологического содержания является вопрос о „способах измерения” политической культуры. В этом отношении единодушие у исследователей также отсутствует. К изучению политической культуры в различное время применялись бихевиористский, субъективистский, интерпретационный подходы, исследовательская эффективность которых в особенности хорошо видна на примере советологии [см.: 5, 36-51].

Бихевиористский подход является наиболее традиционным, широко использовавшимся в рамках алмондианской школы, основы которого были заложены еще в 60-е годы прошлого столетия. С его точки зрения, политика должна изучаться методами точных наук и предметом политического анализа должно быть эмпирически измеренное поведение. Сбор необходимой информации происходил путем опросов населения, в то время широко применяемых для выяснения мнения американского электората. Вместе с набиравшей популярность теорией политической культуры в политической науке все большее распространение получал и бихевиористский подход к исследованию политико-культурных аспектов общественной жизни. Впоследствии подобный подход к исследованию политической культуры стал считаться универсальным. Так, „Dictionarul de analiză politică”, в частности, отмечает, что исследования политической культуры во многом опираются на достижения психологии, антропологии и социологии. В современной политологии подобные исследования базируются на бихевиористском подходе, применяемом для изучения политического поведения индивидов и масс [2, 48].

Однако уже к середине 70-х годов прошлого века в западных научных кругах стало развиваться критическое отношение к бихевиоризму. Соответственно, критике подверглась и теория политической культуры Алмонда, наиболее существенный недостаток которой связывался с ее односторонней зависимостью от бихевиоризма. С точки зрения ее оппонентов, поведенческий подход к политической культуре, рассматривающий маленькие социальные единицы как большие, не только ненаучен, но и ошибочен. Приверженность теории политической культуры к методологии бихевиоризма обусловила и другие недостатки политико-культурных исследований. Данная методология не учитывала того, что интервьюируемый индивид может по каким-либо причинам скрывать свои истинные чувства, как от властей, так и от исследователей. Методологической ошибкой было признано и то, что реальность существования определенной политической культуры доказывалась на примере характерного для нее типа поведения, а последний, в свою очередь, объяснялся спецификой той же самой политической культуры. К числу недостатков бихевиористской методологии было отнесено также преувеличение прочности связи между политическими институтами и гражданской политической культурой, что оставляло непонятным существование в политической системе альтернативных политико-культурных ценностей.

Одновременно с распространением критического отношения к бихевиористской методологии политико-культурных исследований, в исследовательских кругах стал расти интерес к использованию альтернативных источников исследования, таких как художественная литература, исторические сочинения, произведения устного народного творчества, включая политические анекдоты, опросы общественного мнения, результаты широких социологических исследований и т.п. Наиболее существенной чертой подобного подхода является его оценочная субъективность, поэтому данный подход получил название субъективистского (А. Браун, С. Уайт).

Расширение зоны исследовательских источников, безусловно, способствует обогащению представлений о политико-культурных характеристиках общества. Вместе с тем, указанный выше способ выбора источников исследования всегда сопряжен с высоким уровнем вероятности субъективистского искажения реальной картины состояния политической культуры в обществе.

Наряду с бихевиористским и субъективистским подходами, в науке постепенно получил признание также подход, называемый „символистским” или „интерпретационным” (А. Вилдавский, Л. Диттмер, Х. И. Виарда, Р. Такер), который исходит из антропологической концепции символа. Сущность данного подхода заключается в том, что он стремится переориентировать науку о политической культуре с изучения степени распространения тех или иных ценностей в обществе посредством количественного анализа образцов поведения, на их восприятие как „реальных и идеальных культурных образцов”, изучать которые должна не экспериментальная наука, занимающаяся поиском закона, а интерпретирующая наука, ищущая значение.

Согласно интерпретивистам, трансляция политических ценностей происходит посредством символов, которые выражают специфический взгляд на мир. Символическая структура политической культуры общества действует как набор кодов, придающих порядок и осмысленность передаваемой информации, и может быть определена как политическая связь. Изучение данной связи возможно в принятых современной культурологией терминах контекста и его значения. Знание символики политической связи позволяет вычлнить внутреннюю структуру культуры, обладающую определенной независимостью от социальной структуры и даже от общественной психологии.

Особая значимость символистского подхода к исследованию политической культуры заключается в том, что тщательное изучение содержания политических символов на определенном временном отрезке позволяет заблаговременно обнаружить изменения политических предпочтений в обществе в направлении политической альтернативы, что расширяет возможности более точного научного прогнозирования направленности общественно-политических трансформаций. С точки зрения О. Петро, именно недооценка интерпретационного, символистского подхода к изучению политической культуры не позволила в свое время советологам предсказать поражение коммунизма и распад советской системы. Интерпретационный подход к политической культуре открывает новые и лучшие перспективы для оживления, в том числе и постсоветских исследований. Использование антропологической концепции символов при поиске значений политического действия не только сохранит аналитическую полноценность теории политической культуры, но и увеличит [5, 49-50].

Суммируя сказанное, следует подчеркнуть важность использования эффективного концептуально-методологического инструментария для „измерения” политико-культурного состояния общества. Это значит, что исследования в данной области должны базироваться на учете всех тех современных тенденций, которые имеют место в современной политической науке. С одной стороны, это касается определения политической культуры, которое будучи призванным четко выделять совокупность специфических социальных феноменов, подлежащих научному анализу, должно быть в то же время внутренне наименее противоречиво при исследовании конкретных процессов. Оно должно наиболее полно реализовывать свою познавательную роль и, соответственно, давать значимые ориентиры политической социализации. Поэтому представление о политической культуре сегодня уже не может ограничиваться лишь ее классической интерпретацией как психологического по своей сущности феномена, но с необходимостью включать в себя и его поведенческий аспект. В то же время политическую культуру необходимо рассматривать как феномен, имеющий качественную определенность, в соответствии с которой можно производить вычленение, сопоставление, оценку, классификацию различных явлений общественной жизни. Помимо этого, важно рассматривать политическую культуру и через совокупность навыков, как умение, позволяющее создавать и эффективно использовать политические механизмы для выражения и реализации своих целей и строить отношения с другими субъектами политики на основе уважения, учета их прав, интересов и традиций.

С другой стороны, эффективность научного изучения политической культуры во многом зависит и от тех методологических установок, которыми руководствуются исследователи в процессе сбора и обработки конкретной информации. Представляется, что в этом плане положительные результаты исследований во многом зависят от гармоничного сочетания самых различных исследовательских подходов, от наиболее традиционных до самых новаторских. Только это сможет дать нам лучший способ понимания фундаментальных истоков тех недавних событий, которые произошли в бывших социалистических странах, а также осмыслить перспективы отечественной демократии.

Примечания:

1. Дженусов, А.И. Политическая культура: концептуальные аспекты // Социально-политический журнал, 1994, № 11-12, с. 78-84.
2. Jack, C. Plano, Robert, E. Riggs, Helenan S. Robin. Dicționar de analiză politică. - București: Editura ESSE HOMO, 1993.
3. Курс лекций по политологии / Под ред. А.А. Завтур. Лекции XIII - XV. - Кишинев, 1991.
4. Мухаев, Р.Т. Политология. – Москва: ЮНИТИ, 2006.
5. Петро, Н. О концепции политической культуры, или основная ошибка советологии // Политические исследования, 1998, № 1, с. 36-51.
6. Политология / Под ред. Б.А. Ачкасова, В.А. Гуторова. - Москва: Юрайт, 2006.
7. Политология / Ю.А. Мельвил и др. - Москва: Проспект, 2005.
8. Политология. Хрестоматия. - Санкт-Петербург: Питер, 2006

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Dumitru Cioban,
doctorand

MECANISMELE PERFECTIONĂRII COMPORTAMENTELOR INTERUMANE ÎN CONDIȚIILE TRANSFORMĂRII SOCIETĂȚII

Nu se poate vorbi de conștiință religioasă în condițiile în care se ignoră învățătura Mântuitorului privind pe bogați și săraci, Decalogul și Sfânta Scriptură, care desconsideră prima și cea mai elementară datorie, ajutorarea semenilor săraci aflați în nevoi și suferințe.

Din nefericire, carențe mari sau chiar inexistența unei minime conștiințe religioase se resimte și la unele categorii sociale, periferice sau mijlocii, care săvârșesc infracțiuni de drept comun, respectiv furturi, tâlhării, violuri, asasinat și a căror pondere este în creștere îngrijorătoare, pușcăriile fiind astăzi supraaglomerate, după aprecierile autorităților abilitate autohtone și europene. Cauza principală a acestor infracțiuni este sărăcia, șomajul, precaritatea condiției umane, polarizarea societății în oameni bogați și săraci.

Mai îngrijorător este faptul că are loc extinderea fără precedent a stării infracționale în rândurile tineretului, că ne confruntăm cu fenomenul delincvenței juvenile, îndeosebi în mediul urban, că mii de tineri care cad pradă tentațiilor consumului de droguri, violenței și furturilor de mașini, prostituției etc.

În lucrarea lui Constantin Donighian Ciornei, recent publicată la Iași, sunt prezentate date deosebit de semnificative privind dimensiunile și tipologia delincvenței juvenile în România și Republica Moldova.

Autorul relevă că fenomenul delincvenței juvenile a cunoscut o explozie în anul 1985, când s-a înregistrat o creștere cu peste 300% față de anul 1981. Începând cu anul 1990, în condițiile etapei de tranziție de la socialism la capitalism, delincvența juvenilă se înscrie pe o linie ascendentă, astfel încât în anii ce au urmat, 1993-1996, au fost înregistrate cele mai înalte cote din ultimii ani, respectiv dublarea acestui fenomen nociv în raport cu anul 1985[1].

Toate aceste fenomene nocive au apărut pe fondul crizei sociale existente atât în România cât și în Republica Moldova, ca urmare a profundelor schimbări necontrolate și a instabilității economice dusă la extrem, care au afectat negativ populația celor două țări, mai ales atunci când au fost introduse măsurile drastice de promovare a economiei de piață. Aceste fenomene ale pauperismului și infracționalității au cunoscut o amploare puternică, uneori dramatică, atât în România, cât și în Republica Moldova[2]. Numărul minorilor care intră în conflict cu legea, precum și a celor din grupurile de risc, a crescut brusc, exploziv și îngrijorător în ultimii ani. Majoritatea covârșitoare a infracțiunilor sunt comise de minori care nu beneficiază de un mediu familial și social adecvat (părinții fiind nevoiți să emigreze în căutarea unui loc de muncă în diferite țări europene), nu frecventează o instituție de învățământ sau biserica, nu au loc de muncă și nu sunt susținuți prin măsuri educative de către părinți, tutori sau reprezentanți ai serviciilor sociale[3].

Toate aceste fenomene grave, nocive determinate de creșterea stării infracționale juvenile, precum și precaritatea implicării familiei, a școlii, a celorlalți factori educaționali-formativi ai societății trebuie să determine o atitudine angajată a Bisericilor aparținând tuturor cultelor, o asumare a unor responsabilități concrete, în sens constructiv, educativ, care să ducă la diminuarea acestei plăgi sociale.

Principala cauză a creșterii stării infracționale, în opinia noastră, o constituie carența educației civice, în general, a educației religioase în mod special, primite de acești tineri în familie, în școală, la Biserică, în armată etc. Mai ales în ultimii ani, în condițiile migrației în masă a părinților în căutarea unui loc de muncă, copiii, tinerii au rămas formal în seama bunicilor sau a rudelor, ceea ce a determinat fuga lor de acasă, vagabondajul și recursul la infracțiune, inclusiv la prostituție[4]. Nu putem rămâne indiferenți la faptul că se practică pe scară largă traficul de persoane, sute, mii de fete, uneori minore fiind înșelate cu promisiuni de posturi bine plătite în Occident, în realitate fiind forțate să se prostitueze. Este în joc nu numai demnitatea, moralitatea și viitorul acestor tineri, ci chiar fondul biologic al națiunii. Iată de ce Biserica, începând de la parohii și până la Patriarhie, este chemată în aceste momente de cumpănă pentru destinul tineretului nostru să întocmească planuri și să deruleze activități de educare și reeducare a tineretului cu probleme, cu atitudini reprobabile, antisociale în spiritul preceptelor creștine, precum și de ajutorare materială a celor defavorizați, aflați în deznădejde.

Până acum, instituțiile menționate și, mai ales, Biserica și școala nu au întreprins demersuri majore, eficace pentru a suplini cel puțin parțial absența părinților și a limita rătăcirea acestui tineret pornit pe căile pierzaniei.

Precaritatea conștiinței religioase rezidă și în numeroasele atitudini duplicitare, de filistinism ale unor creștini, care, deși intră în biserici, fac aceasta formal, pentru că nu întreprind gesturi pilduitoare de ajutorare a cerșetorilor, a copiilor străzii, a orfanilor și bolnavilor incurabili, a copiilor și bătrânilor abandonăți de familii etc.

Unele din aceste tare ale conștiinței religioase provin din vechea societate, reflectă concepția materialistă predominantă, dar și concepția mercantilistă a zilelor noastre, a societății actuale de tranziție.

Aprecierile de mai sus sunt confirmate integral sau parțial și de răspunsurile la întrebarea din Chestionarul privind cercetarea sociologică a educației morale din județul Iași și anume: „*În ce măsură credința și moralitatea sunt realizate practic?*”.

În cartierele urbane, satele și comunele golite de populația adultă, plecată la muncă peste hotare, familiile destrămate, trebuie ajutate în funcție de probleme, dar și educate, pregătite pentru viața religioasă specifică creștinilor practicanți. În acest sens, perfecționarea activităților de educație religioasă presupune o muncă de apostolat, dăruire, pasiune, perseverență, răbdare, înțelegere. Deci, această nobilă misiune trebuie să înceapă cu educarea educatorilor și să aibă ca finalitate nu numai aducerea pe calea Bisericii a populației, ci și schimbarea mentalității lor, a comportamentului interuman, reducerea conflictelor, a violențelor dintre vârstnici, readucerea copiilor în școli și eradicarea analfabetismului și a folosirii muncii copiilor în agricultură și în industrie. Altfel spus, educația religioasă realizată în școli, biserici, familie, prin mass-media etc. trebuie să aibă drept finalitate cultivarea respectului reciproc interuman, ajutorarea creștinească a celor nevoiași lipsiți de mijloace de existență și îndeosebi a bolnavilor, a populației de vârstă a treia.

Prin tradițiile sale, Biserica are datoria de a se implica mai mult în viața civilă, a nu fi indiferentă la durerile, suferințele celor dezavantajați de tranziția societății românești spre economia de piață, care a făcut și face atâtea victime.

Deci, nu numai glasul, vorbele, discursul, predicile preoților trebuie să se axeze pe această problematică, ci și exemplul lor personal, al smereniei, duioșiei și filantropiei, caritatea etc. trebuie să devină demne de urmat.

Este o experiență pozitivă constituirea pe lângă unele biserici a unor biblioteci, cantine, cîine creștine, coruri ale copiilor, tinerilor elevi seminariști sau a studenților de la

Teologie și alte facultăți, publicarea unor reviste care reflectă viața din parohie, experiențele pozitive și negative. De pildă, preotul Emilian Sava de la Capela Spitalului Militar din Iași tipărește de peste cinci ani o revistă mult îndrăgită de enoriași și, mai ales, de bolnavii din spital, intitulată sugestiv *Cuvântul care tămăduiește*. Notabil este și faptul că revista realizează și o importantă latură educațională, publicând articole ce explică semnificații fiecărei sărbători și viața sfinților.

Doctrina liberală, care abordează celebrul principiu „*Laissai faire, laissai passé*”, nu este în consonanță deplină cu doctrina creștină, cu spiritul umanist, cu sentimentul de solidaritate umană, cu datoria de întraajutorare a celor ce nu izbutesc în viață. În spiritul acestei concepții, libertatea individului poate să însemne și libertatea de a muri de foame pe cheiurile Tamisei sau ale Senei.

De asemenea, formula aceleiași doctrine, „*Prin noi înșine*”, nu ține seama de faptul că oamenii sunt inegali, la modul general; și mai ales în ceea ce privește aptitudinile, capacitatea de afirmare și de realizare în viața socială, și de aceea avem datoria morală, creștinească să-i ajutăm, să-i sprijinim pe cei slabi, mai puțin răzbătători în viață.

Întotdeauna, de la Iisus Hristos încoace, au fost și vor fi bogați și săraci, oameni sănătoși și bolnavi și atunci se impune cu necesitate aplicarea dogmelor Bisericii, promovarea unor conduite, interrelații umane bazate pe spirit de întraajutorare, de solidaritate și ameliorare a sărăciei și suferințelor celor bolnavi. Iată de ce relația dintre Biserică și stat este una indispensabilă, absolut necesară și benefică.

În acest sens mai avem multe lucrări de întreprins în societatea actuală, dar în primul rând ridicarea nivelului conștiinței morale civice, umane și religioase a semenilor noștri, astfel încât cel puțin o parte din Decalog să se regăsească în viața cotidiană.

Desigur, Biserica, școala și familia au rolul primordial în modelarea conștiinței oamenilor, dar nu putem subestima nici eforturile instituțiilor statului pentru crearea acelor condiții, aceluși climat social-moral care să limiteze indiferentismul celor bogați, înstăriți și sănătoși față de semenii lor, care se zbat în mari nevoi și suferințe, cum sunt miile de sinistrați din multe județe ale țării[5], abandonati și de puterea de stat și de instituțiile de caritate, ce s-au implicat doar inițial, după potop și apoi din ce în ce mai sporadic sau deloc.

Consider necesar să subliniez că este o datorie primordială, de onoare, creștinească a celor avuți, a celor ce au devenit atât de repede înstăriți, foarte bogați, după evenimentele din Decembrie 1989, pe căi și mijloace uneori reprobabile, să returneze o parte din avuția lor poporului român, națiunii din care fac parte acești oameni favorizați de conjunctura istorică.

Acesta a fost îndemnul expres, formulat recent de către cel mai bogat om din România contemporană, Dinu Patriciu, și gestul său merită să fie evocat în acest context. Mai mult decât atât, pornind de la această datorie morală, același personaj liberal, anunța de curând, într-o emisiune de Televiziune, că va înființa o puternică Universitate multidisciplinară, cu fondurile Concernului său, pentru pregătirea tinerilor români valoroși, acordându-le burse și alte condiții stimulative. Desigur, acestea sunt gesturi rarissime, dar ele evocă influența benefică a normelor creștine care sunt trăite. Nu numai pe plan social-uman, filantropic și caritabil trebuie să avem rezultate palpabile ale comportamentului creștin-ortodox, ci și pe plan politic, în adoptarea unor decizii politice de interes național. Altfel spus, politicienii noștri trebuie să fie dominați, stăpâniți de frica și datoria față de Dumnezeu și de poporul din care fac parte. Permanent aceștia trebuie să-și amintească de gestul istoric al lui Ionel Brătianu, care înainte de a adopta decizia de intrare a României în Primul Război Mondial alături de Antantă, a mers la mormântul părinților săi de la Florica, a îngenunchiat, s-a rugat și s-a confesat.

Note:

1. Constantin Ciornei Donighian. *Probleme ale minimizării delincvenței juvenile: aspecte sociale. Autoreferat al tezei de doctorat în științe sociologice. Academia de Științe a Republicii Moldova, Chișinău, 2006, pp.10-11.*
2. *Ibidem*, p. 12.
3. Cf. Andrei Timuș. *Perfecționarea activității sferei sociale și protejării populației; Cf. și Orientarea socială a statului cere o economie sănătoasă*, în vol. „Dezvoltarea umană. Impactul proceselor de transformare a societății moldave. Sub redacția prof. A. Timuș, Chișinău, 2007, p. 20-30; 59-68.
4. Andrei Timuș. *Op.cit., loc.cit;* Cf. și Al. Roșca. *Omul ca agent și obiectiv social în contextul tranziției*, în vol. „Impactul proceselor de transformare a societății moldave, p. 15-19.
5. 5. Se apreciază că în România mai sunt cca 16000 de oameni care trăiesc sub cerul liber și așa vor rămâne și la iarnă, datorită faptului că statul nu a intervenit decât cu măsuri paliative.

CULTURA LECTURII LA COPII

Sfârșitul secolului XX a fost marcat de transformări globale în toate domeniile vieții sociale (economică, politică, spirituală), care au avut un impact semnificativ asupra evoluției institutului familiei, a valorilor, a normelor și a comportamentelor din această sferă [1, p.58]. Familia, ca element natural și fundamental al societății, a suferit în ultimele decenii schimbări esențiale.

La etapa actuală, dezvoltarea institutului familiei în Republica Moldova este influențată de două procese majore, care se derulează în paralel, având numeroase puncte de tangență: amploarea modernizării, liberalizarea comportamentelor și a valorilor familiale și tranziția la economia de piață, însoțită de criza socio-economică profundă și de lungă durată.

În ultimii ani, în societate s-au acumulat o mulțime de probleme ce țin de sănătatea fizică și morală a familiei, de condițiile social-economice și ecologice dezastruoase în care ea funcționează și se dezvoltă. Schimbări economice ca ocupația forței de muncă, politica în domeniile locuinței, învățământului, asistenței medicale etc. au drept consecințe înrăutățirea calității vieții familiei contemporane. Descreșterea veniturilor reale ale populației impune familia să-ți revadă planurile de viață, curente sau de perspectivă, să-și reducă cheltuielile, să găsească posibilități noi pentru a-și câștiga existența. Familia, ca tip de grup uman, participă la aceste procese adaptându-se la schimbări și modificându-și strategiile de supraviețuire, modelele culturale, practicile cotidiene.

Una dintre marile drame ale timpurilor moderne este migrația forței de muncă. Fenomenul migrației este favorizat de posibilitățile mari de transport, de circulația informației, de tensiunile sociale și situațiile economice precare. Conform rezultatelor studiilor sociologice, actualmente, peste 60% din populația Republicii Moldova se află la muncă peste hotare [1, p.85].

Fenomenul migrației are un impact negativ asupra educării și instruirii copiilor rămași fără supraveghere. Azi, când materialul predomină asupra spiritualului, este necesar să cultivăm la copii anumite valori. Un copil cult, cu anumite aptitudini, se poate forma dacă toți vor merge într-un pas - părinte, educator, pedagog, psiholog, bibliotecar, societate. Spre regret procesele negative apărute în urma migrației au fost studiate insuficient. Pentru ca copiii să dispună de o viziune strategică de viață stabilă și sănătoasă este necesar să fie puse bazele ei în familie, în școală. Copilul trebuie protejat pentru ca să nu cadă în capcană indiferenței, narcomaniei, violenței și să se opună spălării creierului cu informație proastă. Trebuie creat gustul etic, estetic, muzical prin programe culturale, care îl formează pe copil ca o personalitate integră, având un stil de viață sănătos și demn. Acest lucru poate fi realizat și prin intermediul lecturii.

Cercetarea și analiza procesului studierii crizei lecturii la copii au determinat actualitatea temei, deoarece acum, la această vârstă, se pune temelia preocupărilor, intereselor, aici apare indiferența față de carte și interesul prea mare pentru calculator, televizor, de aici apare lenevia intelectuală. Or, cultura lecturii trebuie cultivată și foarte important este dacă ea s-ar începe de la vârsta fragedă de 2-3 ani. Din punct de vedere sociologic, lectura este un fenomen social. Studiile și cercetările de sociologie a literaturii, de psihosociologie a lecturii sunt foarte rare, iar abordările, mai mult teoretice, nu pot fi semnificative la nivel regional sau național. Paradoxal, această stare de fapt se regăsește

intr-o perioadă în care se cer lămurite numeroase probleme privind statutul social al scriitorului, locul și rolul său în societate, circulația operei literare, relația dintre valoarea literară și succesul la public. De asemenea, studierea procesului de creație, audiența la public, realizarea unor tipologii ale publicului și ale lecturii, stabilirea rolului, a funcțiilor și efectelor lecturii asupra individului și societății reprezintă numai câțiva dintre indicatorii care dau seamă, în ultimă instanță, de starea culturală a națiunii. Este vorba de identificarea unui model cultural național la nivelul scriitorului, al operei sale, dar și la nivelul celui care consumă „produsul cultural” numit literatură. Cercetând o asemenea problematică, ne-am putea da seama, mult mai clar, de specificitatea noastră culturală, dar și de similitudinile cu un model cultural european (global), care se prefigurează.

În biblioteci, cercetarea sociologică trebuie repusă în drepturi, având în vedere transformările calitative survenite în structura lectorilor, al intereselor de lectură, a relațiilor cu creatorii și cu comunitatea pe care o deservește, totul interpretat într-o viziune sistematică care ar deschide calea spre o comunicare reală cu Europa.

Prioritatea ar fi cercetările care să ne lămurească asupra impactului pe care automatizarea și informatizarea îl au asupra cititorului (utilizatorilor), mai ales acum, când mulți contestă folosirea excesivă a computerului.

Nu de mai puțin interes ar fi cercetările concrete care să ne pună la dispoziție „hărți” ale lecturii și ale lectorului, anumite tipologii ale intereselor de lectură în concordanță cu structura socio-profesională a acestora, modul în care sunt percepute noile servicii de bibliotecă. Aria de cercetare este vastă, dar, în perspectiva unui management performant, ea devine absolut necesară. Cu toate că cercetarea sociologică presupune muncă de echipă, considerăm că biblioteca are resursele umane necesare pentru utilizarea ei. O asemenea abordare poate fi susținută și de asociațiile profesionale de profil.

Nu suntem, în nici un fel împotriva automatizării și informatizării bibliotecilor, dar, pentru buna lor dezvoltare viitoare, aceste procese sunt insuficiente, în condițiile în care acestea sunt văzute ca un scop în sine.

Lectura, cititorul, sunt concepte care cu greu pot fi cuantificate, ele reprezentând fenomene psihosociale care, cu siguranță, vizează procesul obiectiv de uniformizare pe care îl reprezintă calculatorul.

Cartea este cel mai însemnat stimulator și instrument de informare pentru gândirea omenească. Numărul de cărți achiziționate, calitatea fondului de carte, numărul de cărți distribuite duc la stabilirea nivelului de cultură a celor deserviți. O singură carte nu mai este suficientă nici pentru un individ și nici pentru un subiect. Trebuie multă literatură bună, nouă, abonare la ziare, donații de cărți copiilor din familiile vulnerabile.

Biblioteca modernă, care a încetat de mult să fie un simplu depozit de carte, se manifestă ca un factor educativ implicându-se tot mai mult, atât în plan informativ, cât și în cel formativ, în procesul de instruire. A te informa înseamnă a aduna de la alții, a te cultiva înseamnă a deveni din ce în ce mai mult tu însuși. Mihai Ralea spunea: „a aduna pur și simplu cunoștințe înseamnă a beneficia de inteligența altora; cultura adevărată ca orice valoare nu se capătă, se cucerește”. Cititorul elev e bine să înțeleagă exact cele citite, să fie în stare la finele lecturii să aprecieze valoarea și exactitatea textului, să reflecteze, să judece, chiar să ia poziție. Cartea rămâne mijlocul principal al răspândirii, sistematizării, interpretării și asimilării create a cunoștințelor din toate domeniile științei, tehnicii, artei, culturii. A îndruma lectura unui copil înseamnă a-i recomanda cele mai bune și mai folositoare cărți în funcție de vârstă și de interesele acestuia. A îndruma lectura înseamnă că, satisfăcând cererile cititorului, să-i dezvolți interesul pentru studiu, să-i ajuți la formarea unei opinii personale, să-i formezi o atitudine conștientă față de

ceea ce citește. În formarea interesului pentru lectură este foarte importantă instruirea - cheia cu care se pătrunde în comorile culturii. Este evident că procesul lecturii ne apare ca un fenomen complex, psihosocial; lectura nu este un act natural, apărut odată cu nașterea sau cu primele manifestări psihice instinctuale ale omului. Cititul se învață în mod conștient și deliberat; învățarea cititului presupune și o anumită conștiință a relațiilor sociale, a implicațiilor sociale ale acestui act. Din acest punct de vedere se poate afirma că interesul pentru lectură constă în orientarea activă a subiectului față de materialul pentru lectură, orientare determinată de o anumită trăire emoțională specifică. Dacă interesul pentru lectură se formează în procesul lecturii, înseamnă că actul inițial al cititului are un rol determinat. Copilul a cărui curiozitate este incitată de rolul pe care îl are lectura în viața și activitatea celor maturi, va fi atras să învețe singur a citi. Aici se manifestă, în funcție de posibilități și condiții, legătura între școală, bibliotecă, familie. Căci, dacă procesul de inițiere va fi condus fără tact, la întâmplare, impus, sau dacă ceea ce va descoperi copilul la primul contact cu cartea nu-i va menține vie în continuare curiozitatea, interesul abia născut se va stinge. O importanță deosebită în formarea interesului pentru lectură o are latura afectivă a psihicului, pentru că efectele au un mare rol în dezvoltarea intereselor de cunoaștere. Interesul pentru lectură prezintă și o latură volitivă. Alegând cărțile, cititorul acționează în virtutea unor impulsuri de care nu este totdeauna conștient, însă actul selecției este totdeauna deliberat, motivarea subiectivă a alegerii este aproape totdeauna prezentă în conștiință. Gradul de cultură al individului de mai târziu este atât de strâns legat de interesul pentru lectură, cultivat în copilărie, încât adesea el este judecat tocmai după acest criteriu, chiar dacă este un bun informatician și apelează la Internet. Nu credem că toată omenirea va avea acasă computer ca să aibă acces imediat, comod și ușor la informație încât să îngroape cartea care teaurizează cunoașterea umană din toate domeniile. Căci și pentru a putea folosi computerul trebuie, mai întâi, să știi să citești.

Întrucât școala reprezintă baza culturii generale și de specialitate, ea este și factorul cel mai important în formarea și dezvoltarea interesului pentru lectură. Nici unul dintre factorii ce influențează interesul pentru lectură nu are efectul școlii care are și o bibliotecă bogată și hotărâtoare în acest sens. Lectura este o mare valoare în viața unui copil, dezvoltându-i imaginația, creativitatea, încrederea în sine, capacitatea de a trăi emoții pozitive, formându-i anumite calități care îl vor ajuta să se realizeze ca persoană.

Bibliografie:

1. Paladi G., Gagauz O. Familia: probleme sociale, demografice și psihologice. - Chișinău, 2005.
2. Stănciulescu E., Sociologia educației familiale. - Iași, 2002.
3. Camenschi V. Lectura - o necesitate în era informatizării. Biblioteca, Nr.5, 2006.

UNELE ASPECTE DE ADAPTARE SOCIOECONOMICĂ A FAMILIEI TINERE DIN REPUBLICA MOLDOVA LA CONDIȚIILE ACTUALE

This article analyses the socio-economic problems facing young family from the Republic of Moldova - low income, lack of adequate housing, growth and education of children, needs-resources gap. Of the total respondents 36.1% consider that a negative factor affecting the atmosphere in the family housing is inappropriate conditions. Working abroad continues to be an action taken by the young spouses to cope with the difficulties that face, so 45.2% of spouses and 22.5% of wives were even a time to work abroad. In the Republic of Moldova the field of social protection of young family is one poorly supported by state and non-governmental sector. In this context are required to be taken the following measures: the active involvement of state institutions in the organization providing favourable loans for young families and developing a mechanism for mortgage reasonable taking into consideration the income and ensuring their physical, the development of mediation services and family support in situations of risk; recalculation and increase of the compensation to the level of the mean salary within the republic with the birth of a child, diversification offers to spend leisure time, especially in rural areas.

Cercetarea problemelor sociale de adaptare a familiei tinere la transformările socio-economice din Republica Moldova este determinată de locul institutului familiei în structura generală a societății, de funcțiile și rolul lui în societate. Trecerea la economia de piață a fost și continuă să mai rămână un proces amplu cu tensiuni în care populația este expusă la fluctuații puternice și imprevizibile, de la cele socioeconomice care i-au schimbat modul de viață până la cele psiho-morale care au avut implicații asupra personalității și convingerilor despre viață. Putem specifica că, din punct de vedere social, o serie de instituții și grupuri sociale s-au dezintegrat, s-au pierdut unele principii morale, iar puterea controlului social s-a micșorat. Alte evenimente pe care le putem menționa este liberalizarea sferei economice, migrația în masă a forței de muncă, înlăturarea barierelor informaționale și răspândirea diferitelor valori culturale. Familia tânără ca grup socio-demografic și parte componentă a societății reprezintă una din cele mai sensibile categorii ale populației la schimbările și transformările sociale, gradul de adaptare a ei la noile condiții sociale, bunăstarea socio-economică și spirituală determinând tendințele de dezvoltare a proceselor sociodemografice (comportamentul reproductiv, stabilitatea cuplurilor conjugale, migrația).

Prin familie tânără se înțelege cuplul conjugal cu sau fără copii, căsătorie care e prima, cu durata vieții în comun de până la 5 ani, iar vârsta soților e limitată până la 30 de ani. În prezentul articol se vor utiliza date preliminare din studiul „Probleme sociale de adaptare a familiei tinere la transformările socioeconomice din Republica Moldova”. Metoda utilizată pentru culegerea informației a fost metoda anchetei în baza unui chestionar cu întrebări mixte. Efectuarea cercetării a avut loc în 48 de localități ale Republicii Moldova pe un eșantion de 600 familii tinere. În elaborarea eșantionului s-a ținut cont de următorii indicatori: mediul de reședință (rural/urban), zone geografice, durata căsătoriei (de la 1 până la 5 ani).

Famiiliile tinere se caracterizează printr-o primă intrare în lumea unuia față de altul, împărțirea muncilor și obligațiilor în familie, rezolvarea problemelor de trai, financiare și legate de conducerea întregii gospodării, intrarea în rolul de soț/soție, reformarea personalității, procesul preluării experienței de viață, creșterea și maturizarea.

Această perioadă a vieții familiale este una din cele mai grele și periculoase pentru stabilitatea familială.

În urma aprecierii nivelului de bunăstare a familiilor tinere, numai (3,7%) au menționat că au tot ce își doresc, 48,3% au tot necesarul, iar lucrurile sunt într-o stare bună. Acest aspect se explică prin faptul că odată cu întemeierea unui nou cămin apar o serie de cheltuieli (procurarea locuinței, mobilierului, electrocasnicelor etc.) care trebuie acoperite. Din păcate salariile tinerilor sunt mult mai mici decât media, din considerentul că de obicei ei ocupă posturi plătite modest și nu beneficiază de sporuri salariale de vechime în muncă. Aceste cheltuieli determină pe mulți tineri să-și restrângă dramatic consumul sau chiar să contracteze împrumuturi împovărătoare.

Tabelul 1. Distribuția opiniilor privind nivelul de bunăstare a familiei tinere

Cum apreciați nivelul de bunăstare a familiei dvs.?	%
Avem tot ce ne dorim	3.7
Avem tot necesarul, iar lucrurile sunt într-o stare bună	48.3
Bunurile noastre sunt vechi și necesită înnoire	28.7
Bunurile noastre sunt în stare proasta, iar multe lucruri nu le avem	19.3

În dependență de mediu, situația este cu mult mai complicată în rural decât în urban, astfel dacă varianta de răspuns „Bunurile noastre sunt vechi și necesită înnoire” a fost aleasă de 21,6% din familiile tinere din urban, atunci în rural - de 36,2%. De asemenea, numărul familiilor tinere care consideră că au tot necesarul, iar lucrurile sunt într-o stare bună este semnificativ mai mare la oraș decât la sat, raportul fiind de 54,9% contra 41,4%. Deci, chiar dacă majoritatea gospodăriilor din mediul rural au în posesie pământ, acesta nu garantează bunăstarea. Problema în mediul rural este generată de productivitatea scăzută a activității agricole, de lipsa tehnicii agricole și dimensiunile reduse ale terenurilor agricole. În agricultură, pe parcursul ultimilor ani, se înregistrează cel mai redus salariu pe economie (în iunie 2008 a constituit 1297 lei). Totodată la etapa actuală diferența dintre condițiile populației din mediul rural și a celei din urban continuă să fie considerabilă și respectiv ultimii au posibilități mai mici de a duce un trai decent.

Tabelul 2. Probleme de asigurare materială a familiei tinere (în %)

	S-a întâmplat în decursul anului să simțiți lipsa banilor când ați avut nevoie să cumpărați produse alimentare pentru dvs. sau pentru membrii familiei	
	Da	Nu
Oraș	51,1	48,9
Sat	55,9	44,1
Total	53,5	46,5
	S-a întâmplat în decursul anului să simțiți lipsa banilor când ați avut nevoie să asigurați dvs. sau membrilor familiei un spațiu locativ acceptabil	
	Oraș	Sat
Oraș	55,3	44,7
Sat	51,4	48,6
Total	53,4	46,6

Din tabelul nr. 2 observăm că tinerii soți din mediul urban în proporție mai mare decât cei din rural au simțit lipsa banilor în scopul asigurării cu spațiu locativ, din considerentul că problema locativă este mai acută în urban decât în rural, totodată prețul locuințelor la sat este mai mic. În rural, mai mult s-a simțit lipsa banilor pentru cumpărarea de produse alimentare, fiindcă și nivelul de salarizare a celor care activează în sat este mai redus decât al celor din urban, totodată ei nu au posibilitatea de a se implica în activități suplimentare pentru a-și mări veniturile. Cercetările de specialitate au arătat că factorul asigurării materiale și de trai nu influențează la stabilitatea familiei, dar condițiile materiale rele deseori multiplică situațiile conflictuale care apar din alte motive.

Pentru a face față problemelor economice, foarte mulți tineri beneficiază de ajutorul material al părinților, ceea ce arată dependența economică și socială a tinerilor.

Numai 43,1% din tinerii soți intervievați au apreciat că sunt independenți total de părinți, 20,5% sunt dependenți în procesul de luare a deciziilor, 18,2% sunt dependenți material, 16,3% privind creșterea și educarea copiilor și 1,8% emoțional.

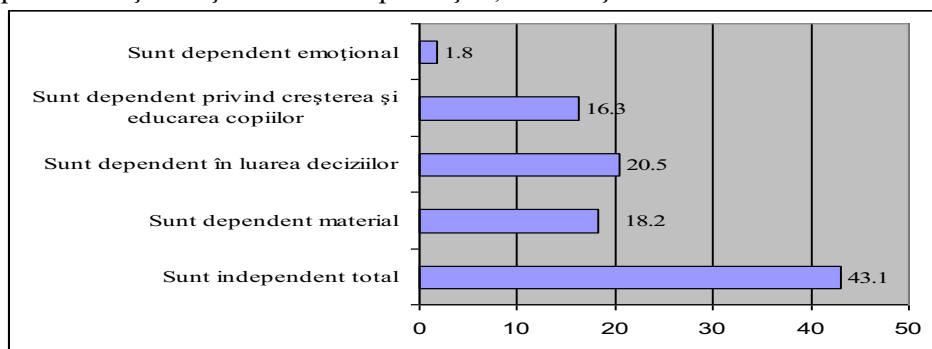

Fig. 1. Nivelul de independență/ dependență a tinerilor soți de părinți (în %)

La sigur că majoritatea tinerilor soți își doresc să fie independenți de părinții lor, însă situația îi impune, fie din cauza că locuiesc împreună cu părinții, fie că într-adevăr sunt în imposibilitate socio-economică de a se descurca singuri. Din păcate, este destul de mare numărul tinerilor familii în care au apărut conflicte din cauza părinților unuia dintre soți (56,8%).

Din cauza situației socio-economice create, un număr important de tineri desfășoară activități suplimentare aducătoare de venit. Astfel, la întrebarea dacă lucrează suplimentar în afara serviciului pentru a-și completa veniturile, 37,5% au confirmat acest lucru. Acest aspect îl putem interpreta ca un dinamism al tinerilor soți de azi.

Din totalul respondenților, 36,1% consideră că un factor care influențează negativ atmosfera din cadrul familiei sunt condițiile locative nepotrivite. Creșterea exagerată a prețurilor la imobil a condus la faptul că un număr important de tineri nu au acces la o locuință corespunzătoare. În acest domeniu se simte lipsa unor programe de stat de susținere a tinerelor familii în soluționarea problemei date. Modalitatea de ipotecare existentă în Republica Moldova este costisitoare și nu este avantajoasă pentru familiile tinere, fiindcă nu au un venit care să le permită să-și acopere și cheltuielile zilnice și achitarea ratei la bancă. La etapa actuală băncile nu au oferte reușite pentru această categorie de familii, se orientează cu preponderență spre contingentul de familii bine asigurate. Totodată, prețul închirierii unui imobil este înalt. Situația creată contribuie la apariția fenomenelor: căsătorii târzii, număr mic de copii în familie, rată înaltă a divorțurilor la familiile tinere, creșterea numărului uniunilor consensuale etc.

Astfel, din totalul celor 600 de familii tinere interviuate numai jumătate din ele (50,8%) sunt asigurate cu apartament sau casă proprie. 19,8% sunt puse în situația de a închiria o locuință. Un număr important (25%) locuiesc împreună cu părinții. O serie de studii anterioare au demonstrat că coabitarea intergenerațională este traumatizantă pentru tinerele cupluri. Locuirea împreună cu părinții este stresantă deoarece în majoritatea cazurilor nu reprezintă opțiunea tinerilor, ci este dictată de imposibilitatea accesului la o locuință proprie. Tinerele cupluri percep acest lucru ca pe un atentat la independența lor, care reprezintă un atribut puternic valorizat de către ei. Tinerii ar prefera să locuiască singuri fără părinți, deși sunt conștienți că din punct de vedere material coabitarea cu părinții este avantajoasă. Acest conflict interior ce ajunge uneori să fie exteriorizat chiar în forme violente, are consecințe negative asupra sănătății fizice și psihice, asupra satisfacției generale față de viață și ceea ce este mai important asupra insatisfacției maritale și familiale[3, p.23]. Dar nici părinților nu le este ușor. În casa lor a intrat un om

cu totul străin, care devine adesea pentru fiul sau fiica lor mai apropiat că însăși părinții, asupra lui fiind orientată toată atenția.

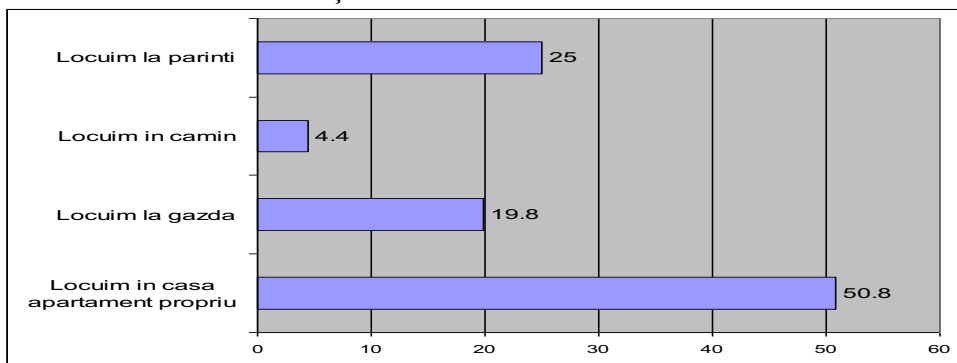

Fig. 2. Condițiile locative ale familiilor tinere intervievate (în %)

Din totalul celor care nu sunt asigurați cu spațiu locativ, 71,9% consideră că în viitor ar putea să aibă propria lor locuință. Cei mai mulți intenționează să-și rezolve această problemă în mai mult de 5 ani (38,3%). Esențial este și numărul celor „descurajați”, care la moment consideră că niciodată nu vor beneficia de propria locuință, deși anterior au manifestat dorință de a avea locuință.

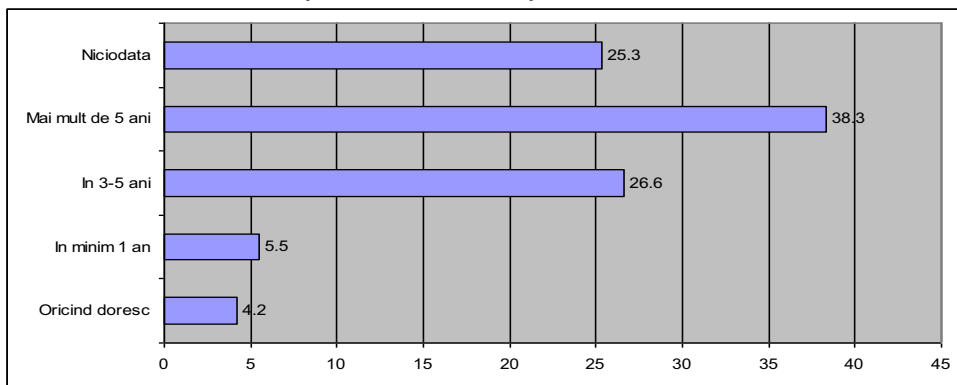

Fig. 3. Perioada de timp în care tinerii soți consideră că își pot achiziționa/construi propria locuință (în %)

Modalitățile prin care se intenționează să-și rezolve problema locativă sunt prezentate în figura nr. 4. Principalele strategii imaginare de tinerii soți în achiziționarea unui imobil sunt plecarea la muncă peste hotare (35,3%) sau prin eforturi financiare proprii (35,3%). Cea de a doua strategie va impune tânăra familie la o serie de privațiuni socioeconomice, la economisirea resurselor materiale și spirituale, iar acestea, la rândul lor vor condiționa familia să-și restrângă la minimum structura sa și să reducă o parte din funcțiile sociale.

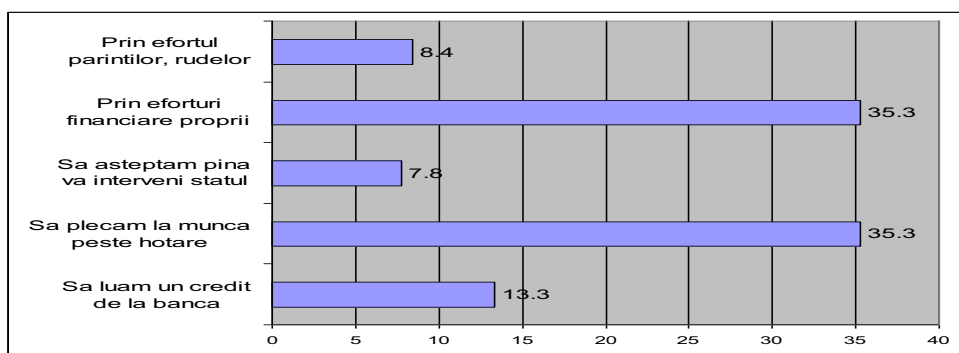

Fig. 4. Planurile tinerilor soți privind asigurarea cu spațiu locativ (în %)

Nici plecarea la muncă peste hotare nu poate fi privită ca cea mai adecvată modalitate de a rezolva problema achiziționării cu spațiu de locuit. Fenomenul migrației are consecințe negative asupra tuturor familiilor, însă familiile tinere sunt mai vulnerabile, îndeosebi în cazurile când pleacă numai unul dintre parteneri, deoarece tinerii căsătoriți nu posedă experiența necesară de viață în comun.

Intervenția din partea statului îndeosebi o așteaptă cei din mediul rural - 11,3% contra 4,4% în mediul urban. Totodată, tinerii de la oraș, comparativ cu cei de la sat, mai reale văd așa posibilități ca luarea unui credit de la bancă sau apelarea la ajutorul părinților și rudelor.

Tabelul 3. Planurile tinerilor soți privind asigurarea cu spațiu locativ în funcție de mediu (în %)

	Să luăm un credit de la bancă	Să plecăm la muncă peste hotare	Să așteptăm până va interveni statul	Prin eforturi financiare proprii	Prin efortul părinților, rudelor
Oraș	15,7	32,7	4,4	35,8	11,3
Sat	10,7	38,0	11,3	34,7	5,3

Tradițional, soțul era considerat atât capul familiei, cât și întreținătorul acesteia. Astăzi lucrurile s-au schimbat, soțul este principalul întreținător al familiei în cazul a 74% din familiile tinere, soția - 7,9%, părinții unuia din soți - 6,0% și ambii parteneri - 12,1%. După cum era și de așteptat, în mediul urban, comparativ cu cel rural, soția și părinții unuia din soți sunt principalii întreținători în proporție mai mare. Este favorabil faptul că femeile se implică în diverse activități și întrețin familia, însă, pe de altă parte, faptul că în 26% din familii tinere bărbatul nu este principalul întreținător al familiei poate să aibă și efecte negative. De obicei, din momentul în care soțul nu este principalul întreținător el încetează să se mai simtă capul familiei și apărătorul ei, iar odată cu aceasta poate să aibă loc micșorarea sentimentului de responsabilitate.

Plecarea la muncă peste hotare continuă să fie o acțiune adoptată de tinerii soți pentru a face față dificultăților cu care se confruntă. Astfel, 45,2% din soți și 22,5% din soții au fost măcar o dată la muncă peste hotare. Majoritatea au plecat pentru a obține venituri pentru trai (68,2%), pentru a procura o locuință (27,8%) și numai 3,7% pentru a deschide o afacere. La întrebarea dacă ar avea o șansă reală de a pleca din Republica Moldova, 20,5% sunt deciziși să plece pentru totdeauna, 49,0% ar pleca numai pentru o perioadă, 19,4% nu sunt hotărâți, respectiv le este greu să dea un răspuns clar. Numai 11,1% nu ar pleca din Republica Moldova chiar dacă li s-ar oferi această șansă. La acest

aspect ar trebui de meditat, fiindcă aceasta reflectă că tinerele familii de astăzi de asemenea sunt un potențial de migranți. Chiar dacă 49,0% ar intenționa să migreze numai pentru o perioadă, aceasta nu garantează că ei se vor întoarce. Majoritatea celor care la moment s-au stabilit în străinătate cu traiul și serviciul de asemenea au plecat cu gândul că pleacă numai pentru o perioadă, adună venituri apoi se întorc în țară. Din păcate, prea puțini au procedat astfel, de cele mai multe ori ei își iau și familiile și se stabilesc definitiv departe de țară. De asemenea, familiile tinere sunt un potențial migratoriu sigur, fiindcă multe din ele nu au încă o locuință/gospodărie a lor proprie, fiind tineri foarte ușor învață limba, se deprind cu obiceiurile din străinătate, copiii, fiind mici, foarte ușor se adaptează la noul mediu de trai etc.

Un moment important în viața fiecărei familii este cum își întrevede viitorul și cum își planifică viața familială de mai departe. Cu părere de rău, numai 20,9% încearcă să vadă lucrurile în perspectivă obișnuind să facă planuri pentru viața familială pe un timp mai lung (de 5 ani), 26,3% pe un timp mai scurt (maximum 1 an), 17,4% fac planuri numai pentru câteva zile, 23,1% nu fac planuri niciodată și 12,4% le-a fost greu să aprecieze. Numai jumătate din intervievați cred că viața în viitor și realizarea planurilor lor depinde de ei înșiși și de partenerul de alături. 27,8% cred că ceea ce le va hărăzi destinul sau norocul aceea se va întâmpla, cu mult mai mare este numărul celor din rural, care se încred în destin sau noroc, decât în urban.

Tabelul 4. De cine depinde viața în viitor și realizarea planurilor tinerilor soți (în %)

	Dvs. înșivă	De soț/soție	Starea de lucruri din societate	Destin, noroc	Dumnezeu	Ambii soți
Urban	26,5	19,3	23,8	24,8	1,3	4,2
Rural	19,9	27,1	19,5	30,8	1,0	1,7
Total	23,2	23,1	21,8	27,8	1,2	3,0

La etapa actuală familiile nou-create din Republica Moldova sunt impuse de situația creată din țară singure să-și poarte de grijă privind existența și prosperarea sa, din considerentul că statul nu se implică suficient în rezolvarea unor serii de probleme. Potrivit datelor din tabelul 5 cel mai mult statul se implică în domeniul educațional (25,8%) și în domeniul sănătății (19,8%). Foarte puțin se implică în repartizarea spațiului locativ familiilor tinere, în acordarea de ajutoare financiare familiilor tinere și în domeniul organizării odihnei. 81,5% din respondenți au considerat că statul nu se implică în acordarea de ajutor financiar familiilor tinere din cauza că politica financiară (subvenții, credite) în favoarea familiilor în Republica Moldova este practic inexistentă. Într-o măsură relativă mai funcționează unele asigurări sociale (pensii, beneficii de șomaj, beneficii de maternitate), însă valoarea lor este foarte mică și sunt departe de a acoperi coșul minim de consum.

Tabelul 5. Susținerea statului în soluționarea problemelor familiilor tinere (în %)

	Da	Nu	Îmi vine greu să răspund
Ajutor financiar familiilor tinere	10,8	81,5	7,8
Repartizarea spațiului locativ	9,5	84,5	6,0
În domeniul sănătății	19,8	66,0	14,2
Organizarea odihnei	11,3	77,5	11,2
În domeniul educațional	25,8	58,4	15,9

Potrivit datelor studiului, cel mai mare număr din tinerii intervievați consideră că principalele probleme care necesită intervenție din partea statului sunt: repartizarea spațiului locativ - 88,6%, acordarea de locuri de muncă tinerilor soți - 73,1%, oferirea de ajutoare la creșterea și educarea copiilor - 38,2% etc. Privitor la ce servicii trebuie create în propria localitate tinerii soți au propus: deschiderea unor centre pentru copii - 65,4%, îmbunătățirea serviciilor și asistenței medicale - 36,8%, oferirea de instruire pentru mamele tinere - 26,9%, asistență psihologică familiilor tinere - 24%, asistență socială - 23%, crearea unor localuri pentru petrecerea timpului liber - 22,7%.

În concluzie putem spune că în Republica Moldova domeniul protecției sociale a familiei tinere este unul slab susținut de stat și sectorul neguvernamental. Politica familială, ca sistem de acțiuni al statului, încă nu s-a format, iar măsurile întreprinse în practica socială nu cuprind toate problemele existente. Ca rezultat, interesele principale ale institutului familiei nu sunt luate în considerare în dezvoltarea durabilă a țării[1, p. 113]. Republica Moldova este singura țară din regiune fără politici și strategii demografice și nu promovează politici de susținere reală a familiilor care doresc să aibă copii[6].

Principalele dificultăți ale familiei tinere în procesul de adaptare la transformările socio-economice din Republica Moldova sunt veniturile mici, lipsa unei locuințe corespunzătoare, creșterea și educarea copiilor, decalajul nevoi-resurse, adaptarea la noi roluri simultan (cariera ocupațională și membru adult al familiei) etc. În acest context se cere de întreprins următoarele măsuri: implicarea activă a instituțiilor de stat în organizarea acordării de credite avantajoase pentru familiile tinere și elaborarea unui mecanism de ipotecare rezonabil ținând cont de veniturile acestora și asigurarea lor materială; dezvoltarea serviciilor de mediere familială și de suport în situații de risc; recalcularea indemnizațiilor la nașterea copiilor și mărirea lor la nivelul salariului mediu pe republică, diversificarea ofertelor de petrece a timpului liber, îndeosebi în mediul rural etc. Toate acestea sunt necesare, deoarece familia, cu preponderență cea tânără reprezintă unica verigă de asigurare a continuității și afirmării depline a ființei umane.

Bibliografie:

1. *Familia: probleme sociale, demografice și psihologice*. Red. Responsabil Gh. Paladi. – Chișinău, 2005.
2. Ghebrea G. *Regim social-politic și viața privată a familiei*. – București, 2000.
3. Ghebrea G. *Factorii ce afectează stabilitatea cuplului marital* // *Calitatea Vieții*, anul 10, nr. 1-2, București, 1999.
4. Mărginean I. (coordonator). *Tineretul deceniului unu. Provocările anilor '90*. – București, 1996.
5. Mihăilescu I. *Politici sociale în domeniul populației și familiei* // E. Zamfir, C. Zamfir. *Politici sociale în România în context european*. – București, 1995.
6. Olaru A. R. *Moldova este singura țară din regiune fără politici demografice* // *Fără tabu*. Nr. 4, aprilie 2007.
7. Voinea M. *Psihosociologia familiei*. – București, 1996.
8. Дементьева И. *Первые годы брака. Проблемы становления молодой семьи*. – Москва, 1991.

Adelina Pancu,
doctorand

IMPACTUL SUBCULTURII STRADALE ASUPRA SOCIALIZĂRII ADOLESCENȚILOR

Street children represent a phenomenon which has exploded in the 90s of the last century. This phenomenon has become very visible and it has gradually extended its dimensions in huge proportions. A great deal has been written about such aspects as abuse, exploitation, especially through forced commercial sex and violence in the streets.

The street subculture demands them to respect a certain stern set of rules, established by the members of this group and certain behavioral models which do not correspond to the law and the norm established by the society. These children are the ones who can increase the number of the children spending the time in the street, of the children who do not attend school, of those who can be sexually abused or undergo man –traffic , of the children involved in juvenile delinquency.

Problematika copiilor străzii a fost și rămâne după 1990 în actualitate, pe de o parte, datorită specificului acestui fenomen social, iar pe de altă parte, datorită modalităților diferite de a iniția măsuri concrete de diminuare a lui.

Copiii care muncesc în stradă și copiii străzii au devenit în ultimele decenii părți componente ale peisajelor urbane din lumea întreagă, în special în zonele sărace ale emisferei sudice.

Prezența copiilor străzii în inima orașelor mari și la periferia acestora, în locurile unde contrastele dintre bogăție și sărăcie se exprimă la maximum, face ca ei să reprezinte partea cea mai vizibilă a copiilor în situație dificilă.

Fenomenul „copiii străzii” a explodat după 1990, a devenit deranjant de vizibil și și-a extins de la un an la altul dimensiunile. Situația copiilor străzii a intrat rapid în sfera de interese a mass-media, mediatizând, în primul rând aspectele senzoriale: abuzuri, exploatare sexuală, criminalitate.

În America Latină multe persoane din justiție, poliție, lumea afacerii și oamenii în general consideră că copiii străzii reprezintă o amenințare morală la adresa societății civilizate.

Puțini specialiști au văzut în acești copii victimele unor politici economice și sociale greșite, a unor defecțiuni la nivel de familie, a unei protecții și asistențe sociale insuficiente resocializării celor mai marginalizați dintre copiii defavorizați.

Până în prezent, situația generală a copiilor s-a deteriorat continuu în pofida eforturilor depuse de instituțiile occidentale prin lipsa unor strategii naționale și a voinței politice de a acționa în direcția minorilor defavorizați.

Cele menționate mai sus invocă multiple întrebări vizavi de socializarea minorilor și integrarea socială a acestora. Consider, copiii socializați în mediul stradal constituie o problemă majoră, ceea ce ne pune în gardă pe toți în ceea ce privește nivelul de cultură și educație al viitorilor cetățeni.

Socializarea, indiferent de direcția ei, reprezintă acel proces prin care orice societate sau grup social transmite membrilor săi modelul său normativ și cultural, determinându-i să „învețe” normele, valorile și stilurile de viață, rolurile sociale compatibile cu acest model. În acest mod, indivizii vor asimila sau interioriza acele cunoștințe, deprinderi și atitudini care îi fac apti să acționeze și să se comporte în calitate de membri ai societății sau grupului care i-au socializat.

Ca rezultat al procesului de socializare, orice individ manifestă puternice tendințe de adeziune la subcultura grupului care l-a socializat, făcând din normele și valorile acesteia un etalon al propriului său comportament.

Efectele și mecanismele procesului de socializare sânt aceleași și în cazul conformității, și în cazul devianții, diferă doar conținutul și direcția normelor și valorilor învățate.

Subcultura stradală implică respectarea anumitor norme și legi stricte stabilite de membrii grupului, cât și anumite modele de conduită care nu corespund cu normele și interesele societății. Dar orice conduită deviantă implică și ea conformitatea cu normele și valorile subculturii de referință. Apartenența la subculturile criminale, de exemplu, impune o serie de reguli cu caracter ritual, supunerea necondiționată față de autoritatea liderului și alte conduite conformiste, specifice oricărei altei forme de organizare socială. Astfel, pe lângă socializarea pozitivă, sociologii disting și socializare negativă aflată în conflict cu normele și valorile societății legitime, dar în acord cu cele ale unei subculturi sau contraculturi.

Unul din studiile promovate în municipiul Chișinău în perioada 5 iulie - 5 august 1999 a demonstrat faptul că circa 400 copii se socializează în stradă. Vârsta medie a copiilor străzii în Chișinău este de 11 ani 3 luni. Perioada medie de aflare în stradă este de 1 an 9 luni. Marea parte a copiilor străzii se află în stradă în grup (44,7%) sau cu părinții (11,6%). Doar 43,7% din copii sânt în stradă singuri. Majoritatea copiilor străzii sânt băieți (74,3%). Principalele surse de câștig al mijloacelor de existență sânt cerșitul (45,4%), muncile necalificate (17,2%), micile furturi (15%) și comerțul stradal (9,3%). (49,7%) din copiii de vârstă școlară nu sânt școlarizați sau nu frecventează școala. Analfabetismul variază de la 50-60% la copii străzii de 8-9 ani, până la 7-10% la cei de 13-17 ani. Aproape jumătate din copiii străzii (40,1%) au fost agresați de persoane străine, 26,2% au fost agresați de polițiști și 25,6% au fost reținuți de poliție. Mulți copii ai străzii vor să învețe (49,6%), să obțină o profesie (15,6%), să lucreze și să câștige bani (14,5%).

Fenomenul „copiii străzii” în R. Moldova a luat amploare din cauza lipsei unor intervenții promite și eficiente în perioada 1999-2005 [1, p. 3].

Neputința statului de a acorda o protecție și o asistență socială corespunzătoare familiilor cu venituri reduse și copii numeroși a dus la împingerea acestora în sărăcie.

Acești copii au toate șansele să sporească numărul copiilor străzii, a celor marcați de neparticipare școlară, să fie traficați sau abuzați sexual, să devină delincvenți juvenili.

Cauzele dezadaptării sociale a copiilor sânt complexe, împletind factori individuali și sociali, economici și materiali: alcoolismul părinților sau întrebuițarea drogurilor, comportamentul antisocial al părinților, lipsa de hrană și îmbrăcăminte, decesul părinților, transformarea locuinței în spelunci pentru elemente antisociale și criminale, înstrăinarea locuințelor de către părinți și vagabondajul fără surse de existență, fuga din instituție, desfrânarea și violența sexuală, dependența de drog a minorilor, abuzul și neglijarea afectivă, conflictele cu părinții, prietenii, semenii, bolile psihice ale unor membri ai familiei, plecarea peste hotare a părinților, dorința de independența personală [5, p. 9].

În Republica Moldova sărăcia este elementul esențial în caracterizarea celor mai defavorizate segmente de populație. Sărăcia poate fi un efect al șomajului sau al imposibilității de adaptare și integrare profesională, dar poate juca și rolul de factor favorizant pentru „vină” de a fi copil al străzii.

În cadrul unui studiu comparativ efectuat în orașul Bălți asupra minorilor care sunt socializați în Centrul de Plasament Temporar „Drumul spre casă” (45 adolescenți în vârstă

de 14-17 ani) și a minorilor care sunt educați în familii (100 adolescenți de aceeași vârstă) ne-a preocupat îndeosebi opinia acestor două categorii asupra unui șir de probleme și realității cu care se confruntă ei astăzi. Una din aceste problemele s-a referit la starea materială a familiilor din care fac parte minorii. Conform datelor obținute, 40% din minorii de la Centrul de Plasament Temporar „Drumul spre Casă” din Bălți s-au pronunțat pentru afirmația „Bani ajung numai pentru alimente”, pe când minorii din cadrul familiei nu optează pentru afirmația „Bani ajung pentru toate inclusiv și pentru distracții” (55%).

Datorită faptului că minorii sânt asigurați cu cele necesare în cadrul centrului, 40% nu pot aprecia starea lor materială din familie și la 15% din minorii educați în familii le vine greu să aprecieze starea lor materială.

Din interviul realizat cu personalul Centrului se confirmă faptul că familiile din care provin beneficiarii au o situație materială deficitară, adică se referă la varianta în care bani ajung numai pentru alimente (uneori nici pentru alimente).

Astfel, pentru marea majoritate a minorilor de la Centrul de Plasament Temporar „Drumul spre Casă” situația materială acoperă doar cele mai mici necesități, pe când cei de la liceu au o stare materială mai bună, respectiv au posibilități de socializare pozitivă mai mari. Starea materială a familiilor minorilor de la Centru este mai problematică, ceea ce îi conduc la practicarea unor forme de devianță, cum ar fi: vagabondajul, cerșitul, furturile, întrebuințarea substanțelor toxice.

Conform datelor oferite de experții/ specialiștii pe minori de la inspectoratele de poliție din Bălți, avem următorul tablou (principalele motive pentru care aceștia apar în listele de evidență a Inspectoratelor pentru Minori): 41,9% vagabondează, 33,8% cerșesc (și vagabondează), 24,3% întrebuințează substanțe toxice.

De asemenea o mare parte din ei se află la evidență din motiv că singuri pleacă din instituțiile școlare, duc un mod antisocial de viață, sânt predispuși spre săvârșirea furturilor, totodată practicând cerșetoria și vagabondajul.

Dat fiind faptul că în statisticile Inspectoratelor pentru Minori este înregistrat un procentaj destul de ridicat în privința întrebuințării de către minori a substanțelor toxice, unul din aspectele de care m-am interesat s-a referit la faptul în ce măsură familia este predispusă să folosească alcool/ drog și cât de frecvent.

Conform rezultatelor studiului nostru, 30% din minorii aflați la Centrul de Plasament „Drumul spre Casă” estimează că cel mai frecvent folosește alcool tata, 15% - mama, 5% - fratele, iar restul 50% afirmă că nimeni. Fără diferențe considerabile se pronunță minorii educați în familie: la 27%- tata folosește alcool, 15% - mama, și restul 58% afirmă că nimeni.

Din cele obținute putem menționa că folosirea alcoolului pentru familiile celor două categorii de minori este destul de frecventă, îndeosebi pentru familiile celor de la centru. În primul rând, sânt menționați ca consumatori de alcool tata și mama, care au responsabilitatea cea mai mare în ceea ce privește socializarea minorilor.

Se știe, familia are rolul fundamental în formarea și dezvoltarea personalității copiilor, contribuind la integrarea acestora în societate. Astfel, minorii, având un model pe care tind să-l urmeze, internalizează aceste forme de conduită și riscă să cadă pradă unor vicii sau să manifeste comportament deviant (de fapt, familia poate deveni cel mai important predicator pentru devianță în rândurile minorilor).

Pe fondalul creșterii narcomaniei ca fenomen antisocial, în ultimele decenii un loc nu mai puțin important îl ocupă frecvența folosirii drogurilor în cadrul familiei.

Subiecții din ambele categorii chestionate afirmă cu certitudine în 100% de cazuri că nimeni nu folosește drog, ceea ce ar părea destul de îmbucurător. Constatăm, totuși, că

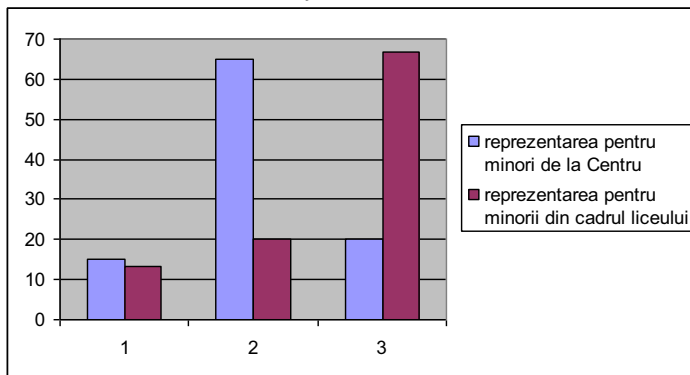
rezultatele nu sânt dintre cele mai reale, am spune chiar nu intră în limitele credibilității. S-ar putea să existe careva factori favorizanți, cum ar fi frica de administrație, care i-a motivat spre oferirea acestor rezultate.

Studiile care au luat în considerație aspectele comportamentului deviant în rândurile minorilor au găsit careva momente de asociere a acestuia cu conflictele familiale. De aceea, pentru a aprecia favorabilitatea mediului în care crește și se dezvoltă minorul, ne-a preocupat și frecvența conflictelor în familie.

După cum se poate observa din reprezentarea grafică de mai jos la afirmația „conflictele se produc 1-2 ori în săptămână” nu există un decalaj prea mare: 15% din minorii socializați în familii optează pentru această poziție și 13,3% - din minorii socializați în cadrul Centrului de Plasament.

Pentru afirmația „conflictele se produc foarte rar” s-au pronunțat 20% din minorii de la Centrul „Drumul spre Casă” și 65% din minorii din familii. Aceasta ne vorbește, în mare măsură, de faptul că familiile din care fac parte subiecții chestionați nu sunt conflictuale. În continuare, la varianta „conflictele se produc 1-2 ori pe lună”, tabloul are o reprezentare total diferită, pronunțându-se 66,6% din minorii de la Centru și 20% din minorii din cadrul familiei.

Graficul 1. Frecvența conflictelor

- 1) 1-2 în săptămână
- 2) Foarte rar
- 3) 1-2 în lună

Țin să menționez faptul că minorii din prima categorie cea mai mare parte a timpului îl petrec în cadrul Centrului de Plasament Temporar „Drumul spre Casă” și s-ar putea ca rezultatele să nu ofere o prea înaltă exactitate. *De facto*, nici o relație socială nu poate fi percepută în afara situației-problemă, conflictele susțin relații interpersonale. Atunci când conflictele trec de limita în care sânt constructive, ele pot aduce după sine consecințe grave la nivelul întregului sistem social. În pofida rezultatelor primite, se consideră totuși că anume apariția și existența conflictelor, a unui mediu familial stresant îi atrag pe minorii în mariajul stradal, îi duc la o asociere a acestora în grupuri deviante.

După cum am menționat mai sus, familia are influențe destul de puternice asupra formării personalității copilului, a comportamentului acestuia. Prin funcția ei socioeducativă familia tinde să cultive supreme valori umane ca: toleranța, înțelegerea reciprocă, grija pentru cei aflați în suferință, dragostea de oameni în general și respectul pentru mediul de viață natural și social. De aceea, ne-a interesat mult faptul dacă minorii ar dori ca propria familie să semene cu familia părinților săi.

În conformitate cu rezultatele obținute, putem spune că marea majoritate a minorilor de la Centru optează pentru afirmațiile „sigur că da” (33,3%) și „mai degrabă

da” (46,6%), în schimb minorii din familie se pronunță pentru afirmația „sigur că da” (30%) și „mai degrabă nu” (30%) în egală măsură. Atunci când analizăm faptul că aproape jumătate din minorii primei categorii ar dori o asemănare a familiei proprii, care își vor întemeia-o mai târziu cu familia lor de origine, rezultatele ar părea îmbucurătoare, pe de o parte (când ne referim la faptul că familia pentru minori are o importanță deosebită, că apreciază pozitiv condițiile și cadrul familial), însă pe de altă parte, aceasta ar însemna că în timpul apropiat aceștia vor completa șirul familiilor socialmente - vulnerabile și șirul minorilor predispuși spre socializare în mediul stradal.

Fiecare societate, grup social dispune de un anumit sistem de valori care se pot forma în condițiile relațiilor de muncă, de comunicare, de cultură și civilizație, precum și în grupul social în care trăiește individul. Astfel, fiecare individ apreciază satisfacerea unei nevoi sau a unui ideal, împărtășește anumite valori. Pentru care valori optează minorii incluși în cercetarea de față am încercat să ne familiarizăm mai îndeaproape. Putem afirma că nu există condiții obiectiv egale de mediu, deoarece fiecare copil stabilește în mod selectiv legături cu variate elemente ale mediului în care sânt socializați.

Se stabilesc foarte multe puncte de tangență între reprezentarea valorilor pentru minori instituționalizați temporar și cei socializați în familie.

Astfel, după cum arată rezultatele cercetării, în prim-plan la rang de valoare atât pentru minorii cu experiențe de socializare în cadrul subculturii stradale, cât și pentru cei aflați într-un mediu familial, se ridică *familia* (100%). Pentru Universul familial au optat absolut toți minorii anchetati. S-ar putea afirma că, deși veniți din medii deferite, minorii și-au acumulat în conștiința lor că anume *familia* constituie elementul de bază în viața și activitatea lor socială.

Deși ar părea de necrezut faptul, dar pentru subiecții de la Centrul de plasament (80%) o valoare bine definită în raport cu minorii din cadrul familiei (10%) este *ordinea*. Se poate afirma că munca depusă de cadrele ce activează în cadrul centrului de plasament își arată efectul prin unele trăsături de personalitate prezentate la acești minori, deseori mai accentuate decât la minorii din alte medii. O altă valoare destul de semnificativă pentru ambele categorii de minori este *sănătatea* (73,3% de minori de la Centru și 70% de minori din familii). De asemenea, sânt bine specificate (atât pentru prima categorie de minori, cât și pentru a doua) valori ca: munca și profesionalismul (66,6%), simțul responsabilității (33,3%), egalitatea (40%).

Cu referire la *securitatea proprie* ca valoare s-au pronunțat majoritatea minorilor de la Centru (66,6%) în coraport cu un număr mult mai mic de minori din familii (20%), ceea ce ne vorbește de o accentuată nevoie de a fi ocrotiți minorii din prima categorie. Poate anume acest fapt ne-ar vorbi despre un înalt nivel de vulnerabilitate a acestora (pe care ei o conștientizează), ceea ce nu putem afirma despre minorii din cadrul liceului pentru care securitatea proprie este o valoare, însă la un nivel mult mai scăzut.

Una din valorile care le distinge mult pe cele două categorii de minori ar fi „bani” pentru care optează 50% din cei socializați în familii și un număr de 6,6% din cei socializați la Centru, poate datorită faptului că aceștia din urmă se limitează la cele mai importante trebuințe, considerând că banii nu le-ar schimba situația în care se află.

Una din valorile la care minorii de la Centru nu se pronunță este cea care se referă la „Lege”. Acești minori nu conștientizează existența a careva norme, reguli sau dacă le conștientizează, nu le transformă în valoare; legile reprezintă pentru ei „aparențe” și deseori sânt tentați în a le încălca, deci pot deveni devianți.

Astfel dacă ar fi să evidențiem/ grupăm trei valori de bază pentru care optează atât minorii de la Centru, cât și cei din cadrul familiei, între care s-au stabilit puncte de tangență, ar fi: familia, sănătatea, egalitatea.

O dimensiune nu mai puțin importantă a cercetării noastre este axată pe aspirațiile care le au minorii atunci când își proiectează viitorul.

Apreciindu-i ca personalități în formare, am ținut cont de faptul că în interiorul fiecăruia sânt acumulate careva tendințe, scopuri, aspirații pe măsură ce își aleg propria cale în viață. Pentru afirmația "să urmez o carieră profesională" s-au pronunțat 90% din minorii din familie și 66,6% din minorii de la Centrul „Drumul spre casă”. Reiese că ambele categorii de minori tind spre un serviciu calificat, probabil conștientizează faptul că aceasta le-ar asigura viața în cadrul societății.

Din nou, pentru poziția „să întemeiez o familie”, optează la cel mai avansat nivel 100 % din minorii din familie și 93,3 % din minorii de la Centru. Alte aspirații pe care le împărtășesc ar fi „să aduc folos omenirii și țării mele” - 80 % din minorii de la Centru și 70 % din minorii din cadrul liceului. Aceasta ar vorbi de faptul că instituțiile în care își fac studiile ambele categorii de subiecți produc o socializare constructivă.

Divergențe mari între răspunsurile oferite de minorii acestor două categorii apar la „posibilitatea de a-mi dezvolta /realiza talentul și capacitățile” : 70% la cei din familie și 13,3% din minorii de la Centru. Aceasta ne vorbește despre faptul că mediul în care s-a dezvoltat a influențat în mare măsură accentuarea unor trăsături de personalitate, în special pentru cei din familie, totodată și tendințele acestora de a și le realiza în context social. Cu posibilități mult mai reduse în dezvoltarea unor talente nu se pot pronunța un număr mare din minori de la Centru.

De multe ori, în conversațiile cu minorii din instituțiile de plasament, se observă că aceștia împărtășesc la nivel ridicat un set de aspirații ce prezintă o soluție față de problemele cu care se confruntă, un mod de adaptare la condițiile dificile de viață: „să am liniște și posibilitatea de a nu fi deranjat”, (48%) „să plec peste hotare la muncă” (73,3%).

Reieșind din valorile și aspirațiile pe care le împărtășesc ambele categorii de minori ne-am propus de a vedea cum influențează mediul în care activează și se dezvoltă asupra conduitei minorilor, am încercat, chestionându-i, să căutăm dacă au încercat să folosească alcool, droguri și țigări și unde au făcut-o pentru prima dată.

După cum putem observa din rezultatele cercetării, atunci când ne referim la consumul de alcool, procentajul celor ce au consumat pentru prima dată în familie (pentru ambele categorii de minori chestionați) este înspăimântător. Nu în zadar majoritatea specialiștilor care și-au axat lucrări pe „alcool și familie” consideră că alcoolismul este o boală familială. S-a demonstrat de asemenea că îmbolnăvirea de alcoolism este deosebit de frecventă anume în familiile unde membrii lor sânt sau au fost alcoolici. Copiii din familiile alcoolice au o sensibilitate sporită față de alcool. Datele obținute - 55% din minorii din cadrul familiei și 40% din cei de la Centru - demonstrează că adesea părinții, singuri stimulează proprii copii pentru a încerca alcool, crezând că mai bune e să servești tărie acasă la părinți decât să nimerești în situații dificile în grupul de prieteni.

Astfel, nu doar minorii a căror părinți sânt bețivi pot face abuz de alcool, se mai întâmplă că întrebuințează alcool și copiii din familie favorabile care, de regulă, se orientează spre plăceri momentane.

În cele ce urmează se evidențiază că au folosit alcool în grupul de prieteni o bună parte din minorii ambelor categorii (40%/46,6%). Deși lipsiți de careva experiențe de trai și socializare în mediul stradal, minorii din cadrul familiei se pronunță în aceeași măsură

cu minorii de la Centru. Aceasta denotă faptul că consumul de alcool este provocat de dorința de a părea mai matur, independent. Puțini sânt cei care nu au încercat în mod categoric alcoolul - doar 13,4%.

În ceea ce ține de folosirea drogurilor, tabloul este diferit de folosirea alcoolului. Marea majoritate (90%) din minorii din familie au afirmat că niciodată, categoric, nu au încercat drogul, și doar 10% din ei au încercat drogul, și anume în grupul de prieteni cu care împărtășesc aceleași experiențe.

Se dovedește că 100% din minorii de la Centru sunt în totalitate împotriva drogului. Deși nu au depistat careva mijloace, metode cu care aș controla sinceritatea și corectitudinea rezultatelor obținute, conchid că nu sânt dintre cele mai certe. Într-un oraș, o comunitate în care narcomania este unul din cele mai grave probleme sociale cu răspândire enormă mai ales în rândurile minorilor (adolescenților cu vârste corespunzătoare celor pe care s-a bazat cercetarea de față - 14-17 ani rezultatele par înșelătoare. Luate de pe poziția bună a lucrurilor, rezultatele sânt printre cele mai dorite, sânt răspunsurile la care ar aspira personalul tuturor instituțiilor, organizațiilor care au ca scop diminuarea și combaterea *narcomaniei* - patima cu care se confruntă toate societățile contemporane.

Vizavi de faptul dacă au încercat să fumeze și unde au făcut-o pentru prima dată, în proporție de 50 la sută din minorii din familii împărtășesc primele experiențe în cadrul grupului de referință care pune pe primul plan tendința de „a fi ca toți”, a fi parte componentă a grupului. Cu aceleași accentuări și tendințe se exprimă minorii socializați la „Drumul spre Casă”, care se orientează la membrii grupului de prieteni cu care împărtășesc aspirațiile și preocupările lor, inclusiv și experiența de a încerca țigara (26,8%).

Un interes deosebit a fost acela de a afla cu ce se ocupă minorii din ambele categorii în timpul liber și dacă există vreo diferență. Condiția a fost ca din 11 variante să fie alese cel puțin cinci, cele mai frecvent folosite. Minorii din familie în timpul liber preferă să comunice cu prietenii (75%), cu familia/rudele (30%) și să privească televizorul (25%), pe când cei de la Centru mai mult timp îl petrec comunicând cu prietenii (80%), în fața televizorului (60%), la distracții (33,3%) și mai puțin comunică cu familia (13,3%). Acest lucru este explicabil prin faptul că, minorii din a doua categorie practic nu au o familie permanentă, comunicând cu părinții lor doar prin telefon sau internet și mai rar direct, acasă. Rezultate mai puțin îmbucurătoare au fost obținute vizavi de ocupațiile cu lucrul obștesc (15%/5%), cu sportul (15%/10%), în ceea ce privește dezvoltarea orizontului cultural nu se ocupă nici cei din prima categorie, nici cei din categoria a doua. Astăzi pentru minori, dezvoltarea culturală nu prezintă un lucru important. Ei sânt înclinați cel mai mult spre plăceri momentane, distracții, odihnă. La fel și tendința spre un mod sănătos de viață este destul de mică.

În concluzie am putea spune că starea materială deficitară din familii conduce deseori la alegerea ca cadru de socializare mediul stradal. Mediul familial este un agent al schimbărilor sociale care asigură reproducere, inclusiv și a formelor de conduită deviantă. Familia poate deveni cel mai important predicator pentru devianța în rândurile minorilor. Conflictele familiale duc la o asociere a minorilor în grupuri deviante. De felul în care familia își exercită funcția sa educativă și socializatoare depinde în mare măsură evoluția, formarea personalității minorului în context social. Valorile pentru care optează, aspirațiile minorilor depind în mare măsură de mediul în care se dezvoltă și se socializează aceștia. Primele experiențe de folosire a alcoolului, drogului și țigărilor sunt trăite în mediile familiale și grupurile de prieteni. Activitățile de timp liber sunt orientate

în mare măsură spre distracție, odihnă, fără prea mari avansări în dezvoltarea orizontului cultural, interes față de lucrul obștesc, ceea ce ne pune în gardă vizavi de nivelul intelectual al cetățenilor de mâine. În orice societate se accentuează frecvente forme de comportament deviant pentru care sânt aplicate metode diferite de lucru, corespunzătoare beneficiarilor ce intră în zona focală de interes. Socializarea este un proces care asimilează modele normative și culturale dependente de mediu.

Bibliografie:

1. Caleman, J. Categoriile de copii care trăiesc în stradă // Buletinul CNPAC, nr. 5, 2006.
2. Coce, Sorin. Copiii străzii - o realitate confuză, în Un deceniu de tranziție, UNICEF, 2000.
3. Gagauz, O. Situația copiilor din familiile defavorizate // Buletinul Centrului de Informare și Documentare, nr. 4, 2003.
4. Isac, Oxana. Sociologia devianței. - Chișinău, Editura Union Fenosa, 2004.
5. Neculau, A., Gilles Ferreal. Aspecte psihologice ale sărăciei. - Iași, Editura Polirom, 1998.
6. Rădulescu, Sorin. Devianță, Criminalitate și Patologie Socială. – București, Ed. Lumina Lex, 1999.
7. Șerban, Maria. Adolescentul cu dificultăți de natură socială // Sănătatea Noastră, nr. 5, 2004.
8. Ciobanu-Țurcan, Viorica. Orfan social: copilul străzii în dificultate. – Chișinău, Ed. Pontos, 2005.

Andrei Luchian,
doctorand

UNELE PROBLEME SOCIALE PRIVIND SPORIREA EFICIENȚEI DEZVOLTĂRII ECONOMICE A REPUBLICII MOLDOVA

The whole people cannot lead a country, but it feels the influence of the state institutions. The raise of citizen welfare is done through the optimization of state policies in different areas. Only the evolution of these policies can indicate their utility or inefficiency. The present paper states the state policies evolution and the opinion of the author regarding the actions to be taken for the improvement of socio-economic situation of Republic of Moldova. According to the results of nine surveys performed in different periods and on different samples, there has been identified a top of solutions proposed by the citizens to be undertaken.

Pentru o mai buna funcționare a economiei Republicii Moldova, precum și pentru creșterea bunăstării cetățeanului sunt necesare anumite schimbări socioeconomice. Reieșind din necesitatea acestei schimbări, ne propunem analiza evoluției răspunsurilor la întrebarea dintr-o serie de Sondaje de Opinie realizate în cadrul Proiectului Barometrul de Opinie Publică 2005-2007. *Ce ar trebui întreprins pentru a îmbunătăți situația social-economică din țară noastră?* Aceasta întrebare a fost adresată respondenților în unsprezece sondaje realizate pe eșantioane independente, în diferite perioade oferindu-le următoarele variante de răspuns (vezi tabelul 1), din care urmau să aleagă trei în ordinea priorității. Datele prezentate au fost extrase din seria de publicații Barometrul de Opinie Publică, construind în baza lor un indicator sintetic*. Pentru o analiză mai profundă vom face comparație cu răspunsurile la aceeași întrebare în noiembrie 2007, corelată în funcție de variabile, cum ar fi: educația, mediul rezidențial și vârsta. Această comparație ne va oferi deosebirile după criteriile propuse. Datele utilizate sunt prezentate în tabelul 2.

Tabelul 1. Evoluția aprecierilor în opinia respondenților privind soluționarea situației social-economice (2005-2007)* în % față de numărul celor chestionați

	Februarie 2005	Decembrie 2005	Aprilie 2006	Noiembrie 2006	Mai 2007	Noiembrie 2007
Îmbunătățirea mecanismului de funcționare a legilor	16.8	18.9	18.7	14.1	14.4	19.8
Mărirea rolului statului în dirijarea economiei	9.9	9.1	12.6	14.4	9.6	9.9
Oferirea mai multor înlesniri sectorului privat	7.9	8.1	9	9.8	8.0	7.6
Atragerea mai multor investiții străine	9.5	9.6	11.3	10.3	12.8	9.5
Dezvoltarea întreprinderilor industriale	12.2	12.3	10.9	11.0	10.2	11.0
Sprrijinirea micului întreprinzător în sectorul agrar	10.2	9	8.7	9.8	9.8	9.5
Asigurarea protecției proprietății cetățenilor	6.8	5.1	5.6	4.5	5.8	5.2
Extinderea drepturilor administrației locale	2.2	2.1	1.6	2.3	2.1	2.0
Combaterea criminalității în țară	12.7	11.2	9.9	9.5	10.3	8.7
Îmbunătățirea activității organelor puterii de stat	4.2	5.1	2.9	4.4	5.4	3.9

* Diferența până la 100 % o constituie alte soluții invocate de respondenții care au acumulat un procent nesemnificativ și non răspunsurile.

Cetățenii Republicii Moldova percep ca soluție pentru îmbunătățirea situației social-economice prin *Îmbunătățirea mecanismului de funcționare a legilor* cea mai înaltă medie acumulată în comparație cu restul variantelor de răspuns propuse, fapt ce denotă sesizarea imperfecțiunii mecanismului de funcționare a legilor de către cetățenii țării.

* Indicatorul importanței răspunsului prezintă suma ponderilor acumulate de fiecare variantă de răspuns, luând în considerație gradul de primordialitate (procentului acumulat de fiecare variantă la poziția în „primul rând”, acordându-se greutatea 1, celui acumulat în „al doilea rând”, greutatea 0,75, și celui în „al treilea rând” - greutatea 0,5).

Evoluția mediilor răspunsurilor ne indică că ponderea pe întreaga perioadă analizată pentru varianta respectivă de răspuns variază în limita marjei de eroare a eșantioanelor sondajelor $\pm 3\%$ (vezi tabelul 1). Putem afirma că cetățenii Moldovei, pe întreaga perioadă analizată, pentru redresarea situației social economice propun îmbunătățirea mecanismului de funcționare a legilor în mod constant. De asemenea este remarcabilă diferența de 5.8 puncte prin care se distanțează de următoarele din topul mediilor, ce ne face să afirmăm că primordialitatea acestei soluții nu este întâmplătoare, și cetățenii, prin buna funcționare a legilor, percep soluționarea situației social-economice. Din perspectiva educației, ponderea celor care propun îmbunătățirea mecanismului de funcționare a legilor denotă o relație directă cu gradul de educație, odată cu creșterea gradului de educație crește nivelul influenței (tabelul 2). Nu este o creștere esențială dar este sesizabilă. Locuitorii din mediul urban, datorită ponderii mai înalte a persoanelor cu un grad înalt de educație sau gradului de informare mai mare, au un procent mai mare față de cei din mediul rural. În baza criteriului grupelor de vârstă se observă că grupele extreme, adică 18-29 ani și cei peste 60 ani au un procent mai mic față de cei din mijloc (30-44 și 45-59 ani), care, de fapt, sunt grupul cel mai activ din punct de vedere economic.

Combaterea criminalității în țară este a doua variantă de răspuns din top putem vedea că acțiunile întreprinse de autorități se bucură de anumite succese printr-o scădere mică - de la 15% în martie 2002 până la 8,7% în noiembrie 2007, deci este o scădere a ponderii celor care propun pentru îmbunătățirea situației această variantă de răspuns. Această scădere marcată de respondenți confirmă așteptările cetățeanului. Media destul de mare este un indicator direct ce ține de securitatea personală a cetățenilor, care joacă un rol important în comportamentul și atitudinile cetățenilor. Mediul urban este mai mult deranjat de criminalitate prin ponderea mai mare cu 1.9% decât în cel rural, lucru firesc având în vedere amploarea mai mare în oraș. Cel mai mic procent la acest răspuns este înregistrat la grupul de vârstă 30-44 ani - 8,8%, care s-ar explica prin caracteristicile psihologice acestui grup de vârstă, modul de viață și securitatea economică mai mare.

Dezvoltarea întreprinderilor industriale. Lipsa unor politici în dezvoltarea ramurilor industriale este percepută de către cetățean ca un neajuns în dezvoltarea social-economică a țării, plasând-o în topul mediilor pe locul trei. Această variantă de răspuns în toate cele 6 eșantioane propuse pentru analiză prezintă o pondere stabilă în limita unui procent. Prezența în top pe locul trei cu media -13.1 ne servește ca fundal pentru formularea următoarei ipoteze: *Cetățenii RM înțeleg și simt gradul redus de dezvoltare a întreprinderilor industriale.* Mai puțin interesați pentru dezvoltarea întreprinderilor industriale, și mai puțin antrenați în acest domeniu. sunt cei cu studii medii incomplete - 10.1%, și liceu și studii post liceu -10.9%. Diferența semnificativă este între medii datorită faptului că industria tradițional este amplasată în zonele urbane și, respectiv, respondenții din acest mediu sesizează golul creat în urma stagnării industriale (tabelul 2).

Mărirea rolului statului în dirijarea economiei. În evoluția acestei variante de răspuns putem vedea clar efectul sezonier, care se caracterizează printr-o pondere mai mare primăvara, care o explicăm prin faptul că în această perioadă cetățenii din sfera agricolă așteaptă intervenția statului pentru stimularea ajutorului la efectuarea lucrărilor agricole de primăvară, solicitând la maximum bugetul casnic. În analiza răspunsurilor după criteriul educațional, se identifică o dependență între acest criteriu și această variantă de răspuns - cu cât gradul de educație este mai înalt, cu atât ponderea scade. În ce privește mediile de reședință nu sunt deosebiri. Din datele *tabelului 2* se identifica clar caracteristicile grupelor de vârstă, cei mai tineri manifestă un grad mai ridicat al libertății în acțiune, odată cu înaintarea în vârstă procentul crește direct. Acest fenomen îl

explicăm prin diferențele de educație primite de grupurile de vârstă, precum și experiența acumulată de cei mai în vârstă.

Sprrijinirea micului întreprinzător in sectorul agrar. Distribuția răspunsurilor la această variantă, precum și la răspunsul analizat mai jos - *Oferirea mai multor înlesniri sectorului privat*, au evoluție asemănătoare. Din *tabelul 1* se poate observa traseul paralel al acestor două variante de răspuns. Deosebiri sunt mici, prin urmare putem afirma că sprijinul așteptat de sectorul agricol nu a fost acordat. Această percepție a cetățenilor ne face să concluzionăm că *țărani, în experiența lor agricolă, au înțeles că pentru dezvoltarea social-economică au nevoie de sprijinul sectorului agrar.* Gradul de educație este un criteriu care deosebește opiniile cetățenilor vizavi de varianta de răspuns analizată, și anume prin ponderea cea mai mică a celor cu studii superioare - 6.3%, fapt ce denotă dezinteresul persoanelor cu grad mai înalt de educație față de sectorul agrar, sau se explică prin lipsa persoanelor cu studii superioare care beneficiază direct din sectorul agrar. Compararea pe mediu ne prezintă lipsa de solidaritate a orașenilor față de problemele sectorului agrar sau căderea sectorului agrar în prioritățile locuitorilor din urban. Ponderea înaltă a grupelor de vârstă 45-59 ani -10.2% și a celor peste 60 ani - 8.7% servește ca indicator al îmbătrânirii populației antrenate în sectorul agrar (*tabelul 2*).

Tabelul 2. Determinarea factorilor de către respondenți*

Factori socio-economici	Pondere generală	Educația					Mediu de rezidență		Vârsta			
		Studii medii incomplete	Sc. profesionala sau profesională	Sc. generala	Liceu, sc. post-liceala	Studii superioare	Urban	Rural	18-29 ani	30-44 ani	45-59 ani	60+ ani
Îmbunătățirea mecanismului de funcționare a legilor	19.8	16.7	17.7	20.9	20.8	17.9	16.7	18.1	19.7	18.9	17.4	
Mărirea rolului statului în dirijarea economiei	9.9	9.7	9.9	7.3	8.0	9.3	9.2	7.5	9.2	9.4	10.5	
Oferirea mai multor înlesniri sectorului privat	7.6	6.9	8.3	7.0	9.0	8.9	7.7	8.5	9.8	7.6	5.8	
Atragerea mai multor investiții străine	9.5	8.6	9.2	11.8	13.4	10.7	10.4	12.7	10.2	10.3	8.1	
Dezvoltarea întreprinderilor industriale	11.0	10.1	12.2	10.9	13.7	14.6	10.4	12.1	11.0	12.6	11.7	
Sprrijinirea micului întreprinzător in sectorul agrar	9.5	8.4	10.1	8.6	6.3	5.4	11.7	7.7	8.0	10.2	8.7	
Asigurarea protecției proprietății cetățenilor	5.2	6.0	4.3	4.8	4.6	5.2	4.9	4.2	4.4	4.9	5.6	
Extinderea drepturilor administrației locale	2.0	1.9	2.3	2.1	2.6	2.0	2.5	2.2	2.3	2.4	2.0	
Combaterea criminalității în țara	8.7	9.5	9.6	10.1	9.0	10.8	8.9	10.4	8.8	9.0	10.2	

Atragerea mai multor investiții străine. În evoluția răspunsurilor acestei întrebări (*tabelul 1*) se poate observa efectul sezonier, și anume primăvară procentul este mai mare. Din rezultatele sondajelor din 2005 până 2007 se elucidează o ușoară creștere, fapt ce denotă lipsa încrederii în resursele proprii și ajutorului din partea statului. Ușoara creștere sesizată se face justificată prin lipsa unor programe guvernamentale de facilitare a investițiilor străine, lucru simțit de cetățeni. Gradul de educație este un factor important în modalitatea în care cetățenii percep importanța investițiilor străine, cu cât crește gradul de educație, cu atâta și ponderea celor care percep importanța investițiilor străine (*tabelul 2*). Diferențe între medii de reședință nu sunt, fapt ce confirmă ipoteza că în egală măsură atât mediul urban, cât și cel rural așteaptă investiții străine. Odată cu acumularea experienței de viață, ponderea celor care consideră că este nevoie de investiții străine scade de la 12.7% la grupul de vârstă 18-29 ani până la 8.1% la cei care au mai mult de

60 de ani, sau poate această poziție a tinerilor se datorează faptului că sunt mai moderni, mai liberali și tind mai mult către valorile democratice.

Oferirea mai multor înlesniri sectorului privat. Pe durata analizată nu se observă anumite schimbări semnificative și procentul acumulat este în limita marjei de eroare a eșantioanelor sondajelor $\pm 3\%$. Stabilitatea acestei probleme ne face să conchidem că gradul de simț al proprietății este redus, cetățenii chiar de au proprietăți nu știu a le gestiona și sunt puțini cei care au nevoie de anumite înlesniri. În analiza după criteriul educațional, identificăm că cetățenii care au studii generale și profesionale, adică meseriașii și cei care au studii superioare, manifestă o mai multă nevoie de înlesniri pentru sectorul privat. Fapt ce ne poate servi ca argument că în sectorul privat, la moment, aceste categorii sunt mai active economic (tabelul 2). În mediul urban, unde activitățile economice sunt mai viabile, apare pondere mai mare decât în mediul rural. Conform datelor, cei mai activi în sectorul privat, după criteriul vârstei, sunt persoanele în grupul 30-44 ani.

Asigurarea protecției proprietății cetățenilor. Analiza evoluției ponderilor acestei variante de răspuns ne arată o ușoară ameliorare, adică scăderea procentului celor ce se îngrijorează de proprietățile cetățenilor. Acest lucru ne spune că cetățeanul Republicii Moldova este mai sigur că sunt protejate proprietățile sale, dar totuși este mare numărul celor care se îngrijorează cu *media 6.6*. Putem concluziona că măsurile luate de organele de resort în domeniul protecției cetățeanului au o evoluție minimă dar pozitivă. La această întrebare nu se observă deosebiri sesizabile, indiferent de educație, mediu și vârstă, respondenții sunt interesați în aceeași măsură de protecția proprietății cetățenilor.

Extinderea drepturilor administrației locale. Poziționarea pe ultimului loc în topul mediilor și în special cu diferența de 1.6 de penultima medie, precum stabilitatea răspunsurilor din toate cele 6 sondaje (tabelul 1) denotă lipsa cunoașterii atribuțiilor, funcțiilor APL sau nivelul foarte scăzut de participare cetățenească în soluționarea problemelor locale. O altă opinie care se invocă din aceste date este că descentralizarea este un proces despre care cetățenii nu au cunoștințe, sau situația este rezultatul politicii promovate de guvern, vizavi de APL. Nu sunt diferențe între comparațiile dintre educație, mediu, vârstă, ceea ce denotă că în relațiile cu APL nici una din categoriile analizate nu s-ar bucura că ar fi neglijate.

Din analiza datelor cercetării rezultă:

- În toată perioada analizată a persistat același top al variantelor de răspuns fapt ce denotă neconștientizarea de către respondenți a schimbărilor în societate, precum și existența problemelor conform aceluiași top;
- Percepția cetățeanului vizavi de drepturile administrației publice locale este nedeterminată, fapt ce denotă un grad redus de participare publică la soluționarea problemelor locale;
- Simțul proprietății ca valoare indispensabilă pentru ridicarea bunăstării cetățeanului deocamdată este puțin dezvoltată;
- Buna funcționare a legilor este începutul soluționării problemelor menționate, cred pe dreptate cetățenii Republicii Moldova;
- Cetățeanul moldovean nu atribuie o responsabilitate suficientă pentru creșterea eficienței sectorului privat.

Bibliografie:

1. Barometru de opinie publică. Institutul de Politici Publice. Seria de sondaje 2000-2007.
2. Henri Peret. Metodele în sociologie. Observația. - Institutul European, 2002.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Conferința științifico-practică internațională UCRAINENII DIN MOLDOVA, MOLDOVENII DIN UCRAINA: PROCESE ETNOSOCIALE

Sub acest generic la 9 octombrie 2008, în incinta Academiei de Științe a Moldovei, au avut loc lucrările Conferinței științifico-practice internaționale, organizate de Institutul de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al AȘM cu sprijinul activ al Ambasadei Ucrainei în Republica Moldova și al Asociației „Prosvita – Taras Șevcenko din Moldova”. La Conferință au participat atât cercetători științifici din Moldova cât și din Ucraina, precum și reprezentanți ai corpului diplomatic din țara vecină în frunte cu Ambasadorul Ucrainei în țara noastră, academicianul Serghei Pirojkov, ai serviciilor statale din Republica Moldova în frunte cu Directorul General al Biroului Relații Interetnice din Moldova Olga Gončearova, reprezentanți ai comunității ucrainene în Republica Moldova în frunte cu deputatul Parlamentului Republicii Moldova Nicolae Oleinic, membri ai organizațiilor obștești de iluminare culturală din ambele țări, profesori, studenți și liceeni de profil ucrainean din orașul Chișinău.

Scopul acestui Simpozion științific a constat în consolidarea unui dialog constructiv și schimb de opinii din ambele părți care ar permite de a reclădi tabloul obiectiv privind problemele puse în discuție. Sarcina primordială a Conferinței a fost cea de a concentra atenția cercetătorilor, a puterii oficiale și a opiniei publice față de problemele stringente care rezidă în păstrarea identității culturale a minorităților etnice, depășirea disensiunilor sociale de culoare etnică, dezvoltarea relațiilor interetnice bazate pe consens, consolidarea relațiilor științifice și interstatale, perfecționarea legislației luând în cont interesele minorităților etnice etc. În acest context, în calitate de probleme principale puse în discuție au fost ascensiunea democrației și problemele etnonaționale contemporane; dialogul intercultural; experiență istorică și realități contemporane; valorile sociale și spirituale ale societății polietnice; procesele etnosociale și demografice în societatea contemporană; dezvoltarea etnoculturală și formarea unității civice ș.a.

O atenție sporită a participanților forului științific în cauză a fost acordată problemelor de ordin general privind specificul perioadei istorice, pe care o traversează Ucraina și Moldova la etapa actuală și impactul acesteia asupra dezvoltării proceselor etnice. În special, a fost menționat faptul că perioada tranziției democratice activează substanțial mișcările etnoculturale. S-a subliniat, în special, faptul că sarcinile consolidării dezvoltării durabile a societății, ale aprofundării transformărilor democratice necesită consolidarea păcii civice, unul din pilonii căreia este baza legislativă trainică care ar apăra interesele cetățenilor indiferent de apartenența lor etnică, socializarea și adaptarea minorităților etnice în cadrul „noilor” democrații.

Deosebit de importantă pentru discuții a fost problema dezvoltării relațiilor interstatale dintre Republica Moldova și Ucraina. În cadrul discuțiilor asupra problemelor referitoare la relațiile transfrontaliere s-a vorbit despre perspectivele colaborării regionale, despre imaginea politică contemporană a Ucrainei și Moldovei pe arena internațională, despre problemele și interesele comune ale ambelor țări în contextul integrării europene. O actualitate aparte în contextul evoluției dialogului interstatal continuă să rămână conflictul transnistrean înghețat, soluționarea căruia depinde în mare măsură de politica judicioasă atât a Moldovei, cât și a statului vecin – Ucraina.

În cadrul discutării problemelor s-a pus accentul pe rolul important al organizațiilor de iluminare culturală în formarea conștiinței etnice și civice, precum și cea a bibliotecilor și instituțiilor preuniversitare cu predare în limba maternă. Referindu-se la dezvoltarea și consolidarea colaborării științifice, participanții la dialog au convenit asupra necesității elaborării proiectelor comune: mese rotunde, simpozioane, schimb de opinii în plan științific și informațional etc.

Rezumând cele expuse mai sus, am dori să ne exprimăm speranța că astfel de foruri științifice vor deveni un jalon important pe parcursul colaborării fructuoase ale popoarelor noastre.

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

UN NOU STUDIU DESPRE INTELECTUL SOCIAL

(Teodor N. Țirdea, Viorica Gh. Leancă.

Intelectul social din perspectiva supraviețuirii omenirii, Chișinău 2008)

Recent, Centrul Editorial-Poligrafic Medicina a scos de sub tipar lucrarea *Intelectul social din perspectiva supraviețuirii omenirii*, care examinează problema cardinală a secolului nostru – supraviețuirea omenirii. Însă, spre deosebire de alte lucrări în domeniu, autorii cercetează în mod original și novator problema supraviețuirii omenirii prin evidențierea rolului deosebit al intelectului social în lumea contemporană. De notat că problema dată s-a aflat în centrul societății din momentul apariției acesteia și că umanitatea întotdeauna a căutat și a elaborat anumite metode de gândire, de cugetare, de evoluții intelectuale. Și trebuie să accentuăm că în dezvoltarea sa societatea într-adevăr a înfăptuit în practică nenumărate forme și metode de gândire care au contribuit substanțial la faptul obținerii nivelului actual al civilizației.

Pornind anume de la acest deziderat, autorii lucrării și-au pus drept scop argumentarea unei noi formule filosofice a fenomenului de intelect, a genezei acestuia, a corelației esențiale dintre intelectul natural și intelectul artificial. În acest context este analizat specificul manifestării intelectului social în dezvoltarea societății contemporane prin prisma influenței decisive a factorilor socioeconomiци și a potențialului intelectului social care, de fapt, și reflectă posibilitățile și aptitudinile umanității de a asimila în mod integral și de a utiliza rațional cunoștințele obținute. În așa mod este demonstrat faptul privind sporirea rolului informațional în strategia de supraviețuire a omenirii, în general, a informatizării ca tendință dominantă în dezvoltarea durabilă (având ca temelie noile tehnologii și sistemele informaționale complexe), în special.

Autorii accentuează, și pe bună dreptate, că în condițiile globalizării umanizarea științei necesită modificarea substanțială a structurii conținutului conștiinței sociale, a avansării cu ritmuri rapide a nivelului general de intelectualizare a societății, a noosferizării sociumului. Și drept rezultat vor fi create premise favorabile pentru afirmarea unei orientări conceptuale principial noi în baza factorilor tehnogeni și a computerizării intensive a societății. În raport cu această orientare conceptuală este demonstrat și faptul că funcționarea adecvată a intelectului social se află în legătură nemijlocită de realizarea (sau utilizarea) eficientă a cunoștințelor individuale în comunicarea socială.

În viziunea autorilor lucrării, intelectul social reprezintă o construcție socio-tehnică complexă care cuprinde în ansamblul său memoria socială, potențialul informațional, mass-media, precum și industria informațională, prin intermediul cărora și datorită aptitudinilor umane cunoștințele sunt transformate în informații și această transformare va contribui la o informatizare globală. La rândul său, informatizarea și intelectualizarea societății prevede și funcționarea rezonabilă a valorilor acumulate de societate.

În lucrare este evidențiat faptul că modalitatea de transformare a intelectului social în intelect noosferic sporește considerabil însemnătatea intelectualizării în asigurarea reală a dezvoltării durabile a umanității. Și, respectiv, sunt necesare ritmuri rapide în intensificarea conexiunilor informaționale care și accelerează întregul proces de intelectualizare a societății.

Accentuăm că caracterul cu adevărat novator și spiritul original al lucrării devine mai reliefat prin aceea că autorii au utilizat în mod eficient metoda problematică de analiză a materiei, prezentând concomitent un tablou veridic al corelației probleme globale – intelect social. Din deducțiile autorilor rezultă că acutizarea excesivă a problemelor globale depinde în mod nemijlocit de nivelul real al dezvoltării intelectului social. În vederea expunerii obiective și argumentarea rolului intelectului social în supraviețuirea durabilă a omenirii autorii examinează problema în cauză sub diferite aspecte: a) socio-filosofic, evidențiindu-se însemnătatea intelectului social în asigurarea temeinică și de durată a securității omenirii; b) cognitologic – în acest context evidențiindu-se diferite particularități și interconexiuni – general-particular și în special aspectele umane, biologice și artificiale; c) noosferic – ca mecanism de realizare a dezvoltării durabile.

Astfel este aprofundată teza că noosferizarea este axată în mod preponderent pe intelectul social (chiar intelectul planetar). Iar faptul în cauză va necesita de la societatea contemporană metode și forme de dirijare rațională, care în ultimă instanță va finaliza cu noosferizarea sociumului.

De notat, la realizarea studiului respectiv autorii s-au sprijinit pe conceptele teoretico-practice elaborate de cercetători cu renume în domeniu: Alexander King, Bertran Schneider, Alvin Toffler, Edmund Nicoau, A. Ursul, P. Rumleanschi, Manoliu Ionescu, A. Peccei, P. Kunsu, L. Preti, Iu. Kanîghin.

Prin argumente și deducții teoretico-practice de amploare autorii conving că valoarea reală a intelectului social rezidă în faptul că el constituie elementul creativ dominant în activitatea vitală nemijlocită atât a omului, cât și a umanității în ansamblu. Astfel însemnătatea sporindă a rolului intelectului social, iar în mod deosebit al procesului de intelectualizare a societății, devine tot mai evidentă mai ales în cazul când sunt raportate la supraviețuire și în special la dezvoltarea durabilă, de perspectivă, a omenirii.

Considerăm că momentul forte sau chintesența lucrării are ca temei, în primul rând, elaborarea paradigmei noosferice și bioetice în strategia de asigurare reală a securității umane (noosferizarea sociumului, intelectul planetar (noosferic), imperativul bioetic, principiul biosferocentrist, bioetizarea sociumului).

În rândul al doilea – este constituit un nou model al științei – modelul socio-natural, anticipat, noosferic, care în esență corespunde cu modelul dezvoltării durabile și cu modelul noosferogeneză, acesta reprezentându-se ca formă concretă a evoluției socio-naturale. În concluzie autorii demonstrează că anume conceperea și realizarea în fapt a raportului bioetizare – noosferizare a societății ca proces integru ar crea posibilități reale în strategia de supraviețuire durabilă a omenirii.

Lucrarea este utilă pentru toți acei care sunt preocupați de problemele ce țin de perspectiva supraviețuirii umanității.

Dumitru Căldare,
doctor habilitat în filosofie

IN MEMORIAM

Alexandru Zavtur
1929-2008

Comunitatea științifică din Republica Moldova a suferit o grea pierdere: la 12 octombrie 2008 s-a stins din viața membrul corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, profesorul universitar Alexandru Zavtur, filozof și politolog bine cunoscut în țară, precum și peste hotare.

Alexandru Zavtur s-a născut la 9 mai 1929 în satul Corjova, azi raionul Dubăsari. După absolvirea facultății de istorie a Institutului Pedagogic din Chișinău (1951), urmează doctorantura (1951-1954) și postdoctorantura (1971-1973) la Institutul de Filozofie al A.Ș. a U.R.S.S. Se încadrează în munca de cercetare și activitate didactică în calitate de lector superior, conferențiar și șef de catedră la Institutul Pedagogic din Chișinău (1954-1960), conferențiar și șef de catedră la Universitatea de Stat din Moldova (1960-1973), director al Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.C.M. (1973-1975), șef de secție la C.C. al P.C.M. (1975-1977), cercetător științific superior al Secției de Filozofie și Drept a A.Ș.M. (1977-1978), șef de catedră la Universitatea de Stat din Moldova (1978-1990), director al Institutului de Cercetări Sociale și Politice de pe lângă C.C. al P.C.M. (1990-1991), cercetător științific principal, șef de sector la Institutul de Filozofie, Sociologie și Drept al A.Ș.M. (1992-2001), cercetător științific coordonator la Institutul de Filozofie, Sociologie și Drept al A.Ș.M. (din 2002). Concomitent activează în calitate de profesor la Catedra de Politologie a Universității de Stat din Moldova, pe care a fondat-o în anul 1990. A exercitat funcția de președinte al Societății de Propagare a Cunoștințelor „Știința” (1976-1991); de consultant principal în aparatul Președintelui Republicii Moldova (1997-1999).

El a efectuat cercetări în cele mai diverse domenii ale politologiei, filozofiei și sociologiei, abordând probleme științifice ce țin de structura socială și stratificarea socială; statul și societatea civilă; politica socială și dezvoltarea umană durabilă; tranziția democratică și conflictele sociale; puterea politică și elitele politice; doctrine politice și ideologii politice; cultura politică și comportamentul politic etc. Este autor a peste 400 de lucrări, inclusiv 40 de cărți, broșuri și manuale: *Социальная структура Молдавии. Становление социально-политического единства* (1977); *Probleme sociale în Republica Moldova în analiza politică anglofonă* (1992-1993). Partea I (1995); *Puterea politică în conflictul social (Studiu istorico-politic)* (1999, în colab.); *Puterea politică (Aspecte istorico-politice)* (1999, în colab.); *Elita politică și societatea* (2000, în colab.); *Politologie. Material didactic* (2000, în colab.); *Studiu în știința politică* (2001, în colab.) etc. S-a manifestat ca un cercetător prodigios și bun organizator al procesului didactic și științific. O contribuție valoroasă și-a adus la pregătirea cadrelor de înaltă calificare pentru economia și cultura republicii noastre. Sub conducerea sa au fost pregătite circa 40 teze de doctor și de doctor habilitat în științe filozofice și politice.

Activitatea sa didactică, de cercetare, organizatorică și publică a fost înalt apreciată - în anul 1976 a fost ales membru corespondent al A.Ș.M., a fost distins cu Ordinul „Gloria Muncii” și cu două medalii („Pentru merite în muncă” și „Pentru vitejie în muncă”).

Prin eforturile susținute și coordonate în prezent de membrii Secției de Politologie al Academiei de Științe a Moldovei și de membrii catedrelor de politologie din instituțiile de învățământ superior din țară școală științifică întemeiată de membrul corespondent al A.Ș.M., profesorul universitar Alexandru Zavtur își are expresia în diversitatea cercetărilor politologice și filozofice efectuate de diferite generații de cercetători.